

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**KOMŞULUKTAN REKABETE: RUSYA’NIN AVRUPA
SİYASETİ**

**EMRULLAH ATASEVEN
2502120002**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. KIVANÇ ULUSOY**

İSTANBUL - 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

Adı ve Soyadı : EMRULLAH ATASEVEN Numarası : 2502120002
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : AVRUPA BİRLİĞİ Danışmanı : PROF. DR. KIVANÇ ULUSOY
Tez Savunma Tarihi : 17.09.2018 Saati : 14:00
TEZ BAŞLIĞI : KOMŞULUKTAN REKABETE: RUSYA' NIN AVRUPA SİYASETİ

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. KIVANÇ ULUSOY 2-		Kabul
2-PROF.DR. YEŞER YEŞİM ÖZER YÜRÜR		Kabul
3-DOÇ. DR. HAKAN GÜNEŞ		
4-DOÇ. DR. ERHAN DOĞAN		Kabul
5-DR.ÖGR. ÜYESİ FETHİ UFUK ÖZİŞİK		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1.DOÇ. DR. SENEM AYDIN DÜZGİT		
2.DR. ÖGR. ÜYESİ İLKER AKTÜKÜN		KABUL

ÖZ

KOMŞULUKTAN REKABETE: RUSYA’NIN AVRUPA SİYASETİ

Emrullah ATASEVEN

Rus dış siyasetine özgü kavramlar ve bu siyasetin karşılaştığı problemler çerçevesinde Post Sovyet mekânın yeniden düzenlenmesini merkez-çevre ilişkilerine dair bir olgu olarak tartışan bu araştırma Rusya’nın Avrupa siyasetine odaklanmıştır. Bu siyasetin merkez noktası komşuluktan rekabete evrilmiştir. Rus dış siyasetinin Avrupa boyutunun evrimi ve yaşadığı dönüşümler hem Avrupa çalışmaları, hem Rusya çalışmaları hem de uluslararası ilişkiler disiplinlerinin kesiştiği bir noktada incelenebilir. Bu çok katmanlı araştırma, hâlihazırdaki uluslararası sistem içerisinde Rusya-AB veya Rusya-Avrupa komşuluğunun ve rekabetinin Rus dış siyasetinin alternatif güç merkezleri inşa etme misyonundan etkilendiğini ama Rusya’nın henüz AB’nin de dâhil olduğu Avrupa evrenselciliğiyle biçimlendirilen modern dünya sistemini dönüştürecek enstrümanları yeterince etkili hale getiremediğini öne sürmektedir. Bununla birlikte, Rusya’nın Avrupa siyaseti AB evrenselciliğini ve liberalizmini eleştirme ve yeni bir sistem veya düzen inşa etme söylemini Rus yanlısı uluslararası medya aracılığıyla daha güçlü bir şekilde gündeme getirmektedir. Her halükarda, Rusya’nın Avrupa siyasetinde bir dönüşüm meydana gelmiştir. Geçmişte de Rusya ile AB’nin merkez ülkeler arasında Avrupalılığın farklı yorumlanması zaman zaman söz konusu olmuştur. Çalışma bu yorum farkının üzerinde sık sık durmaktadır. Çalışmanın temel argümanı ve onu önceki literatürden ayıran şey Rusya’nın genel kanının aksine bölgesel bir merkez ülke olarak kendine has bir Avrupa anlayışını geliştirdiğidir. Bunu Pan-Avrupa mekanizmasına eleştiriler yönelterek gerçekleştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rus Dış Siyaseti, AB Dış Siyaseti, Avrupalılık, Merkez-Periferi.

ABSTRACT

FROM NEIGHBOURHOOD TO COMPETITION: RUSSIA'S EUROPEAN POLICY

Emrullah ATASEVEN

This study discusses the restructuring of Post Soviet space as a phenomenon from the perspective of center-periphery relations. Within the framework of concepts peculiar to Russian Foreign Policy and the problems it encounters, it focuses on the Russia's European policy. The focal point of this policy has evolved from neighbourhood to competition. The evolution and transformations of the European dimension of Russia's foreign policy may be examined at a point where Russian studies, European studies and international relations disciplines intersect. This multilayered investigation suggests that the neighbourhood and competition between Europe and Russia or between EU and Russia are influenced by the mission of Russian Foreign Policy regarding the construction of alternative power poles or centers. However, it is seen that that Russia's efforts to transform the modern world system shaped by the European universalism, to which also the EU is part of, are still not efficient enough. Nevertheless, the European policy of Russia reflects the criticism of EU universalism and liberalism and the discourse regarding the construction of a new system or order more strongly by means of the pro Russian international media. In any case, a transition in the European policy of Russia has taken place. Also in the past the difference in the interpretation of Europeanness between Russia and the central countries of the EU came into question from time to time. The study often dwells upon this interpretation difference. What distinguishes the study from previous literature is the argument that Russia constructs its own understanding of Europe as a regional central power. It does so by directing criticism at Pan-European mechanism.

Key Words: Russian Foreign Policy, EU Foreign Policy, Europeanness, Center-Periphery.

ÖNSÖZ

Tavsiyeleri ve yorumlarıyla tezin yazılmasını mümkün hale getiren değerli hocalarım Prof. Dr. Kıvanç Ulusoy'a, Prof. Dr. Yeşim Yezer Özer Yürür'e, Dr. Fethi Ufuk Özışık'a, Doç. Dr. Erhan Doğan'a, Dr. İlker Aktükün'e, Doç. Dr. Hakan Güneş'e teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, bu süreçte desteklerini esirgeyemeyen sevgili ailem ve arkadaşlarıma çok teşekkürler. Mülakat için bana vakit ayıran Rus siyasetçi ve gazetecilere de şükran borçluyum.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	V
HARİTALAR	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ	XII
ZAMAN ÇİZELGESİ	XIII
GİRİŞ	1
KURAMSAL ÇERÇEVE, KAVRAMSAL ARAÇLAR VE PROBLEMATİZASYON.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM MEDENİYETLERE DAİR BİR MESELE OLARAK AB-RUSYA YAKINLAŞMASI

MEDENİYETLERE DAİR BİR MESELE OLARAK AB-RUSYA YAKINLAŞMASI	28
1.1. İşbirliği/Yakınlaşma Süreci ve Gerilimler	32
1.2. Teknik İşbirliği ve Ortaklık Anlaşmaları	54
1.3. Rusya ve Avrupalılık	69
1.3.1. Rus Entelijansiyası ve Avrupa Mefhumu	76

İKİNCİ BÖLÜM AB-RUSYA: ETKİ ALANININ SINIRLARI

AB-RUSYA: ETKİ ALANININ SINIRLARI	88
2.1. Yakın Çevre, Yakın Çatışma	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ RUS SİYASETİ VE AVRUPA

YENİ RUS SİYASETİ VE AVRUPA	112
3.1. Enformasyon Savaşları	135
3.2. Kült bir Figür olarak Putin	140
3.3. Milliyetçilik, Ekonomi ve Toplum Eksenini	147
3.4. Rusya'ya Karşı Yaptırımlar	170

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİR ÇEVREDE İKİ MERKEZ

BİR ÇEVREDE İKİ MERKEZ	175
4.1. Avrupa'nın Çevresindeki Rusya	178
4.1.1. Almanya'nın Önceliği, AB Dışında Bir Çerçeve	297
4.1.2. Yakın Çevre Dışında Rusya-AB	206
4.1.3. Siyasi Bir Koz Olarak Enerji	211
4.2. Rusya'nın Çevresindeki Avrupa	223
4.2.1. Avrupa Birliği ve Doğu Avrupa'da Komşuluk	240
4.2.2. Baltık Ülkeleri	245
SONUÇ	250
KAYNAKÇA	265
MÜLAKATLAR	293
MİNİ SÖZLÜK	301

HARİTALAR

Rusya Federasyonu Haritası

Rusya Federasyonu-AB Sınırı

Ukrayna Siyasi Haritasi

Ukraine: Who controls what

Ukrayna, İhtilafı Bölgeler

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
AEB	Avrasya Ekonomik Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BRICS	Brazil (Brezilya), Russia (Rusya), India (Hindistan), China (Çin), South Africa (Güney Afrika)
DCFTA	Deep and Comprehensive Free Trade Area (Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Antlaşması)
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
FSB	Rus Federal Güvenlik Servisi
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
ND	Northern Dimension (Kuzey Boyutu)
ODGP	AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OİA	Rusya Federasyonu-AB Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması
TACIS	Bağımsız Devletler Topluluğu Teknik Yardım Aracı

ZAMAN ÇİZELGESİ

1975 Helsinki Nihai Senedi Yürürlüğe girdi.

1988 SSCB Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında ortak bir Beyanname ilan edildi.

18 Aralık 1989 SSCB ile Avrupa Toplulukları arasında Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalandı.

1991 SSCB dağıldı, Bağımsız Devletler Topluluğu kuruldu.

1992 Mart Rusya Federasyonu ile AT arasında Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması için müzakereler başladı.

1994 Haziran Rusya Federasyonu ile Avrupa Topluluğu arasında Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması görüşmeleri sonuçlandı.

1994 Aralık Budapeşte Memorandumu imzalandı.

1994 Aralık Birinci Çeçen Savaşı

1997 Haziran Rusya G-8'e katıldı.

1997 Aralık Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması yürürlüğe girdi.

1999 Ekim İkinci Çeçen Savaşı

2000 Mart Vladimir Putin Rusya Federasyonu Devlet Başkanı oldu.

2003 Mayıs AB ile Rusya Federasyonu arasında St. Petersburg Zirvesi'nde dört ortak alan (1-ekonomik, 2-dış politika ve güvenlik, 3-iç güvenlik, adalet, demokrasi ve insan hakları, 4-bilim, kültür, teknoloji ve eğitim) inşa edilmesine karar verildi.

2004 Kasım Ukrayna'da Turuncu Devrim başladı.

2005 Mayıs Dört Ortak Alan için Yol Haritası kabul edildi.

2007 Şubat Putin Münih Güvenlik Konferansı'nda konuşma yaptı.

2008 Rusya Federasyonu Başkanlığı'na Dmitri Medvedev getirildi.

2008 Ağustos Rusya-Gürcistan Savaşı

2009 Mayıs AB Doğu Ortaklığı Projesi başlatıldı.

2009 Eylül Üçüncü Enerji Paketi AB tarafından onaylandı.

2010 Haziran Avrasya Gümrük Birliği kuruldu.

2012 Vladimir Putin Başkanlık görevini Medvedev'den devraldı.

2012 Ağustos Rusya Federasyonu Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul edildi.

2013 Kasım Doğu Ortaklığı Vilnius Zirvesi gerçekleştirildi.

2014 Şubat-Mayıs Ukrayna'da karışıklıklar ortaya çıktı. Rusya Kırım'ı ilhak etti. Rusya Federasyonu G-8'den çıkarıldı.

2014 Temmuz Rusya'ya yönelik olarak AB ve ABD tarafından yeni yaptırımlar uygulanmasına karar verildi.

2014 Eylül Birinci Minsk Anlaşması imzalandı.

2015 Şubat	İkinci Minsk Anlaşması imzalandı.
2017 Kasım	Brüksel’de Doğu Ortaklığı Zirvesi gerçekleştirildi.
2018 Mart	Vladimir Putin yeniden başkanlığa seçildi.

GİRİŞ

Bu çalışmada Rusya'nın yaklaşık son otuz yıllık Avrupa perspektifindeki dönüşümleri tartışılmış ve Avrupa Birliği ile Rusya arasında komşuluktan rekabete evrilen sürecin nedenleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ana konusu veya merkez noktası doğrudan AB-Rusya ilişkileri olabilirdi ama bu tercih edilmedi. Bunun iki nedeni var. İlk olarak, AB yalnızca teknik bir çerçevesi olan bir bütünleşme makinası değildir, dolayısıyla Birliğin daha genel bir medeniyet perspektifi bulunur ve genel olarak Avrupa nosyonuna dair bir tartışma yürütüldüğünde Avrupa Birliğini temsil eden değerler Avrupa değerleri olarak kodlanabilir. İkincisi, Rusya'da Avrupalılaşmaya dair temel tartışmalar son otuz yıldır AB dışındaki Avrupalılık anlayışıyla birlikte AB'nin Avrupalılık nosyonu da dikkate alınarak yürütülür. Bu durum göz önünde bulundurularak, bu çalışmada Rusya'nın Avrupa perspektifinin ve siyasetinin dinamikleri araştırıldı.

Çalışmaya teorik ve kavramsal bir yön verilirken şematik veya mekanik bir kurgunun oluşmaması için teori özetlerinin verilmesinden kaçınıldı. Buna ilaveten, kullanılan teorik çerçevenin eksik veya günceli yakalayamayan yönleri de tartışıldı. Bu bakımdan, modern dünya sisteminin Avrupamerkezliliğe getirdiği eleştirel yaklaşımın Putin ve yakın çevresi tarafından sık sık kullanılan Avrupa veya Batı merkezli dünya eleştirisiyle örtüşmesi Rus dış siyasetinin Avrupa boyutunu bu açıdan incelemeyi teşvik etmiştir.

Dünya sistemleri analizi modern dünya sisteminin meydana getirdiği gerçekliklerle açıklanır ve büyük ölçüde kapitalist dünya piyasası açısından değerlendirilir. Tarihsel bağlamda inşa edilmiş bu sistemin sosyal bilimlere de etkilemesi kaçınılmazdır. Bir bütün olarak dünya, bu açıdan, belli bir devletin veya devletlerin ilişkilerini anlamlandırmak için bir çerçeve sunabilir. Politik mücadeleler dünya sistemi denen geniş çerçeve içinde anlamlı hale getirilebilir. Bu bakımdan, Rusya'nın yeniden bir merkez ülke olma arzusu anlamlı bir tartışmayı beraberinde getirebilir.

Esasında, dünya sisteminin ortaya çıkışı kapitalizmin bir krizine denk gelmiştir. 1970'lerdeki petrol krizi kaçınılmaz bir şekilde devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini etkilemiştir. Ekonomik bir sorun devletlerarası ilişkilerin, hatta bazı toplumsal sorunların, yeniden biçimlendirilmesine yol açmıştır. Rusya'nın Avrupa veya Avrupa Birliği siyaseti de bu durumu anımsatmaktadır. Modernleşme açısından Rusya'nın durumu dünya sistemi yaklaşımının incelenmesi için de bir tür vaka çalışması olarak okunabilir. Avrupa merkezciğe ciddi eleştiriler getiren dünya sisteminin teorisyenleri kapitalizmin dünyayı birleştiren en güçlü sistem olduğunu düşünmektedir. Uzun süre kapitalist sistemin dışında ayakta kalmaya çalışan Rusya'da, dolayısıyla, Avrupa merkezciğe ve yüzyıllardır dünya sistemini yöneten Avrupa kapitalizmine bir tepkinin gelişmesi normal karşılanmaktadır.

Dünyanın küresel, zengin Kuzey ve yoksul Güney şeklinde tanzimi Sovyetler dönemindeki resmi ideolojinin de eleştirdiği bir durumdu. Toplumsal sistemin uzun bir süre zarfında, kapitalist güçlerle biçimlenmesi ve devletlerarası ilişkilerle siyasal düzenin buna göre belirlenmesi Rusya'nın arzu ettiği uluslararası sistemle çatışma halindedir. Bu sebeple, Batılı, kapitalist ve gelişmiş olmayan bir ülkenin uluslararası sistemde etkili olamayacağı görüşünü değiştirmek isteyen belli başlı devletler Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi görünmektedir.

Esasında, mutlak şekilde Avrupa veya Batı merkezli dünya yeni bir olgu olarak değerlendirilebilir. 18. Yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi Batı'nın 'üstünlüğü' fikrinin güçlenmesine yol açmıştır. Kapitalizmin bu evresinde geri kaldıklarını düşünen Rusya gibi devletlerde veya imparatorluklarda 'merkez' ülke olamamanın sebepleri uzun uzadıya sorgulanmıştır. Bu tartışma hâlâ güncelliğini korumaktadır. Tek boyutlu bir tarihsel materyalizmden kaçınılarak bu tartışmanın Rusya ile Avrupa arasındaki ilişkileri yorumlamak için yardımcı olabileceği açıktır. Bu bakımdan, Batı'ya alternatif olabilecek güç merkezleri üzerinde durmak gerekir.

Tabii, Batı'ya alternatif merkezlerin veya güç odaklarının ortaya çıkması uluslararası sistemde veya dünya sisteminde daha adil bir düzenin kurulabileceği anlamına gelmez. Rusya'nın Marksist humaniteryen söylemden uzaklaşması ve

evrenselci görüşleri terk edip ulusal çıkar retoriğine yönelmesi, Çin'in kapitalist dünya ile uyumlu bir anlayışı benimseyip sömürüye elverişli bir düzene geçiş yapması, Avrupa evrenselciliğine alternatif olabilecek akımları öne süreren güçlerin de dünya sistemindeki aksaklıkları kolay kolay çözemeyeceğinin göstergeleri olabilir. Sosyal adalet açısından görece olarak oldukça iyi bir aşama kaydettiği öne sürülen AB düzeninin bile sarsılmaya başlaması, ideal ve evrensel sistemler sunan anlayışların sorgulanmasını hızlandırır. Putin Rusya'sı da AB'deki aksaklıkları daha fazla vurgulayarak çeşitli sebeplerle iyice gerilmiş olan AB-Rusya ilişkilerinde merkez-çevreye dair bir tartışmanın aydınlatıcı olabileceğini göstermektedir.

İkili ilişkilerin ilk yoğunlaşmaya başladığı dönemlerde, 1990'ların başında, Rusya ile AB arasında komşuluğu geliştirmeye dayanan bir yaklaşım güçleniyordu. Teknik işbirliği ve AB'nin finansal yardımlarının yardımıyla pekiştirilen iyimser bir hava vardı. O dönemde, Rusya'nın yakın çevresinde etkili olmak gibi bir kaygısı yokmuş gibi görünüyordu. Bu doğrultuda, eski Sovyet ülkelerinin ekonomik ve siyasal olarak kendisine bağımlı olması gibi bir arayışının da olması ihtimali zayıftı çünkü ülke kendi iç sorunlarıyla boğuşuyordu. Bu süreçte, AB'nin Doğu'ya doğru genişlemesi hız kazandı. Rusya bu durumdan bir süre rahatsızlık duymadı ama özellikle renkli devrimlerden sonra AB /Batı etkisinin yakın çevresine kadar gelmesi ve ülkenin ekonomik ve siyasal istikrara kısmen de olsa yeniden kavuşması Rusya'nın Avrupa siyasetini dönüştürdü. Avrupa-Atlantik merkezli bir dünya yerine çok kutuplu, Rusya'nın tekrar ekonomik ve politik olarak merkez bir ülke olabileceği, uluslararası bir ortamın düzenlenmesi tasarlandı. Bu durum, Avrupa, Avrupalılık ve Avrupalılaşmaya dair bir dizi tartışmanın da yeni bir boyut kazanmasına yol açtı. Artık mutlak olarak Avrupa evrenselciliği ve onun yaratmak istediği merkez-çeper anlayışı daha güçlü bir şekilde sorgulanacaktı.

Bu durum, bu çalışmada, bu yeni uluslararası ortamın ve post Sovyet mekânın yeniden düzenlenmesi meselesinin tartışılmasını beraberinde getirdi. Post Sovyet mekânın evvela liberal demokratik olması bekleniyordu, AB'nin bu bölgede nüfuz kazanması bu süreci hızlandıracaktı. Bunun gerçekleşmemesinin, en azından

tüm eski Sovyet coğrafyasında, nedenleri üzerinde de duruldu. Genel olarak bu meselelerle biçimlendirilen çalışma dört ana başlık altında toplandı.

Birinci bölümde 1990’larda başlayan AB-Rusya yakınlaşmasının Rusya’nın Avrupa ve Avrupalılığa dair yaklaşımlarını nasıl dönüştürdüğü üzerinde duruldu. Bu dönüşüm sürecinin tarihsel sürecinin gerilim ve anlaşmazlıklarla dolu olduğu dile getirildi. Dolayısıyla, iki taraf arasındaki entegrasyon girişiminin ilk dönemlerinde bile pek de kolay yürümediği gösterilmiştir. Tüm bu zorluklara rağmen iki taraf arasında bir ortaklık ve işbirliği anlaşılması hayata geçirilmeye çalışıldı. Bu sebeple, entegrasyonun ve ortaklığa giden yolun ilk aşamalarında Rusya ile AB Arasında imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasının değerlendirilmesi ayrı bir alt başlık altında sunuldu. Teknik bir mesele olarak başlayan ilişkilerin aslında pek de salt teknik olmadığını vurgulamak için birinci bölümün son iki alt bölümü Rusya’da ortaya çıkmış Avrupalılık, Avrupalılaşıma ve Avrupa mefhumları gibi medeniyet ile ilgili tartışmalara odaklandı. On sekizinci yüzyıldan beri tartışılan bu meseleler çerçevesinde şekillenen bazı görüşlerin çeşitli politik, felsefi ve ekonomik akımları nasıl dönüştürdüğüne değinildi.

Bu akım ve hareketlerin bir kısmına bu bölümlerde kısaca değinilmiştir. Romantik milliyetçiler, Dekambristler, Slavofiller, Pan-Slavistler, liberaller, anayasal meşruiyetçi yaklaşımları ve Avrasyacı fikirleri destekleyen entelektüeller on dokuzuncu yüzyılda Rus Avrupalılaşmasını hararetle tartışmışlardır. Özellikle bu dönemde Avrupa perspektifi Rus aydınlarının dünya görüşü oluşturma, ideal bir ekonomik-siyasi model benimseme veya salt taklitçi bir anlayışı reddetme gibi tartışmalarının odağındadır. Bunu müteakip, devrim sonrası Rusya’da ise gerçek Avrupa’nın ne olduğuna dair bir tartışma vardır. Bu yaklaşıma göre, gerçek Avrupa sosyalizm ideallerini gerçekleştiren Sovyet Rusya’dır. Bu açıdan Rusya ekonomik ve siyasal olarak merkezi bir ülkedir. Sanayileşmesini hızla tamamlamakta, *dogmat i peregnat* (yetişmek ve geçmek) ilkesine doğru ilerlemekte ve AB-ABD bloğunun hegemonyasını sarsabilmektedir.

Batı'ya üstünlük kurmaya dair bu bakış açısı Gorbaçov döneminde sorgulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde Avrupa ile karşılıklı ilişkilerde kimin üstün veya hakiki Avrupalı olduğu değil, eşit koşullarda ortaklık kurma anlayışı gündeme getirilmiştir. Tabii, Sovyetlerin yıkılışı AB ve ABD tarafından Rusya'nın mutlak yenilgisi ve ekonomik-siyasal olarak bir çevre ülkesine dönüşmesi olarak değerlendirilince bu süreçteki eşitlik vurgusu bulunan iyi niyet göstergeleri ortadan kaybolmuş ve bu durum bugün yaşanan krizlerin ortaya çıkışını hızlandırmıştır.

İkinci bölümde, AB ile Rusya arasında özellikle Gürcistan ve Ukrayna krizleri ile derinleşen etki alanı mücadelesi tartışılmıştır. Bu mücadele Rusya'nın yakın çevre siyasetinin nasıl bir dizi yakın çatışmaya dönüştüğünü betimlemiş ve olayların bu duruma evrilmesinin nedenleri üzerinde durmuştur. Yeni bir soğuk savaş olarak da değerlendirilen ve büyük güç rekabetinin canlandığı bu konjonktürde etki alanı mücadelesi Rusya açısından 'Yakın Çevre' AB açısından ise 'Doğu Komşuları' şeklinde çerçevelendirilen post Sovyet mekân üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu, aynı zamanda AB ile Rusya arasında bir tür merkez-periferi düzenlemesine dair bir ihtilafın tezahürü olarak değerlendirilebilir. AB'nin gelişmiş, kapitalist merkez ülkeleri Doğu Avrupa'daki çevrelerini kendi çıkarlarına göre düzenlemek ister. Rusya ise bu bölgedeki geleneksel etkinliğini daha fazla kaybetmemek için uğraşmaktadır. Bu bağlamda, Ukrayna ve Gürcistan AB'ye mi yoksa Rusya'ya mı bağımlı bir çevre ülke olacaktır? Bu sorunun cevabına dair ihtilaf yaşayan Rusya ile AB dışında söz konusu iki ülkenin halkı da bu konuda ikiye ayrılmış gibidir. Rusya yanlıları ile AB yanlıları bu ülkelerde kendi içlerinde anlaşmazlık yaşamıştır; bu anlaşmazlığın çözümünün gecikmesi sonuç olarak bu ülkelerin topraklarının bir kısmını kaybetmesine yol açtı.

Hem iç hem de dış sebepler ve durumlar bu krizlerin derinleşmesini çabuklaştırdı. Rusya'nın 'yakın çevresinde' bulunan, AB'nin Doğu komşusu Ukrayna'daki olayların seyri, esasında, bir ticaret anlaşmasıyla değişmişti. Ukrayna halkının önemli bir kısmına göre ülkenin ekonomik gelişimi için AB perspektifi daha fazla umut vadediyordu. Rusya'nın sunduğu ekonomik ve toplumsal perspektif ise, bu anlayışı destekleyenlere göre, 'gerici ve Sovyetik' bir yaklaşımı temsil ediyordu.

Rusya'ya bağımlılık demek Avrupa medeniyetinden uzaklaşmak ve medeni bir ülke olmanın zorlaşması demektir. Dolayısıyla, Ukrayna halkının büyük bir kısmının tercih ettiği Avrupa perspektifi Rusya Federasyonu'nun resmi ideolojisindeki Avrupa perspektifiyle örtüşmedi ve çatışma ortamının gelişmesi kaçınılmaz bir durum oldu. Bu bölümde, çatışma ve rekabet halindeki bu iki farklı Avrupa perspektifi de tartışıldı.

Üçüncü bölümde Rus dış siyasetinin Avrupa perspektifinin iç siyaset içindeki yapılandırılması ve kurgulanması ele alındı. Sovyetler sonrası Rusya'da ortaya çıkan siyasi eğilimlerin ulus devlet inşası sürecini yönlendirmesine bakıldı. Bu ortaya çıkan 'politik teknoloji' anlayışı böylece ulus devlet Rusya'sındaki yeni milliyetçilik ve muhafazakârlık yaklaşımlarının biçimlenmesine yol açmıştır. Bu, Batı'ya karşı alınan yeni tavırlar ve ayrıca yeni bir propaganda ve enformasyon yapılanmasını da beraberinde getirmiştir. Etkili propaganda geliştirmek bugün en az Soğuk Savaş dönemlerinde olduğu kadar önemlidir. Rusya'nın AB ve ABD'ye karşı daha etkin bir propaganda makinası geliştirme çabaları, bu sebeple, değinilmesi gereken bir konu olarak görüldü.

İç siyasetin yapılanması tartışılırken, 2000'li yılların başlarında şekillenmeye başlayan yeni muhafazakâr-milliyetçi anlayışın tartışmasız lideri Putin'in kişiliği etrafında somutlaşan geleneksel Rus siyaset ve iktidar anlayışının gelişimi dikkat çeker. Bu bakış çerçevesinde, bu bölümde ele alınan başka bir alt başlık Putin'in kişisel kültüne dair oldu. Bu alt bölümde, Rusya'da kurtarıcı Mesih anlayışının ve güçlü bir lider özleminin Putin'in başarılarında etkili olduğu dile getirildi. Tabii, bu süreçte muhalefetin ve muhalif basının karşı karşıya kaldığı sorunlara ve AB ile Rusya arasında insan haklarına dair yaşanan gerilimlere değinildi. Rusya'nın kendine has iç siyaset yapısının dış siyasetteki Avrupa perspektifine ne kadar yansıdığı gösterildi.

AB ve ABD'nin getirdiği yaptırımların etkileri ve buna karşı Rusya'nın getirdiği karşı yaptırımlar ve tepkiler de bu bölümde araştırılan başka bir konudur. Bu şartlar altında, yeni bir sistem geliştirmek için Rus siyasetçi ve bürokratların

harcadığı mesai dikkate değerdir. Bu çabalar Rusya'yı tekrar bir merkez ülke haline getirmeye, çevresindeki ülkeleri daha çok etkilemeye ve bu ülkeleri belli düzeyde kendisine bağımlı kılmaya odaklanmıştır. Bunu gerçekleştirmek için Rusya'nın özellikle ekonomik açıdan Batı'ya bağımlılığını azaltma girişimleri ve kendine has bir ekonomi politik geliştirme özlemi, bu bağlamda, bu bölümde tartışılan bir başka konudur.

Batı-merkezli dünya anlayışının sorgulandığı günümüzde post Sovyet mekânın Avrupalılaşması mı yoksa Avrasyalılaşması mı başarılı olacak sorusuna şimdilik net bir cevap, en azından bu konuda henüz tercihi netleştirmemiş ülkeler açısından, verilememektedir. Avrasyacılığın en önemli savunucularından Alexander Dugin gibi milliyetçi muhafazakâr Rus siyaset bilimci ve düşünürlerin görüşleri bu soruya dair Rus perspektifini anlamak için araştırılan bir başka odak noktasıdır. Avrasyacılığın ve AB'ye alternatif olabilecek entegrasyon hareketleri medeniyet anlayışlarının kökenleri bu görüşler ışığında incelenebilir.

Dördüncü ve son bölüm Rusya'nın dış siyasetinin Avrupa boyutunu ve AB'nin Doğu Ortaklığı inisiyatifiyle somutlaşan dış politikasının Doğu Avrupa ve Kafkaslar perspektifi üzerine odaklanır. Rusya'nın dış siyasetini anlamak için zaman zaman Kremlin tarafından yayınlanan dış politikaya ilişkin konsept ve yaklaşımlara değinilmiştir. Bu konseptler, genel olarak, *derjavniki* denilen büyük güç veya devlet stratejisi ile AB-Rusya ilişkilerinde oldukça belirleyici olan, aynı şekilde Rusya'nın Avrupa perspektifinin dönüşme nedenlerinden birisi olan, *blijneye zarubeje* (yakın çevre) yaklaşımı etrafında şekillenir. Bu iki mefhumu dikkate alarak Rusya'nın AB ile stratejik rekabete girdiği yakın çevresinde etkisini daha fazla kaybetmemek için mücadele vermesi Rusya'yı Avrupa'dan uzaklaştırıyor gibidir. Avrupa'dan tamamen kopmak veya yaptırımlarla izole olmak istemeyen Rusya, bununla birlikte, dış siyasetinin Avrupa boyutunu tek bir yaklaşımla sınırlı tutmak istemez. Dolayısıyla, bu bölümün ilk alt başlığında Rusya'nın AB dışında bir çerçeve arayışı ve Almanya ile Fransa gibi AB'nin merkez ülkeleriyle çevre ülkelerine kıyasla daha özel ilişkiler kurma arzusu üzerinde duruldu. Sonraki alt başlıkta Rusya'nın Orta Doğu'da ve yakın çevresi dışındaki bazı bölgelerde etkinliğini artırarak AB ile ABD'nin

dikkatini yakın çevresinden, özellikle Ukrayna'dan, uzaklaştırma çabaları ele alındı. Rus dış siyasetinin tartışıldığı son alt bölümde ise Rusya'nın Orta Asya ve Hazar bölgesindeki enerji yolları ve bu konuya dair ortaya çıkan politikalar üzerinde merkezi bir rol oynama stratejisi ayrıntılı bir şekilde tartışıldı. Enerji güvenliğini temin eden merkezi bir ülke veya güç olma söyleminin Rus dış siyasetinin enerji boyutuna damgasını vurduğu görülmektedir. Bu söylemin ve enerjiyi bir koz olarak özellikle AB'ye karşı kullanma anlayışının kökenlerini araştırma bu bölümün ana fikrini oluşturdu. AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirme çabaları ve Rusya'nın buna karşı aldığı tedbirler de bu bölümde yer alan başka bir konu oldu.

Dördüncü bölümün ikinci kısmında ise AB'nin Rusya'nın yakın çevresindeki bazı ülkeler ve komşularıyla kurduğu ortaklık ve yakınlaşma girişimleri üzerinde duruldu. Avrupa Komşuluk Politikası'ndan Doğu Ortaklığı perspektifine dönüşen AB dış politikasının Doğu Avrupa ve Kafkasya ayağının bölgede Rusya ile yol açtığı rekabet ortamı bu çalışmanın temel meselelerinden birisidir. AB'nin bu bölgeleri etki alanı içerisine alarak hızla demokratikleştirmesi ve kalkındırması beklentisi bulunmaktaydı. Bugün bu beklentinin zayıflamasının ve AB'nin kurtarıcı rolünün hızla aşınmasının nedenleri üzerinde de bu bölümde durulmuştur.

AB ve ABD Soğuk Savaş sonrası dönemde sık sık Rusya'nın uluslararası ihtilafların çözümünde tek yanlı davrandıklarına dair suçlamalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Kosova müdahalesi bunun tipik bir örneği olarak gösterilir. AB'nin ihtilafları engellemede gücünün arttığı bir dönemde gerçekleşen Kosova müdahalesinde Rusya'nın talepleri dikkate alınmamıştı. Gürcistan ve Ukrayna'da ise Rusya AB'nin taleplerini dikkate almayacağını belirtmektedir. Avrupa-Atlantik merkezli tek kutuplu dünyadan yeni bölgesel güç merkezlerinin ortaya çıktığı bir dünyaya doğru gidilmektedir. Rusya'nın çok kutuplu dünya inşa etme çabaları bu yeni düzenin oluşturulmasını hızlandırmaya odaklanmıştır. Dolayısıyla, Rusya'nın dönüşmekte olan Avrupa perspektifini anlamak için AB ile yaşanan bölgesel rekabetin kökenleri tartışılabilir.

AB-Rusya bölgesel rekabetinin ve Rusya'nın yeniden merkez ülke olma stratejisinin tartışıldığı bu bölümde son olarak Baltık ülkeleri ve Rusya-AB-NATO ile olan ilişkileri tartışıldı. Post Sovyet mekân üzerinde ulusal kimliklerini diğer eski Sovyet ülkelere göre görece olarak daha erken inşa edebilen bu ülkelerin diğer AB ülkelerine oranla daha az Euroseptik olmalarına bu bölümde özellikle dikkat çekilmiştir. Bu ülkeler Rusya'nın çevre ülkesi olmak yerine Brüksel merkezli bir Avrupa'nın çevresinde yer almayı tercih eder. Bu duruma, sanıldığına aksine, bu ülkelerde bir hayli Rus kökenli nüfus bulunmasına rağmen Rusya Federasyonu'nun agresif denebilecek bir tepkisi bulunmamaktadır.

Bu tartışmalarla şekillenen çalışmada zaman zaman Rusya'nın Avrupa perspektifinin ve AB ile olan ilişkilerinin geleceğine de değinilmiştir. İki taraf arasındaki karşılıklı bağımlılığın Rusya'nın mutlak izolasyonunu engellediği ve gelecek için işbirliği şansının devam ettiği ileri sürülmüştür. Rusya ile AB'nin gelişmiş ülkeleri arasında çok ciddi bir ekonomik ilişki bulunmaktadır. İki taraf arasındaki rekabet ve ihtilaf ağırlıklı olarak yakın çevreleri veya periferileri olarak değerlendirilebilecek bölgelerde uyguladıkları perspektif farkından kaynaklanır. Dolayısıyla, post Sovyet mekânda merkez-çeper ilişkisinin yeniden düzenlenmesi sırasında ortaya çıkan sorunlar iki tarafın yakınlaşmasını bir süre daha engelleyecek gibidir.

Tabii, bu çalışmada, Rusya'nın Avrupa perspektifi veya AB ile olan ilişkileri değerlendirilirken, klasik anlamda çevrenin sömürülmesine dayanan, Rusya'nın veya AB'nin merkez ülkelerinin kendileri kadar gelişmemiş ülkeleri acımasızca ezdiği bir dünyanın varolduğu ileri sürülmedi. Klasik veya ortodoks anlamının dışında daha değişken veya esnek bir merkez-çevre anlayışının hem Rus hükümetinin hem de Brüksel'in dış siyasetinde, daha karmaşık yollarla, belirleyici olduğu savunuldu. Her hâlükârda Brüksel de Moskova da yakın çevrelerinin kendilerine ekonomik ve siyasi açıdan bağımlı olmasını istiyor gibi görünmektedir. Bu durumu daha rafine ve yumuşak şekilde ifade etmek için 'yakın dost ülkeler' veya 'Doğu Ortakları' gibi formülasyonlara başvurulur. Çalışma bu durum ve fikre dair bir tartışmadan yola çıkar. Bu tartışma, Rusya'nın AB'den farklı olarak kendine has bir Avrupalılığının

bulunduğu ve Rus siyaset yapıcılarını tarafından Pan-Avrupa mekanizması ile Avrupa evrenselciliğinin eleştirilmesi üzerinde de durmaktadır.

KURAMSAL ÇERÇEVE, KAVRAMSAL ARAÇLAR VE PROBLEMATİZASYON

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte ulus devlet kimliğini tamamlamada birçok sorunla baş etmek zorunda kalan Rusya 1990'ların başında neredeyse mutlak anlamda bir çevre ülkesi olarak dünya sistemine eklemlendi. Diğer bir deyişle, merkez bir ulus devlet olmayı uzunca bir süre başaramadı, çevrenin imparatorluğu şeklinde anılmaya devam etti. Bu ortamda, Post-Sovyet mekân üzerinde yeni bir merkez çevre düzenlenmesinin ve yeni bağımlılık ilişkilerinin ortaya çıkması kaçınılmazdı. Bu post-Sovyet mekan üzerinde hem AB'nin dünya sistemindeki veya uluslararası sistemdeki merkez ülkeleri hem de Rusya Federasyonu Doğu ve Orta Avrupa ile Kafkas ülkelerinde bir tür merkez-periferi ve belli bir düzeyde tek yönlü bir bağımlılık ilişkisi geliştirmek için çabalamıştır ve böylece bu mekan üzerinde merkez-çevre ilişkilerine dair bir dönüşüm yaşanmıştır ve bu dönüşüm AB ile Rusya arasındaki siyasal ve jeopolitik rekabeti de derinleştirmiştir. Rusya'nın Avrupalılığı da dolayısıyla bu doğrultuda yeniden biçimlenmiş ve inşa edilmiştir. Daha eleştirel bir ton kazanmıştır.

Daha evvel literatürde, özellikle yerli literatürde, Rusya-AB ilişkilerine bu yaklaşımı kullanarak odaklanan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Rusya-AB ilişkilerinin Post-Sovyet mekân üzerinde karşılıklı ve tek yönlü bağımlılık ilişkileriyle merkez-çeper ilişkileri geliştirilmesi bakımından incelenmesi yeni sayılabilecek bir girişimdir. Bu girişim öncelikle Ukrayna krizi, Gürcistan-Rusya savaşı, Rusya'nın çevre ülkelerde daha etkili olmak ve uluslararası sistemde yeniden bir merkez ülke haline gelmek için başvurduğu enformasyon veya hibrit savaşları gibi vaka çalışmalarıyla anlatılmış ve analiz edilmiştir. Bu bölümde çalışmanın sınırlarını belirleyecek kuramsal bir bakış geliştirilecektir. Bu bakımdan çalışma hem analitik hem de betimleyici yöntemlerden yararlanmıştır. Çalışmada Dünya sistemleri analizi olarak bilinen ve uluslararası ilişkiler literatüründe bir perspektif olarak saygın bir yere sahip merkez/çevre yaklaşımına değinilecek ve sonrasında bu ekol üzerinden Rusya siyaseti tartışılacaktır.

Dünya Sistemleri Analizi

Dünya sistemleri analizi 16. yüzyıldan itibaren küresel ölçekte işleyen bir dünya kapitalist ekonomik düzeninin nasıl ele alınacağına ilişkin kuramsal bir çözümleme sunmaktadır. Dünya sistemleri teorisi Braudel, Tilly, Skocpol, Barrington Moore gibi tarihsel sosyoloji üzerine çalışan farklı disiplinlerden gelen akademisyenler tarafından ortaya atılan tarihsel ve sosyolojik değişimler arasındaki ilişkinin çözümlenmesi sorusuna Wallerstein tarafından verilen bir cevaba dayanmaktadır. Wallerstein'a göre dünya kapitalist ekonomisi 16. yüzyıldan itibaren küresel ölçekte işleyen bir sistem özelliği göstermektedir. Buna göre kapitalizm dünya ölçeğinde işleyen üretim ve mübadele ilişkilerinin düzenlenmesini merkeze alan hegemonik bir ekonomik sistem olarak dünya piyasalarının karşılıklı bağımlılığını merkeze almaktadır. Dünya sistemleri analizine göre kapitalist ekonomi merkez, çevre ve yarı-çevre ekonomiler arasındaki iş bölümüne dayanmaktadır. Merkez ülkelere çevre ve yarı çevre ülkelerdeki kaynakların aktarımı yoluyla hegemonyalarını inşa etmektedir. Merkez ülke ekonomileri endüstriyel üretime dayanırken çevre ve yarı çevre ekonomiler ise tarımsal ürünlerin ihracı üzerinden dünya kapitalist ekonomisine eklemlenmektedir. Elbette enformasyon çağında dünya ekonomisindeki bu bütünleşme merkez, çevre ve yarı-çevre ülkelerin üretim biçimlerindeki değişimle birlikte bugün farklı ekonomik alanların küresel işbölümü üzerinden işlemektedir. Merkez ülkeler kendi hegemonyalarını korumak için farklı türden çevre ve yarı-çevre ekonomiler üzerinde bağımlılık ilişkilerini yeniden tesis etmek durumundadır. Dünya sistemleri analizine göre merkez ülkeler ancak çevre ve yarı-çevre ülkelerin bağımlılıkları yoluyla ve onların kaynaklarının aktarımı (sömürüsü) yoluyla kendi hegemonyalarını sürdürebilecek iktisadi zenginliğe sahip olabilirler. Dünya sistemleri analizi batı sosyal bilimlerinde modernleşme ekolü olarak görülen ve bütün toplumların aynı rotayı izlerse aynı gelişme çizgisini yakalayacağı yönündeki kuramsal yaklaşımının bir eleştirisini de içermektedir. Dünya kapitalist ekonomisindeki işbölümü ve hiyerarşi bağımlılık ekolu kuramcısı A. Gunder Frank tarafından “azgelişmişliğin gelişmesi” olarak görülmüştür. Buna göre işbölümü ve hiyerarşiye dayalı dünya ekonomisi çevre ve yarı-çevre ülkelerin merkez ülke olma olasılıklarını ortadan kaldırmaktadır. Bu açıdan olsa olsa çevre ve

yarı-çevre ülke ekonomileri kendi konumlarını sürdürmek kaydıyla az gelişmişliklerini geliştirmekten başka olasılığa sahip değildir. Küresel hegemonya ilişkilerine karşı alternatif rotaları üretmek, dünya sistemleri yaklaşımının tartıştığı merkez, çevre ve yarı-çevre ülkeler arasındaki hiyerarşik ve bağımlılık ilişkilerinin ortadan kaldırılmasına bağlıdır.

Wallerstein'in dünya sistemi teorisiyle birlikte bağımlılık ekolünün kullandığı kavram ve nosyonlardan komşuluktan rekabete evrilen Rusya-AB ilişkilerini anlamak için yararlanılmıştır. Pan-Avrupa mekanizması, Avrupa evrenselciliği, çok kutuplu veya çok merkezli dünya anlayışı bu kavramlardan birkaçıdır. Avrasyacılığa olan destekleriyle bilinen ve Kremlin'e yakın Rus siyasetçi ve düşünce insanlarının da AB'yi eleştirirken zaman zaman bu kavramları kullandıkları görülmektedir. Dünya sistemi ve bağımlılık ekolü savunucularının modern kapitalist anlayışı eleştirirken kullandığı araçlarla yeni Rus siyasetinin AB'yi eleştirirken kullandığı kavramsal araçların birbirleriyle örtüştükleri görülmektedir. Bu yakınlık bu tezin yazılmasının ve aynı zamanda tezde bu yaklaşımın tercih edilmesinin nedenlerinden birisidir. Batı'dan neredeyse mutlak anlamda bağımsız bir ekonomi ve dış politika geliştirme arzusuyla biçimlendirilen bu söylemler kendi içinde bir paradoks da barındırır. Nihayetinde, modern kapitalist sistemde Batı'nın üstünlüğü eleştirilirken Sovyetler döneminde olduğu gibi sisteme meydan okuyan ve onu alt etmeye çalışan bir anlayış artık bulunmamaktadır, bunun yerine ulus devlet Rusya'nın Avrupa'nın merkez ülkeleriyle eşit şartlarda bir ilişki kurması ve çevre ülkeler üzerinde yeni bir tür tahakküm geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Rusya'nın amacı artık daha fazla eşitlik için sistemi değiştirmek değil, sistem içinde kendisine iyi bir yer edinmektir.

Avrupa merkezli dünya sisteminin küreselleşmesi tek bir çizgisel gelişim seyri izlememiştir. Dünya sistemi içerisinde çeşitli hegemonik güçlerin iniş ve çıkışları görülmektedir. Bu iniş ve çıkışlar esnasında zaman zaman geçiş dönemlerine rastlanmaktadır. Post-Sovyet Rusya'nın eski bir hegemonik bir güç olarak dünya sisteminin çevresine itilmesi de bir krizi ve sistemin yeniden inşası arayışlarını beraberinde getirmiştir. Bu geçiş dönemini müteakip Rusya yeniden uluslararası sistemin merkez ülkesi olmak için çok kutuplu veya çok merkezli bir

uluslararası siyaset yürütme perspektifini güçlendirmeye çalışmıştır. Bunu tek başına gerçekleştiremeyeceğinin farkında olan Rusya Federasyonu Post-Sovyet mekânda merkez-çevre ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi için AB ile olan rekabetini derinleştirmiştir.

Dünya sistemi içerisinde farklı hegemonyaların döngüsel yükseliş ve düşüşleri, 1990’lardaki ekonomik ve siyasal kriz bu bağlamda Rus hegemonyasının düşüşüne tekabül etmektedir. Bu ortamda Rusya bir tür çevre ülkesi konumuna düşürülmüş ve AB ile olan ilişkileri bu çerçevede yürütölmek istenmiştir.

Çevre ölkelerin bağımsız bir ekonomi ve dış politika geliştirmeleri güçtür. Periferideki halklar tam bağımsızlıklarından merkez ölkelerin “özel koşulları” öne sürölerek zaman zaman mahrum bırakılmıştır. Kendisi de bir merkez ölkö olarak anılan Rusya bu durumu kabullenememiştir. Bu sebeple, Kremlin’e yakın siyaset bilimci ve dış politika uzmanları Wallerstein ile bağımlılık ekölünün vurguladığı kavram ve nosyonları kullanarak Batı uygarlığına eleştiriler yöneltmiş ve eski merkez pozisyonlarını yeniden elde etmenin yollarını aramışlardır.

Bu dünya sistemi içerisinde sermaye birikimi hareketleri küresel işbölümü çerçevesinde ilerler fakat sistem içerisindeki siyasal aktiviteler ağırlıklı olarak ulus devlet etrafında dönmektedir. Güç dengesi rekabet halindeki merkez ölkeler arasında kurulur. Tek bir ölkenin ezici hegemonya veya üstünlüğe erişmesine aslında sistemin kendisi izin vermemektedir. Bununla birlikte, uluslararası sistem yalnızca merkez ölkelerin çevre ölkeleri domine etmeye çalışmalarıyla sarsılmaz. ABD merkezli dünya sisteminin sarsılması için yalnızca Rusya’nın çabaları yeterli değildir. Daha fazla bölgesel gücün ABD ile siyasi ve ekonomik rekabete girmesi gerekir.

Dolayısıyla, ABD’nin dünya sistemindeki hegemonyası da zayıflama eğilimindedir. Daha önce Venedik, Hollanda ve Büyük Britanya’nın düşüşe geçtiği gibi Amerikan hegemonyası da düşüşe geçmeye başlamıştır. ABD’nin kendisini bir istisna olarak gördüğü yaygın bir kanaattir. Bu durum daha önce pek çok uygarlık ve ulus tarafından öne sürölmüştür. Alexander Dugin veya Vladislav Surkov gibi Kremlin’e yakın düşünürler de ABD’nin bu istisnacılığını eleştirir.

Tek bir güç odağının hegemonyası sona erdiğinde bu güç dünya sistemindeki belli başlı merkezlerden biri haline gelir, yani çok kutuplu dünyanın büyük merkezlerinden biri olur. Kapitalist dünya sistemi eşit olmayan bir hiyerarşik bir sistemdir. Bu hiyerarşinin esas itibarıyla kırılğan bir yapısı bulunduğu için güç merkezleri devamlı surette değişime uğramaktadır.

Wallerstein'ın yaklaşımına göre Batı'nın dünyanın geri kalanından daha hızlı ilerlemesine yol açan şey siyaset ile ekonomi arasındaki etkileşimdir. Rekabet halindeki devletlerin mümkün kıldığı bir sermaye hareketliliği bulunmaktadır. Yüzyıllar boyunca Batı'nın Batılı olmayan çevreleri sistematik bir şekilde sömürmesi bir vakıadır. 90'larda kısmen bağımlı hale gelen Rus ekonomisinin hammadde ihraç ederek ayakta kalmaya çalışması bunun bir örneğini teşkil eder. Güney'deki artı değer uzunca bir süre sistematik bir şekilde Kuzey'e aktarılmıştır. Bu durum çekirdekteki güçler arasında çekişme ve rekabet, ucuz hammadde arayışını kızıştırmıştır ve çeper ülkelerde ücretleri düşük tutma politikası, Rusya'da uzunca bir süre olduğu gibi, desteklenmiştir.

Böylece Batı dünyasında ekonomik güç ile devlet gücü birbirini tamamladığı bir sistem oluşturulmuştur. Günümüz Rusya'sında ise uluslararası sistemde ekonomik ve jeopolitik gücün dengeyi bulması için arayışlar sürmektedir. 90'lardaki çeper ülke konumundan hammadde ihracatıyla elde ettiği gelir sayesinde bir tür yarı periferiye dönüşen Rus ekonomisi çekirdek ile çeper arasında bir işbölümü yaratılması ve sürdürülmesine katkıda bulunmuştur. Yarı periferik ülkelerin işlevi kenar ülkeleri merkez adına kontrolleri altında tutmak şeklinde değerlendirilebilir. Bu durumda, eski Sovyet ülkelerinin bir kısmının ekonomisinin sistemdeki merkez ülkeleriyle bağlantısı Rus ekonomisi üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Bu bakımdan, Rus ekonomisinin periferiden yarı periferiye dönüşümü çevre ülkelerine dair bir tür aktif geri bırakılmışlık durumunu destekler. Rusya'nın bu noktadaki arayışı ekonomik ve siyasal yarı periferik durumundan kurtulup çevresindeki ülkelerle yeniden merkez ilişkisi kurmaya odaklanır. Bu ilişki nasıl kurulacaktır? Dış etkenlerle mi yoksa iç dinamiklerle mi biçimlendirilecektir?

Wallerstein gelişimci perspektife karşıdır, gelişimci perspektife göre değişim toplumsal ve içten kaynaklıdır (Marks ve Weber bunu destekler). Wallerstein'a göre ise değişim dış kaynaklıdır; toplumsal değişim öncelikle dış etkenlidir, uluslararası ekonomik ilişkiler değişimde belirleyici olur. Bu durumda Rusya 1917 devrimi öncesinde olduğu gibi yeniden dünya sisteminin çeperine atılma riskine karşı mücadele etmektedir.

Marx, Karl Polanyi, Fanon, Braudel ve Wallerstein'ı ciddi şekilde etkilemiştir. Dünya sistemi analizi yalnızca bir teori değildir, aynı zamanda bazı tarihsel, felsefi ve ideolojik meselelerde bir tür protesto olma iddiasını taşır. Rus politika üreticileri bu protesto yönünü AB'yi eleştirirken bilinçli veya bilmeyerek zaman zaman kullanır. Bu yaklaşımı destekleyenlere göre, Marksizm'in öngöremediği bazı konuları açıklamak için kullanılır dünya sistemi.

Sınıflar ulus-üstü aktörler olarak görülür. Sistem Marksizm'den esinlenmiştir fakat bir nevi onun değişik bir versiyonunu, varyantını, ortaya koymuştur. Tek ülkede sosyalizm mümkün değildir, sosyalizm bütün bir sistemde gerçekleşen bir devrimle gelebilir. Bir strateji ve ideoloji olarak Marksizm-Leninizm tarihsel rolünü oynamış ve dünya sisteminin süregiden ekonomi politiğinin marjınlarına itilmiştir. Dolayısıyla, komünizm dünya sistemi açısından bir tür ara dönem olarak değerlendirilebilir.

Komünizmin yıkılmasına rağmen, hâlihazırdaki durumuyla dünya kapitalist sistemi Üçüncü Dünya'nın ve hatta Batılı alt sınıfların taleplerini karşılamamaktadır. Buna Rusya gibi geçiş dönemi yaşayan merkezi sayılabilecek güçler de ilave edilebilir. Batılı ve Batılı olmayan medeniyetler arasındaki çatışma da dünya sisteminin yeniden yapılandırılması mücadelesi üzerine kurulmuştur. Rusya'nın buradaki pozisyonu Avrupa'nın merkezi bir ülkesi olarak siyasal rekabette eski konumuna en azından yaklaşabilmeye dayanmaktadır. Ekonomik olarak AB ile rekabet edemese de siyasal olarak AB ile rekabet edebilmektedir. Çift kutuplu dünya döneminde bölgesel merkezlerin oluşumuna karşı çıkmış olan Rusya (Çin ile bu

sebeple yaşadığı birkaç gerginlik bulunmaktadır) bugün tek kutuplu dünya yerine çok kutuplu dünyanın inşa edilmesini desteklemektedir.

Merkez ülkelerin doğrudan birbirleriyle çatışmaya girmediği soğuk savaş sonrası dünyada büyük güç rekabeti küresel olduğu kadar bölgesel dinamiklerle de biçimlenmektedir. Merkez ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık artma eğilimindedir. Almanya-Rusya ekonomik bağımlılığı buna örnek gösterilebilir.

AB-Rusya ilişkilerinde karşılıklı bağımlılıktan ziyade tek yönlü bire bağımlılığın inşa edilmeye çalışıldığı 1990'larda post-Sovyet mekânın Latin Amerikalılaştırılması kavramı ortaya atılmıştı, Rusya bu algıya direnmiştir. Latin Amerikalılaştırma kavramı Almanya ve Fransa'nın ekonomik güdümüne bırakılmış Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri için de öne sürülebilir.

Merkez çevre ilişkileri bağlamında zaman zaman ekonomik çıkarlar siyasi çıkarlara ağır basabilir, mesela AB ekonomik çıkarlarına zarar vermemek için Rusya'nın Çeçen savaşı veya Gürcistan savaşı esnasındaki eylemlerini çok fazla eleştirmemiştir fakat Ukrayna müdahalesine sert tepki vermiştir. Bu durumda idealizme karşılık realizm tercihi gözlemlenir. Bu şekilde, emperyalizm ve dünya sisteminin kutuplaştırıcı yapısı benzer şeyler ima eder. Kapitalist yayılmacılığın içkin doğası merkez ülkeler yararına refah ve iktidarın kutuplaştırılmasına yol açar. Şimdilik Rusya'nın inşa etmeye çalıştığı çok kutuplu dünya da bu durumu kendi lehine değiştirmeye çabalar.

Rusya ile AB arasındaki gerilim bir yönüyle de ulusalcılık ile uluslararasılık, evrensellik ile tekillik arasında süregitmektedir. Daha evvel Sovyetler Birliği'nin savunduğu uluslararasılığı bugün başka bir biçim ve ideolojiyle AB savunuyor gibi görünmektedir ve bu anlayış da zayıflama eğilimindedir. Bunun yerine, jeopolitik ve siyasal temelli yeni bir merkez-çevre anlayışının geliştirildiği öne sürülebilir. Bu jeopolitik ve siyasal temel ekonomiyi destekleyebilir. Bu yaklaşımda bölgesel merkezler tek bir sistemin ve merkezin yerine geçmektedir. Rusya'nın inşa etmeye çalıştığı çok merkezli veya çok kutuplu dünya da bu bakımdan alternatif bir küreselleşme iması taşır. AB'nin ulusal kimlikleri zayıflatan

küresel Avrupalılığı yerine egemenlik vurgusunun kaybolmadığı değişik güç merkezlerinde toplanmış bir küresellik savunulur.

Bu küresellik anlayışı yakın dönemde Rus siyasetçilerin yoğunlaştığı bir olgudur. Bu bağlamda Rusya'nın alternatif bir küreselleşme ve merkez çevre anlayışı geliştirmekte zorlanmasını yorumlayan Yevgeni Primakov ve hatta Gorbaçov'un belirttiği gibi Rusya'nın küresel kapitalist sisteme eklemlenme sürecinde siyasal ortamda bir "merkez sol" veya sosyal demokrat anlayışın geliştirilememesi toplumsal sorunların derinleşmesine yol açmıştır. Bu sebeple, Rusya henüz istediği düzeyde alternatif bir küreselleşmeyi hayata geçirememiştir. Bu alternatif küreselleşme AB ile Rusya arasında muhtemelen derin ve eşit bir komşuluk ilişkisi geliştirilerek gerçekleştirilebilirdi.

Rusya-AB ilişkilerini incelerken başvuru alan Wallerstein'in ve genel olarak bağımlılık ekolünün yaklaşımlarına yöneltilebilecek en güçlü eleştiriler Ortodoks Marksizm'e yöneltilen eleştirilerle örtüşmektedir. Dünya sistemi kapitalizmin gelişim tarihine dayanılarak inşa edilir. Bu da yaklaşımın biraz fazla ekonomist ve tarihselci olduğu eleştirisini beraberinde getirecektir. Rusya'nın resmi ideolojisini destekleyenler de bu eleştirilere hak vermektedirler ama aynı zamanda dünya sistemi teorisyenlerinin Avrupa evrenselciliğine yönelik eleştirilerini savunurlar. Wallerstein'in sistemi çok belirgin bir şekilde ekonomisttir. Ulus devletin oluşumu da bu perspektiften açıklanır. Wallerstein'in kuramı fazla ekonomi temellidir ve uluslararası sistemdeki hiyerarşiyi çözümlemek için siyasal rekabet ve jeopolitikte birlikte değerlendirilmelidir. Aksi takdirde, tek boyutlu bir Marksist uluslararası ilişkiler yaklaşımı olarak kalma riski taşır.

Devlet ve sivil toplumun yapısı ve gelişimi Rusya'da ve Batı Avrupa'da farklı evrelerden geçmiştir. Bu, farklı bir devlet anlayışıyla teknik yapısının ve görece olarak farklı bir medeniyet anlayışının oluşmasına yol açmıştır. George Sorel'in kullandığı tarihsel blok kavramına kendine mal ederek ona farklı bir anlam kazandıran Gramsci devlet ve toplumun birlikte katı bir yapı meydana getirdiklerini ve devrimin bu yapı içinde geliştirilen bir odağın devleti ele geçirecek kadar

güçlenmesini ima ettiğini söyler. Böyle bir yapı, baskın veya yeni yeni gelişir nitelikte olsun, tarihsel blok olarak adlandırılabilir (Cox, 1993: 55, 56). Birbirleriyle etkileşim halinde olan ögeler böylece bir tür yapı ve üst yapıyı oluşturur. Bu tarihsel blokların uluslararası ilişkiler için de imaları bulunur. Uluslararası ilişkiler toplumsal ilişkilerden etkilenebilir. Toplumsal yaşamdaki bir yenilik uluslararası ilişkilerin yeniden biçimlendirilmesi sonucunu getirecektir. Tabii, toplumsal yeniliklerin uluslararası sistemi yeniden biçimlendirmesi devletlerin rolünü azaltmaz ama burada devletin kendi toplumsal yapısı devletin işleyişine etki eder ve uluslararası sistem bu şekilde yeniden biçimlendirilebilir.

Uluslararası sistemde veya modern dünya sistemi tartışılırken sık sık hegemonya veya egemenlik gibi kavramlar kullanılır. Uluslararası sistemde herhangi türde bir hegemonyanın kurulması, sürdürülmesi ve paylaşılması çıkarlarını korumak için uluslararası kurumlar inşa eden somut toplumsal aktörlerin yaşadığı dönüşümlerin ışığında değerlendirilir (Enrico Augelli & Craig N. Murphy, 1993: 146). Bu aktör ve kurumlar arasında AB de bulunmaktadır. AB'nin yaşadığı, özellikle dış politikasında, bazı dönüşümler Rusya'yı yakından ilgilendirir. Aynı şekilde, Sovyetler sonrası Rus dış politikasını AB yakından takip etmektedir ve bu karşılıklı etkileşim dünya siyaseti ve sisteminin de yeniden oluşturulması veya biçimlendirilmesi sürecinde belirleyici olmaktadır.

Rusya-AB ilişkilerinin seyri ve süreçleri bir tür tartışma veya argümantasyon ortamına evrilmiştir. Bireyler için konuştuğumuzda, nihayetinde bir tartışma veya argüman tarafların kendi dünya görüşlerini veya dünyayı yorumlama biçimlerini kabul ettirme çabalarından kaynaklanır (Crawford, 2004: 19). Devletlerin de kendilerine özgü dünyayı yorumlama ve anlamlandırma yollarını olduğunu varsayarsak Rusya-AB ilişkilerindeki kırılma noktalarını daha iyi anlayabiliriz. Nihayetinde, Gramsci'nin belirttiği gibi "uluslararası durum ulusal yönüyle veya niteliğiyle değerlendirilmelidir" (Thomas, 2009: 215-216). Özellikle Rus dış politikasının çıkış noktası bu bakışla değerlendirilebilir. 'Sabit gibi görünen bir eşitsizlik' durumunun uzunca bir süre Rusya'nın AB ve Batı ile olan ilişkilerinde

belirleyici olması sık sık dile getirilmiştir. Bu eşitsizliği bir tür karşılıklı bağımlılık durumu zaman zaman dengelemiştir.

Avrupa'nın siyasi-kurumsal olduğu kadar sosyo ekonomik olan bugünkü düzeni karmaşık bir karşılıklı bağımlılık durumuyla yeniden biçimlendirilir. Bu, küresel piyasa ekonomisinin etkisiyle ortaya çıkan bir durumdur ve bu karşılıklı bağımlılığı yönetmek için uluslararası veya ulusüstü kurumlarla rejimler inşa edilmiştir (Apeldoorn, 2002: 34-35). Burada hem devletler hem de devlet dışı aktörler rol oynar. Rusya-AB karşılıklı bağımlılığında ise hükümetlerarasılığın etkisinin uluslararasıluktan daha baskın olduğu görülür. Rus dış siyaset aktörlerinin belki de yerinde bir öngörüsüyle Avrupa'da uluslararasılık aşınıyor gibi görünmektedir.

Bu uluslararasılığın Batı Avrupa değerlerinin yarattığı veya ürettiği bir şey olup olmadığı Rus siyaset yapıcılarını pek fazla ilgilendirmez. Putinizmin yapılandığı Rus dış politikası uluslararasılığın egemenlik aşımına yol açma riskinin bulunduğu anlayışını destekler. Avrupa diye ulusüstü bir güç tahayyül edilebilir mi? On dokuzuncu yüzyılda da bu uzun uzadıya tartışılmıştı. Bismarck Gorçakov'un memorandumuna şöyle tepki vermişti:

“Her kim Avrupa diye bir şeyden söz ediyorsa yanılıyordur. Avrupa yalnızca coğrafi bir mefhumdur. [...] Saburov ise Jomini'ye şunları söylemiştir: ‘Avrupa ittifakı yalnızca idealistlerin düşlerinden ibarettir. Avrupa diye bir şey yoktur; bir Rusya, bir Almanya, bir Fransa, bir İngiltere vardır’ (Wight, 1966: 92).

Acaba yukarıdaki alıntılar o dönem bir Avrupa Birliğini hayal olarak değerlendirmeleri yeniden uluslararası toplumun, diplomasi dünyasının, gündemine daha güçlü bir şekilde girecek midir? Rusya'nın bunu öngördüğü ve en azından birlik olarak kalsa bile zayıf veya gevşek bir Avrupa Birliği istediği söylenebilir. O dönem olduğu gibi bugün de birleşik bir Avrupa yerine Avrupa'nın büyük veya merkez ülkelerinden söz etme eğilimi güçlenmektedir.

Geleneksel uluslararası sistem devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri üzerinde durmuştur ve dolayısıyla bölgesel bir ekonomik ve siyasi birliğin uluslararası ortamda diğer aktörlerle etkileşimi AB bölgesel ve küresel düzeylerde etkisini kabul ettirene kadar pek üzerinde durulan bir konu olmadı. Uluslararası ortamda ortaya çıkan çatışmalara dair geleneksel anlayışlardan birisine göre “dünyadaki devletler doğadaki bireyler gibidir. Ne mükemmel şekilde iyidirler ne de yasa tarafından kontrol edilirler. Nihayetinde bunlar arasında anlaşmazlık ve şiddet kaçınılmazdır” (Waltz, 2001: 163). Tabii, uluslararası ortamdaki bu anarşik durum bireyler ve devlet içi aktörler arasındaki etkileşimlerle biçimlenir. AB’nin zaman zaman etkisini artıran normatif gücü devletlerarası ilişkilerin yanı sıra bloklar arası veya bölgesel bloklarla devletlerarasındaki ilişkilere de yeni bir boyut kazandırmıştır. Rus dış siyaseti Rusya-AB arasındaki ilişkiyi ulusüstü normatif güçle biçimlenen bir yapıdan geleneksel gerçekçilik ve hükümetlerarası bir yapıya dönüştürmek için uğraş verir.

Esasında, dağılan Rus İmparatorluğu’ndan sonra kurulan Sovyetler Birliği AB gibi normatif ve sınıfsal ideolojik bir blok inşa etmeye kalkışmıştı. Dönemin devletlerarası düzenini yıkmak için yola koyulan, Sovyet Devrimi bu yönüyle dönemin uluslararası düzeninin bir parçası olmak için yola koyulan Türk İnkılabından ayrılır, Sovyet elitleri daha sonra “tek ülkede sosyalizm” ilkesine dönmek zorunda kalarak kısmen uluslararası sisteme eklemlenmeyi kabullenmiştir (Reynolds, 2011: 259-260). Buna ilaveten, Sovyet bürokrasisi ile Çarlık sistemi arasında bir bağ olmadığını ileri sürmek de mümkün değildir, Engels’in belirttiği gibi bu sistemde bürokratik elit “ayrı bir sınıf” konumundaydı (Djilas, 1957: 173). Sovyet bürokrasisi de ulusal komünizmini kurarak dünya sistemine yön verme arayışlarına girdi. Bu sistem içerisinde, Rus kültürünün baskın olduğu Sovyetler medeniyet götürücü ve değer üretici bir konuma yükselmek istiyordu. Bugün ise uluslararası bir normatif güç olma ideali post Sovyet Rusya’da artık itibar edilen bir dış politika anlayışı olmaktan çıkmıştır. Uluslararası güç bloklarına dair yaklaşımlar aşırı küreselleşmeyi ve liberal değerleri sorgulama eğilimine girmektedir.

Herhangi bir ulus devlet içerisinde görülen güç blokları kapitalist bir oluşumdaki yönetici sınıfların siyasi pratikler alanıyla ilgilidir (Poulantzas, 1978:

231). Ulus devlet içindeki bu güç blokları belli bir evrimden geçerek AB şeklinde ulusüstü bir güç bloğu meydana getirmiştir. Nasıl ki tek bir devlet içinde ekonomiye hakim olan sınıf siyasal yapıyı da biçimlendirebiliyorsa, ulusüstü sermaye de uluslararası veya bölgesel entegrasyon hareketlerine yön verebilir. Post Sovyet Rusya bu tarz karmaşık gibi görünen ama aslında esas itibariyle pragmatik ve sınıfsal çıkar ilişkileriyle biçimlendirilmiş güç bloklarına bir süre yabancı kalmıştır ve liberal deneyimi Keynesyen bir devlet kapitalizmine dönüştükten sonra uluslararası liberal ve neoliberal güç bloklarına kuşkuyla yaklaşmaya başlamıştır. Bu, Rus Dış Siyasetinin Avrupa boyutuyla ilişkili olarak birtakım düzenlemelere yol açmıştır.

Geçmişte, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, uluslararası sistem sarsılmış durumdayken, bir devrim gerçekleştiren Rus toplumu tarihin zaman zaman tekerrür edebileceğini örneklemektedir. Yenilik kisvesi altında ortaya çıkan bir şey bugün ile geçmiş arasındaki bağlantının devamlılığını yansıtmakta nadiren yanılır (Charques, 1965: 242). Geçmişte olduğu gibi bugün de Rus toplumu yukarıdan aşağı bir tür "yenilenme" deneyimlemektedir. Çarlık otokrasisinden proletarya diktatörlüğüne evrilen sistem bugün de Sovyet totaliterliğinden neo emperyal otoriterliğe meyletmekle suçlanmaktadır.

Bu gibi bir ülkenin veya dünya sisteminin bir tür dönüm noktasına girdiği görülen zamanlarda yeni bilgi veya daha genel anlamıyla yeni bir ontolojiye duyulan ihtiyaç ortaya çıkar. Bolşevik Devrimi sonrasında veya post Sovyet dünya düzeni içerisinde tarihsel olay ve süreçlerin daha iyi anlaşılması için yeni bir bilgi arayışı kaçınılmaz olur. Dünya düzenindeki esaslı bir takım değişiklikler esnasında iki tür yaklaşımın aynı anda var olduğu ileri sürülebilir:

"Yeni tür düşünce iki yolla ortaya çıkar. Bir yol kademeli düzenlemeler aracılığıyla yerleşik bilgiyi yeni olay ve koşullara uyarlamaktan geçer. Diğer yol ise tarihsel sürecin doğasını ve onu arzu edilen sonuçlara yönelik kontrol etmeyi anlamak maksadıyla bir girişimde bulunmak için düşünceyi ileriye doğru yansıtmaktır (Cox, 2003: 76).

Rusya durumunda, yeni tür düşünce veya devrim daha çok yukarıda ifade edilen ikinci yola başvurularak gerçekleştirilmeye çalışılan bir şeydir. Ekim Devrimi ertesinde Sovyet elitleri düşünceyi ve eylemi ileri taşımayı tasarlamışlardı. Sovyetler'in yıkılmasına doğru da modern kapitalist sisteme ve liberal düzene eşit şartlar altında entegre olmak için acele eden bir Rus eliti görülüyordu. Batı Avrupa ve ABD ise aynı şartlar altında Rusya'ya kuşkuyla yaklaşıyordu. Merkezi otoritesini yitirmekte olan SSCB yönetimi ise Batı bloğunun kuşkuculuğunu henüz değerlendirebilecek durumda değildi ve aceleci bir liberalizme doğru yönelmeye başladı. Bu liberalizme yönelme zarurietiyi veya seçeneği Rusya'yı Sosyalist Bloğun merkez ülkesi olmaktan modern kapitalist sistemin merkez ülkesi haline getirmeye, pek tabii, yetmedi.

Sovyetler'in son yıllarında sosyalist Mitterand bile Reagan'a karşılıklı silahsızlanma arayışlarının karşısında ihtiyatlı davranılması gerektiğini, Sovyet tehdidinin henüz geçmediğini söylüyordu. Reagan, Thatcher ve Papa II. Jean Paul'un yoğun desteğiyle SSCB ve Avrupa'da komünizmin bertaraf edilmesi için çabalıyordu (Service, 2015: 280-281). Bu dönemde, askeri ve jeopolitik güç olarak ABD ile rekabet edebilmesine rağmen SSCB ekonomik üretim açısından ABD ve müttefiklerinin oldukça gerisindeydi. ABD'nin dünya sistemindeki hegemonyası tescilleniyor gibiydi.

ABD'nin dünya sistemindeki rolü 1870'ten beri istikrarlı bir şekilde artmaktaydı. Britanya ekonomisi durağanlaşmaya başlarken ABD ekonomisi hızla gelişen Alman ekonomisiyle birlikte dünya piyasalarında rekabete giriyordu. 1945'e gelindiğinde ABD'nin dünya sisteminde tartışmasız bir baskın konumu ve hegemonyası bulunmaktaydı. ABD'nin yanısıra 1945'te jeopolitik ve askeri güç açısından diğer önemli ülke SSCB idi ama ABD'nin üretim gücünün yanına bile yaklaşamıyordu (Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein, 1996: 215-216). Tabii, bu avantajlı durumdan yararlanan ABD dünyanın gelişmiş-merkez hemen tüm diğer ülkeleriyle ittifaklar kurdu. SSCB'nin periferisindeki ülkeler arasında ise, belki Doğu Almanya bundan kısmen hariç tutulabilir, gelişmiş bir ülkeler bulunmuyordu. Dolayısıyla, ABD'nin kurduğu sistem ilk başta kendisi için maliyetli gibi görünse de

daha sonra yardım ettiği bazı ülkeler dünya sisteminin gelişmiş kapitalist ülkeleri haline gelmeyi başardıklarından ABD'ye yk olmayı bırakmışlar ve bu sistemi sürdürülebilir hale getirmişlerdir. Hiçbir zaman denizaşırı bir imparatorluğu olmayan ve kıtasal şekilde genişleyen Rus arlığu ve devamında SSCB'nin kurduğu sistem ise sürdürülemez hale gelmişti.

Soğuk Savaş sürecinde de ABD kapitalizmin merkez ülkesi olan diğer pek çok ülkesiyle (Batı Avrupa lkeleri ve Japonya gibi) askeri ve ekonomik ittifaklar kurarak dünya sistemi içerisindeki düzenlemelerini ve uygulamalarını sürdürülebilir hale getirmeyi başardı. Sosyalist blokta ise bu merkez ülkelerle rekabete girebilecek bir üretim anlayışının geliştirilmesi oldukça gt ve ekonomik sistem sürdürülemez bir düzeye ulaştı. Bu sürdürülemez durumu fark eden Rus siyasi elitleri liberal politikaları, şok terapilerini ve yeniden Avrupalılaşmayı gündeme getirdi. Sosyalist ekonomiyi deneyip vazgeçen veya bundan vaz geçmek zorunda kalan Rusya'nın liberal politikalarının devletçi kapitalist politikalara evrilmesi uzun sürmedi. Rus dış politikası da bu süreçte yaşanan denemelerle biçimlendi.

Rusya'nın Doğu Avrupa'dan çekilmesiyle oluşan g boşluğunu ekonomik açıdan AB'nin askeri açıdan ise NATO ve ABD'nin doldurdu. Dünya sisteminde Avrasya ve Avrupa zerinde ABD hegemonyası oluşmaya başladı. Soğuk Savaş'tan sonra ABD'nin Avrupa ve Avrasya'ya dair temel stratejisinin  hedefi olduğu ileri sürülebilir: "Rusya ve Çin'i kendisine bağımlı hale getirmek [...], merkezi AB lkeleriyle stratejik ortaklığu devam ettirmek ama birleşmiş ve güçlü bir federe Avrupa'nın oluşmasını engellemek [...] ve Avrasya'da ABD'nin üstünlüğüne meydan okuyabilecek bir alternatif koalisyonun oluşmasını önlemek" (Fouskas, 2003: 118). Tartışmalı yönleri bulunsa da yukarıdaki strateji ABD dış politikasının Avrasya boyutu hakkında bir fikir verir.

Bu boyutun hayata geçirilmesi Soğuk Savaş Sonrası yaşadığu şoku atlatmaya başlayan Rusya'nın, en azından Avrasya'yı ABD ve AB'ye kaptırmamak adına, dış politikasını daha agresif hale getirmesine de etki etmiştir. Bu dış politika mümkün olduğuca çabuk bir şekilde çok kutuplu dünyanın inşasına ve dünya sisteminin buna

göre düzenlenmesine odaklanmıştır. İki kutuplu dünyada ülkeler arasındaki rekabeti anlamak muhtemelen daha kolay bir şeydi. Çok kutuplu bir dünyaya doğru evrilmekte olan bugünü anlamak ise daha karmaşık bir olgu gibi görünmektedir:

“Çok kutuplu sistemlerde rekabet iki kutuplu sistemlerden daha karmaşıktır çünkü sayıları arttıkça devletlerin karşılaştırmalı becerilerine dair belirsizlikler de çoğalır ve ayrıca koalisyonların bağlayıcılıklarıyla güçlerini hesap etme güçleşir” (Waltz, 2000: 6).

Çift kutuplu dünyanın sona ermesiyle bir süre tek kutuplu bir dünyaya dönüşen uluslararası sistemin yeniden biçimlenmeye başladığı açıktır.

Bu yeniden biçimlenme sürecinde Avrupalılaşma ve Avrupalılığın ise etkisinin zayıflamaya başladığı görülmektedir. Batı liberalizminin sarsılmaya başlaması Avrupalılaşmanın da daha derin bir şekilde sorgulanmasını beraberinde getirir. Esasında, Avrupalılaşma henüz birkaç yıl önce Rusya için olduğu gibi Türkiye için de normatif bir anlatı sunuyordu. Avrupalılaşma süreci, etkileşimleri değiştirip yeniden yapılandırıyor, ulusüstü ağların ortaya çıkmasına yardımcı oluyor ve Avrupalılaşan ülkeler içinde sivil toplumun gelişmesi için yeni fırsatlar sunuyordu (Ulusoy: 2009, 6).

Bu durumun aksine, Türkiye ve Rusya’da güçlenen Avrupa kuşkuculuğu esasında Avrupa’nın sınırları konusunda da bir tartışma sunmaktadır. Bu tartışma hem güncel hem de tarihseldir. Çok katmanlı ve disiplinlerarası bir yorumlamayı ve araştırmayı gerektirir.

Bu araştırma aslında Rusya-AB ilişkileri özelinde insanlığın kolektif yörüngesinde, yani dünya sisteminde, bir dönüşümün (veya krizin) gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair düşüncelerle de sıkı sıkıya bağlı. Genel olarak, dünya sisteminde ve kapitalizmde yaşanacak bir değişimin umut dolu bir geleceğe yol açacağı umudu bulunmaktadır (Wallerstein vd. : 2014, 222). Fakat kapitalizme ve modern dünya sistemine alternatif yaratma girişimlerinin Çin veya Sovyetler’de

olduğu gibi totaliter sistemler ve hantal bürokrasiye yol açabileceği de açıktır. Dünya sistemi içindeki güçlü bir aktör olan AB'ye de alternatif küreselleşme gibi bir gayesi olmadığı halde hantal bürokratik bir yapıya evrilme eleştirisi yönlendirilmektedir ve bu eleştiri soldan ziyade popülist sağ tarafından getirilmektedir.

Sermayenin küresel hareketi ve liberal düzen kapitalist hiyerarşiyi tehdit altına girmekten kurtaramamaktadır (Kagarlitsky, 2008: 332-33). Tehdit şimdi yalnızca soldan değil, sağdan da gelmekte ve sistemin yeniden kurgulanmasını talep etmektedir. Rusya Federasyonu'nun bu durum karşısında mutlak bir pozisyonunun olduğu söylenemez, AB içindeki alternatif sistem arayışlarına kendisi için avantaj sağlayacak olan sağ veya sol hareketlere destek verebilir. Dolayısıyla, Davos-Porto Alegre arasındaki bölünmede, birbirine doğrudan doğruya karşıt olan Davos ruhuyla Porto Alegre ruhu arasındaki mücadelede (Wallerstein, 2015: 255) şimdilik net bir taraf tutmamayı tercih etmektedir.

Rusya Brexit'i ve Trump'un ABD başkanı olmasını Batı kamuoyunda yükseliş eğiliminde olan dört tutumdan yararlanarak desteklemiştir. Bu dört temel konu: Yerleşik düzen ve bu düzenin partilerine yönelik kızgınlık, AB ve ABD'nin jeopolitik gerileyişi, kemer sıkma politikalarıyla kimlik politikalarıdır (Wallerstein, 2018: 66). Rusya bu konularda Batı'da yaşanan demokrasi açığı ve egemenlik aşımına yönelik kamuoylarının yaşadığı kaygılardan yararlanmaya devam edecektir.

Kolonyal pratiklerin aksine gönüllü bir modernizasyon ve Avrupalılaşma süreci yaşadığı söylenebilen Rusya'nın yönetici elitlerinin bugün Avrupa veya AB fikrinin bir dizi kural ve kurumsal prosedüre indirgenmiş olduğu ve eski idealizmiyle romantizmini kaybettiğini düşünmeleri bizzat Batı'daki alternatif küreselleşme veya sistem arayışlarının bir sonucudur. Bu durum, ekonomik olarak AB'nin gerisinde olan Rusya'nın siyasal ve jeopolitik baskı gücünün ekonomik güce dönüşüp dönüşemeyeceği sorusunu gündeme taşır. Genel olarak, AB örneğinde gördüğümüz gibi, ekonomik güç siyasal ve jeopolitik baskı gücüne dönüşme eğilimindedir. Rusya bunu tersyüz etmenin yollarını aramaya devam edecek ve dünya sistemindeki

merkez-yarı periferi-periferi hiyerarşisinde kendisini daha üst bir noktaya taşımaya çalışacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDENİYETLERE DAİR BİR MESELE OLARAK AB-RUSYA YAKINLAŞMASI

Rusya'nın Avrupa'daki yeri, çıkarları ve jeopolitik konumu soğuk savaştan sonra yeniden dünya siyasetinin merkezi tartışmalardan biri haline geldi. Özellikle Batı Avrupa ülkeleri ve Rusya arasında uzun yıllardır Rusya'nın kendine has konumu ve bu ülkenin Avrupa'nın sınırı olup olmadığı sorusu bir tartışma konusu olagelir. Bu tartışma, 18. Yüzyıl'da Büyük Petro'nun Avrupa'ya açılma kararı almasından beri zaman zaman yeniden biçimlenir ve Batılı ülkeler ile Rusya arasındaki ilişkilerde gerilimler ve bunu müteakip ortaya çıkan uzlaşma arayışları imparatorluklar döneminden ulus devletler çağına gündemde kalmayı başarmış bir meseledir.

Bu meselenin, Rusya'nın Avrupa siyasetinin, birden fazla teorik boyutu bulunur. Marksizm, gerçekçilik, post yapısalcılık veya liberalizm değişik düzeylerde ve dönemlerde bu siyaseti açıklamaya yardımcı olur. Toplumsal yaşamın modern biçimi ağırlıklı olarak kapitalizmle açıklanır. Dolayısıyla kapitalist ilişkiler ağı devletlerarası etkileşimin de temel noktalarından birisidir. Bu anlamda, iktidar ve refahın küresel hiyerarşisinin teorize edilmesi dünya sisteminin meşgul olduğu bir konudur. Emperyalizm de yine iktidar ve refahın büyük güçler arasında bölüşülmesiyle ilgili olarak değerlendirilebilir.

Kapitalizm doğası gereği tamamen iç meselelere odaklanmaz, modern ulus devletlerin elinde yayılmacı dinamikleri kullanır ve emperyalizmin modern bir boyut kazanmasını beraberinde getirir. Geçmişte ise Rusya'daki Bolşevik Devrimi resmi bir Sovyet Marksizmi'nin ve ideolojisinin, ayrıca resmi Avrupa merkezliği eleştirisinin gelişmesine yol açmıştır. Bu eleştirilere karşılık Avrupa'da önce faşizm, daha sonra ise liberal demokrasi Sovyet tarzı sosyo ekonomik yapıyla rekabet haline girmiştir. 21. Yüzyılda ABD'nin tek küresel güç olarak yeni bir tür emperyalizmi

temsil etmesi Putin yönetiminde Avrupa-Atlantik merkezli dünyanın kesin olarak dengelenmesi anlayışını güçlendirmiştir. Bu anlayış bir tür realizme tekabül eder.

Bununla birlikte, uluslararası siyasetteki olayların gözlemlenmesiyle oluşturulan bu gerçekçilik anlayışı Rusya'nın AB siyasetini anlamlandırmakta yeterli olmayabilir. Devletlerarasındaki toplumsal ve siyasal olayların karmaşık ve sürekli evrilen bir yönü bulunur. Devletlerin çıkarlarının toplumsal belirleyicileri her zaman objektif verilerin yan yana dizilmesiyle anlaşılamayabilir. Normatif ve toplumsal alanlar uluslararası ortam ve sistemin inşa edilmesinde dolaylı olarak etkili olur. Buna ilaveten, uluslararası ilişkilerde çatışmaların ahlaki ve kültürel kaynakları da yok sayılmaz. Bu kaynaklar salt çıkar peşinde koşan devletlerin var olduğu bir ortam anlayışının sorgulanmasını beraberinde getirebilir. Bununla birlikte, uluslararası sistemin yapısı veya dokusu devletlerin rekabet etmelerini kaçınılmaz hale getirir.

Büyük güçlerin belli konularda güç paylaşımını mı yoksa güçlerini mümkün olduğunca çok artırmayı mı arzu ettikleri AB-Rusya ilişkilerinde enerjiden, egemenlik anlayışına kadar bir dizi meselede ortaya çıkan sorulardan birisidir. Güç devletin kontrol edebileceği materyal kapasite şeklinde yorumlanabilir. Materyal kapasitenin yanısıra sosyo ekonomik dinamikler örtük bir gücü oluşturabilir. Sürekli bir rekabet ortamı büyük güçlerin örtük dinamiklerini ve maddi güçlerini güncel tutmalarını zorunlu kılar. Rusya-AB rekabetinde Rusya'nın rekabette geri kalma travması yaşadığı söylenebilir. Bu sebeple, Putin yönetimi altında Rus dış politika yapıcıları Batı merkezli bir dünya yerine merkezsiz ve çok merkezli bir dünyanın inşa edilmesi için mücadele ettiklerini sık sık dile getirirler.

Tek kutuplu dünyaya karşı çıkan bu siyasetçilere göre, dünyanın en güçlü ülkesi olmak dünyadaki tüm önemli siyasi, askeri veya ekonomik kararların tek başına verilip uygulanması anlamına gelmez. Amerikan veya AB hegemonyasının sınırları bulunur. Bu sebeple, AB'nin refah devletleri kurarak etki alanını yumuşak yollarla genişletmesi rekabette üstün olduğu anlamına gelmeyebilir. Son finansal krizler ayrıca liberal sisteme yönelik eleştirileri artırmıştır. Uluslararası sistemde refah devletinden rekabet devletine doğru bir eğilim gözlemlenebilir. Rus siyaset

yapıcılarının uluslararası ilişkilerin teorik boyutuna yönelik bu tarz söylemlerine daha sık rastlanmaktadır.

Her ne ne kadar küreselleşmenin karşılıklı ekonomik bağımlılığı güçlendirip ulus devletlerin rolünü kısmen azalttığı ileri sürülse de devletlerarası rekabetin geçmişe oranla azaldığını ileri sürmek mümkün değildir. Hatta bir süre nihai barışı tesis etmesinin mümkün olabileceği düşünülen küreselleşme ve ulus üstü ittifakların tam aksine ekonomik rekabeti neredeyse zorunlu hale getirmesinin devletlerarası ilişkilerde ironik bir şekilde yeni anlaşmazlık ve çatışma alanları yarattığı görülmektedir. Rusya'nın Avrupa siyasetinin uzun bir tarihsel arka planı vardır. Yakınlaşma ve gerilim dönemlerinin birbirini izlediği, teknik ve medeniyete dair meselelerle biçimlenen bu siyasete uluslararası sistemde merkez olma çabaları damgasını vurur. Bu siyasetin, yakınlaşmanın veya uygarlık anlayışını yeniden biçimlendirme arayışının tarihsel süreci Avrupalılaşma deneyimi yaşayan pek çok ülke ile paralellik gösterir.

Tarihsel süreçte, Rusya'ya dair Avrupalı bir seyyah tarafından yazılan ilk anlatılardan birisi 17. Yüzyılda d'Olearius tarafından yazılmıştır (Soutou, 2015: 15). Rusya'nın Avrupa tarafından tanımlanmaya başlamasına katkıda bulunan eserin yazarına göre Moskova Avrupa sayılmaz ama aynı zamanda Avrupa'dan çok da farklı değildir. Yazar, ancak Tatarlar ve Persliler ile karşılaşınca tam olarak farklı bir yere geldiği hissine kapılmıştır (Soutou, 2015: 16). Bu anlatıda tam olarak Avrupalı veya Asyalı olmayan bu kavmin Avrupa'nın sınırında olduğu ima edilir. Yani coğrafi açıdan Avrupa'nın çevresindedir. O dönemde bile Rusya'nın Avrupa'nın sınırları konusu tartışılırken önemli ölçüde dikkate alınan kültürel ve coğrafi bir sınır çizgisi olarak değerlendirildiği görülür.

Bu gibi uzaktan seyyah anlatılarından farklı olarak Rusya'nın Avrupalılar tarafından keşfedilmesi ve aynı şekilde Avrupa'nın Rusya tarafından keşfedilmesi Büyük Petro döneminde yoğunlaşmıştı. 18. Yüzyıl'ın başında Petro Batı Avrupa'yı birkaç kez ziyaret etti. Çeşitli denizcilik ve inşaat işleri için Avrupalı uzmanlara başvurdu ve ülkenin ekonomisini Avrupalılara açtı, ülkesinin Avrupa'nın merkezi

güçlerinden birisi olmasını arzu ediyordu. Bu şekilde, Rusya'nın Avrupa perspektifine dair, muhtemelen, en önemli dönüşümün gerçekleşmesine katkıda bulundu. Petro'dan sonra Rusya'nın Avrupa'yla ilişkilerinin derinleşmesine yol açan en önemli dönüm noktası Napolyon'a karşı elde edilen zafer oldu. I. Alexander döneminde Rus İmparatorluğu daha güçlü bir şekilde Avrupalı bir güç olarak nitelendirilmeye başlandı. Rusya'ya dair tartışmalar çevreden merkeze doğru dönüşen bir ülkeyi ima eder şekilde eksen değiştiriyordu.

Bu doğrultuda, Rusya 1815 Viyana Kongresi'nin de önemli aktörlerinden birisi oldu. Bu kongreye Rusya Napolyon'un devrilmesinde büyük rol oynayan, prestijli bir devlet veya imparatorluk olarak katıldı. Bunu müteakip, Rusya'nın Avrupa'yla olan ilişkilerinin sorgulamasına veya yeniden değerlendirilmesine yol açan hadise Kırım Savaşı oldu. Bu, Avrupa'nın süper güçleriyle Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun da dâhil olduğu bir egemenlik ve çevresel etki alanı çatışması şeklinde değerlendirilebilir. Bu çatışmadan sonra Rusya'da Avrupa'ya kuşkuyla yaklaşan akımlar güçlenmiştir, Rusya'nın Avrupa perspektifine dair tartışmalar da çeşitlilik kazanmıştır. Buna mukabil, sonraki süreçte, Rus İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'nda kendisinin ve Slav milletlerinin çıkarlarını korumak için dâhil olmuştur. Bolşevik Devrimi'yle sonuçlanan I. Dünya Savaşı sonrasında ise Avrupalı güçlerle Rusya arasındaki ilişkiler oldukça gerilmişti. İki tarafın farklı imparatorluk medeniyet tasavvurları ciddi bir anlaşmazlık içerisindeydi. Özellikle İngiliz İmparatorluğu kendi iç problemlerini de etkileyeceğini düşündüğünden Rusya'da rejim değişikliğine şiddetle karşı çıktı ve Devrim sonrasında çıkan iç savaşta Bolşevik karşıtı milliyetçi Beyaz Ordu'yu destekledi.

İç savaşın sona ermesi ve SSCB'nin kurulmasından sonra Avrupalıların komünist Rusya'ya bakışları genelde olumsuzdu. Winston Churchill, Fransız muhafazakârları ve tabii Hitler Almanya'sı Sovyetler Birliğinin ideolojisini kendileri için zararlı buluyorlardı. Rusya'nın Avrupalı olmayan farklı bir siyasal ve ekonomik yapılanma içinde olduğu ileri sürüldü. Bununla birlikte, II. Dünya Savaşına Sovyetler Birliğinin katılmasıyla Almanya ve İtalya haricindeki Avrupalı güçler yeniden Ruslarla müttefik oldular veya olmak zorunda kaldılar. Savaşın Sovyetler Birliğinin

büyük çabalarıyla müttefikler lehine dönmesi Moskova'nın prestijini Avrupa'da arttırdı. Fakat bu durum da uzun sürmedi. Soğuk Savaş her iki taraf içinde de kuşkuculuğu ve çatışma potansiyelini güçlendirdi.

Sovyetler açısından Avrupa mefhumu problemlili bir şeydi. O dönemdeki Avrupalı mefhumu ister kültürel bir birlik ister uluslararası bir sistem olsun Sovyetlerin ideolojisine tersti ve kapitalizmin üstyapısına dair bir olgu olarak değerlendiriliyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın politik ve ekonomik açılardan yeniden inşası Amerikan emperyalizminin bir aracı şeklinde telakki edildi. 1980'lere kadar Sovyetlerin Avrupa'ya dair resmi bakış açısı ufak tefek görüş ayrılıkları dikkate alınmazsa bu yöndeydi. Avrupa perspektifi pek de merkezi bir mesele olarak görülüyordu. Bununla birlikte, Charles de Gaulle ve Willy Brandt (Ostpolitik aracılığıyla) gibi Avrupalı siyasetçiler Sovyetlere yaklaşımlarında ideolojik farklılıkları bir kenara koyup Avrupa'nın güvenli bir bölge haline gelmesi için uğraştılar. 1975 Helsinki Nihai Senedi bu çabaların bir sonucu olarak Doğu ve Batı Avrupa'yı daha güvenli bir yer haline getirme amacı güdüyordu. Ekonomik veya siyasi ortak noktalar az olsa da ortak bir güvenlik tutumu geliştirilebilirdi. Bu şekilde 1990'lara kadar görece sakin ve iki tarafın birbirlerine temkinli yaklaştığı bir seyir izleyen AB-Rusya ilişkileri bu dönemden sonra iki tarafın bölgesel ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi gerekliliğine dayanılarak yoğunlaştırıldı. Rusya uzun süredir pek önemsemediği Avrupa ve Avrupalılığa dair beklenti ve perspektifleri yeniden ciddi şekilde tartışmaya başladı.

1.1. İşbirliği/Yakınlaşma Süreci ve Gerilimler

1991'den sonra Avrupa Birliği ülkeleriyle yeni kurulan Rusya Federasyonu'ndaki yetkililer arasındaki genel kanı Rusya'nın AGİT'e katılmasıyla Avrupa'nın bir parçası haline gelebileceğiydi. 1990'ların başında AB-Rusya ilişkilerine dair beklentiler oldukça iyimserdi. Soğuk Savaş ve ekonomik-ideolojik görüş ayrılıkları geride kalmıştı. AB'nin dış siyasetinde Moskova artık önemli bir ortak haline gelebilirdi. Yeni ve canlı bir pazar olarak bu ülke AB'nin ticaretini geliştirecek ve bölgesel gücünün artmasına yol açacaktı. Ekonomik ve siyasi açıdan

pek çok ülkeyi etkisi altına alıp merkezi bir güç olan Sovyet İmparatorluğunun dağılmasının yarattığı boşluğu AB'nin ekonomik olarak güçlü ülkeleri çabucak kapatabilecekti. Güvenlik alanında işbirliğiyle başlayan yakınlaşma gayretleri ekonomik ve siyasi bakımdan da pekiştirilebilirdi.

Yukarıda anlatılan beklentilerle başlayıp biçimlendirilen 1990'ların başındaki manzara bugün uzak bir hatıra haline gelmiştir. AB Rusya'yı insan hakları ihlalleri, Ukrayna sorunu, enerji konusundaki 'şantajlar' gibi konulardan dolayı kınamakta ve yaptırımlar uygulamaktadır. Rusya ise Avrasyacılık kavramını ortaya atarak jeopolitik tercihlerinin AB'yle uyuşmadığını, Batı'nın Rusya'nın çıkarlarını önemsemediğini ve özellikle AB'nin kendi sistemini Rusya Federasyonu'na dayattığını ileri sürmektedir. Temel olarak bu iki bakış açısının derin anlaşmazlıklara yol açmasından dolayı AB-Rusya ilişkileri bir kriz sürecinden geçmektedir.

Şu ana kadarki durum AB ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerin henüz denge noktasını bulmaktan oldukça uzak olduğunu gösterir. İki tarafın şu anki çabaları da genel olarak ilişkileri canlandırmak için neler yapılabileceğine, ne gibi süreçlerden geçileceğine dair öngörüler üzerinde durur. İkili ilişkilerde yeniden nasıl iyimser bir havanın yakalanabileceği ve ilişkilerin normalleşebileceği tarihsel ve güncel problemlerden yola çıkılarak tartışılabilir ve şu anki durumu iyileştirme yollarını bulmak için de teorik ve pragmatik yönleri olan bir çerçevenin oluşturulması gerekir. Bunu daha derinlikli bir şekilde tartışmadan önce AB-Rusya ilişkilerinin yoğunlaşmaya başlaması ve her iki tarafın yoğun gayretleriyle oluşturulmaya çalışılan ortaklığın seyri ile yaşanan süreçleri anlamaya çalışmak gerekir. Bu süreç şunu göstermiştir: Rusya AB'nin herhangi bir komşusu değildir. Kendine has özel bir jeopolitiği ve konumu bulunur.

Bu özel durumdan dolayı AB-Rusya yakınlaşmasının ilk dönemlerinde Rusya kendisine sunulan AB inisiyatifi Avrupa Komşuluk Politikasına katılmayı reddetmiştir. AB'nin doğu ve güney komşularıyla ilişkilerini geliştirmeyi öngören bu politika Rusya için AB ile ilişkilerde yeterli bir çerçeve sunmadı. Bunun yerine, Mayıs 2003'te gerçekleştirilen St Petersburg zirvesinde AB ve Rusya iddialı bir

‘ortak alanlar’ stratejisiyle ortaklıklarını güçlendirmeye karar verdi (Antonenko & Pinnick,2005: 1). Bu stratejinin işleyişini ve gelişimini düzenleyen yol haritaları oluşturuldu. Serbest ticaret bölgesi, ortak ekonomik çıkarlar, kişilerin daha kolay dolaşımı gibi ciddi şekilde entegrasyon gerektiren hedefler her iki tarafın yaklaşımlarının bir türlü uzlaşmaması üzerine askıya alındı.

İlk ortaklık kurma dönemlerinde, 2003’ten 2008’e kadar olan dönemde, aradaki ihtilaflara rağmen ilişkilerin güçleneceği umudu korunuyordu. Hatta AB ile olan ilişkiler Putin tarafından bir dış politika önceliği olarak ilan edildi. AB’nin adem-i merkezîyetçi yapısı hâlâ güçlü şekilde otoriter-bürokratik, ekonomide devlet müdahalelerinin çok fazla olduğu bir ülkenin genel yönetim ve yönetim anlayışıyla haliyle örtüşmekten uzak kaldı. Esasında, bu durumu değerlendiren kimi analistlere göre, AB için Rusya’nın jeopolitik konumu küçümsenemeyecek derecede ülkeyi önemli kılar ama aynı zamanda AB’nin kimi yetkilileri Rusya’nın çapını aşan işlere kalkıştığını ileri sürerler (Bunu Ukrayna krizinden önce bile zaman zaman dile getiriyorlardı). Eski bir imparatorluk, yeni bir ulus devlet olan Rusya’nın AB’nin ulusüstü liberal demokratik yapısıyla uyuşmaması birçok yönden anlaşılabilir bir şeydir. Bu uyuşmazlığın veya uzaklığın ekonomik ve toplumsal temelleri bulunur.

Ekonomik ve toplumsal alanlara devlet müdahalesi 16. yüzyıldan beri Rus tarihi içinde olağan karşılanan bir durumdur. 1990’ların başındaki durum devletin müdahale gücünün zayıflaması ve önceliklerinin farklılaşmasıyla açıklanabilir. Bu sebeple, 1992’den sonra oligarkların ve özerk bölgelerin zayıflayan devlet kontrolünden yararlanarak güçlenmeleri geçici bir durum olmuştur (Marchand,2015: 37). Dolayısıyla, 2000 yılından sonra merkezi devlet yeniden siyasal yaşamın odağına getirildi. Bu merkezîyetçi devletin yakın geçmişin kötü mirasını aşarak modern ve dünyanın geri kalanına bağlı güçlü ve merkezi bir ekonomi geliştirme amacı vardır. Tabii, bunu gerçekleştirmek için AB’nin rekabetçi ve çekici ekonomik modelinden yararlanabilir. Henüz Rus ekonomisi bunu gerçekleştirmekten uzaktır ama bölgesel etki alanına dair sorunlardan dolayı AB ile rekabetten çekinmemekte ve Avrupa perspektifini güncellemektedir.

Kremlin ekonomik gelişme adına aşırı merkeziyetçiliğini zaman zaman gevşetebileceğini yakın geçmişte göstermiştir. Merkezi hükümet ekonomiyi yönlendirmek istemektedir ama kısmen de olsa liberal ilkelere dayalı modern bir ekonomik kalkınma peşindedir de. Belki de, AB ile ilişkileri, en azından AB'nin büyük ekonomileriyle olan ilişkilerini, tamamen bir kenara koyamamasının nedeni Rusya'nın ekonomisini modernleştirmek için AB deneyiminden de yararlanma niyetinin hâlâ bir şekilde var olmasıdır. Avrupa veya AB perspektifi Rus ekonomisinin güçlenmesine yardımcı olabilir. Bununla birlikte, Rusya'daki genel kanaat modern dünya ekonomisine bağımlı bir ülke olarak değil, tam anlamıyla özerk ve kendi kendine yeten bir ülke olarak eklemelenmenin sağlanması gerektiğidir. Bu yüzden, Rusya'nın güncellenen Avrupa perspektifi veya dış siyasetinin AB boyutu Moskova'ya göre eşit koşullarda bir anlaşma zeminine dayandırılmalıdır.

Bu eşitlik durumunu gerçekleştirme ve ekonomik bağımlılığını azaltmak amacıyla, Rusya'da stratejik sektörlerini yeniden yapılandırma ihtiyacı ortaya çıktı. Rosatom yönetimindeki nükleer sektör Sovyetler Birliği'nden dikkate değer bir miras devraldı. Yakın geçmişte Türkiye ile yapılan nükleer anlaşmanın da gösterdiği gibi Rusya bu alanda yeniden etkili olma çabası içerisinde. Rusya'nın modernleştirmek istediği ikinci stratejik sektör uzay sanayiidir. Bu alanda da Sovyetler dönemine göre devlet desteği azalmıştır. Yine de, ülkenin prestijini artırmak adına doksanlı yıllara göre uzay sektörüne bütçeden ayrılan pay artış göstermektedir. Yeniden yapılandırılmakta olan diğer bir önemli alan havacılık sanayiidir. Havacılık sanayii 1992 ile 2002 yılları arasında büyük bir durağanlık göstermiştir (Marchand, 2015: 116). Bu dönemde tek bir uçak siparişi bile gerçekleşmemiştir. Şimdi ise bu alanda modernizasyon çabaları beşinci nesil savaş uçaklarının geliştirilmesi amacıyla sürdürülmektedir.

Sovyet mirasının gelişmesine katkıda bulunduğu bu üç sektörün yanısıra Rus ekonomisi genel anlamda ileri teknoloji ürün üretmenin yollarını aramaktadır. Sovyetler döneminde hassas teknoloji üreten yerler gizlilik amacıyla izole edilmiş, bulunması güç yerlere kurulmuştu. Bugün ise *naukograd* (bilim şehri) denen yerlerde silikon vadisi benzeri yerleşkeler kurularak ileri teknoloji ilerletilmeye çalışılır. Bu

konuda kısmen başarılar sağlanmıştır. Kasperski gibi küçük girişimcilerin kurduğu bilgi teknolojisi alanındaki şirketler uluslararası başarı kazanmıştır. Bu doğrultuda, AB ile uyumluluk veya rekabet açısından da yenilik eksenli çalışmalar elzemdir. Bu tür çabalar 2000 yılından beri Kremlin'in göstermeye çalıştığı Rusya'nın pozitif yönünü destekler. Bu bakımdan uluslararası öneme sahip Rus şirketlerinin oluşturulmasına öncelik verilir. Bunun bir örneği Gazprom oldu ama bu şirket yaklaşma döneminde bile AB tarafından iyi niyetli olarak değerlendirilmemiş ve etkinliği azaltılmaya çalışılmıştır. Bu da Rusya'nın yumuşak gücünü henüz çok etkili kullanamadığını ve AB'yi gaz konusunda tam anlamıyla kendisine bağımlı hale getirmesinin güç olduğunu gösterir. Teknolojik yönünün yanısıra Rusya'nın olumlu bir portresini dünyaya sunmak amacıyla ülkedeki kültür sanat zenginliği de gündeme getirilir. Bununla birlikte, yumuşak gücün kendisini gösterdiği en önemli alan şüphesiz ekonomik ve sosyal gelişim gibi görünmektedir. Rusya'nın AB'ye kıyasla bu konuda geride olduğu ortadadır ama AB'nin de yumuşak gücünün eski düzeyinde olduğu söylenemez.

Avrupa perspektifini, yaklaşma sürecinin yoğunlaştığı 1990'lardan sonra, sorgulamaya başlayan Rusya 2000'den beri küresel ekonomideki yerini daha da güçlendirmenin yollarını aramaktadır. Tarih boyunca zaman zaman içe kapanık ve kendine özgü model veya sistemlerle ekonomisini organize etmeye çalışan Rusya'nın dünyayla zayıf gibi görünen bağlarını geliştirmesi için hâlâ çok ciddi altyapı yatırımlarına ihtiyacı olduğu ileri sürülür. Avrupa ile rekabet edebilmek veya eşit şartlarda bir ortaklık geliştirebilmek için ekonomisini bir tür kapitalist merkez ülkesi ekonomisi haline getirmelidir.

Rakamlar henüz klasik anlamda merkezi gücü ve etkisi olan bir ekonominin geliştirilemediğini gösterir. 1990 yılında dünyanın en büyük onuncu ihracatçısı (dünyadaki ihracatın toplam % 3,1'i) ve en büyük onuncu ithalatçısı (dünya ithalatının toplam % 3,2'i) olan SSCB'nin mirasçısı Rusya Federasyonu 2010 yılında dünyanın en büyük on ikinci ihracatçısı ve en büyük on sekizinci ithalatçısı olabilmıştır (Marchand, 2015: 127). Rusya'nın dünya ekonomisine entegrasyonu bir ölçüde yavaş kalmıştır. Almanya, İtalya ve Hollanda Rusya'nın bu süreçte en fazla

ekonomik ilişki geliřtirdiđi AB űlkeleridir. Bugűn űlkenin ticari ortaklık sıralamasında ilk sırayı Őin almaktadır. Bununla birlikte, 2011 yılında űlkenin ihracatının yűzde sekseninden fazlasını fosil yakıtlar ve hammadde oluřturuyordu. Bu aĉıdan, Rusya'nın ekonomisini yenileme ve ihracat kalemlerini ĉeřitlendirme ihtiyacı ařıkârdır. Bunu gerĉekleřtirmenin bir yolu űlkenin AB gibi uluslararası siyasi ve ekonomik aktűrlerle iliřkilerini derinleřtirmesi olabilir.

Rusya'nın AB ve diđer kűresel ekonomik aktűrlerle daha derinden ve eřit bir ilişki kurabilmesi iĉin uluslararası sistemle olan zayıflamıř bađlarını gűçlendirmesi, devamlı olarak Batı kűkenli entegrasyon hareketlerine alternatif olarak sunduđu Avrasya Birliđi'nin koridorlarını daha etkin kullanmaya bařlaması gerekir. Bu sayede Transsibirya hattından Moskova ve Avrupa'ya bir sanayi ve ticaret iřbirliđini sađlaması olasıdır. Kűresel ekonomiye daha ciddi bir bűtűnleřme sađlanması iĉin aynı zamanda Rusya'nın fosil yakıt ihracatından daha farklı űrűnleri uluslararası piyasalara sunmayı bařarması gerekir. İhracatta űrűn ĉeřitliliđi Rus ekonomisinin yařadıđı krizleri atlatmasını kolaylařtırabilir ve űlke AB-ABD ittifakıyla yařadıđı jeopolitik sorunlarda daha etkili olabilir. Batı ile Sođuk Savař döneminden sonra rekabet sona ermemiřtir, yalnızca boyut deđiřirmiřtir, řimdi Avrupa perspektifi daha eleřtirel bir tutumla biĉimlendirilmektedir.

Bu eleřtirel tutumun yankıları yirminci yűzyılda siyasi ve ideolojik bir rekabet halinde olan Moskova ve Batı'nın gűnűműzde farklı biĉim ve araĉlarla bir tűr rekabeti sűrdűrűyor gibi gűrűnmesinde bulunabilir. Brzezinski'nin ABD'ye potansiyel rakip olarak Avrasya bűlgesini yűnetecek gűcű iřaret etmesi Rusya-Batı rekabetinin kısmen devam ettiđini gűsteren řeylerden birisidir. Avrupa-Atlantik sisteminin nűfuz etmekte zorlanacađı bir bűlge olarak gűrűnmektedir Avrasya. Bu bűlgede Rusya'nın etkinliđini kırmamanın tek yolu ise bir tűr Őin-Rus gerginliđi olabilir. Bu da řimdilik pek műmkűn gűrűnmemektedir. Dolayısıyla, Rusya'yı zayıflatmanın yolu řimdilik Dođu Avrupa'daki rekabet ile sınırlandırılır.

Rusya'yı Avrasya'da zayıflatma stratejisi řimdi Ukrayna bűlgesine yođunlařmak űzerine kuruludur. AB ve ABD burada Rus etkinliđini kırmak iĉin

yaptırım ve yumuşak güç yöntemlerine başvurur. Rusya ise buna karşılık olarak özel çıkar alanını koruma gibi bir formülasyon geliştirmiştir. Bu çerçeveye göre, Rusya tıpkı bazı eski kolonyal imparatorlukların yaptığı gibi, İngiltere'nin Commonwealth'ı veya Fransa'nın sahra altı Afrika ülkeleriyle olan işbirliği benzeri, eskiden kendisine tabi veya yakın olan ülkelerle özel çıkar alanını tanımlamak ister ve bu bölgede daha az Batı etkisi olmasını arzu eder.

Bu şekilde, Rusya kendisinin NATO tarafından askeri, AB tarafından ekonomik açıdan kuşatıldığını ileri sürer, bu durumu Rusya'nın çevreye itilmesi olarak değerlendirir. Ukrayna ve Kafkasya'da Batı uygarlığının getirdiği norm ve değerler anlayışı Rus çıkar alanlarına zarar vermektedirler. ABD'nin Doğu Avrupa'da kurduğu radar ve füze üsleri sürekli olarak Rusya tarafından tehdit olarak değerlendirilir. Rusya'nın özel çıkar alanlarıyla AB politikalarının çatışması durumunun şimdilik yatışmadığı görülmektedir. Kremlin'e göre AB tüm teknik ve ekonomik sorunları politize etmektedir. Teknik ve ekonomik işbirliğinin AB ile Rusya arasında sağlanabilmesi için Moskova'ya göre AB'nin NATO'nun doğuya daha fazla genişlemesini engellemesi ve Rusya'nın içişlerine müdahale etmeyi bırakması gerekir.

Moskova'nın AB'ye yönelttiği diğer bir eleştiri kriz döneminde zayıflayan AB sisteminin üye ülkelerin ulusal ve kimliksel taleplerini karşılayamadığına yöneliktir. Bu eleştiri Rusya'nın güncel Avrupa perspektifini kısmen yansıtır. Kremlin'e göre evvela ekonomik, daha sonra siyasi güç merkezleri Avrupa-Atlantik hattından Avrasya-Asya hattına doğru kaymaya başlamıştır. Hatta Rus diplomatik çevrelerde Avrupa'yı tanımlamak için yeni bir deyim ortaya atılmıştır: *staruçka Yevropa*. Yani, yaşlı, modası geçmiş Avrupa. Tabii, bu dünyada yenilik ve dinamizmin merkezinin kaymaya başladığını ima eden bir deyimdir. Bununla birlikte, Rus ekonomisinin modernizasyonu için hâlâ Batı kökenli teknoloji ve yatırımları teşvik edildiği de vakiydir. Bu sebeple, Rusya-Avrupa işbirliği çabaları tamamen göz ardı edilemez. Yaşlı ve modası geçmiş de olsa AB'nin hâlâ yumuşak gücünün yanısıra akıllı güç ve yumuşak hukuk ilkeleriyle biçimlenmiş normatif gücü bulunur ve bunu zaman zaman etkin bir şekilde kullanır.

Avrupa anlayışının yeniden biçimlendirildiği günümüzde Rusya'nın bir Avrasya imparatorluğu olarak Avrupa ve dünya sistemiyle yakınlaşma veya çatışma dönemleri sosyal ve ekonomik bağlardan yalıtılmış değildir. Aslında, Marksizm deneyimi Rusya'nın bir süre dünyadan yalıtılmış şekilde değerlendirilmesine yol açmıştı. Bu süreçten sonra ise modern kapitalist dünya sistemi ülkenin kendine has koşullarıyla birleşerek ülkede sosyo-ekonomik düzeni belirlemiştir. Bu yapı veya düzen içerisinde Sovyetler sonrasında dünyaya açılan Rusya Çarlık döneminde bile elinde bulundurmaya başatabildiği ekonomik bağımsızlığını yitirdi. Putin döneminde ise iddialı bir şekilde ekonomik bağımsızlığını yeniden tesis edeceği savıyla ortaya çıktı. Bugün AB veya genel olarak Batı ile yaşanan problem ve gerilimlerde bu ekonomik bağımsızlık sorununun bir hayli etkili olduğu açıktır.

Avrupa merkezli bir dünyanın gelişmesine katkıda bulunan Batı Avrupa ülkeleri için Rusya aynı zamanda bir tür sınır ülkesidir, komşudur. Bugün Avrupa merkezli dünya artık sarsılıyor gibi görünmektedir. Bu, Rus dış politika aktörlerinin de sık sık dile getirdiği bir olgudur. Avrupa merkezli dünyanın zayıflamaya başladığı, esasında, Oswald Spengler'in 1918'de yayınladığı *Batı'nın Çöküşü* kitabında bile dile getirilir. Tabii, bu tarihsel bir gerçeklik olan ama zayıflamaya başlayan Avrupa-Atlantik merkezli anlayış yalnızca coğrafi bir merkezi tanımlamaz. Bu, dünyanın cazibe merkezi olmak, dünyanın geri kalanına düşünce, bilim ve teknoloji ihraç etmekle ilgilidir. Dolayısıyla, Avustralya veya Kanada da Avrupa merkezli bir dünyayı temsil eden merkez ülkeler olarak görülebilir. Tabii, bu merkezilik anlayışı, dünyanın geri kalanına medeniyet götürme iddiasını da akla getirir: "Modern Avrupa kendini çeşitli medeniyetler arasında bir 'medeniyet' olmaktan öte bir şey olarak görmüştür; kendini (benzersiz biçimde ya da en azından özel bir biçimde) 'medeni' görmüştür" (Wallerstein, 2003b: 189). Bu anlayış Rus yetkililer tarafından sık sık eleştirilmektedir. Onlara göre, AB de bugün bazı yönleriyle bu 'sakat' Avrupa merkezci anlayışın bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. AB ise bu eleştirileri reddetmektedir. AB'yi yöneten bürokrat ve teknokratlara göre AB Rusya'nın iddia ettiğinin tam aksine dünyaya refah ve barış getirmek için hâlâ bir model teşkil etmektedir.

Bu doğrultuda, AB vatandaşlarının refahını geliştirmek ve geçmişteki merkezi konumunu yeniden kazanabilmek için devasa bir bürokratik apparatus oluşturmuştur. Bunu oluştururken Avrupalı uluslar çoğulculuk, sekülerlik, temel insan hakları gibi kavramları vurguladı. Avrupa merkeziliğin sorgulandığı bu Post Hristiyan dönemde dinin rolünün ise Avrupalılığı tanımlarken ikinci plana düştüğü görülmektedir. Bugün AB karşıtları bile başka uygarlıklarla olan farkları vurgularken dinden ziyade aşırı sağ retoriklere yaslanmaktadır. Dolayısıyla, AB ile aynı dine mensup olsalar da bu pek fazla bir şey ifade etmez ve mutlak olarak ortak bir nokta olarak görülmez, muhtemelen birçok Avrupa ülkesinde farklı bir mezhebe mensup olmaları bunda kısmen etkilidir.

Bu sebeple, dinî, siyasi, kültürel bakımdan Rusya ile Avrupa'nın antagonizminin birkaç boyutu vardır:

“Rusya’da bu konuda tartışılan problemler mezhepsel (Katolikliğe karşılık Ortodoksluk), entelektüel (Slavofillikten Avrasyacılığa kadar) ve devlete dair (imparatorluk veya ulus devletle ilgili) konulara dayanır; Avrupa’da ise ‘Rus sorunu’ Rusya Avrupa sahnesine büyük bir güç olarak çıktığı her dönemde kaygıyla karşılanır” (Strada, 2014: 17).

Bu açıdan, Avrupa ile Rusya arasındaki çeşitli meselelere dair perspektif farkı Rusya'nın kültürel ve coğrafi yakınlığı olan Avrupa ülkelerinde de etkisini artırmaktadır. Avrupa'nın doğuda sınır olarak kabul ettiği Polonya ve Ukrayna uzun süre Rus imparatorluğunun hâkimiyetinde kalmış iki ülkedir. Bu ülkelerin Rusya etkisinden uzaklaşıp Avrupa'yla yakınlaşması oldukça yeni bir olgudur. Avrupa'daki Slav ulusların, aslında, geneli artık Rus etkisini ve Slavlığı pek arzu etmez. Ayrıca, Polonyalılar Slav halklarından olmalarına rağmen Ruslarla aynı mezhebi paylaşmazlar, Katolik'tirler ve ulusal kimliklerini bunu dikkate alarak oluşturmuş gibidirler.

Bu, bazı tarihsel vakalardan da gözlemlenebilir. 1863-64 Ocak ayaklanması ile Polonya Rus imparatorluğundan ayrılma girişiminde bulunmuştu. Bu sebeple,

milliyetçi Rus aydınları arasında Polonya karşıtı görüşler güçlendi. Dostoyevski bu ortamda Polonya ayaklanması için şöyle diyordu: “Polonya savaşı iki Hristiyanlık arasındaki bir savaştır, Ortodoksluğun Katoliklikle yapacağı savaş başlamıştır: diğer bir ifadeyle Slav dehasıyla Avrupa uygarlığının savaşı başlamıştır” (Strada, 2014: 20). Bu bakış açısına göre, Avrupa uygarlığı Polonya’da halk karşıtı (muhtemelen Polonya halkı da Slav olduğu için bu ülkenin yöneticileri halk karşıtı olarak nitelendirilmiştir), medeniyet karşıtı, Hristiyanlık karşıtı bir anlayış geliştirmiştir. Dostoyevski’ye göre ‘Rus ruhu’ Avrupa ve Batı merkezli dünyadan farklı değerleri temsil ediyordu ve Batı Avrupa’nın ‘yozlaşmış’ kültüründen farklıydı.

Bu bakımdan, o dönemin Rus milliyetçileri için Slav bir halkın Katolik olması anlaşılır bir şey değildi. Rusluk, Slavlık ve Ortodoksluk birbirlerinden ayrılamazdı. Esasında, bu süreçle birlikte Slavofil yaklaşımlar Rus imparatorluğunda yerini Rusofil yaklaşımlara bırakmaya başlamıştır. On dokuzuncu yüzyıldaki anti Katolik düşünceler Rus milliyetçileri arasında o denli etkili olmuştu ki Protestanlık ve Rus imparatorluğundaki halkların bir kısmının dini olan Müslümanlık bile Katolikliğe nazaran daha olumlu bir çağrışıma sahipti. Mezhepsel gerilim bugün on dokuzuncu yüzyılda olduğu kadar Rusya Avrupa etkileşiminde belirleyici değildir. Avrupa da Rusya da kendisinin kendine has bir tür tekilliğe ve merkezi konuma sahip olduğunu düşünür. AB veya genel olarak Avrupa’ya göre kendi tekilliği en evrensel, dışa dönük ve ilham verici bir cazibe merkezi olarak uluslar ve sınırlar üstü bir anlayış geliştirebilmesine dayanır. Rus tekilliği ise dünyanın tamamen Avrupa-Atlantik merkezli bir yer olmasına engel olduğu ve diğer uluslara bu bakımdan örnek olabileceği iddiasını taşır.

Bu iddiayı destekleyen Rus aydınlarından dil bilimci Nikolai Trubetskoy Avrupa merkeziyetçiliği yerine Rus Avrasyacılığını savunuyordu. Onun bakış açısına göre üstün veya aşağı medeniyetler diye toplumları ayırmak doğru değildi. Ona göre, Roma-Cermen veya Batı Avrupa uygarlığının geliştirdiği ‘militan evrenselcilik’ uygarlık çeşitliliğinin altını oyuyordu. Avrupa dışı medeniyetlerin de kültürel zenginliği olduğunu savunan resmi bir görüşün gelişmesini sağlayan Bolşevik Devrimi’nden sonra ise Rusya’nın özgün Avrasyacılığa dönmesi kaçınılmazdı.

Trubetskoy Rusya'nın bu tekilliğine Turancı öğelerin de katkıda bulunduğunu öne sürüyordu. Çarlardan önce Moğol Turancıları ve Tatarların Rusya'da bir devlet oluşturdukları düşünüldüğünde bu fikir çok da saçma gelmeyebilir. 1990'larda Rusya Avrupa veya AB'ye yaklaşırken bu tutumdan bir süre uzaklaşmıştı.

Esasında, Ortaçağlarda ağırlıklı olarak doğulu ve Asyalı bir devlet olarak değerlendirilen Rusya, Büyük Petro döneminde Avrupacılığa kaymıştır. Ama Lenin, fikirlerinin çoğunu Avrupa'dan ilham almasına rağmen, Avrasya kavramını gündeme getirerek Rusya'nın uygarlık arama veya oluşturma yönünü bir kez daha değiştirmiştir. Bugün ise güncel veya çağdaş Avrasyacılık anlayışının neoemperyal bir vizyonu olduğu iddia edilir. Bunu daha çok Rusya'nın güncel dış politikasına karşı çıkan kesimler savunur.

Diğer bir yönüyle Avrasya kavramı değerlendirildiğinde bunun yalnızca siyasi veya tarihsel bir fenomen olmadığı görülür. Avrupa diğer kıtalarla en fazla etkileşimde bulunan kıtadır. Yalnızca Asya ile değil Afrika ve Amerika ile de tarihsel ve siyasi bağlar oluşturduğundan Avrasya gibi Güney Amerika'da EuroAmerika veya Afrika'da EuroAfrika bir medeniyet-kültür anlayışından söz edilebilir. Hatta tüm modern kültürün oluşumunda Avrupa merkezli fikirlerin rolü inkâr edilemez. Bununla birlikte, bu Avrupa veya Atlantik-Avrupa merkezliliğin, örneğin, Latin Amerika'yı "dış yüzeyi feodal, çürümüş bir kapitalist kale" haline getirdiği ileri sürülür (Frank, 1969: 350). Avrupa-Atlantik merkezli dünyanın Latin Amerika'nın gelişmesini engellediği açıktır. Fakat bu bölgenin gelişmemesini yalnızca dış müdahalelere bağlamak doğru bir yaklaşım değildir. Kendi iç dinamikleri de bölgenin geri kalmasında etkilidir. Bu durum Avrasya için de geçerli olabilir.

Burada tek başına kapitalizmi suçlamak da yanıltıcı olur. "Bugün mal ve sermayenin yanı sıra fabrikalar ihraç eden, her yere girip her şeye el koyan bir kapitalizm vardır. Bu, rekabetçi bir kapitalizm olmasa gerek" (Galeano: 2015: 266). Uluslararası şirketler gelişmiş ülkelerde Latin Amerika gibi gelişmekte olan ülkelere daha farklı bir Pazar stratejisi izler. Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelere daha agresiftirler, bu oligarkların cirit attığı komünizmin hemen

sonrasındaki Rusya’da da gözlemlenebilir. AB rekabet kurallarına harfiyen uyan uluslararası kapitalist şirketler ve sermaye bu gibi bölgelerde daha kuralsız hareket eder ve oldukça ucuz iş gücünün avantajlarından yararlanır. Tabii, AB bugün sömürgecilik dönemlerindeki vahşi kapitalizmden uzaklaştığını ileri sürer. Daha rekabetçi ve adil bir dünya için yakınlaştığını savunur. Bürokratik ve ekonomik yaklaşmanın dünyaya daha barışçıl politikalar geliştirilmesi için ilham vereceği belirtilir. Rusya’nın 1990’ların başında benimsediği Avrupa perspektifi de AB’nin bu yönünün cazibesine kapılmıştı.

Avrupa bugün kısmen bürokratik ve ekonomik açılardan birleşmiştir ama siyasi bakımdan tam olarak birlik olduğu ileri sürülemez. Bu birleşme gayretini aslında dünyanın geri kalanında etkisi yitirmeye başladıktan sonra yoğunlaştırmıştır. Avrupa merkezli anlayışlar zayıflamadan önce dünyanın pek çok yerini değişik biçimlerde Avrupalılaştırmıştı (Türkiye, Rusya ve Güney Amerika dâhil olmak üzere) ve bugün AB’nin yaşadığı krizler Türkiye ve Rusya gibi AB’nin komşusu olan alternatif medeniyet geliştirme arzusundaki ülkelerin AB’nin etkinliğini daha derinden sorgulamasına yol açmıştır. Bu sorgulama ve karşılıklı eleştiriler çeşitli süreçlerden geçen AB-Rusya ilişkilerinin denge noktası bulmaktan uzak olduğunu gösterir, ortak çıkarlar henüz bulunamamıştır.

Bu bağlamda, AB-Rusya ikili ilişkilerin yoğunlaşması Soğuk Savaş’ın son yıllarında başlamıştı. Soğuk Savaş boyunca AB-Rusya ilişkileri tipik bir Doğu-Batı Avrupa çatışması ekseninde değerlendiriliyordu. Rusya’ya göre AB kesinlikle bağımsız bir şekilde oluşmuş bir ittifak değildi, hamisi ABD ve NATO idi. Ama, muhtemelen çift kutuplu dünya anlayışından dolayı, kuruluşunun ilk dönemlerinde AB Sovyetlerin pek de önemsemediği bir birlik olmadı. AB’nin Sovyetlerin dikkatini ciddi şekilde çekmesi 1970’lere doğru Birliğin ekonomik başarı açısından rüştünü ispat etmesiyle gerçekleşti. Brejnev dönemindeki bu tanıma AGİT’te AB’nin etkisinin artmasının bir sonucuydu. Helsinki Nihai Senedi bu süreçte hayata geçirildi.

Daha sonraki süreçlerde, AB’nin göz kamaştırıcı ekonomik başarıları Sovyet toplumunu ve ekonomisinin Avrupa’nın dinamizminden yararlanmasını amaçlayan

Gorbaçov'un da dikkatinden kaçmamıştı. AB'nin Tek Pazar'a geçmek için attığı adımları takip eden Gorbaçov yönetimi 1987 yılını 'Avrupa Yılı' ilan etti. Daha öncesinde de Batı Avrupa'nın atılımlarını Sovyetlere taşıma arzusunı dile getiren Ortak Avrupa Evi (*obşiy yevropeyskiy dom*) kavramı öne sürülmüştü (Forsberg ve Haukkala, 2016: 13). Batı Avrupa'nın ekonomik entegrasyon başarısının Sovyet entegrasyon modeli COMECON'dan bir hayli ileri olduğu ortadaydı. Tabii, Sovyet yetkililer bu başarının Doğu Avrupa ülkelerinin kaçınılmaz olarak Batı'ya kaymalarına yol açacağından endişe ediyorlardı. Buna rağmen 1990'ların başındaki evrensel değerleri kucaklama ve her alanda yenilenme çabaları bu kuşkulara ağır bastı.

Soğuk Savaşın sona ermesi hem AB'yi Hem de Rusya Federasyonu'nu yeni düzene uyum sağlanması konusunda acil politikalar üretmeye zorladı. Bu, taze ulus devlet Rusya'nın Avrupa perspektifinde de bir dönüşüm demekti. Post Sovyet döneminin başlangıcı AET için Doğu Avrupa ile siyasi ve ekonomik yakınlaşma politikalarının çerçevesinin oluşturulması meselesini beraberinde getirdi. Rusya ise Sovyetler sonrası geçiş dönemini en az hasarla atlatmanın yollarını aramaya başladı. 1989'da Rusya ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında imzalanan Ticaret ve İşbirliği Anlaşması yeterince kapsayıcı değildi. Sovyetler sonrası Avrupa Topluluğu yalnızca ekonomik bir yakınlaşma değil, siyasi ve kültürel ortaklık ile de ilgilendiğini belirtiyordu, Avrupa perspektifi yeniden inşa edilmeliydi.

Bu ortamda, 1990'ların başında Brüksel yeni bir küresel güç olarak etkinliğini pekiştirmeye çabalayacağının işaretlerini veriyordu. AB ile Rusya arasında bariz bir eşitsizlik durumu vardı. Avrupa Topluluğu'na göre Rusya hâlâ Sovyet dönemi sıkıntılarının mirasıyla boğuşan, ekonomik altyapısı geri kalmış, Soğuk Savaş'tan yenik çıkmış, AT'den ekonomik yardım talep eden taraftı. Rusya'nın o zayıf döneminde bile bu yaklaşımdan oldukça rahatsız olduğu açıktı. AB veya AT Rusya müzakereleri bu zor durum içinde başlıyordu. Rusya'nın önceliği ekonomik işbirliği anlaşmalarının bir an önce hayata geçirilmesiydi. AT ise ekonomik işbirliği kadar insan haklarının iyileştirilmesi veya demokrasinin geliştirilmesi gibi konuları gündeme getiriyordu. Bununla birlikte, AT Rusya'yı

kaybetmek de istemiyordu. Bu sebeple, 1994'te Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması imzalanmasına karar verildi.

Bununla birlikte, teknik açıdan bir yakınlaşma ve iki medeniyetin ortak noktalarını öne çıkarmaya dayanan entegrasyon çabası şimdilik zora girmiştir. Bu olumsuz bakış açısı ve durum karşısında, ekonomik açıdan Brüksel Dünya Ticaret Örgütü üyeliğine rağmen Rusya'nın pek çok korumacı tedbir almasından memnun değildir. 2013 Temmuz'unda, Kırım olayından bile önce, Avrupa Komisyonu ithal araçlara getirilen 'geri dönüşüm' ücreti konusunu Dünya Ticaret Örgütü'nde gündeme taşımıştır. Bu, DTÖ'de AB'nin Rusya'ya karşı getirdiği ilk vaka olmuştur. Daha evvel ise Gazprom antitröst yasasını ihlal ettiği gerekçesiyle AB Komisyonu tarafından mahkemeye verilmişti (Makarychev, 2014: 13-14). Beklendiği gibi Rusya'nın AB'nin bu hamlelerine sert tepkileri oldu ama Rusya için AB'yi ekonomik açıdan güvensiz bir partner haline getiren asıl şey Euro krizi olmuştur. Bu durum Rusya'nın AB'ye dair resmi söylemini bu kriz daha da sinik ve sert bir hale getirmiştir. Tarihsel olarak Rusya'nın yönünü hemen hemen her zaman Avrupa'ya dönmesini savunan Rus liberaller bile şimdi ciddi bir şekilde AB'den kuşku duymaktadır. Rusya'nın Avrupa'ya dair beklenti ve bakış açılarının dönüşümü burada bir kez daha söz konusudur.

Rus Diplomasi Akademisi'nin eski bir rektörü (Alexander Panov) bugün artık AB'ye 'elveda' demenin vaktinin geldiğini ileri sürmektedir. Başka bir Rus yazar (Olga Butorina) AB'nin yalnızca finansal sorunların kurbanı olmadığını, aynı zamanda Avrupalı kimliğini daha açık bir şekilde tanımlayamadığını veya bunu yapmakta tereddüt ettiğini iddia eder (Makarychev, 2014: 14). Siyaset bilimci Sergei Karaganov da AB içindeki finansal sorunların Rusya'nın Avrupa'ya yönelmesi ihtimaline ciddi şekilde zarar verdiğini ve bu durumun AB'yi kuşku duyulan bir ortak haline getirdiğini söyler (Karaganov, 2011). Bu şekilde, AB'nin zayıflığı onun bağımsız politikalar geliştirmesini engelleyecek ve uluslararası siyasette Amerikan'ın güdümünden kurtulamamasına yol açacaktır.

Rus ekonomistler arasında yaygın kabul gören bir anlayışa göre, gücünün zirvesindeyken Avrupa politikalarını özel mülkiyet, minimal devlet, Avrupa içi rekabet ve bir tür kültürel üstünlük duygusuna dayandırmıştı. Günümüzde ise bu ilkelerin yerini toplumsal dağılım, devletin düzenleyici güçleri, pan-Avrupa birliği ve çok kültürlülük almıştır. Avrupa'nın dünyadaki rolü azalıyor gibi görünmektedir (Latynina, 2011).

Rus liberallerle bu konuda aynı fikirde olan Moskova AB ile iletişim kurmanın karmaşık organizasyon yapısı ve Brüksel'deki karar verme mekanizmalarından dolayı zorluklarla dolu olduğunu zaman zaman belirtmiştir. AB'nin ortak mercilerinden bağımsız olarak geçmişte ve günümüzde Rusya'nın tek tek AB üyesi ülkelerle de sık sık sorun yaşadığı açıktır. Rusya-Polonya arasındaki sorunlar, Britanya ile Alexander Litvinenko'nun öldürülmesinden dolayı yaşanan gerilim, eski Sovyet ülkeleriyle yaşanan İkinci Dünya Savaşı anıtlarının kaldırılmasına dair ihtilaflar bunlardan yalnızca birkaçıdır.

Bu sorunları değerlendirirken her iki tarafın da bir tür geçiş döneminden geçtiğini dikkate almak gerekir. Sovyetlerden sonra dönüşüm yaşadığı düşünülen kesimin yalnızca Rusya Federasyonu olduğu ileri sürülür. Fakat AB de kendi içinde birçok dönüşüm yaşamaktadır. Brexit, Euro krizi ve Avrupalı kimliğine dair varoluşsal krizler önemli dönüşümlere gebe. Euro bölgesi krizi ve Brexit Birlik içinde siyasi düzeni yeniden biçimlendirecek gibidir. İskoçya ve Katalonya'nın bağımsızlık talepleri, Macaristan gibi eski Doğu Bloku ülkelerinde güçlenen aşırı milliyetçi akımlar ve büyük küçük neredeyse tüm AB ülkelerinde yükselen aşırı sağ AB'nin altını oymaktadır. Ayrıca AB'nin başarısız sayılabilecek komşuluk, Orta Doğu ve Doğu Avrupa politikaları AB'nin normatif gücünü zayıflatmaya devam etmektedir.

Tüm bunlara rağmen, Moskova'daki elitler Euro'nun yok olmasından memnun olmayacaklarmış gibi bir tutum takınmaktadırlar. Bunun temel sebebi Kremlin'in Dolar'a karşı çok kutuplu dünyada alternatiflerin bulunmasını savunması ve Rus elitlerinin elinde önemli miktarda Euro ile işlem görmüş fonun bulunması

olabilir. Burada bir tür denge politikasını gözetmek söz konusudur. Bununla birlikte, Rusya'nın siyasi açıdan AB'ye mesafeli durduğu ve bir süre daha mesafeli durmaya devam edeceği açıktır. Avrasya Birliği gibi bir oluşumu kendi çıkarına uygun bir ekonomik alan ve etki alanını korumak için tasarlamıştır.

Dolayısıyla, iki tarafın normatif güce dair anlayışları oldukça farklıdır. İki taraf da resmi söylemlerinde bağımsızlık, özgürlük, insan hakları gibi kavramları farklı şekilde yorumlar. Egemenlik anlayışları ve ulusüstü entegrasyon modellerinin nasıl olması gerektiğine dair görüşleri çatışma halindedir. Rusya-AB yakınlaşmasını sağlayacağı umut edilen teknik meselelerdeki işbirliği çabaları bile muhtemelen normatif görüş farklılıklarından dolayı akim kalmıştır. Rusya'daki hâkim milliyetçi anlayışa göre AB eski, gerçek Avrupalılığından (Hristiyanlığa vurgu yapan bir Avrupalılık) uzaklaşmıştır. Ayrıca Baltık ülkelerinde baskı gören Rus azınlık evrensel Avrupalı ilkelerle çelişmektedir. Kısmen haklılık payı olsa da Rusya'nın AB'yi anti demokratik olmakla suçlaması kendi eylemleriyle çelişir. Rusya'nın pek çok otoriter rejimle güçlü ilişkileri mevcuttur. AB de gerektiğinde kendi çıkarı için otoriter rejimlerle (Çin gibi) iyi ilişkiler kurar ama en azından kendi içinde demokratik karar mekanizmalarını geliştirmeye çalışıyor gibi görünmektedir.

AB-Rusya ilişkilerinde bir tekillik veya öznellik durumu mevcuttur. Teorik açıdan öznelerarasılık kavramı Rusya ile Avrupa'nın aslında yalnızca birbirlerine bağımlı iki güç değil, aynı zamanda birbirlerini tamamlayan, kimliklerinin oluşmasına katkıda bulunan iki taraf olduklarını açıklar. İkili ilişkileri bir tür merkez-periferiye dair anlaşmazlığın yanısıra belki de en iyi neorealist bir anlayış açıklar. Uluslararası sistemde her güç kendi çıkarı peşinde bir sistem arayışındadır. Bununla birlikte, yapılandırmacı bir anlayış da Rusya-AB ilişkilerinin arkaplanında, tüm gerilimlere rağmen, bulunur. Ulusal kimlik biraz da diğer ulusların başka bir ulusu nasıl gördüğüyle ilgilidir. Bu sebeple, Rusya da rekabet halinde olduğu AB gibi güçleri yok etmeyi değil, onların da büyük güçler olarak varolduğu sistem içinde onlar tarafından kabul görmeyi amaçlar gibi görünmektedir.

Bu durumun emperyal olana dair imaları da bulunur. Emperyal olan, R.B.J. Walker’a göre, dikey, kendine has, tek yönlüdür; uluslararası yapı ise, Walker’a göre, dört şeyin reddedilmesiyle karakterize edilir. Tek bir emperyal forma izin verilmez; din savaşlarına müsamaha gösterilmez; barbar ve modern olmayan aynı şey olarak değerlendirilir ve ne şiddet ne de baskı siyasi özneler arasındaki ilişkilerde uygulanamaz (Makarychev, 2014: 45). Tabii, bu ideal bir uluslararası sistemi açıklamak için kullanılır. Gerçek dünya düzeninde değişik yapı ve anlayışların, çok katmanlı kurguların etkisi bulunur. Bu karma düzene yeni imparatorluk anlayışının dünyası adını verenler de vardır.

İmparatorluğa dair argümanları bir süreliğine bir kenara bırakan Rusya da, tartışmalı şekilde de olsa, özellikle Yeltsin ve Medvedev dönemlerinde, ulus devlete geçişi sağlamaya çalışıyordu. Bugün de bu süreç devam etmektedir ama emperyal ve uluslararası yapıların birleşimi bir politika Rus devletinin şekillenmesinde etkili oluyor gibi görünür. Eski emperyal refleks veya sendromlar zaman zaman Rus siyaset sahnesine geri dönüşler yapar. Son Ukrayna müdahalesi Rus dış siyasetinin emperyal emellerinin bir tür dışavurumu gibidir. Klasik anlamda imparatorluklar yıkılmıştır ama bu yıkımın artçı şokları uluslararası siyaseti etkilemeye devam etmektedir.

Modern bir imparatorluk veya ulus devlet kurabilmek için Rusya’nın devasa boyutlardaki kaynakları, yetişmiş insan gücü, bilim ve teknikteki deneyimleri bulunur; bu da ülkenin yeniden süper güç olma potansiyeli olduğunu gösterir. Öte yandan, ülkenin eskimiş altyapısı, yaşlanan nüfusu, ekonomik krizle bozulan morali, genç nüfus ve orta sınıfının Batı ülkelerine göç eğilimi, yolsuzluk, dünyanın sayılı ülkelerinden biriyken zayıflayıp halkına travma yaşatması, gaz ve petrol gelirlerinden gelen kolay paranın ileri teknoloji ürünlerinin geliştirilmesine ayrılamaması gibi olumsuzluklar dile getirilir (Entin ve Entina, 2015: 20).

Bu sebeple, AB’ye Rus kamuoyunda hâlâ bir nebze olumlu bakılıyorsa bu Birliğe dâhil ülkelerinin güçlü firmalarının, krizlere rağmen sağlam kalmayı başarabilen finansal yapısının ve AR-GE ile yüksek teknolojide Rusya’nın ilerisinde

olmasının etkisi vardır. AB'nin pragmatik nedenlerle ilişki kurulması gereken bir güç olduğu malumdur. Bununla birlikte, Rus resmi söylemine göre ilişkiler tek yanlı bir dayatma şeklinde kurulmamalıdır, Rusya'nın da merkezi bir ülke olduğu algısıyla hareket edilmelidir. Bu şekilde, Rusya'nın Avrupa perspektifi daha olumlu evrim yaşayabilir. Dolayısıyla, bugünkü yapısıyla evrensel veya Avrupalı normlar Rus milliyetçi bakış açısına göre 'sorunlu'dur.

Buna ilaveten, iki taraf arasındaki ilişkiler Bogaturov'un "uluslararası sistemde liderlik ve merkezsizleşme" adlı makalesinde dile getirdiği dünya düzeninin merkezsizleşmesi (desantralizasyon) olgusu çerçevesinde geliştirilebilir. AB-ABD merkezli dünya anlayışı zayıflamıştır. Rusya'nın kendi sorunları olduğu ve pek çok açıdan AB-ABD ekseninin gerisinde kaldığı doğrudur fakat eski gücünü yeniden kazanması için kaynakları boldur ve yakın çevresinde, özellikle Orta Asya'da, nüfuzunu artırarak kendine güvenini kazanacaktır (Bogaturov: 2006). Bogaturov'un Rus siyaset bilimi çevrelerinde önemsenen bu makalesi Rusya'nın kendine güvenini nasıl kazanacağını formüle etmeye çalışır. Ortaya atılan dünya sisteminin merkezsizleşmesi kavramı Avrupa özelinde akademik çevrelerin ortaya attığı Avrupa merkeziliğin zayıflaması (de-europeanization) kavramıyla örtüşür. Dünyanın merkez algısı dönüşmektedir. Rusya da bu algının değişmesi taraftarıdır.

Dünya sisteminin merkezsizleşmesi veya kutupsuzlaşması Richard N. Haass'ın bir makalesine de konu olmuştur.¹ Yeni dünya düzeninde artık ABD'nin mutlak gücünden söz edilemez ama bu yaklaşıma göre Rusya'nın sık sık gündeme getirdiği çok kutuplu dünya anlayışı da geçerli değildir. İlk bakışta dünya çok kutuplu gibi görünebilir. Çin, AB, ABD, Rusya, Hindistan veya Japonya güç merkezleri olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, günümüz dünyasında ulus devletlerden başka diğer bazı güç merkezleri de bulunur. Bu ülkelerden başka çeşitli küresel ve bölgesel güçler dünya sistemini yönlendirebilir. BM, IMF, ASEAN, AB veya OPEC gibi kuruluşlar ulus devletler kadar etkin olabilir. Bu yaklaşım, aslında, Rusya'yı pek de rahatsız etmez. Dünyanın tek veya çift kutuplu/merkezli olmadığı

¹ <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2008-05-03/age-nonpolarity>

savı desteklenmiş olur. Rusya'nın AB ile ortaklığında öne sürdüğü çok kutuplu dünya anlayışının yanısıra merkezsizlik/kutupsuzluk gibi bu tür alternatif yaklaşımların da tartışılmasında bir mahsur bulunmaz.

Rusya'nın Avrupa perspektifini etkileyen bu yaklaşımlar çerçevesinde ele alındıklarında, AB'nin Rusya ile ve Rusya'nın AB ile ortaklık kurmakta zorlanması Avrupa merkezli bakış açılarının zayıfladığı bir dönemde ideolojik temelli değildir. Rusya için Ukrayna sorunundan bağımsız olarak bu zorluğun temel nedenlerinden birisi AB içindeki ülkelerin çıkarlarının birbirinden oldukça farklılaşma eğilimi göstermesi olarak da görülebilir. Bu değişen çıkarlar arasında Rusya bir denge noktası bulmakta zorlandığını ileri sürer. AB ise şu anki şartlar arasında Rusya ile uyumlu bir ilişki kurmanın mümkün olmadığını öne sürer. Demokrasisi gelişmemiş, liberal ekonomiye geçememiş bir Rusya ile ortaklık kurmak mümkün değildir. Kendi iç sorunlarıyla boğuşsa da ve Avrupa merkezli bölgesel entegrasyon projesinin hali ortadayken, AB'nin Rusya'ya karşı ABD desteğiyle politikalar geliştirdiği söylenebilir. Rusya'nın son zamanlarda AB'den ziyade NATO genişlemesi ve Doğu Avrupa'da ABD füzelerinin konuşlandırılmasından rahatsızlığını dile getirmesi AB'nin bölgedeki etkisinin de azaldığını Rusya tarafından ekonomik etkinliği haricinde pek önemsenmediğinin bir göstergesidir. AB'nin Rusya'yı bu haliyle modernleştiremeyeceği artık genel kabul görmüş bir fikir haline gelmiştir.

Rusya ise sivil modernleşme yerine önceliği ekonomik büyüme ve teknik altyapısını yenilemeye vermek ister. AB ile hayal kırıklığı yaşayan Rusya Avrasya Ekonomik Birliği, Şangay İşbirliği Örgütü ve BRICS ülkeleri arasında işbirliği gibi çok kutuplu dünyada işbirliği örgütlerini çeşitlendirerek bu tarz arayışlarını sürdürür. Bu bağlamda, 23-24 Mayıs 2011'de Rusya'nın öncülüğünde Moskova'da ilginç bir seminer düzenlendi. Rusya, AB, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika'dan katılımcıların bulunduğu seminerde küresel yönetim çerçevesi doğrultusunda BRICS-AB arasında parasal, finansal ve ekonomik alanlarda görüş alış verişi sağlandı. Rusya'nın dış politikasının önemli bir aygıtı haline gelen küresel yönetim anlayışı BRICS ile AB'nin ciddi bir ortaklık kurmasına yetmedi (Klaus, 2015: 7). AB'de olduğu kadar Brezilya ve Rusya'da ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal

sorunlar bu gibi girişimlerin henüz başarılı olmaktan uzak olduğunu ortaya koydu. Esasında, Rusya'nın dünya ticaretini yönlendirme çabaları BRICS ile sınırlı değildir. Çin'in Bir Kuşak Bir Yol projesine benzer projeleri Rusya Japonya ve Güney Kore gibi sanayileşmiş ülkelerle gerçekleştirmek istemektedir. 50 milyar Dolarlık Hokkaido ile Rus Sahalin Adası'nı oto raylarla birbirine bağlama ve Japonya'yı bu sayede Avrupa ile birleştirme ve Rusya üzerinden Avrupa'ya nakliyat gerçekleştirme planı bunlardan biridir. Güney Kore de bu ülkeyi Avrupa piyasalarına bağlayacak Kuzey Denizi yolu üzerinden Rus buzkıran gemileri yardımıyla deniz yolunun açık tutulmasını sağlayacak altyapı yatırımlarını ilan etmiştir (Doctorow, 2017: 457). Tabii, bu projeler henüz olgunlaşmamıştır.

Aslında, BRICS Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği gibi kendi projelerini gündeme getirmeden önce küresel yönetim anlayışı kapsamında AB-ABD merkezli ekonomik ve siyasi dünya sistemine alternatif bulma arayışlarının bir sonucu olarak başvurduğu bir şeydi. Brezilya ve Rusya derin ekonomik ve toplumsal sorunlar yaşamadan önce BRICS fikri işe yarar bir şeymiş gibi görünüyordu. Bir süreliğine BRICS'in küresel ölçekte bir aktör olabileceğine dair emareler ortaya çıkmıştı (Klaus, 2015: 9). BRICS'in bu süreçte önem kazanması, elbette ki, Çin ile Hindistan'ın büyük nüfusu ve ekonomik potansiyeliyle ilgiliydi. Bu iki büyük devleti yanına alan Rusya, Brezilya ve Güney Afrika da avantajlı konuma gelebilirlerdi ama Çin ve Hindistan'ın ekonomik kalkınması nihayetinde AB ve ABD'nin tüketimiyle de ilişkilidir ve bu merkezlerle ticari ilişkilere dayanır.

Buna rağmen, BRICS ülkelerinin küresel ekonomi için Batı'ya alternatif güç merkezleri oluşturma potansiyeli Rus araştırmacıların dikkatini çekmeyi başarmıştır. Brezilya, Çin, Japonya, İspanya, Rusya, ABD ve diğer birkaç ülkeden çıkan Rus dış siyasetinin çok kutuplu dünya anlayışıyla örtüşen gazete makaleleri sık sık uluslararası ticarete Batı tekelinin kırılması üzerine yoğunlaşmaktadır.

Bu yayınların bir kısmı BRICS ülkelerinin kendi bankalarını kuracaklarına dairdir (Klaus, 2015: 13). Brezilya, Rusya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika'nın kalkınma bankaları kurmak için altyapı hazırlığında olduğu dile getirilmektedir.

Böylece, bu ülkelerin dünya finans sistemi içerisinde daha etkili hale getirilmesi sağlanacaktır. Japonya’da yayınlanan diğer bir makalede Rus-Çin ekseninin dikkate alınması üzerinde durulur (Klaus, 2015: 16). Petrol fiyatlarının manipüle edilmesi, kur savaşları, yeni bir soğuk savaşın Rus ekonomisini mahvedebileceği, Rus-Çin yakınlaşmasının etkinliği tartışılmaktadır. Bununla birlikte, Bu ülkelerin dünya ölçeğinde dengeleri büyük ölçüde değiştirebilecek gücünün olduğunu söylemek henüz mümkün değildir. Brezilya siyasi ve ekonomik krize girmiştir. Hindistan ve Çin’de Batı ile büyük bir zıtlaşmayı ticari çıkarları açısından göze alamaz.

Dünya nüfusunun neredeyse yarısını oluştursa da BRICS ülkeleri nihayetinde ucuz üretime dayanan ekonomilerdir ve Batı ülkelerinden gelen sermaye olmadığı takdirde tek başlarına dünya ekonomisine yön verme şansları zayıftır. Dolayısıyla, BRICS G20 veya G7 gibi görüş alış verişi yapılan zirvelerden öteye şimdilik geçememiştir ve Rusya’nın Avrupa perspektifini dönüştürmek ile yeni merkezler yaratmaya dayanan stratejisini destekleyecek düzeye henüz ulaşmamıştır. Rusya da bunun üzerine kendi blok ve işbirliği örgütlerini formüle etmeye başladı.

BRICS’in efemeral durumu esasında AB için de bir uyarı olabilir. AB gerçekçi olduğu kadar romantik yönü de olan bir örgüttür. Avrupa’da barışın kalıcı olmasını sağladığı, refahı temin ettiği kabul edilir. Dolayısıyla, Ukrayna veya Gürcistan gibi ülkelerin AB’ye karşı romantik bir bakış açıları bulunur. AB’nin sihirli değneği bu ülkelerin kısa sürede gelişmesini sağlayacak gibidir. Türkiye’de de bu bakış açısı geçmişte sık sık dile getiriliyordu ama bugün artık AB’nin kısa sürede bir ülkeyi altyapısı ve tecrübesi olmadan dönüştürebileceğine inanmak güçtür (Naroçnitskaya, 2014: 17). Her şeye rağmen, AB’nin politikaları doğru bir şekilde işlediğinde herhangi bir ülkenin gelişimine katkıda bulunacağı da inkâr edilemez. Tabii, bu romantizmden ziyade gerçekçi politika ve tutumlarla sağlanabilir. AB’nin giderek daha fazla zenginlik ve refah yerine krizlerle anıldığını da unutmamak gerekir. Bu şekilde, AB’nin ekonomik gücü olmadan normatif gücü ayakta kalamaz.

Rusya’nın geçmiş Avrupa perspektifini de derinden etkileyen Avrupa’nın uluslararası hukuk normları yaratmaktaki deneyimi Roma hukukunda vatandaşlar

için düzenlenen hukuk kurullarıyla devletlerarası ilişkiler için düzenlenen kuralların getirilmesine kadar indirilebilir. Daha yakın bir geçmişte Çarlık Rusya'sının da yer aldığı Viyana Kongresi'nde uluslararası hukuk kavramı yeniden gündeme getirilmişti. Soğuk savaş döneminde ise birkaç farklı uluslararası hukuk düzeninin ortaya çıktığı görülür. Kapitalist ülkeler için ayrı, sosyalist denilen ülkeler için ayrı, Birleşmiş Milletler Şartı'nın yarattığı düzen için ayrı bir hukuk kuralları dizisinin olduğu söylenebilir. Bu paralel hukuk düzenleri içerisinde AB kapitalist ülkeler içinde kendine has bir anlayış geliştirmişti. Bölgeler politikası ve bölgesel hukuk düzeni uluslararası hukuka yeni bir boyut getirmişti.

Soğuk Savaş sonrası bu uluslararası hukuk düzenleri ortak bir düzenlemeyle genel bir çatı altında toplanamadı. Uluslararası genel hukuk günümüzde hâlâ gündelik politikalarla değişime uğramaktadır. Soğuk Savaş'tan sonra uluslararası hukukta bir dengeden söz edilememektedir. Uluslararası sorunların çözümü Suriye iç savaşında olduğu gibi ortak bir şekilde çözülememekte her kesim kendi çıkarı için askeri müdahalelerde bulunmaktadır. Tek yanlı eylemlerin yasaklanması, uluslararası hukukun getirdiği yükümlülöklere uyularak ihtilafların çözölmesi, ortak karar verme gibi konuların yeniden gündeme getirilmesi özellikle AB tarafından sık sık gündeme getirilir (Bezrukov, 2015: 21). Toprak bütönlöğü ile ulusların kendi kaderlerini tayin hakları arasında bir denge kurulamamıştır. AB'nin geniş özerklik ve etnik haklara yaptığı vurgular dünya sisteminde pek de geçerli olmamaktadır.

Gerek Rusya'nın gerekse ABD'nin agresifleşen dış politikalarına karşı AB'nin uluslararası hukuk anlayışının yeterince etkili olduğu söylenemez. Suriye'de AB'nin etkinliğı ancak insani yardım veya Fransa gibi büyük ölkelerinden birisinin bireysel etkinliğıyle sınırlı kalmaktadır. Rusya, AB ve ABD'nin uluslararası ihtilafları ortak kararlar alarak çözebilmeleri için tek yanlı politikalardan vazgeçmeleri gerekir. Rusya Yugoslavya, Irak, Libya veya Kosova'da olduğu gibi kendisine sorulmadan ihtilafların çözölmesini istemeyecektir ama NATO, ABD ve AB olmadan da kendi başına bir ihtilafı çözebilme gücü bulunmaz.

Aralarındaki problemlerin derinliği ve karmaşıklığı göz önünde bulundurulduğunda Rusya-AB ortaklığının yalnızca Ukrayna sorunundan dolayı askıya alındığını ileri sürmek mümkün değildir. Yeni bir uluslararası ekonomik, siyasi ve hukuk düzeni arayışları iki tarafın farklı jeopolitik tercihlerde bulunmasına yol açmış ve aralarındaki sorunları şimdilik bir çıkmaza sokmuştur. Karşılıklı yaptırım ve ekonomik ilişkilerdeki bozulmaya rağmen iki taraf birbirini tamamen gözden çıkarabilecek durumda da değildir, aralarında imzalanan Teknik İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması yakın geçmişte buna emsal teşkil etmişti.

1.2. Teknik İşbirliği ve Ortaklık Anlaşmaları

1997’de yürürlüğe giren İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması’nın imzalanmasından sonraki süreçte, 1 Mayıs 2004’te, on yeni üyenin Birliğe dâhil olmasıyla AB Rusya sınır ilişkileri de yeni bir boyut kazandı. Dov Lynch’e göre 1990’larda AB dış politikası çoğunlukla üye olan/üye olmayan ülke sorusu etrafında şekilleniyordu (Lynch, 2005: 14) ama bu genişlemeyle birlikte AB Ortak Güvenlik ve Dış Politikasıyla komşuluk politikasını güncelleme ihtiyacı duydu. Bu politikaların AB Rusya ilişkilerine yankılarının test edildiği önemli meselelerden biri Mayıs 2003’teki Moldova-Transdinyester bölgesi krizi oldu (Lynch, 2005: 23). Bu kriz AB Rusya ilişkilerinde derin görüş ayrılıkları yaşanabileceğinin en ciddi göstergelerinden birisi olarak değerlendirildi ve halen tam bir çözüme kavuşturulmayı beklemektedir. AB ülkesi Romanya ile birleşme yanlılarının güçlendiği ülkede Rusya yanlıları geleceğe dair kaygılar taşımaktadır. Dolayısıyla, bir kez daha jeopolitik rekabet teknik işbirliğini aksatmıştır.

Teknik işbirliği çerçevesinde AB Rusya sınırının daha etkili bir geçiş noktası olarak kullanılma arzusu, aslında, 1995’te İsveç ve Finlandiya’nın Birliğe dâhil olmasıyla dile getirilmişti ve bu hedef o dönemin Finlandiya başbakanı Paavo Lipponen tarafından Kuzey Boyutu (the Nordic Dimension) şeklinde formüle edildi:

“Lipponen AB’nin bu meseleleri ele alacak bir politikası olmadığını işaret ediyordu ve buna yönelik bir politikanın benimsenmesi gerektiğini öne

sürüyordu. Böyle bir politika AB ile kuzey Avrupa ülkelerini (Estonya, İzlanda, Letonya, Litvanya, Norveç, Polonya ve Rusya) bölgeye dair uygun bir yaklaşımın tasavvur edilip hayata geçirilmesinde birbirlerine bağlayacaktı. Ama Kuzey Boyutu kendi bütçesiyle yeni bir AB politikası olmayacaktı. Bundan ziyade, zaten bölgede mevcut olan politikalar ve mali araçları kullanacaktı. Özünde, bu kuzeyde varolan işbirliği için ‘organize edici bir ilke’ olarak hareket etmeye çalışacaktı. Bu, 1997’de bile kuzey Avrupa’da bölgeye dayalı işbirliği kısıtlığının yaşanmadığı düşünüldüğünde, mantıklıydı” (Haukkala, 2005: 28).

Haukkala’nın belirttiği gibi bu kuzey stratejisi o dönem için oldukça mantıklı bir girişimdi ama gerek AB’nin yeterince destek vermemesi gerekse Rusya’nın karşılıklı bağımlılık ve bölgesel politikaların yeniden gözden geçirilmesini sıcak karşılamaması bu girişimden istenilen sonuçların alınamamasına yol açmıştır. Kuzey Boyutu gibi bölgesel işbirliği fırsatlarını tartışmaya geçmeden önce Rusya’nın AB’nin 1993’te başladığı doğu genişlemesi hazırlıklarını, kendi iç sorunlarından dolayı, pek önemsemediği söylenemez. Tabii, Moskova’daki dış politika aktörlerinin 1990’larda AB ve diğer Batı ülkelerinde hâkim olan ‘liberal kurumsalcı’ görüşlere ters düşen 19. yüzyıl tarzı siyasi gerçekçiliğe dönmesi diplomatik ilişkilerde yeni çözümlerin ortaya çıkmasını güçleştirdiği de ileri sürülebilir (Bordachev, 2005: 40). Bu tür bir gerçekçilik uluslararası ilişkilerde tam bir kaos ortamının var olduğunu ve her ülkenin kendi çıkarının peşinde koştuğunu ön görür. Bu da kurumsalcı anlayışlarla örtüşmez.

Çok kutuplu bir dünyada AB ile stratejik bir ortaklık inşa etme fikri Moskova’da liberal kurumsalcılığa alternatif olarak öne sürüldü. Brüksel bürokrasisinin Rusya’yı küçümsemesi ve Dünya Ticaret Örgütü’ne katılma aşamasında olduğu gibi onu sıkıştırması Moskova’da, doğal olarak, sert tepkilere yol açtı. Çok kutuplu dünya fikrinde uluslararası güçlerle eşit şartlarda olma pozisyonu Putin yönetiminin dış politikasının ana eksenidir ve bu da AB’ye olan bakış konusunda oldukça belirleyicidir, Rusya’nın AB perspektifi bu doğrultuda evrilmiştir.

İşbirliği ve Ortaklık Anlaşmasının müzakere edildiği o dönemde, dış politikalarındaki tüm bu farklılıklara rağmen dört Ortak Alan belirleyen Rusya ile AB'nin şimdilik durağan giden ortaklık arayışlarında yumuşak güç olgusunun önem kazanacağını söylemek de pek yanıltıcı olmaz. Yumuşak güç araçlarıyla yakınlaşma sağlanamazsa her iki tarafın da bundan zararlı çıkacağı mutlak bir gerçektir. Peki, ortak alanlar kurma fikri bugün gerçeklikle ne ölçüde örtüşür? Oksana Antonenko'ya göre bu ortak alanlardan vazgeçilmesi ve Rusya'nın Avrupa'dan tecrit edilmesi siyasi ve ekonomik açılardan kördüğünden başka bir şey getirmez (Antonenko, 2005: 74).

Bu tecrit durmunu engellemek için temelleri 1999'daki Rusya'ya Yönelik AB Ortak Stratejisi'nde atılan çerçevede bir serbest ticaret bölgesi kurma ve daha sonra bunu 'tek ekonomik alan'a dönüştürme amacından söz ediliyordu (Mau & Novikov, 2005: 78). Genel çerçevesi oldukça iyimser öngörülere dayanarak hazırlanan bu ekonomik anlaşma aceleyle getirilmişti. İki taraf da böylesine yoğun bir entegrasyon sürecine hazır değildi. Malların, hizmetlerin, emeğin ve sermayenin serbest dolaşımının önündeki engelleri kaldırmak ve durağan bir ekonomiyi çabucak canlandırmak beraberinde kendine has problemler getirir. Bu problemlerin yankılarını Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın imzalanmasından beri ekonomik ve siyasi ilişkilerin pek ilerleyememesini her iki tarafın ilişkilerin yasal bir dayanak kazandığı ilk dönemlerden itibaren birbirlerine koşullar dayatmasında ve üstü kapalı yaptırım tehditlerinde bulabiliriz. Bunu müteakip, 1990'lı yıllardaki bu üstü kapalı yaptırım tehditleri bugün gerçeğe dönüşmüş gibidir. Bunun bir örneğini şu konuda görebiliriz: "OİA'da Rusya çoğu ticari ve ekonomik bağlarla ilgili 14 talepte bulundu ve AB bunları karşılamazsa OİA'nın genişletilmesini engellemekle tehdit etti" (Barysch, 2005: 88). AB ise Rusya'nın böyle bir hakkının olmadığını ve kendisinin de yaptırımlara başvurabileceğini yine üstü kapalı bir şekilde ifade ederek buna karşılık verdi.

Bu anlaşmadaki çatışma noktalarının işaret ettiği gibi AB-Rusya ilişkileri çok yönlü ve karmaşık bir karakter taşır. ABD ile olan ilişkilerle kıyaslandığında Rus diplomasisi AB ilişkilerini daha bölgesel bir etkileşim şeklinde değerlendirir. ABD

ise Rusya'nın küresel ölçekte dikkate aldığı bir güç olarak görünmektedir. Bu açıdan, AB ile yakınlaşmanın ve anlaşma arayışlarının Rusya'ya tanıttığı önemli tartışmalardan biri de merkez/bölge politikalarıyla AB'yle olan uzun sınırın daha canlı ticari faaliyetler için nasıl kullanılabileceği konusu üzerinedir (Petrov: 2005, 112). Merkez-bölge veya merkez-periferiye dair anlayışlar Rusya'nın dış politikasında olduğu iç politikasının da belirleyicidir. Ülkenin torpaklarının genişliğinden dolayı merkez-çevre ilişkisi iç siyaseti de ciddi şekilde meşgul eder.

Bu bağlamda, Rusya'nın iç siyasetinde bölgesel meselelerin Sovyet dönemine göre oldukça daha büyük bir role sahip olduğu açıktır. Ülkenin federal yapısı ve bölgesel yönetimler ile ulusal ve uluslararası şirketlerin bölgesel faaliyetleri bu konuda belirleyicidir. Bununla birlikte, Rusya'nın bölgesel güçleri ve dinamikleri ekonomik ve sosyal gelişmişlik açısından şimdilik AB standartlarının uzağındadır. Bununla birlikte, AB'nin bölgesel politikalarının ve dinamiklerinin Rusya'nın özellikle Kuzey Batı bölgelerinin gelişimine muazzam bir katkıda bulunacağı söylenebilir (Petrov, 2005: 114).

Kuzeybatı Rusya'daki bölgelerden biri olan Karelya Cumhuriyeti AB-Rusya bölgesel ilişkilerinin ilk dönemlerinde somut işbirliği çabalarına tanıklık etmiş yerlerden birisidir. O dönemde "Finlandiya sınırındaki Karelya'ya yönelik özel serbest ticaret anlaşmaları ve doğrudan temas için bazı federal yasalar düzenlenmişti" (Averre & Reut, 2005: 123). Yerel aktörlerin inisiyatifiyle merkezi Moskova yönetimi bu süreçte Karelya Cumhuriyeti'ni AB ile olan sınır ve ticaret ilişkilerinin canlandırılması konusunda teşvik etmiştir. Yıbe bu dönemde, ekonomik kalkınma açısından bu bölge Kuzey Boyutu'nun getirdiği ivme ve Finlandiya'nın özel gayretleriyle bir atılım gerçekleştirmiştir. Son kriz süreciyse ilişkilere zarar vermiştir ve bu durumun Rusya'nın AB/Avrupa perspektifinin yeniden inşa edilmesine yol açtığı öne sürülebilir.

Buna ilaveten, Baltık ülkelerine komşu olan Rusya'nın bir başka kuzey bölgesi Pskov AB tarafından işbirliğinin ve bölgesel kalkınmanın geliştirilebileceği pilot bir bölge olarak göze çarpar. "Yapılan bazı kamuoyu yoklamaları ve anketlere

göre bu bölgede yaşayan Rusya Federasyonu vatandaşları AB'nin bu bölgedeki genişlemesini olumsuz karşılamamıştır". Bunun da en önemli sebebi Pskov'un sınır komşusu iki Baltık ülkesi Estonya ve Letonya'nın AB üyeliklerinin bölgede ticaret hacmini geliştirme beklentisidir. Tabii, bu Baltık ülkelerinde tarihsel sebeplerden dolayı Rusya'ya karşı olumsuz bakış açılarının ve var olan bazı krizlerin bu gelişmeyi erteleyeceği görülmektedir. Her şeye rağmen, coğrafi şartlardan dolayı bu bölgede faaliyet gösteren işadamlarının yakınlaşabileceği ülkeler AB üyesi Kuzey ülkeleridir. Yine, Pskov'un komşu olduğu Baltık ülkeleriyle ticari bir rekabeti yoktur (Schlosberg, 2005: 135-147). Dolayısıyla Pskov bölgesinde rekabet Rusya'nın diğer bölgeleriyledir ve bu da kendisiyle sınırı bulunan ülkelerde Pskov menşeli sanayi ve tarımsal ürünlerin pazar bulabileceklerini ima eder. Fakat Pskov bölgesi, Karelya bölgesi gibi, AB'ye yakınlığını siyasi gündemden dolayı avantaja çevirememektedir. Gelişme potansiyeli harekete geçirilmeyi beklemektedir.

Bir başka AB ile bölgesel yaklaşma mekânı olma potansiyeli taşıyan Rusya'nın Baltık denizindeki en önemli liman şehri ve bölgesi olan Kaliningrad'ın Rusya ile kara bağlantısı yoktur, bir eksklavdır. Bölge Litvanya ve Polonya ile çevrilidir. Polonya ve Litvanya'nın AB üyesi olmasıyla bu bölge de Rusya'nın en batıdaki toprağı olarak AB-Rusya ilişkilerinin güçlendirilebileceği bir yer olarak öne çıkar. Bununla birlikte, Kaliningrad Polonya'nın AB üyeliğinin ilk dönemlerinde Moskova'dan hava yoluyla gelip Polonya'ya deniz yoluyla geçen göçmenlerin uğrak yeri olmuştu (Cichocki, 2005: 159) ve dolayısıyla işbirliğinden ziyade bir sorunla gündeme geldi.

Rusya'nın bölgesel politikalarını yeniden düzenlemeye teşvik eden Kuzey bölgesindeki bu arayışlara ilaveten bir başka girişimden daha söz edilebilir. Baltık ülkelerinin AB'ye uyumunu hızlandırmak amacıyla 2005 sonbaharında AB finansmanlı 'the Seagull Project' adlı inisiyatif hayata geçirildi. Bu proje kapsamında 2015 yılına kadar sürecek uzun vadeli bir eylem planı öngörülmüştü. Burada rekabetçi bir iş ortamı, ulaşım altyapısı, toplumsal gelişim, çevresel koruma ve enerji politikası gibi konulara değiniliyordu. Daha sonra, the Seagull II ile de bu projenin kapsamı genişletildi (Yarovoy & Belokurova, 2012: 259-260). Kaliningrad'la sınır

ticaretinin geliştirilmesini de öngören bu proje AB-Rusya yakınlaşmasının ve komşuluğunun gelişmesine katkıda bulunabilirdi. 2007 ile 2013 arasında da Polonya, Rusya ve Litvanya arasında sınır ötesi işbirliğine dair bölgesel çapta bir proje geliştirildi. Projenin adı Polonya, Rusya, Litvanya Sınır Ötesi İşbirliği Programı idi. Bu program Kasım 2006’da başlatıldı ve son şeklini Haziran 2008’de aldı. Bu programda da Kaliningrad bölgesiyle sınır ötesi ilişkiler merkezi bir konumdaydı (Yarovoy & Belokurova, 2012: 262-263).

Ekonomik canlılığın yanısıra AB-Rusya sınır ilişkileri Kaliningrad’da olduğu gibi yumuşak güvenlik meselelerini de beraberinde getirmiştir. Özellikle Kuzey Avrupa bölgesini ilgilendiren bu sorunlar konusunda işbirliği için 1990’larda bazı örgütler kuruldu. The Arctic Council (AC) [Kuzey Kutup Konseyi], the Barents Euro-Arctic Council (BEAC) [Barent Euro – Kuzey Kutup Konseyi], the Council of Baltic States (CBSS) [Baltık Ülkeleri Konseyi] ve the Nordic Council of Ministers (NCM) [Kuzey Ülkeleri Bakanlar Konseyi] bu amaçlar doğrultusunda AB’nin Kuzey Boyutu girişimi ve Interreg gibi yardım programlarıyla amaçları örtüşür şekilde kurulmuştur (Pinnick, 2005: 171). Bu organizasyonların hemen hepsi Rusya’yı ilgilendiren bölgelere yönelik AB düzeyinde bölgesel politika araçlarının düzenlenmesi için faaliyet gösterir.

Bu konseyler dolaylı olarak da olsa kuruldukları dönemde AB – Rusya sınırındaki ticaret engellemelerini azaltma işlevi görüyordu. Farklı ülkelerden gümrük yetkilileri bir araya gelip sınır yönetimini koordine etmeye çalışıyordu. “Hatta Severodvinsk’teki Zvezdochka tersanesinde Norveç için balıkçı gemileri inşa edilmişti ve tarım ile enerji alanlarında ortak projeler gerçekleştiriliyordu” (Pinnick, 2005: 175). Bu işbirliği havası şimdilik sekteye uğramış olsa da Kuzey Boyutu şemsiyesi altında bu konseylerin gerçekleştirdiği projeler gelecek çalışmalar için altyapı ve birikim sağlayacaktır.

Yine bu doğrultuda, bölgesel düzeyde Rusya’nın kuzeydeki Kaliningrad Oblastı Duması 19 Nisan 2003’te bölgenin sosyo-ekonomik gelişimi için 2010’da tamamlanması öngörülen bir strateji belirledi (Klemeshev & Fedorov, 2005: 184).

Bu stratejiye önemli destek sağlayacak programlardan birisi Avrupa Komisyonu'nun TACIS (Technical Aid to the Commonwealth of Independent States) [Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım] adını verdiği hibe ve teknik yardım programıydı. Yardım programı bu ülkelerin demokrasi ve serbest pazar ekonomisine uyum sağlamalarına destek çıkma amacıyla oluşturulmuştu. Daha sonra bu program Avrupa Komşuluk Politikası ve ayrıyeten Rusya ile imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması çerçevesinde yürütüldü.

Tüm bunlar dikkate alındığında, coğrafi konumu ve Avrupa ile kısmi bir entegrasyon deneyimi bulunması dolayısıyla Kaliningrad bölgesi Rusya ile AB arasında ortaklığı ve işbirliğini güçlendirebilecek potansiyeli taşımaktadır. Baltık Denizi bölgesinde entegrasyon süreçleri ve ikili ekonomik, çevresel ve kültürel işbirliği daha kolay inşa edilebilir. Bu süreçler Kaliningrad bölgesi özelinde ileride Rus ekonomisinin çeşitlilik kazanması sağlanabilir. Bununla birlikte, Hans Jeppson'ın deyimiyle Kaliningrad'ın stratejik ve coğrafi konumunun onu 'Baltıkların Hong Kong'u' veya bir ana geçit kapısı haline getirmesi gerçekçi görünmemektedir (Jeppson, 2005: 192). Kaliningrad'ı bir finans ve teknoloji merkezi haline getirmeden önce Sovyet döneminde bölgede öne çıkan balıkçılık ve tarım gibi sektörlerin modernleştirilmesi gerekmektedir. Her şeye rağmen, yavaş da olsa büyümekte olan buradaki ekonomik ortam fırsatlara ve gelişime açıktır. Öncelikle, bölgenin gelişimi için AB ile Rusya arasında bir serbest ticaret bölgesi kurma fikri yeniden hayata geçirilebilir. Rusya'nın Avrupa perspektifi bir süre AB temelli bu yoğun bölgesel kalkınma stratejilerinden yararlanmaya odaklanmıştı. Rusya'nın bu Kuzey bölgesi bunun için ideal bir ortam sunuyordu.

Esasında, Sovyet dönemi piyasa ve sanayi altyapısı Kaliningrad'da da haliyle piyasa ekonomisi ilkelerine göre tasarlanmamıştır (Smorodinskaya, 2005: 200). Dolayısıyla, bölgede aniden güçlü bir sanayinin yeşermesi beklenemez. Bölgede kayıt dışı ekonominin de hâlâ oldukça güçlü olduğu bilinmektedir (Smorodinskaya, 2005: 201). Bu da AB – Rusya bölgesel kalkınma projeleri için pilot alan niteliğindeki Kaliningrad'ın güvenlik ve jeopolitik konum gibi meselelerin gölgesinde ticaret ve sanayisini geliştirmeye çabaladığını gösterir. İki taraf arasındaki

şu an var olan kısıtlı diyalog AB'nin rekabet gücü Kaliningrad'ın potansiyelini atıl durumda bırakmaktadır.

Bu bakımdan, Pskov, Karelya Cumhuriyeti ve Kaliningrad Oblastı'yla ilgili bölgesel kalkınma ve işbirliği çalışmaları şu an durağan bir sürece girmiş olsa da AB – Rusya ilişkilerinin sadece güvenlik, jeopolitik, enerji ve yaptırım siyasetine saplanıp kalmayabileceğinin ciddi bir göstergesidir. Bu bölgeler Rusya'nın AB ile komşuluk çerçevesiyle gelişebilecek yerlerdir. AB'nin teknik işbirliğini geliştirme konusundaki deneyimleri ve İskandinav/Kuzey ülkelerinin çatışma çözmede becerileri ve çabaları iki tarafın da anlaşabileceği ortak noktalar bulmakta gelecek için umut vadedebilir.

Yukarıda söz edilen tüm bu bölgesel veya hükümetlerarası yakınlaşma çabaları 1994'teki Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması çerçevesinde geliştirilmeye çalışıldı ve Rusya'nın Avrupa perspektifi belki de daha önce görülmemiş düzeyde teknik işbirliği anlayışıyla biçimleniyordu. 1989'da daha Sovyetler Birliği dağılmamışken imzalanan Ticaret ve İşbirliği Anlaşması'nın aksine Ortaklık Anlaşması yalnızca ekonomik işbirliğini kapsamıyordu. Siyasi diyalog, sosyal ve kültürel işbirliği, eğitim, bilim ve teknoloji alanında ortaklık ve işbirliği öngörülüyordu. Bu sayede AT veya AB Rusya'nın ekonomik işbirliği aracılığıyla diğer alanlarda da Topluluğa uyum sağlayacağını ve modernleşeceğini düşünüyordu.

Anlaşmada vurgulanan konulardan birisi ortak değerlere dairdi; bu, 2.Maddede şöyle açıklanıyordu:

“Bilhassa Helsinki Nihai Senedi'nde ve Yeni bir Avrupa için Paris Şartı'nda belirtildiği şekilde demokratik ilkelere ve insan haklarına saygı Tarafların iç ve dış politikalarının temelini oluşturur ve bu Anlaşmanın esas ortaklık öğelerinden birisini teşkil eder” (Forsberg ve Haukkala, 2016: 18).

Bu madde müzakerelerde iki taraf arasında ortaya çıkan bazı sorunların kaynağı oldu. Demokrasinin kurulması ve insan haklarını temel öğeler olarak öne

süren AB ‘Avrupa değerlerinin’ ihlalinin anlaşmanın sona erdirilmesine yol açacağını söylüyordu. Buna ilaveten, Madde 55 de Rusya’nın aşama aşama mevzuatını Topluluğa uyumlu hale getirmesini öngörüyordu. Bu mevzuat şirketler yasası, bankacılık yasası, vergi, işçi güvenliği, finansal hizmetler, rekabet yasası, çevre gibi konuları kapsıyordu (Forsberg ve Haukkala, 2016: 19). Topluluk bu gibi şartlarla Rusya’nın hukuki yakınsalığının gerçekleşeceğine inanıyordu.

Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması’nın siyasi uyum ve yakınlaşma için diyalog şartları getirmesi de dikkat çekicidir. Yılda iki kez AB-Rusya zirveleri, yıllık İşbirliği Konseyleri gibi toplantılarda iki taraf arasındaki üst düzey diyalogun canlı tutulması amaçlanmıştır. Bu zirvelerin AB’nin Rusya’ya ev ödevlerini hatırlatması ve yapılması gerekenler için Rusya’yı teşvik etmesi maksadıyla düzenlendiğini düşünenler az değildir. Rus yetkililerin bir kısmı daha o dönemde OİA’nın kendilerine tek taraflı olarak dayatıldığını ileri sürüyorlardı. Savaşlardan sonra zafer kazananlar yenilenler üzerinde ekonomik düzenlemeler getirme hakkına sahip olur. Durum sanki ilk dönemlerde buna benziyordu ama Batılılaşma, modernleşme ve Batı yardımlarıyla ekonomik sorunları çözme arzusunun dönemin Rus siyasetçilerini baştan çıkardığını öne sürenler de vardır ve her şeye rağmen o dönemde Rusya ile AB özellikle teknik bir işbirliğini başlatmaya ortaklaşa karar verebilmişlerdi. Bu karar Rusya’nın Avrupa perspektifinin AB ile işbirliği ve ortaklık şeklinde yeniden formüle edilebileceğini gösterdi.

Bununla birlikte, ikili ilişkilerde iyimser hava uzun sürmedi. Ekonomik alanda başlayan işbirliği diğer alanlara yayılmadı. Bunun en önemli nedeni, belki de, Rusya Federasyonu’nun dış politikasında ciddi bir değişikliğe gitmesiydi. Bu dış politika değişikliği Rusya’nın siyasi ve ekonomik gücünü bir miktar toparlaması sayesinde gerçekleştiriliyordu. Bu süreçte, Rusya evrensel değerler ve Batı Avrupa’ya hayranlıkla başlattığı AB macerasını yakın çevre temalı etki alanı stratejisi, egemenlik hakkına saygı ve Batılı ortaklarla eşit muamele görme şartı ile sorgulamaya başladı. Yeltsin dönemi dışişleri bakanlarından Andrei Kozirev’in Batı yanlısı dış politikası terk ediliyordu. Onun yerine getirilen eski gizli servis şefi Yevgeni Primakov daha Avrasyacı bir politikayı gündeme getirdi.

“Primakov Doktrini” adı verilen dış politika perspektifi çok yönlü bir dış politika yürütmeyi hedefliyordu. Buna göre, gittikçe çok kutuplu hale gelen dünyada çok yönlü bir dış politika yürütme hedefleniyordu. Böylece, gittikçe çok kutuplu hale gelen dünyada Rusya bağımsız bir kutup haline getirilecekti ve özellikle gelişmekte olan Çin ve Hindistan gibi dünyadaki diğer güç merkezleriyle de ilişkiler güçlendirilecekti. Bu politikayı günümüzde Sergey Lavrov da Primakov’u anımsatarak zaman zaman dile getirmektedir. Yine, Putin de Primakov’un Arap Baharı’na dair öngörülerinin gerçekleştiğini ama o dönem Rusya’nın yeterince güçlü olmamasından dolayı Arap Baharı’nın olumsuz sonuçlarının önüne geçilemediğini dile getirdi. Primakov’un doktrinine ve dış politika öngörülerine yöneltilen bu övgüler onun AB-Rusya yakınlaşmasına ve Rus Dış Siyaseti’nin Avrupa perspektifine dair öngörülerinin de Kremlin’in dış politika analistleri tarafından dikkate alındığının bir göstergesi olabilir.

Primakov anılarında dünya tarihinde hemen hemen hiçbir zaman tek merkezli veya kutuplu bir yapının bulunmadığını ileri sürüyordu (Primakov, 2016: 10). Rusya’nın 1990’lı yıllarda Batı merkezli anlayış tarafından aşağılanması geçici bir durumdu ve çift merkezli veya kutuplu dünyadan sonra uluslararası sistem uzun süre tek kutuplu olarak devam edemezdi. Bu yüzden, küresel hegemonyanın değişik güç merkezlerinde dağılması ve yeni merkez-periferi ilişkileri ortaya çıkarması kaçınılmaz bir durumdu. Bu ortamda, Rusya beklenti ve gerçeklikleri arasında bir denge noktası bulmaya çalışmalıydı. Eski ütöpik, ideolojik beklentilerin yerini jeopolitik almıştı.

Primakov’un anılarını yazdığı kitabın başlığı ilginçtir. *Rusya ’sız Dünya mı? Politik Miyopluk Neye Yol Açar?* isimli kitap Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninde Rusya’nın tekrar etkili bir aktör olup olamayacağını tartışır. Ona göre Soğuk Savaş sonrası ortaya atılan ‘medeniyetler çatışması’ aslında medeniyetler arasında eşit şartlarda bir diyalog kurulamamasından kaynaklanıyordu (Primakov, 2016: 92). Batı ile İslam dünyası arasındaki çatışmalar da çözülemeyecek şeyler değildi, Ortaçağ’da İslam medeniyetinin bilim ve felsefede ilerlemesi ve Batılı bilim-kültür insanlarının bu medeniyetin katkılarıyla modern bilimi geliştirmesi Primakov’un dikkatinden

kaçmamıştı (Primakov, 97: 2016). Yine kendisine göre, medeniyetlerin Huntington'ın çizdiği sert çizgilerle ayrılması anlamsızdı. Bu açıdan bakıldığında, Primakov Batı'nın aslında İslam dünyasını pek de iyi tanımadığını ve Rusya'nın bu konuda daha derin bir bakış açısı geliştirebileceğini ima eder. Bu sebeple, Batı veya Avrupa perspektifinde bir dönüşüm Rusya için kaçınılmazdır.

Primakov AB için de önce olumlu izlenimleri olduğunu, hatta AB'nin genişlemesinin Rusya için yeni fırsatlar doğurabileceğini ifade ediyordu. AB'nin Rusya'nın çevresini zenginleştirmesi Rusya için de yeni ticari olanaklar anlamına gelebilirdi. Ama AB'nin ekonomik krize girmesi ve Rusya karşıtlığının Doğu Avrupa ülkelerinde yükselişe geçmesi AB ile Rusya arasında merkez-çevre anlayışlarının farklılıklarından kaynaklanan bir rekabet ve çatışma ortamının ortaya çıkmasına yol açmıştır. AB'nin genişlemesi kısmi bir zenginlik getirirse de mutlak anlamda çatışma çözücü bir ortam yaratamamıştır. Primakov bu açıdan Rusya'nın yeni bir güç merkezi olmak için AB ile de temkinli bir yaklaşma içerisinde olması gerektiğini düşünüyordu.

Renkli bir kişiliği bulunan, gençliğinde şiirle, futbolla ve müzikle ilgilenmiş Sergey Lavrov 23 Mart 2004'te Putin tarafından Rusya Dışişleri Bakanlığı'na atandı. Bu göreve atandıktan sonra Moskova'da verdiği ilk basın konferansında Lavrov şu demeci veriyordu: "Agresif yöntemlere ve karşılaşmalara yönelmeden Rusya'nın ulusal çıkarlarını korumaya çabalayacağız" (Mleçin, 2011: 874-875). Ayrıca kendisiyle ilgili anılarını paylaşan bir gazetecinin Rus Dış Politikası'nda bir değişiklik olacak mı sorusuna Başkan Putin'in dış politkada süreklilik istediği şeklinde cevap verdi (Mleçin, 2011: 875) ama 2004'ten sonra Rus Dış Politikası'nın bu tarihten sonra daha agresif bir çizgi izlediğini belirtmek gerekir. Politika ve spor haricinde de ilgi alanları bulunan Lavrov ayrıca Avrasyacılık teorisyenlerinden Lev Gumilyov ile ilgili bir kitap da yazmıştır. Bu kitabında Rusya'nın Avrasya'daki özel konumunu değerlendiren Lavrov Avrasya düşüncesinin Pan-Avrupa'nın siyasi manevralarında dengeleyici bir unsur olabileceğini öne sürmüştür. Doğu ile Batı arasında bir bağlantı olabilecek bir Rusya'nın uluslararası meselelerle yaratıcı bir şekilde başa çıkabileceğini belirtmiştir (Lavrov, 2003: 318). Kitabında Pan-Avrupa

mekanizmasına eleştiriler getiren Lavrov Rusya'nın birleşik Avrupa'yla çıkarlarının örtüşmeyeceği alanlar olacağına da değinmiştir.

Lavrov'dan önce Dışişleri Bakanlığı yapan İgor S. İvanov ise henüz Primakov ve Lavrov düzeyinde AB'ye veya Pan-Avrupa'ya karşı eleştirel yaklaşmamaktadır. Ona göre, uçsuz bucaksız endüstriyel, finansal, ticari, yatırım ve bilimsel kaynaklarıyla Avrupa Birliği Rusya'nın dışişlerinde stratejik bir rol oynayacaktır. Rusya'nın geleneksel ihraç ürünlerine geniş ve istikrarlı bir pazar sunacak olan ittifak AB'dir. Bu ürünler gaz, petrol ve petrol ürünleri, kömür, kereste, metal filizleri, gübre, kimyasallar, nükleer güç döngüsü ürünleri, elmas v.s'dir (İvanov, 2002: 144-145). Bununla birlikte, tüm bu iyimserliğe rağmen ikili ilişkilerin derinleşmesinin önünde bazı diplomatik zorlu görevler durmaktadır. Bunlardan birisi, İvanov'a göre, AB ticaret politikasının ayrımcı yönlerini ortadan kaldırmaktır (İvanov, 2002: 147).

Atlantisizme oldukça eleştirel yaklaşan ve geleneksel Avrasyacılıktan belli konularda ayrılan neo-Avrasyacılık da AB'yi buna benzer konularda eleştirmektedirler. Bununla birlikte, Panarin, Dugin ve diğer bazı yeni Avrasyacı düşünürler geleneksel Avrasyacılıkta olduğu kadar Doğu'yu yüceltme eğiliminde değildirlir, Orta Asya veya Moğolistan gibi kültürlerle pek sempaticileri olduğu da söylenemez. Onlar daha çok Pyotr Savitskiy'in "Rus tarihinin ritimleri" fikrini benimsemişlerdir. Bu ritim orman ile step arasında bir diyalektikle yönetilir (Laruelle, 2015: 188). Rusya bu neo emperyal ve neo Avrasyacı vizyonda üçüncü bir yolu temsil eder. Üçüncü yol hem liberalizmi hem de komünizmi reddeder. Aslında bu teorinin savunucuları Rus ulusunun yeniden ülkelerinin zenginliği, büyüklüğü ve uluslararası sistemde merkezi rolüyle gurur duymalarını sağlamaya çalışıyor gibidir.

Dolayısıyla, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması 1997'de bu tartışmalar ışığında yürürlüğe girdiğinde Rusya çoktan Batı merkezli dünyayı sorgulamaya başlamıştı. Ama yine de AB ile belli bir düzeyde ilişkilerin güçlendirilmesi Rusya'nın çıkarına bir durum olarak değerlendiriliyordu. Özellikle 1998'de moratoryum ilan ederek iflasını ilan eden Rusya'nın Batı Avrupa'nın ekonomik işbirliğine ihtiyacı vardı.

Bununla birlikte, Kosova müdahalesiyle Rusya'nın Batı'ya olan güveni ciddi bir şekilde sarsıldı. BM Güvenlik Konseyi onayı olmadan Batılı güçler Sırbistan ve Kosova'ya müdahalede bulunabiliyorlardı. Kosova müdahalesinin ardından Rusya yeniden Çeçen savaşına girişmişti. Bu savaşta Rusya AB tarafından sık sık eleştirilere maruz kaldı. Ama iktidara yeni gelmiş olan Putin yönetimi AB'nin bu eleştirilerinin ekonomik ilişkileri, özellikle gaz konusundakileri, pek etkilemediğini gördü ve AB'nin büyük ülkeleriyle Brüksel'den bağımsız bir şekilde iş yapmaya devam etti. AB de o dönemde Rusya'yı kolay kolay gözden çıkaramıyordu.

1999'da Javier Solana "Rusya ile bir ortaklık kurmak kolay olmayacak ama şiddetle destekliyorum ki bu kaçırılmayacak bir fırsat olur" diyordu. Ekonomik işbirliği ve uluslararası etkinlik açısından Rusya AB için vazgeçilmez bir ortak haline getirilmeliydi. Kosova krizinden sonraki 2000-2002 yıllarında AB-Rusya zirveleri bu amaçla yapıcı bir havada gerçekleştirildi. Kuzey Boyutu (Nordic Dimesion) inisiyatifinin güçlendirilmesine karar verildi ve 2002'de Rusya'nın tam anlamıyla piyasa ekonomisine geçtiği AB tarafından teyit edildi (Forsberg ve Haukkala, 2016: 25). Bu iyimser olaylar ve hava da uzun sürmedi. Rusya'nın iç dinamikleri buna el vermiyordu. Rusya ve AB entegre edilemeyecek farklı ekonomik, ve siyasi sistemleri temsil etmektedir diyenler çıktı. Dış politikada da Moldova'nın Transdinsyester bölgesindeki sorunun otonomi ile çözülmesini öngören Kozak Memorandumu'nun ABD ve AB tarafından reddedilmesi gibi anlaşmazlıklar Rusya için hayal kırıklığı oldu. Bu durumu değerlendiren Sergey Karaganov gibi Rus siyaset bilimciler AB karar verme mekanizmalarını aşırı katı olarak görmeye başladı.

Buna ilaveten, 2005'te Rusya'nın Polonya'dan et ithalatını etlerin üçüncü ülkelerden satın alınıp Polonya üzerinde Rusya'ya gönderildiğini ileri sürüp askıya almasıyla ilişkiler teknik/ekonomik işbirliği açısından da sıkıntıya girdi. Polonya buna karşılık olarak AB-Rusya işbirliği anlaşmalarını veto edeceğini ilan etti. AB Rusya için artık en önemli ortak olma özelliğini yitiriyordu. İki tarafın çıkarları ciddi şekilde çatışma halindeydi. Tüm bunlara rağmen, Rusya-AB ilişkileri 2014 Kırım müdahalesine kadar aktif bir şekilde yürütülmeye çalışıldı. Şu an ise uzun bir kriz döneminin her iki tarafı da derinden etkileyeceği görülmektedir. Rusya'ya AB ve

ABD'nin uyguladığı ekonomik yaptırımların uzun vadede ne kadar etkili olacağı ise henüz net değildir.

Bundan farklı olarak, 1989'da Sovyetler Birliği döneminde ilk ciddi adımı atılan, 1994'te Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın yürürlüğe konulmasına karar verilen, 1997'de bu anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle ciddi bir boyut kazanan AB-Rusya ikili ilişkilerinin hukuki temelleri bugün pek kaale alınan bir konu değildir. Bununla birlikte, Rusya'nın DTÖ'ye girmesine, ekonomisini dünyaya açmasına ve finans sisteminin gelişmesine bu hukuki süreç katkıda bulunmuştur. Esasında, ortaklık anlaşmasından önce 26 Kasım 1991'de Avrupa Topluluğu Baltık ve Doğu Avrupa ülkeleriyle birlikte Rusya'ya da krediler sağlanması ve finansal destek yardımları verilmesi konusunda anlaşmıştı. Avrupa Yatırım Bankası da 2002'de imzalanıp 2004'te yürürlüğe giren bir anlaşmayla Rus finansal ve bankacılık sisteminin düzenlemesi için gözlemlerde bulunmaya başladı (Kaliniçenko, 2011: 122).

Bu bağlamda, ticaret anlaşmaları da Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın önemli bir kısmını oluşturur ve hukuki bağlayıcılık getirir. Anlaşmanın 20. Maddesi tekstil ürünlerinin ticareti konusunda 1993'te varılan bir anlaşmanın geçerliliğini koruması hükmünü verir. Tekstil ürünlerine dair bu anlaşma daha sonra 1 Nisan 1999'da yürürlüğe giren başka bir anlaşmayla yenilenmiştir. OİA çerçevesinde ticareti müteakip özgürlük, güvenlik ve adalet alanında işbirliği için 25 Mayıs 2006'da Rusya AB mutabakatı sağlanmıştır. Rusya federasyonu bu anlaşmayı 3 Mart 2007 tarihli bir kanunla yasalaştırmıştır. AB aynı belgeyi Konsey'in 19 Nisan 2007 tarihli kararıyla yasalaştırmıştır (Kaliniçenko, 2011: 130).

Bu anlaşmalar dizisi Rusya-AB ikili ilişkilerinin hukuki temellerini oluşturuyordu. İleride ilişkiler tekrar yoğunlaşmaya başlarsa bu metinler iki taraf arasındaki ilişkilerin gelişmesini çabuklaştırmaya yarayabilir. Esasında, Europol gibi güvenlikle alakalı kurumlarla Rusya'nın işbirliği kesilmemiştir. İlişkilerin dış güvenlik boyutu her şeye rağmen eski yoğunluğunda olmasa da canlı kalmıştır. İkili ilişkilerde Hukuki yakınsalığı geliştirme çabaları 1990'larında başından Ukrayna

krizinin patlak vermesine kadar geçene kadar ağır aksak da olsa sürdürülmeye çalışıldı. Bazı araştırmacılara göre, bu hukuki ilişkilerde yumuşak hukuk temelli bir anlayış geçerliydi çünkü ikili ilişkilerde uluslararası hukukun bağlayıcı kuralları yerine değişebilecek, esnek ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla da geliştirilebilen kural ve anlayışlar söz konusuydu. AB Parlamentosu'nun Rusya için alacağı bir karar ancak tavsiye niteliğinde olabilir.

Bu tavsiye niteliğindeki kural ve anlayışlarla biçimlendirilen bir tür yumuşak hukuk çerçevesinde Rusya-AB entegrasyonunun geliştirilebildiği takdirde nerelere varacağına dair ilginç bir örnek spor alanında vuku bulmuştu. Rus futbolcu İgor Simutenkov ile İspanya Futbol Federasyonu arasında AB dışından İspanya liginde oynayabilecek futbolcu sayısı hakkındaki bir ihtilaf üzerine AB Adalet Divanı'na bu konuda dava açıldı. Dava sonucunda mahkeme Rusya ile imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasının 23/1 maddesi uyarınca Rus vatandaşlarının AB ülkelerinde çalışmaları durumunda herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmayacakları hükmüne dayanarak futbolcu lehine karar verdi. Kişilerin serbest dolaşımı için önemli bir karar gibi görünüyordu bu. Rus kamuoyunda dikkatleri üzerinde toplayan bu kararla Rus vatandaşlarının Avrupa'da yasal olarak çalışmaları durumunda haklarının güvenceye alınacağı algısı oluştu. Aynı şekilde ortaklık anlaşmasının 24. Maddesinde de AB vatandaşlarının Rusya'da çalışmaları durumunda ayrımcılığa uğramayacakları ve Rus vatandaşlarıyla aynı haklara sahip olacakları hükmü bulunuyordu.

Simutenkov vakası Rus AB-Rus yakınlaşmasının ne boyuta gidebileceğini gösteren mikro bir olaydır. Ortaklık anlaşması serbest dolaşım ve doğrudan çalışma hakkı vermese de herhangi bir Rus vatandaşının AB üyesi ülkelere birinde çalışma hakkı elde ettiğinde AB vatandaşları kadar güvenceye ve hakka sahip olacağının hukuki dayanağını oluşturuyordu. İşbirliğinin duraksadığı bu dönemde AB yumuşak hukukunun Rusya'yı memnun edecek kararlar aldığını söylemek güç. AB Parlamentosu'nun aldığı son kararlardan birisi Rusya'nın propaganda yoluyla AB'yi zayıflattığı ileri sürülmüştür. Doğrudan Rus haber kaynakları RT ve Sputnik'in hedef alındığı kararda AB karşıtı bu tutumla mücadele edileceği vurgulandı. Rusya'nın buna cevabı AB'nin demokrasiden gittikçe uzaklaştığı şeklinde oldu (Kaliniçenko,

2011, 250). Demokratik değerlerin en ciddi temsilcilerinde birisi olduğu kabul edilen AB'nin anti demokratik tutumlar sergilemekle suçlanması ironik bir durum gibi görünmektedir. Simutenkov vakasındaki hukuki yakınlık ve başarılarından Sputnik ve RT gibi Rus kökenli kurumların doğrudan AB'nin hedefi olmasına varan bir süreç girilmiştir.

Entegrasyon teorilerinin öngördüğü bir alandaki yakınlaşma diğer alanlarda da işbirliğine götürebilir ve bu sayede ülkeler arasındaki entegrasyon düzeyi derinleşebilir fikri Rusya-AB ilişkilerinde henüz geçerli olamamıştır. Post Sovyet mekânın yeniden düzenlenmesine dair jeopolitik tercihlerin çatışması bunda rol oynamıştır. Finansal yardım, ticaret anlaşmaları, çevre ve biyolojik kaynakların korunması, yasal işbirliği, dış güvenlik, bilim ve teknoloji (Kaliniçenko, 2011: 252) alanlarında başlatılan yakınlaşma eylemlerinin yumuşak hukuk araçlarıyla ileri boyutlara taşınabilmesi olasıydı. İleride bu yakınlaşma yeniden başlatıldığında Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın sunduğu teknik ve yasal çerçeveye elde edilen deneyimler hatırlanacaktır. Rusya'nın Avrupa perspektifi 1990'ların başında yeni bir sürece girmiş ve daha önce görülmemiş düzeyde teknik işbirliğine dönüşebilecek bir boyut kazanmıştı. Tabii, meselenin teknik boyutu zayıflasa veya ortadan kalksa da medeniyetler ve kültürler için imaları her zaman güncelliğini korur. Bu bölümün sonraki iki altbaşlığı bu konular üzerinde durur.

1.3. Rusya ve Avrupalılık

Rus dış politikasında ve kültür dünyasında en önemli “öteki” olarak Batı mefhumu, Türkiye’de olduğu gibi, AB ile olan ilişkilerde sıkça gündeme getirilir. Bu kavram diplomatik ilişkilerle birlikte kültürel ve kimliğe dair meseleleri imler. Rusya'nın Avrupalı kimliği veya Avrupalı olanla etkileşimi en az ekonomik ve siyasi konular kadar akademik çevrelerde tartışılır. Bu bağlamda, AB kurulup güçlendikten sonra hiç kuşku yok ki Avrupalılık kavramı da yeni bir boyut kazanmıştır. Avrupalı kimliği de AB değerleriyle örtüşür gibi görünmektedir. Peki, Rusya'nın Soğuk Savaş'tan sonra Avrupalılığa bakışı nasıl şekillenmiştir? Bu soruya Soğuk Savaş'tan sonra ortaya atılan ama geçerliğinden ciddi şekilde kuşku duyulan Tarihin Sonu

argümanıyla yaklaşıldığında nasıl bir sonuca ulaşılabilir? Bunu şu şekilde değerlendirenler bulunur:

“Bir anlamda, Soğuk Savaşın sonu ve Sovyetler Birliğinin dağılması hiçbir şekilde Fukuyamacı tarihin sonu fikrine dönüşmedi. Bunun yerine, tarihsel analizler göstermektedir ki tarihe bir geri dönüş iddiasının savunulması daha uygundur, Batılı ve Sovyet sistemleri arasındaki temel uyumsuzluklar ortadan kaldırıldığı için Rusya Uluslararası Avrupa toplumundaki haklı yerini bulma arayışına kaldığı yerden devam etti” (Haukkala, 2005: 54).

Tabii, yukarıda ifade edildiği gibi tarihin sonu yerine tarihin tekrerrü bağlamında Rusya’nın tekrar Avrupa’nın kapısını çalması her iki taraf için de olumlu sonuçlar doğuracak gibiydi. Bu gerçekleşmedi. Bu süreçte ise özellikle 1990’lı yıllarda AB’nin liberal değerlerinden ilham alan Rus yetkililer Avrupa ile olan ilişkilerinde karar verme mekanizmalarını da geliştirmeyi önemsediler. Alexander Sergunin’e göre Rusya’nın Avrupa politikası daha az ideolojik ve daha fazla pragmatik bir karakter bile kazanmıştı (Sergunin: 2008, 91). Buna ilaveten, Avrupa ilişkilerinde bu süreçte daha sivil ve siyasi yapıların kullanıldığı bir karar verme sürecinin geliştirildiği de söylenebilir. Parlamentonun etkisi de 1990’ların ortalarında son dönemlere göre daha çoğulcu ve karar vermede etkindi. AB’nin ısrarla tavsiye ettiği etkin bölgesel aktör ve politikaların oluşturulmasının ilk adımları da bu dönemde atıldı.

Rusya’nın AB’ye yakınlaşmak için attığı liberalizasyon ve sivilleşme adımları son krizler ve yaptırımlarla birlikte istenilen düzeyin oldukça uzağında kaldı. Sivil toplum kuruluşlarının etkisi artacağına azaldı. Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve AB’nin Rusya’daki insan haklarıyla ilgili 90’lı yıllarda olan işbirliği de sona ermiş durumdadır. Batılı liberal normlar ve sivil toplum kuruluşları artık Rusya’nın çıkarlarına aykırı ve ülkeyi zayıflatmak isteyen organizasyonlar olarak değerlendirilmektedirler. Rusya’nın Avrupalılık perspektifi veya anlayışı bu durumun etkisiyle dönüşmüştür.

Bu şekilde, AB'nin normatif gücünün bağlayıcılığı ve ikili ilişkilerde ifade özgürlüğü gibi konulara olan hassasiyetini vurgulaması Rusya ile olan ilişkilerde zaman zaman anlaşmazlıklara yol açmıştır. AB ile Rusya'nın yakınlaşma çabaları içine girdiği ilk dönemlerde, örneğin, AB Rusya Federasyonu'nun idam cezasını kaldırmasını telkin etmişti. Rusya bu cezayı yasal olarak kaldırmasa da 1996'dan beri Rusya'da idam cezası uygulanmamıştır. Sovyetler döneminde bile idam cezasının sosyalist ideallere uygun olmadığını düşününler vardı (Saari, 2008: 106). Bununla birlikte, İkinci Çeçen Savaşı öncesi Rusya'da yaşanan şiddet eylemleri idam cezasının uygulanmasını destekleyenlerin sayısının artmasına yol açtı. AB ile Rusya bu savaşta yaşanan insan hakları ihlalleri konusunda da sık sık anlaşmazlıklar yaşadı. İdam cezası tartışmasının Rusya'nın Avrupa normlarının uygulanması konusunda yaşadığı tecrübelerden birisini oluşturduğu görülür.

Avrupalılığın bir parçası AB ile Rusya arasındaki entegrasyon çabaları veya girişimleri her iki kesimin ekonomik çıkar ve sistemleri açısından değerlendirildiğinde şu an yaşanan gerilimle ilgili bir çıkarımda bulunulabilir. Bu doğrultuda, Neofonksiyonalist bütünleşme teorisi herhangi bir entegrasyonun gerçekleşmesi için benzer ekonomik yapıların, çıkarların ve karşılıklı bağımlılığın olması gerektiğini ileri sürer. Buna göre, Rusya AB ekonomik ve siyasi entegrasyonunun önündeki zorlukların kökeninde yapısal farklılıklar bulunmaktadır. Pursiainen'e göre Rusya AB tarafından gerçek anlamda demokratik ve çoğulcu görülmemektedir ve ekonomik sistemi de pek çok alanda tam anlamıyla piyasa ekonomisi denemeyecek kadar devlet merkezlidir (Pursiainen, 2008: 152). Bu sebeple, Rusya ile AB arasındaki ilişki düzeyi ve biçimine entegrasyon teorileri açısından bakıldığında, hükümetlerarası bir yaklaşımın daha gerçekçi bir çerçeve sunduğu ileri sürülebilir. Bu çerçeve açısından, Rusya da AB'yi çok kutuplu dünyada önemli bir aktör olarak değerlendirme eğilimindedir ve Avrupalılığın tek boyutlu bir şekilde yalnızca AB ile özdeşleştirilmesine karşı çıkar.

Bu anlayış çerçevesinde, her entegrasyon veya ortaklık girişiminde olduğu gibi Rusya AB bütünleşmesinde de kazananlar ve kaybedenler olacaktır ve siyasi karar alıcılar karşılıklı güçler dengesi bakımından önem kazanacaktır. Güncel

sorunlara rağmen yakınlaşmanın veya bütünleşmenin yolları aranmaya devam edilecek gibi görünmektedir. Bu bütünleşmeyi engelleyen çatışma ortamı yeni değildir, yalnızca bu ortamı daha da kötüye götüren stratejik veya jeopolitik kararlar verilmiştir.

Dolayısıyla, Rusya-AB ilişkilerinin bir tür çatışma çağrışımı yapması güncel bir konu değildir. Gürcistan ve Ukrayna krizlerinden önce enerji güvenliği ile çeşitliliği ve Putin dönemiyle birlikte Rusya'nın egemen demokrasi anlayışını AB merkezli egemenlik anlayışlarına karşı öne sürmesi; yakın çevre stratejisinin yol açtığı rahatsızlıklar ve etki alanının sınırlarına dair anlaşmazlıklar bu iki komşunun çıkarlarının uyuşmadığının göstergeleri gibi görünmekteydi ve bu durum rekabet ortamına evrilip Rusya'nın Avrupa, AB ve Batı perspektiflerinin dönüşümünde etkili oldu. Buna karşın, çıkar uyuşmazlıkları uzunca bir süre bugünkü gibi kriz boyutuna gelmemiştir. En azından söylemsel bazda her iki komşu da bölgelerinde istikrar ve iyi komşuluk arayışlarında olduklarını ifade ediyorlardı.

Bu doğrultuda, teorik açıdan, gerçekçi ve yapılandırmacı bakış açıları çatışma kavramının uluslararası ilişkilerde “söylemsel olarak iletişim halindeki pozisyonların süreci” (Kononenko, 2008: 189) olarak çerçevelendirilebileceğini belirtir. Tabii, çatışma başlangıç noktasındaki çıkar uyuşmazlıkları çerçevesinden çıkarılamazsa doğal olarak daha büyük çatışmalar ortaya çıkar. Bu uyuşmazlıklar Rusya ile AB'nin büyük güçleri arasında genel olarak merkezleşip çevre yaratma arayışlarıyla biçimlenir. Buna ilaveten, Rusya-AB ilişkilerinde çatışmanın daha büyük çatışmalara evrilmesi iki güç arasındaki çıkar uyuşmazlığının da ötesinde bir şeye işaret eder. Bu uyuşmazlığın temelinde bir tarafın egemenlik hakkı ihlali iddiası diğer tarafın uluslararası hukuk ihlali iddiası bulunur.

Bu açıdan bakıldığında, Rusya-AB ilişkilerinin 2000'li yıllarından başında bir tür çıkmazda olduğu ileri sürülebilir (Medvedev, 2008: 215). Bu çıkmaz durumu krize sürükleyen şeyler temel olarak AB için Rusya'nın yarı otoriter bir yönetim anlayışına yönelmesi ve AB'nin Rusya için cazibesini büyük ölçüde yitirerek gözden çıkarılabilir bir komşu haline gelmesidir denebilir. Rusya için AB, kısmen de olsa

Avrupa radikal sağıının söylemleriyle örtüşür şekilde, aşırı bürokratik, ekonomik büyümeyi sekteye uğratan sosyalist ekonomik politikalar peşinde bir oluşum olarak görülür. Dolayısıyla, bu karşılıklı hayal kırıklığı iki taraf arasındaki enerji gibi konularda olan bağımlılığa rağmen güçlenmektedir.

Sergei Medvedev'e göre Moskova'nın stratejik düşünce anlayışı Westphalia döneminden kalma egemenlik anlayışına derinden bağlıdır (Medvedev, 2008: 218). Ulus devlet anlayışı Rusya için hâlâ geleneksel şekliyle önemsenir. Dolayısıyla, AB bu açıdan Moskova için yabancı ve pek anlaşılmayan liberal bir topluluktur. AB de Rusya'nın bu geleneksel egemenlik anlayışının bu yüzyılın sosyo-ekonomik gerçeklikleriyle örtüşmeyen bir nitelikte olduğunu dile getirir. AB'nin karmaşık bürokrasisinin de Rusya'yla olan ilişkilerde esnek stratejiler geliştirilmesinde engelleyici bir rolü vardır denebilir. AB kendi normları ve değerlerini ihraç etmek için etkili bir güç olmayı amaçlar (Kononeko, 2008: 195). Ama bunu gerçekleştirmek için yine kendi içindeki hantal bürokrasiyle de mücadele etmek zorundadır. Her iki taraf birbirlerini bu gibi görüşleri dile getirerek suçlayıp durmaktadır.

Rusya'nın Avrupa perspektifinin ekonomik işbirliği odaklı olduğu 1990'larda AB için Rusya geçiş dönemi yaşayan bir devlettir. AB için bu geçiş dönemi kendi liberal norm ve değerlerinin Rusya tarafından fazla itiraz edilmeden kabul edileceği bir dönem olacaktı. Brüksel bürokrasisi, kendi bürokratik dilinde ifade edilirse, Rusya Ortak Stratejisi ve AB-Rusya Ortak Alanları için kendi yaklaşımını ön plana çıkaran yol haritaları kaleme aldı. AB'nin 1990'lı yıllardaki bu 'tepeden bakışı' Rus yönetimini rahatsız etmiş gibi görünmektedir. Geçmişteki Avrupalılık, Avrupa değerleri gibi olgular AB içinde eritmeye çalışılmış ve AB ile ortaklık kurmak isteyen ülkelere şiddetle tavsiye edilmiştir. Tarihsel açıdan Brüksel bazlı bu yeni Avrupalılık kısmen Batılı değerleri de kapsar. Bu, Avrupa'nın ve Batı'nın medeniyet getirici rolünün güncellenmesi şeklinde de yorumlanabilir.

Bu 'yeni' veya 'çağdaş' medeniyet anlayışı çerçevesinde AB projesi aslında küreselleşme olgusunun bir yönünü teşkil eder. Yeni teknolojiler ve bilimsel, sanatsal hareketler genelde mutlak olarak Batı ve Avrupa kaynaklı olarak kabul

edildikleri için Rusya, Çin, İslam ülkelerinin bir kısmı bu olguya zaman zaman çeşitli yönleriyle kısmen kuşkuyla bakmıştır (Miroslaviç, 2015: 42). Dolayısıyla Rusya-AB çıkmazı, gerilimi, uyuşmazlığı veya krizi esasında küresel bir tartışmanın, veya küreselleşmeye dair bir tartışmanın, bir parçasını oluşturur.

Her hâlükârda, iki büyük bürokratik anlayışın biçimlendirdiği AB Rusya ilişkileri için şimdilik iyimser senaryolar çizilememektedir. AB'nin değerleriyle Rus ulus devletinin çıkar ve değerlerinin örtüştüğü bir denge noktası bulma arayışları, bununla birlikte, devam edecektir. Dahası, her iki tarafın da iç sorunları aralarındaki meseleleri çözüme kavuşturmayı geciktirmektedir. Vardıkları son aşama karşılıklı yaptırım olan bürokratik karakterli bu merkezlerin egemenlik ve Avrupalılaşma arasında sıkışmış bir retorikten ne zaman kurtulacağı ve küreselleşme olgusunu birbirlerinin karşılıklı çıkarlarına hizmet edecek hale getirecekleri şimdilik meçhuldür.

Bu açıdan, Rusya'nın Kırım'a müdahalesini uluslararası hukukun ihlali olarak değerlendiren Washington ve Brüksel ile bu müdahaleyi soydaşlarının kendi kendilerini yönetme hakkını temin etme şeklinde yorumlayan Moskova arasındaki derin görüş ayrılığı oluşmuştur. Bir kısım Rus analiste göre Moskova'nın bu reaksiyonu güncel güvenlik sorunlarıyla ilgilidir. Batı'da sık sık dile getirildiği gibi yeni bir imparatorluk kurmak, tarihsel hesaplaşmalara girmek veya post Sovyet travmalarıyla ilgili değildir. Güncel bir takım sorunların çözümüne dair bir eylemdir.

Mesela, Kazakistan ile Rusya arasındaki kara sınırı uzunluk açısından dünyada ikinci sıradadır (ABD Meksika sınırından uzundur). Afganistan'da güvenliğin tamamen çökmesi durumunda (NATO'nun buradan tamamen çekilmesi durumunda bu risk gerçekleşebilir) bu Rusya için ciddi bir tehlike oluşturabilir. Kırım için de konuşulacak olursa SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu'nun Karadeniz filosunun altyapısının neredeyse % 80'i burada bulunmaktadır, dolayısıyla ülkenin güney kısmının güvenliği için anahtar konumdadır. Post Sovyet güvenlik anlayışı çerçevesinde bu bölge güncel bir sorunun parçası olarak değerlendirilir (Miroslavoviç, 2015: 36-37). Tarihsel boyutundan

soyutlanmış olarak da ele alınır. Bu şekilde, Moskova ile Brüksel-Washington arasındaki problem ikinci bir soğuk savaş veya ideolojik bir çatışma değildir; ulusal çıkar algılarının farklı yorumlanmasıyla ilgili bir durumdur. Bu açıdan, Kırım'ın Rusya'nın çevresinden olmaktan da öte aslı bir parçası olması gereken bir konumda olduğu değerlendirilmiştir.

Yukarıdaki örenkte görüldüğü gibi, Rusya ile Avrupa veya genel olarak Batı arasında uluslararası düzenin veya uluslararası hukukun ihlali konusunda farklı bakış açıları bulunur. ABD ve müttefikleri için Rusya'nın eylemleri İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa sınırlarının ihlal edilmesine yol açmıştır. Rusya içinse Avrupa'da sınır ihlalleri Ukrayna krizinden önce başlamış bir süreçtir. Bulgar siyaset bilimci İvan Krastev şunu ileri sürer: 'Avrupa kendisinin istikrar kıtası olduğunu düşünmeyi sever ama aslında 1989'dan sonra birçok yeni ülkenin ortaya çıkması kriz ve istikrarsızlıkları beraberinde getirmiştir. Balkanlar'daki istikrarsızlık ve devamındaki küresel ekonomik kriz Avrupa'nın güvenliği için tehdit oluşturmuştur (Miroslavoviç, 2015: 37-38). Ukrayna krizi ise bu sürecin devamı olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, Avrupa'nın bu tür belirsizliklerle mücadelesi yeni bir durum değildir (Vladimiroviç, 2015: 51). Post Sovyet Avrupa'da AB'nin Rusya'nın çevresini veya etki alanını düzenleyip geliştirmesi de istenilen düzeye ulaşamamıştır (Dmitriyeviç, 2015: 83).

Rusya'nın Avrupalılığın yeniden inşa edildiği post Sovyet süreç içerisinde Belarus, Moldova ve Ukrayna'da AB ile Rusya arasında merkez-çevre anlayışlarının çatışması siyasi dinamikleri bir süre belirleyecek gibidir. Post Sovyet travmayı kısmen atlatan Rusya ile krizleri derinleşen AB arasında çıkarların denge noktasını bulma arayışları yoğunlaşacaktır. Rusya'nın Avrupa perspektifi de yeni merkez-periferi anlayışlarının dünya sisteminde etkili olmaya başlamasıyla biçimlenmektedir. Bu yeni anlayış Brüksel'in de Moskova'nın da ekonomik sıkıntılar yaşadığı ve etki alanlarını korumakta güçlük çektiği bir dönemde biçimlenmektedir. Günümüzde, Rusya'nın Avrupalılığı AB ile olan ilişkileri çerçevesinde yeniden inşa ve yeniden biçimlendirilme sürecinden geçmektedir. Bununla birlikte, tarihsel olarak Rus entelektüelleri Rusya'nın Avrupa perspektifini

ekonomik entegrasyondan ziyade kültürel ve toplumsal tartışmalar çerçevesinde ele almıştır.

1.3.1. Rus Entelijansiyası ve Avrupa Mefhumu

Rusya'nın Avrupalılaşma kavramıyla olan macerası özellikle 19. yüzyılda yoğun tartışmalara yol açmıştı. Modernist Dekambrist hareketi Rusya'yı Avrupalı olarak görüyor ve bu Avrupalı perspektifin anayasacılığa evrilmesini istiyordu. Bunu müteakip ortaya çıkan akımlardan olan liberal yaklaşımı destekleyen kesimler çağdaş Avrupa uygulamalarını Rus modernleşmesine tatbik etmek istiyorlardı. Romantik milliyetçiler ise Avrupa'nın Hristiyan mirasını önemsiyor ama pozitivizminin Rus kültürünü bozacağına inanıyorlardı. Marksistler de on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Avrupai sanayileşme modelinin takip edilmesi gerektiğini öne sürüyorlardı.

Yukarıda göndermede bulunulan tüm hareketler Avrupa merkezli bir dünyanın yarattığı sistemlere dair tartışmalarla biçimlenmiştir. Bu sebeple, Osmanlı modernleşmesinde olduğu gibi Rus modernleşmesi veya Avrupalılaşmasında da taklitçilik suçlaması hemen her zaman gündemde olmuştur. Napolyon Savaşları döneminde Çar danışmanı Speranskiy ile ulusalcı denilebilecek tarihçi Karamzin arasındaki Avrupalı değerleri benimseme tartışması dikkate değerdir. Siyaset bilimci Iver B. Neumann'ın Rusya'da Avrupa fikrinin tarihsel gelişimini incelediği çalışmasında bu tartışma şöyle özetlenir:

“Bu sebeple, Speranskiy ve diğerleri Rus siyasi düzenini geliştirmek için Avrupa'ya bakarken Karamzin aslında bunların Rusya'yı zayıflattıklarını ileri sürer çünkü kadim siyasi yapıları kurcalamak tehlikelidir. Rusya, diye işaret eder, bin yıldır vahşi bir göçebe kabile olarak değil ama büyük bir devlet olarak varlığını sürdürmektedir. Ama ‘sanki daha yeni karanlık Amerikan ormanlarından çıkmışız gibi bize sürekli olarak yeni kurum ve yasalardan bahsedilmektedir’ (Karamzin, 1969: 155; aynı zamanda Thaden, 1990a: 179-201)” (Neumann, 2008: 15).

Güçlü gelenekleri olan Rus devletinin reform ihtiyacının dışarıdan karşılanması çabalarının eleştirilere maruz kaldığı görülür. Ama tüm eleştirilere rağmen, yenilik ve reform arayışlarının kaynağı da hemen her zaman Avrupa kökenli olmuştur, Rusya'nın Avrupa perspektifi açısından fazla alternatif bulunmaz.

Dolayısıyla, on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi elitler arasındaki yabancı dil Rusya'da da Avrupa'nın en popüler kültür, sanat ve diplomasi dili olan Fransızca idi. Bu sebeple, Rusya'nın Avrupalılaşması tartışmaları bağlamında Rus muhafazakârları Fransız dil ve kültürünün yerine Slav kültürünün korunması ve teşvik edilmesini desteklediler. Esasında, özkültürün bu denli yüceltilmesi Karamzin gibi muhafazakâr olan bir düşünürü, Edmund Burke'ü, akla getirir. Burke da Avrupa'nın genelini Fransız kültürü etkisinden korunması gerektiğini ileri sürmüştü. Tabii, Burke Karamzin'e göre daha popüler bir düşünür olduğu için görüşleri daha yaygın şekilde bilinir.

Buna tepki olarak, bu idealist, romantik milliyetçi görüşlere karşı çıkan Speranskiy öncülüğündeki meşrutiyetçiler Rusya'nın kültürel ve siyasi olarak Avrupa'nın bir parçası olduğunu ve dolayısıyla Avrupa'da meydana gelen modernleşme ve siyasi gelişmelerin Rusya'yı da etkilemesinin kaçınılmaz olduğunu belirtiyorlardı. Bu evrimsel bir süreçti ve bu sürecin sonunda modern siyasi anlayışlara uygun bir anayasa hareketi vardı. Bu saiklerle yola çıkan Dekambrist hareketi devletin güç kullanmadan siyasi dönüşümü gerçekleştiremeyeceğine inandıklarından dolayı anayasayı getirmek için 1825 Aralık'ında ayaklandılar. Ama başarısızlığa uğradılar. Bu başarısızlığa rağmen Dekambrist hareketi Rusya'nın Avrupalılaşma tartışmalarında önemli bir yer işgal eder.

Dekambristlerin devrimci fikirleri resmi devlet ideolojisi tarafından zararlı olarak değerlendirildi. Tabii, bastırılan bu hareket sonrası devlet yönetiminde çağdaş Avrupalı bir mekanizma olmasını isteyenleri yok edemedi. Geleneksel Slavofil yaklaşımların yanısıra Batı yanlıları da on dokuzuncu yüzyıl Rus entelektüel dünyasında yerlerini buldu. Aslında, Slavofiller Rus dilinin Slav köklerine dönmesini destekleyen bir hareket olarak Amiral Şişkov'un görüşleri çerçevesinde ortaya

çıkılmış bir hareketti (Neumann, 2008: 30) ama şimdi bu hareket daha geniş bir çevreyi işaret etmek için kullanılıyordu. Aşırı derecede Avrupa etkisi altında olan Rus elitlerinin de kendi halklarının kültürlerine dönmeleri savunuluyordu.

Bu milliyetçi romantik görüşler, esasında, Alman romantiklerinin millet tanımlarından esinlenmiş gibidirler. Alman romantiklerine göre her milletin kendine has bir örgütlenmesi, Grimm masallarında görülebileceği gibi otantik bir folkloru, onu diğer milletlerden ayıran, kimileri bunu onu diğer milletlerden üstün kılan diye yorumlamıştır, özellikleri vardır. Bunun köklerini Rusya ve Almanya gibi sanayileşmede görece olarak geç kalmış milletlerin kendi kültürlerinin aşağı kalır yönü olmadığını gösterme çabalarında arayabiliriz. İronik bir şekilde, Rus milliyetçiliğinin önemli bir ekolu Alman romantikliğinden esinlenmiştir, yani eleştirel Avrupa perspektifini oluştururken belli bir düzeyde Avrupa'daki akımlardan etkinlenmiştir.

Buna karşın, Batılılaşmayı savunan kesimler de Avrupa'nın siyasi ve ekonomik modellerinin üstünlüğüne dayanıyorlardı. Bu, ilk önce Rusya'da anayasacılık hareketleriyle somutlaştı. Bu akımının ortaya çıkışıyla yaşanan deneyimler de tamamen kopyacı yaklaşımların başarı şanslarının düşük olduğunu göstermektedir. Bu tartışmaların hararetle sürdürüldüğü bir ortamda Rusya'nın Avrupalılık kavramıyla hesaplaştığı başka bir olay Kırım Savaşı oldu. Kuşkusuz savaştan önce Rus dış politikası üzerinde belirleyici olan ideoloji Panslavizm'di. Bu anlayış ise kaçınılmaz bir şekilde Avrupalı büyük devletlerle çatışma demektir. Bu çatışma bugünü andırır şekilde Avrupa'nın ve Rus İmparatorluğu'nun çeperindeki bölgelerde ortaya çıktı. Tabii, bu çatışmanın ekonomik veya siyasi yönünün yanısıra dini ve kültürel bir boyutu da bulunmaktaydı (Laqueur, 2014: 211). Rusların anlayışına göre, dünyadaki tüm Slav halkları Rus çarının himayesi altında varlıklarını sürdürecekti. Bu halklar da çoğunlukla Avusturya Macaristan İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğunun boyunduruğu altında yaşıyordu.

Kırım Savaşı sonucunda yenilgiye uğrayan Rusya'nın Avrupa ile ilişkilerini dondurması veya Avrupa'ya daha sert tepki göstermesi bekleniyordu ama tam aksine

yeni çar II. Alexander Batılılaşma hamlelerini destekledi. Rusya uluslararası sisteme ve demir yolları gibi yeni teknolojilere yabancı kalmak istemiyordu. Dolayısıyla, Kırım'daki yenilgi Batılılaşma yanlılarının haklı olduğu sanısına yol açtı. Bu süreci müteakip Alexander Herzen ve takipçileri Rusya'ya özgü bir sosyalizm fikrini ortaya attılar. Daha sonra Çernişevski ve diğer birtakım sosyalist düşünürler bu fikirleri geliştirip formüle etti. Turgenyev ve Batı yanlısı liberaller bu hareketlere kuşkuyla yaklaştı. Turgenyev kendisini Avrupalı ilan ediyor ve Batı medeniyetinin yarattığı değerleri yüceltiyordu (Berlin, 1994: 299). Tabii, bu düşüncelere Dostoyevski ve Slavcılar şiddetle karşı çıktı. Hem sağ hem de sol akımlar o dönemde mutlak Avrupa ve Batı yanlılığını reddetmekte birleşmiş gibiydiler, Rusya'nın Avrupa perspektifi taklitçilik ve özgünlük kaygılarına dair tartışmalarla biçimlendiriliyordu.

Bu tartışmaların ışığında, Kırım Savaşı sonrası Çar'ın gücünün sorgulanması, devletin yeniden değerlendirilmesi, Slav ve Ortodoks halkların bir araya getirilmesi idealinin romantik milliyetçi kesimler tarafından daha güçlü bir şekilde dile getirilmesi, Batı yanlısı ve liberal görüşlerin belli bir düzeyde haklı çıktığının düşünülmesi gibi konular gündeme getirildi. Tüm bu konuların merkezinde Rusya'nın Avrupa perspektifi ve imparatorluğunun periferisinde çıkar ve nüfuz alanı için Avrupa ile mücadeleye girmesi bulunmaktaydı.

Sonraki dönemlerde, I. Dünya Savaşı'na kadar, devletin yapısı, Batılılaşma, Avrupalılaşma, kimlik gibi konular entelektüel çevreleri domine etmeye devam etti. Japonya'ya karşı kaybedilen savaş ve sonrasında 1905 ayaklanması toplumda yenilik arayışlarının hızlanmasını beraberinde getirdi. Hem Menşevikler hem de Bolşevikler Avrupa'daki ilerici ve ilerlemeci hareketlerin Rusya'ya ilham vermesi gerektiğini ileri sürdüler. II. Alexander'ın bir suikast sonucu öldürülmesi devletin değişik politik fikirlere baskısını artırmıştı. Bu baskının sonuçları toplumda iktidarın istediğinin tersi bir reaksiyona yol açarak sol akımları güçlendirdi.

Ekim Devrimi sonrası Sovyet Rusya'nın Avrupa'ya ilk müdahalesi yenilgiyle sonuçlanan Rus-Polonya savaşı oldu. Bu süreci müteakip, Troçki geçmişte karşı olduğu Batı Avrupa ile ekonomik ilişkileri geliştirme tezini savunmaya başladı.

Stalin ‘tek ülkede sosyalizm’ ilkesiyle Rusya’nın dünya ekonomisiyle entegre olmasına karşı çıkararak izolasyonist politikaları destekledi. Görüldüğü gibi devrimden sonra Avrupa, 1990’larda AB çerçevesinde deneyimlendiği şekilde, özellikle ekonomik karakteriyle tartışmaların odağında oldu ve bu anlayışa göre ekonomik örgütlenme konusundaki yenilik Avrupa’dan Rusya’ya gelmeyecek, tam aksine, yeni ve ilerici bir ekonomik modeli deneyen Rusya’dan Avrupa’ya gidecekti. Bunun için de öncelikle Rusya’nın bu modele dayanarak çabucak sanayileşmesi ve gelişmesi gerekecekti.

İkinci Dünya Savaşı esnasında Avrupalı güçlerle mecburi bir işbirliğine gidilmesi, hatta Ortodoks Kilisesi’yle bile ideoloji bir kenara bırakılıp işbirliğine gidildi, Batı Avrupa Rusya ilişkilerinde kısa süreli bir iyileşmeyi beraberinde getirdi. Bu yumuşama Soğuk Savaş’a kadar devam etti. Amerikan ve Batı Avrupa kapitalizmi uzun süre Pan-Avrupa değerlerinin bir yansıması olarak olumsuz bir imaj içerisinde görüldü (Lukyanov, 2015: 46). Bolşeviklerin sahte ve gerçek Avrupa diye ikiye ayırdıkları Avrupalılaştırma ideolojisi devletin resmi görüşünü yansıtır şekilde yeniden düzenlendi. İzolasyonist politikaların baskın çıkması ve ekonomik, askeri rakip olarak asıl hasmın savaş sonrası zayıflayan, Marshall planı yardımlarına muhtaç Avrupa ülkeleri değil Amerika’nın olması, Sovyet Rusya’da devlet çevrelerinde Avrupalılık tartışmalarının bir süre ikinci plana atılacağı anlamına gelecekti.

AB’nin Batı Avrupa’da kurulup entegrasyonunu derinleştirmeye başlamasından sonra ise Sovyet Rusya’daki uluslararası ilişkiler uzmanları Batı Avrupa ve AB kapitalist bütünleşme politikalarını tartışmaya başladılar. Tabii, resmi anlayışa göre AB ABD’nin Avrupa’daki çıkarlarına göre dizayn edilmiş emperyalist bir oluşumdur. AB’nin Sovyetler Birliği ve ABD ile birlikte dünya siyasetinde üçüncü bir güç olarak belirme ihtimali de göz ardı edilmiyordu. Ama yine de bu, abartılacak bir güç olmayacaktı çünkü askeri açıdan bağımsız değildi.

Yine, bu dönemde Batı Avrupa devletleri siyasi ve ekonomik sistemleri açısından aşağı kabul edilseler de eski düşmanlık tonunun azaldığı söylenebilir.

Avrupa'yı en azından askeri anlamda bir düşman olarak görmek yerine farklı ve rakip bir sistem olarak görme eğilimi güçlenmiştir. Bunu müteakip, Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle Avrupa'ya olan bakış olumlu bir eğilim kazandı. Yalnızca AB ile olan ilişkiler değil genel olarak Batı'ya yönelik yapıcı bir tartışma ortamının bu süreçte geliştirilmeye çalışıldığı söylenebilir. AB'nin barış misyonu ve çatışma çözücü etkinlikleri de Rusya'da politik çevrelerde övülmeye başlandı. Hatta yazar Cengiz Aytmatov 1989 yazındaki Halk Temsilcileri Kongresi'nde Sovyetler Birliğinin İsveç, Finlandiya, Norveç, Hollanda, İspanya ve Kanada gibi çoğu Avrupa'da bulunan ülkelerin uyguladıkları sosyal demokrat politikalardan esinlenerek yeni bir tür sosyalizmin geliştirilmesini tavsiye ediyordu (Neumann, 1996: 165).

Aslında, zaman zaman sosyalist Avrupa'yı temsil ettiğini iddia eden Sovyet sisteminin çöküşüyle Avrupalılık tartışmasının yeni bir boyut kazanması kaçınılmaz oldu. Liberal Avrupa'nın ekonomik ve politik sistemi yeniden rağbet görmeye başladı. Siyasi ve ekonomik sorunların üstesinden gelmenin Avrupa ile entegrasyona gitme sayesinde çabucak çözülebileceği yanılsaması bir süre kamuoyunda yaygın bir şekilde tartışılan bir fikir oldu. Tabii, Avrupa ile geliştirilecek ilişkilerin soğuk savaşı kazanan kaybeden anlayışı çerçevesinde değil, eşit şartlarda yürütülüp geliştirilmesi Rus Dış Politikasında 1990'lı yıllarda bile görece olarak güçlü bir şekilde dile getirilmişti.

Avrupa sisteminin bu minvalde tartışılması Sovyetlerin yıkılışından günümüze dek canlılığını korumuştur. Avrupa'nın liberal ekonomik sisteminin 1990'lı yıllarda ideal olarak benimsenip Yegor Gaydar'ın Şok Terapisiyle uygulamaya sokulup Rusya'da başarısızlığa uğramasından sonra Putin dönemiyle birlikte Rusya'nın devlet kapitalizmine yöneldiği görülmektedir. Post Komünist Rusya'nın serbest piyasa ekonomisi ve demokrasiyi benimseyerek bir Avrupa ülkesi olacağı yanılsaması artık açıktan eleştirilen bir düşüncedir.

Görülmektedir ki, Rusya'nın Avrupalılık ve Batılılaşma üzerine yürüttüğü tartışmalar devletin, ekonomik sistemin, sosyal yapının nasıl düzenlenmesi

gerektiğine dair tartışmalarla paralellik gösterir. Şimdilik, Rusya'nın pozisyonu kısa vadede ulusal çıkarları ve hâlihazırdaki çatışmalardan dolayı Avrupa ile mesafeli olma ama işbirliğini tamamen ortadan kaldırmamaya odaklanmıştır. Yani Türkiye'de de zaman zaman tartışıldığı gibi Avrupa'yı tamamen kopyalamak yerine Japonya veya Güney Kore gibi kendi kültür ve geleneklerinden kopmadan gelişme/kalkınma modeli Rusya'da da bugün özellikle milliyetçi çevrelerde desteklenen popüler bir görüştür.

Günümüz Rus elitlerinin, özellikle muhafazakarkarın, konjonktürel olarak değişse de, Avrupa ilke ve değerlerine olan bakışı günden güne daha da olumsuzlaşmaktadır. Batı'yı/Avrupa'yı yozlaşmış, çürümüş, ahlaki değerlerini yitirmiş olarak değerlendirme Sovyetler döneminde de dile getirilen bir düşüneydi. Fakat şimdi Avrupa'ya dair resmi retorik komünizmden ziyade militarizme dayanan Çekist bir karakterdedir (Lo, 2015: 78). AB ehlileştirilmesi gereken Rusya'nın çıkarlarına göre manipüle edilmeye çalışılan bir Birlik olarak görülür. AB-Rusya ortaklığı 'Kremlinalize' edilebilir bir kimliğe kavuşturulmalıdır. Bu, ABD'nin de AB için biçtiği rolün bir benzerini yankılar. Birliğin kontrolden çıkması büyük güçlerin işine gelmez.

Rusya için AB'yi yönlendirmek Birlik bölünmüş ve zayıflamış hale gelirse daha kolaydır, ABD içinse ekonomik ve siyasi açıdan daha da entegre olmuş bir AB tercih edilir çünkü bu şekilde Batı blokunun dünyanın geri kalanına örnek teşkil etmesi temin edilebilir. Tabii, ABD'nin de AB sistemini zaman zaman eleştirdiği vakıadır. Uluslararası terörizm veya yasa dışı göç ile mücadelede AB sistemi başarısızlığa uğradıkça özellikle ABD'nin muhafazakâr siyasetçileri de AB'ye daha kuşkuyla yaklaşabilir ve inşa edilmesinde büyük katkıları olduğu Avrupa perspektiflerinin zayıflamasını engelleyemeyebilir. Rusya'nın olduğu gibi ABD'nin de Avrupalılık anlayışı veya perspektifi belli bir düzeyde dönüşmektedir.

Bu dönüşüm çerçevesinde, Avrupalılık bağlamında, Rusya'da Türkiye'de olduğu gibi bir tür 'geri kalmışlık' meselesi hâlâ zaman zaman tartışılır. 19. yüzyılda 'geri kalmışlığı' çeşitli nedenlere bağlayan değişik fikirler ortaya çıkmıştı.

Karamzin'e göre bunun suçlusu Ortaçağ dönemindeki Tatar işgaliydi. Pan-Slavistler bozulmayı Avrupa etkisine bağlıyordu. Bugün de ekonomik ve sosyal yapının görece olarak gelişememesini Bolşevik devriminin yıkıcı etkisine veya Hristiyanlığın Katolik Roma'dan değil de Ortodoks Bizans'tan alınmasına bağlayanlar bile vardır. Hatta bazı Rus aydınları Rusya'nın özel bir ülke olduğunu ne tam olarak Avrupa ne de tam olarak Asya ülkesi olduğunu dolayısıyla da diğer ülkelere yaklaşıldığı gibi Rusya'nın ele alınamayacağını ileri sürerler.

Bu mantık çerçevesi pek çok ülkeye uygulanabilir, Türkiye de dâhil, ama kimi Rus aydınlarının kendine has dediği kültürel ve sosyo ekonomik dokuyla ilgili pek çok kavram ve uygulama Batı Avrupa menşelidir. En başta sosyalizm fikri ve romantik milliyetçilik Alman, Fransız toplumlarında ve aydın çevrelerinde tartışılmaya başlandıktan sonra Rus liberal veya romantik milliyetçi çevrelerde tartışılmaya başlanmıştır. Ne kadar da farklı bir ülke olduğuna dair bir imaj yaratılmak istense de Rusya bir şekilde dünya sisteminin bir parçasıdır; Avrupalılaşıma deneyiminden geçmiştir ve bir hayli uzun bir süre Avrupalılığın etkisinde kalmıştır.

Rusya'nın Avrupalılık veya Avrasyalılık meselesine bu açıdan bakan ekoller veya tarihçiler yok değildir. Rus sosyolog ve muhalif Boris Kagarlitski bu farklı ekollerden birini açıklar:

“Neyse ki Slavcıların ve Batıcıların görüşü, Rus tarihsel geleneğince oluşturulan tek görüş değildir. 1917 Devrimi Rusya'nın resmi tarih yazımının efsanelerini sorguladı. Bizzat Rus kültür geleneği kavramı köklü bir yeniden değerlendirmenin konusu oldu. 20. yüzyıl başlarında, yaklaşmakta olan şoklar henüz ancak güçlkle hissedilebilir durumdayken liberal yorumcular, devrim yapan bir halkın yeniden doğuşunun kaçınılmaz olduğunu yazıyorlardı. Örneğin İngilizlerin ve Fransızların öz bilinçleri, kendilerini algılayışları yaşadıkları devrim deneyimlerinin sonucunda köklü biçimde değişmişti. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde, Rusya'nın geçmişinin, Marksist tarihin eleştirel yaklaşımı çerçevesinde yeniden incelenmesi kaçınılmazdı. Bu

eleştirel incelemede önde gelen figürü ve aslında sözcüğün modern anlamında ilk revizyonist tarihçi, Mikhail Pokrovski’ydi” (Kagarlitski, 2007: 5-6).

Ne Menşevik ne de Bolşeviklerin safında yer almayan Marksist revizyonist tarihçi Pokrovski’nin Rus tarihinin tarihsel revizyonist bir bakış açısıyla değerlendirilmesini savunan görüşleri daha sonra Stalin dönemi Sovyet bürokratik yapının vatanseverlik anlayışıyla çatıştığı için gözden düşürüldü. Gerçek anlamda Rusya’da tarihçiliği ve Avrupa ile olan ilişkilerinin daha derinden incelenmesinin yolunu açan Pokrovski’den sonra Rusya’nın Avrupa’ya ve dünya sistemine bakışı devrim öncesi Çarlık döneminin resmi tarihçiliğinin bakış açısına yaklaşmış oldu.

Geri dönülen bu bakış açısına göre eski Çarlık Rusya’sı ve o günün Sovyet Rusya’sı Avrupa imparatorluklarının veya devletlerinin yapmış olduğu gibi salt çıkar amaçlı fetih hareketlerinde bulunmuyordu. Bunun aksine, Rus fetihleri yüce ahlaki temeller üzerinde gerçekleştiriliyordu. Aslında, bu düşünce İngilizlerin veya Fransızların ele geçirdikleri Afrika ve Asya ülkelerine medeniyet getirdiklerini iddia etmeleriyle örtüşür. Bu açıdan, Rus ve Avrupa imparatorluklarının medeniyetler veya devletler hiyerarşisinde kendilerinden daha ‘aşağıda’ buldukları halkları çağdaştırdıklarını iddia etmeleri imparatorluklarının ‘fetihlerine’ meşruiyet kazandırmak için benzer argümanlara başvurdıklarını gösterir. İmparatorlukların çevrelerini veya denizaşırı kolonilerini ekonomik ve siyasi açıdan bağımlı hale getirmeleri birebir olmasa da Rusya ve Avrupa’nın medeniyet taşıma veya yayma eylemlerinin bir sonucu olarak görünür. Bugün ise durum biraz farklıdır.

Bu bakımdan, Sovyetler sonrası ekonomik bağımsızlık mücadelesi veren Rusya Federasyonu bugün kapitalist sistemin çevre ülkesi olarak değerlendirilebilir mi? Veya Rusya bu sistemin eskiden olduğu gibi bir ‘baş ağrısı’ olmayı mı sürdürmektedir. Bu soruların çok net yanıtları yoktur ve dolayısıyla nükleer silahları, gelişmiş bilimi ve iyi eğitilmiş insan kaynağına rağmen Rusya’nın kapitalist sistem içerisinde halkına refah ve zenginliği yeterince sağlayamaması daha uzun süre incelenecek bir konu gibi görünmektedir. Bununla birlikte, modern görünümlü sağcı-milliyetçi iktidarıyla Rusya, ekonomisinin modern anlamda henüz gelişmekte olan

bir ülke kategorisine girdiğini kabul etse de, asla bir evre/periferi ülkesi olduğunu, özellikle dış siyaset açısından, kabul etmemektedir.

Bu aından, Avrupa, Batı ve AB sistemiyle yaşadığı uyuşmazlık Rusya'nın yeniden merkez ülke olması arzularıyla belirlenmiş gibidir. Hatta küresel krizle zayıflayan liberal Avrupa ekonomik sisteminin yeniden yapılandırılma sürecine girdiği bu dönem bazı Rus elitlere göre Rusya'nın yeniden merkeze taşınmasına bile vesile olabilir. Büyük Petro'dan beri gelişmiş bir batı ülkesi düzeyine çıkmaya çalışan, zaman zaman bunu sorgulasa da tarihsel deneyimler bu yönde bir eğilimin olduğunu gösterir, Rusya geçmişteki hemen tüm ekonomik krizlerden kötü etkilendi ve toparlanması uzun sürdü. Son karşılıklı yaptırım kararlarından sonra da bu süreçte AB ve ABD'ye oranla daha fazla zarar eden tarafın Rusya olduğu görülmektedir. Bu da Rusya'nın dünya sisteminde henüz bir evre ülke olduğuna dair kuşkuları güçlendirir. Bununla birlikte, Rusya'yı ekonomik açıdan da, siyasi açıdan da tam anlamıyla bir periferi veya yarı-periferi ülkesi olarak değerlendirmek de mümkün değildir. Ekonomik açıdan henüz gelişmekte olan bir ülke olmasına ve ihracatının büyük bir kısmı merkez kapitalist ülkelerinin aksine rafine teknolojiden ziyade hammaddeye dayanmasına rağmen Rusya'nın bağımlı bir ülke olmayı kabullenmediği görülür. Pek ok Rus siyasetçiye göre Rusya siyasi gücü ve etkisini geliştirdiği gibi er ya da geç ekonomisini de toparlayacaktır.

Sovyetler sonrası sanayisizleşme süreci yaşayan ve dışarıya sermaye kaçışını durduramayan Rusya bugün ağır yaptırımlara rağmen sanayi ve teknoloji yatırımlarını sürdürmekte ve geçmişte olduğu gibi bir tür ithal ikame ve korumacılık anlayışıyla ekonomisinin rekabet edebilir dzeeye gelmesine çalışmaktadır. 1990'larda siyasi açıdan ABD'nin, ekonomik açıdan AB'nin bağımlılığı altında yaşama tehlikesi geçiren Rusya'nın öncelikle uluslararası ilişkilerde Batılı glere bağımlılıktan neredeyse kurtulduğunu; ekonomik etki ve merkezilik bakımından ise bağımlılığını azaltmak için çeşitli çareler aradığı görülür. Paradoksal bir şekilde, Batı'ya olan bağımlılığını azaltmak için çabalayan Rusya çevresindeki bazı ülkeleri kendisine bağımlı hale getirmenin yollarını arar, tabii bunu kültürel ve tarihsel yakınlığın bir gereği şeklinde formüle eder.

Bu bakımdan, tarihsel olarak gelişmiş Batı Avrupa ülkelerine oranla kapitalist sisteme daha geç eklemlenen Rusya'nın imparatorluk döneminde de bölgesel bir merkez olduğu ileri sürülebilir. Ancak bu merkezi konumu Rusya'nın modern dünya sistemine erken geçmesini engellemiş de olabilir çünkü 'dünya-ekonomisi ve imparatorluğunu karşılaştırırken bölgesel merkezin ya da bir bölgenin ileri noktasının, çevreleriyle ilişkilerini resmederken ... bir imparatorluğun devasa bir alanın ve nüfus kitlesinin savunulmasından ve idaresinden sorumlu olduğunu' dikkate almak gerekir (Wallerstein, 2010a: 75). Bu sorumluluk imparatorluğun gelişmek için kullanabileceği kaynakları tüketir. Rusya'nın enerji, zaman ve kapital gibi kaynaklarını imparatorluk döneminde modern ekonomiye geçiş için değil, imparatorluğunun topraklarını korumak için kullandığı görülür.

Daha sonra da, 17. yüzyılın ikinci yarısında, dünya sistemi Avrupa dünya ekonomisidir ve çevresi temel olarak Norveç, Rusya ve muhtemelen Türkiye'dir (Wallerstein, 2010b, 117). Rusya bu dönemde küresel ekonominin daralmasından etkilenmiş ve siyasi-ekonomik krizlerle yüz yüze kalmıştır. Bu dönemde de merkezi bir ülke olarak değerlendirilemez, siyasi açıdan ciddi bir bölgesel güçtür. Sanayi üretimi devlet ve yabancı sermaye arasındaki işbirliği ile gerçekleştirilir; ihracat hammadde ve eski teknoloji ürünlerinden oluşur. Ekonomik açıdan çevre ülkesi pozisyonu gözlemlenir. Bunun farkında olan Büyük Petro yalnızca kültürel olarak değil, ekonomik olarak da Rusya'yı modern bir Avrupa devleti haline getirmek için yola koyulmuştur. On sekizinci yüzyılda kapitalist dünya sisteminin dönüşümünü yönlendiren olay Fransız Devrimi olmuştur. On sekizinci yüzyılın sonunda ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında gerçekleşen Büyük Britanya Sanayi Devrimi ve Fransız Burjuva Devrimi ani ve şiddetli değişimleri beraberlerinde getirmişlerdir (Wallerstein, 2011: 13-14). Bu dönemde Rus ekonomisi henüz Avrupa'nın 'tahıl ambarı' (Kagarlitski, 2007: 267) konumundadır. Sanayi Devrimi ile ekonomisini modernleştirmekten uzaktır. Sanayileşmesi ve ekonomik anlamda bir merkez ülkesi görüntüsü vermesi ancak Bolşevik Devrimi sonrası gerçekleşebildi. Kapitalist dünya ekonomisine tam olarak eklemlenmemiş olsa da Sovyetler Birliği yeni teknolojileri geliştirebilmiş ve ağır sanayisini oluşturabilmişti. Bugün, yeni teknolojileri geliştirmekte geri kalmış olsa da Rusya ekonomisini dünya sisteminde daha iyi bir

noktaya taşımının yollarını arıyor. Esasında, yeni teknolojiler geliştirmek konusunda AB ülkeleri de bir duraklama içerisinde. Yenilikçi teknolojiler artık daha çok ABD ve bazı Asya ülkelerinde görülüyor. Rusya ise gelişmekte olan diğer bazı ülkelerle birlikte siyasi yönüyle olduğu kadar ekonomik yönüyle de dünyayı tek kutupluluktan kurtarma misyonuna soyunmuş durumdadır. Bu tek kutupluluk ayrıca kapitalist ve modern dünya sisteminde yaşanan son yapısal krizlerle her geçen gün daha fazla eleştiriye maruz kalmaktadır (Wallerstein, 2016: 181).

Gelişmekte olan bir ülke olarak Rusya 1990'lardaki denemelerinden sonra kendine özgü bir Keynesçilik ile devlet kapitalizmine yöneldi. Aslında, ABD'nin gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kriz dönemlerinde başvurulması gereken reçeteler olarak lanse ettiği Washington uzlaşısı denen IMF, Dünya Bankası ve ABD maliye bakanlığının açık ve serbest pazara yönelik ortak tavsiyeleri 1990'larda Rusya'da da uygulanmaya çalışılmıştı. Özelleştirme, tam serbestlik, fiyat serbestliği ve sermaye ihracının önündeki engellerin kaldırılması, tüm bunlar Rusya'da denendi ama bunun fazla bir yarar sağladığı söylenemez. Rusya'da ucuza kapattıkları devlet işletmeleriyle zenginleşip sermayelerini Batı'ya taşıyan yeni Rus zenginleri Rus ekonomisine pek fazla katkı sağlamış olmadılar. Ayrıca, hükümet kolay para getiren ham madde ihracatına odaklandı ve eski sanayi işletmeleri modernleştirilmeyip kapatıldı. Bugün Rus usulü bir Keynesçilik ile 1990'lardaki hataların tekrar etmemesi için uğraşılmaktadır. Günümüz Rus entelijansiyasının bir kısım temsilcisi Avrupa, Avrupalılık, Batıcılık ve Avrupa merkezliliği yukarıda bahsedilen sosyo-ekonomik durum ve merkez-çeper ilişkileri açısından ele almaya devam etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

AB-RUSYA: ETKİ ALANININ SINIRLARI

Küreselleşme ulusların etki alanlarını ve egemenlik anlayışlarını sorgulamaya itmiştir. Ulusüstü aktör veya kurumlar zaman zaman ulus devletlerin gücünü sınırlandırabilmektedir. Dolayısıyla, hangi bakış açısı veya yaklaşım aracılığıyla değerlendirilse değerlendirilsin, Marksist, liberal veya post kolonyal, bir tür küreselleşme olgusunun var olduğu kabul edilmektedir. İhtilaflar daha çok bunun yararlı bir şey mi yoksa toplumlar için zararlı bir süreç mi olduğu üzerinde yoğunlaşır. Diğer bazı anlayışlarsa, realizm gibi, durumun abartıldığı düzeyde olmadığını; ulusal sınır, topluluk ve hükümetlerin hâlâ çok güçlü olduklarını öne sürerler.

Realistlerin bu tutumuna karşılık dünya sistemi analizini benimseyenlerin büyük bir kısmı dünya ekonomisinin çok uzun bir süredir birbirine bağlı ve bağımlı olduğunu ileri sürer. 2008 krizinde veya 1929 krizinde yalnızca Amerikan ekonomisinin değil, dünyanın pek çok yerdeki borsaların ve ekonomilerin etkilenmesi bu görüşü doğrular gibidir. Tabii, küreselleşme çok yönlü bir olgudur, bir ulus devlet için yararlı olarak kabul edilebilecek şeyleri getirdiği gibi ‘olumsuz’ fikirlerin de yayılmasına yol açabilir. Bu bakımdan, ulus devlet açısından, ‘dünya çapında toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması’ yerel ile evrensel arasında bir denge kurulmasını gerektirir. Dünya ekonomileri belli bir düzeye kadar kesinlikle birbirine bağlı ve bağımlıdır; bu bağımlılık özellikle 1970’lerde petrol kriziyle, küresel ekonomi açısından, belirgin hale gelmiş gibidir. 1970’lerdeki karşılıklı bağımlılık 1980’lerde global ekonominin dinamiklerini karşılamaya yetmeyince küreselleşme kavramı bulunmuş ve yaygınlaşmıştır. Ekonomiler yalnızca birbirlerine bağımlı hale gelmemektedir, aynı zamanda tek bir karaktere ve ekonomik sisteme evrilmektedirler.

Ticarete yönelik teknolojik ve siyasi bariyerleri azaltmak, haliyle, sermayenin dolaşımı önündeki engelleri de azaltır. Bu sermayeyi kapmak için de

devletler veya şirketler dibe doğru bir yarışa girerler. Bu, bir rekabet ortamı doğurur ve bu rekabette avantaj sağlamak için devletler veya şirketler daha büyük pay elde edebilmek için karlarını azaltma yoluna girerler. Bu da gittikçe daha çok ulus devletlerin bağımsız politikalar geliştirmelerini engeller, ulusal egemenlik anlayışı zayıflar. Uluslararası piyasaların gücü, uluslararası şirketler ve uluslararası organizasyonlar ulusal hükümetlere talimatlar verebilir. Bu, demokratik açık kavramıyla açıklanır ve bugün AB'ye yönelik en ateşli eleştirilerin odağındadır. Rusya'da bu görüşü destekler, Putin yönetiminin oligark, teknokrat ve politik teknokratlarına göre küresel ekonomi, iktidarı ulusal hükümetlerden küresel bürokratlara devrederek demokrasinin altını oymaktadır. Küreselleşme ve küresel ekonomi bu yüzden belli sınıflara hizmet ediyor gibidir ve sınırların ortadan kalkması bu belli gruplar, şirketler ve organizasyonların çıkarıdır.

Küreselleşme bir yönüyle sınırları zayıflatmaktadır ama sınırsız bir dünya fikrinin henüz bir mitten ibaret olduğunu da kabul etmek gerekir. AB'nin himayesinde oluşturulan ortak pazar bile ulusal sınırlar içerisinde gerçekleştirilen ticaretin ağırlığını pek azaltmamıştır. Bu sebeple, yatırımcılar AB içinde bile ulusal sınırların önemini kabul eder. Bu bakımdan, egemen devlet ile küresel dünya arasındaki gerilimi incelemek Rusya'nın AB ile olan ilişkilerini anlamak için iyi bir araç olabilir.

Rusya ile AB arasında küreselleşme konusundaki görüş ayrılıkları uluslararası ekonomik ve siyasi dengeleri bozulmadığı sürece 'kabul edilebilir' şeyler olarak değerlendirilir. Ama ulus devleti kutsamasıyla bilinen Rus yönetiminin egemen bir devlet olan Ukrayna'ya müdahalesi uluslararası ilişkilerde merkez ve çevre ülkeler anlayışının belli bir ölçüde geçerli olduğunu gösterir. Ukrayna Rusya'nın bu müdahalelerine karşı AB, ABD ve NATO'nun yardımını talep etmiştir dolayısıyla Ukrayna hem AB'nin hem de Rusya'nın çevresinde bir ülke olarak ekonomik ve siyasi bağımsızlığını korumakta zorlanmaktadır. Bu ortamda hem Rusya'nın hem de AB'nin en merkezi iki ülkesi olarak görülen Fransa ve Almanya'nın Normandiya Dörtlüsü'nü oluşturması şaşırtıcı değildir. Merkez ülkelerin etki alanlarının ise doğal olarak sınırları bulunur.

Merkez pozisyonunda olma mücadelesiyle de yorumlanabilen Ukrayna'daki bu çatışma daha önce olmadığı kadar Rusya-AB ilişkilerini germiştir. Bu durum iki tarafın ilişkilerinin geleceğini de bir süre belirsizliğe itmiştir. Moskova ile Brüksel arasındaki gerginlikler bir tür etki alanı mücadelesi şeklinde değerlendirilebilir. Esasında, birçok dış etken, AB'nin politika transfer arzusu ve domestik bağlam post Sovyet mekânın yeniden düzenlenmesi sürecinde etkili olmuştur. Post Sovyet mekân AB için doğu komşularının Avrupalılaştırılması ve bir şekilde AB'ye bağımlı hale getirilmeleri ile ilgili olarak değerlendirilebilir. Rusya için ise post Sovyet mekân ekonomik ve siyasi olarak yeni bir tür periferileştirme süreci şeklinde yorumlanabilir. Buna rağmen, AB-Rusya yakınlaşma çabaları çerçevesinde ve sürecinde iki taraf ortak hareket etmeyi denemişlerdir ve Rusya'nın Avrupa'ya dair perspektifini etki alanının sınırları meselesi etkilemeye devam etmektedir.

Bu süreçte, her iki ortak veya taraf da ilişkilerde bir denge noktasının yokluğundan ve anlaşılamamaktan şikâyetçidir. Bu bakımdan, Gorbaçov sonrası dönemde Rusya AB'ye yakınlaşmak istemişti. AB de buna karşılık olarak yeni genişleme dalgasını post Sovyet ve Doğu bloku ülkelerine doğru yönlendirip çerçevelendirdi. Bu çerçeveye dayanılarak o yıllarda Fransa Avrupa Konfederasyonu şeklinde bir projeyi ortaya attı (Morel, 2015: 44). Ama bu proje AB içinde rağbet görmedi. Devamında, Balladur planıyla eski Yugoslavya'dan ayrılan ülkelerde olduğu gibi Doğu ve Orta Avrupa'da çatışmaların önüne geçilmesi için adımlar atıldı. O günden bugüne Rusya AB ilişkilerinde zorluklar eksik olmadı. Bu zorluklar ekonomik temelli olmaktan ziyade siyaset odaklıydı. Kosova sorunu, renkli devrimler, Rusya'nın yeni komşularıyla yaşadığı gerilimler, enerji konusundaki anlaşmazlıklar ve bilhassa yeni Rus elitlerin vize zorluğu konusundaki rahatsızlıkları bazı temel problemleri teşkil etti.

Bu süreçten önce de Rusya tarih boyunca güç ve zenginlik seçimi yapmak zorunda kaldığında tercihini güçlü olmaktan yana kullanan bir ulus olmuştur. Genellemede eksik yönler bulunabilir ama burada doğruluk payının olduğu muhakkaktır. Vladimir Putin de 1999'da yaptığı bir konuşmada Rusya'nın şu an dipte olduğunu ama kendisinin onu yeniden yukarı kaldıracağını ifade etti. Gerçekten

de, petrol ve doğal gazdan elde ettiği gelirle Rusya 2000-2008 arasında zenginleşti. Bu zenginlik Rus hükümeti için bağımsız bir dış politika ve süper güç statüsünü yeniden elde etme hayallerinin yeniden canlanması anlamına geliyordu. Buna ilaveten, alternatif ekonomik ve siyasal güç merkezleri oluşturmak amacıyla, Şangay Beşlisi ve BRICS ülkelerinin yaratacağı alternatif kalkınma modelleri Rus dış siyasetinin de genel çerçevesini çizer oldu. Rus siyasi elitleri arasında da post Sovyet mekânı daha rahat bir şekilde düzenleyebileceklerine dair bir fikir gelişti.

Post Sovyet mekân araştırmalarında 1990'ların sonu ve 2000'lerin başı deneysel anlamda siyasi geçiş süreçlerinin başarısızlığa uğradığını gösteriyordu (Delcour, 2016: 8). Bu süreçte ortaya çıkan rejimler, Rusya dâhil olmak üzere, 'hibrit' olarak yaftalandı. Bu yönetim anlayışında demokratik ve otoriter eğilimler birleştiriliyordu. Bir tür rekabetçi otoriterlik geliştirildi. Resmi demokratik kurumlar siyasi otoriteyi elde etmenin bir aracı şeklinde kullanıldı, bu durum kısmen de olsa pek çok eski Sovyet ülkesinde hâlâ devam etmektedir, ve dolayısıyla demokrasiye geçiş süreci tamamlanamadı. Bu siyasi atmosfer içinde Rusya ile AB komşuluk politikası veya yakın çevre anlayışı gibi dış politika enstrümanlarıyla kendilerinin merkez olduğu bir post Sovyet mekân nosyonu geliştirmeye çabaladılar. Rusya'nın Avrupa'ya bakışı da bu tür nosyonlarla biçimlendiriliyordu. Yakın çevre doğrudan Rusya'nın Avrupa siyasi ve ekonomik düzenine dair bir tartışması anlamına gelir.

2.1. Yakın Çevre, Yakın Çatışma

Sovyetler sonrası dış politikası Yakın Çevre (Rusçası *blizhnevo zarubej'ya*) denilen eski Sovyet ülkeleri veya Bağımsız Devletler Topluluğu ve Baltık ülkeleriyle olan ilişkilerin geliştirilmesine dayanan doktrini önemser. Tabii, bu kavram Rusya içinde olumlu çağrışımlar yaratırken dış basında genellikle Rusya'nın emperyalist emellerinin bir tezahürü olarak yorumlanmıştır. Buna ilaveten, Rusya'nın çok kutuplu dünya tasarımlarında etki alanını güçlendirmek için en önemli bölge olarak değerlendirdiği bu Yakın Çevre'de meydana gelen Batı destekli 'renkli devrimler' Rus Dış Politikasını uzun süre meşgul etmiştir.

Dış politkaya ve yakın çevreye yoğunlaşmadan önce Rusya'nın dış politikada petrodevlet denebilecek bir yapının etkisi altında kaldığı öne sürülür. Bu petrodevletin dış politikada bir süre etkisiz kaldığı açıktır. Dolayısıyla, belli bir süre Rus politika mimarlarının temel meselesi iç sorunlara yoğunlaşıp ülkeye yeni bir sistem getirmeye dayanıyordu. Bu süreçte Rus ekonomisi hemen hemen çökme noktasına gelmişti ve ülkenin acilen dış desteğe ihtiyacı vardı. AB'nin merkez ülkeleri veya Avrupa'nın büyük ekonomileri bu destek arayışları sırasında 'değerli' olarak görüldü. Bu süreci müteakip Rusya'nın vardığı nokta Avrupalılaşma olmadı. Putin'in iktidara gelmesi üzerine minimum düzeyde istikrar sağlanmıştı. Rusya özgüvenini kazanmaya başladı ve yakın çevresinde AB ile arasında komşuluktan rekabete evrilen bir sürece girildi.

Bu rekabet süreci Soğuk Savaş'ın hemen ertesinde akla gelebilecek bir durum değildi. Washington ve Avrupa başkentlerinde Soğuk Savaş'ın sona ermesi dolayısıyla büyük bir rahatlama yaşamıştı. Rusya'nın Avrupa'ya ihtiyacı varmış gibi görünüyordu. Bununla birlikte, o dönemde bile bazı Rus aydınlarının ve siyasilerin genel kanısı Batı'ya duyulan güvenin ve iyimser havanın beyhude olduğu yönündeydi. Bu şekilde düşünenlere göre, Rusya'da yeniden Batı karşıtlığının yükselmesi kaçınılmazdı ve ülke için yeni ortaklar Çin ve Hindistan gibi BRICS ülkeleri olabilirdi. Bugün bu fikir revaçtadır.

Bu açıdan, Rusya aşama aşama AB'yi daha az önemsiz bir güç olarak değerlendirmeye başlamış ve Avrupa perspektifini daha az AB merkezli şekilde kurgulamıştır. Buna paralel olarak, Rusya Federasyonu dış ilişkiler bakanı Sergey Lavrov Avrupa içinde 'ikinci bir Avrupa' (Morel, 2015: 46) kavramını ortaya atmıştır. Bu ikinci Avrupa, Avrupa içinde Rusya'ya yakın ülkeleri kapsamaktadır. Tabii, bunlara ilaveten iki tarafın ilişkilerinde ideolojik boyut da ihmal edilemez 2012 yılındaki seçim kampanyasında iktidardaki Birleşik Rusya (*Yedinaya Rossiya*) partisi Avrasyacılığı ana tema olarak öne sürmüştü. Bu söylem bile AB'ye alternatif arayışlarının Rusya için öneminin bir göstergesiydi.

Bu bakımdan, Rusya'nın AB perspektifi Avrupa perspektifinden farklı olarak kriz ortamına odaklanmıştır. Bundan dolayı, Moskova ve Brüksel arasındaki krizleri gidermenin yollarını aramak iki tarafın diplomatlarının mesai harcadığı konuların başındadır. Ortaklığın sürmesi, hâlihazırdaki sorunların diyalogla çözülmesi, iki komşu olarak ekonomik ve teknik alanlardaki yakınlaşmanın politik alana da yansıtılması elzem gibi görünmektedir. Buna ilaveten, AB'nin gelişmekte olan bir ülke olan Rusya'dan beklentisi ekonomik kalkınma modelini gözden geçirmesi ve yolsuzlukla mücadele, bilimsel ve teknik kapasitesini geliştirme gibi meselelere de yoğunlaşmasıdır. Rusya içinde zaman zaman görülen muhalif gösterilerin temel amacı da AB'nin bu beklentileriyle örtüşüyor gibi görünmektedir.

Esasında, Rusya'nın çok kutuplu dünya anlayışıyla örtüşür bir şekilde AB 2003 yılında Avrupa Güvenlik Stratejisi kapsamında 'etkili çok yönlülük' kavramını vurgulamıştır. Bu kapsamda, küresel sorunların çok yönlü bakış açısıyla çözülmesi gerekir anlayışı dile getirildi. Rusya bu çok yönlülüğün, çok kutuplu dünyanın, bir parçasıdır. Dolayısıyla, bir türlü istenilen düzeye getirilemeyen Rusya-AB ilişkilerinde de ortaklığın geliştirilmesi üzerinde sabırla durulması gereken bir mesele olarak görünür. İki ortak veya rakip bazı kritik alanlarda birbirine bağımlıdır, Avrupa kıtasının güvenliği ve zenginliği bu iki gücün uzlaşması sayesinde daha kolay bir şekilde gerçekleştirilebilir. Bu uzlaşmanın önündeki en büyük engellerden birisi Rusya'nın Ukrayna'daki faaliyetleridir.

Bu bağlamda, 'Yakın Çevre' doktrini son günlerde Ukrayna meselesi dolayısıyla yeniden sık sık gündeme getirilir olmuştur. 2014 Şubat'ında Rusya'nın Kırım'ı ele geçirmesi soğuk savaş sonrası diplomatik hesapların dönüşümüne yol açmıştır. AB ve ABd bu duruma öfkelenmiştir ve hayal kırıklığına uğradıklarını belirtirler. Doğu-Batı gerginliği, ekonomik yaptırımlar ve diplomatik tecrit retorikleri bu süreçte yeniden revaçtadır. Nihayetinde, uluslararası bir sınır güçlü komşusunun çıkarları gereği ihlal edilmiştir. Sovyetler Birliği ve Batılı ülkeler tarafından imzalanmış olan 1975 Helsinki Nihai Senedi Avrupa'nın sınırlarının ihlal edilemez nitelikte olduğunu vurgulamıştı. 1991'den beri de Rusya Federasyonu çevresinde yeni kurulmuş Doğu Avrupa ülkelerinin toprak bütünlüğünün

korunmasını desteklediğini çeşitli anlaşmalarla göstermişti. 1994 Budapeşte Memorandumu da Doğu Avrupa’da toprak bütünlüğüne referans vermişti. Tüm bunlara rağmen Kırım ilhak edildi.

Rusya’nın bu müdahaleyi yapma bahanesi bir tür halk ayaklanmasıyla devrilen ve ülkesinden kaçan Rus yanlısı Yanukoviç yönetiminden sonra Kırım’da yaşayan halkın yaklaşık yüzde 60’ını oluşturan etnik Rusların Kiev yönetiminin baskısından kurtarılmasıydı. Putin’in ‘faşistler’ şeklinde nitelendirdiği Kiev’deki darbenin liderlerinin Rus donanmasının sıcak denizlerdeki tek limanı Sivastapol’u gizlice işgal etme planları olduğu ileri sürülüyordu. Bunun üzerine Rus özel kuvvetleri kendilerini gizleyerek birkaç gün içinde yarım adanın tamamını ele geçirdi.

Bu AB ve ABD’nin etkisiz kaldığı bir müdahaleydi. Soğuk savaş dönemi boyunca Batılı hükümetler siyasi konularda Rusya veya Soyyet uzmanlarından yararlanırdı. 1991’den sonra bu tür uzmanlar Batı’da pek önemsenmedi. Rus siyaseti ve oradaki durum Ukrayna krizi karşısında yanlış yorumlanmıştı. Kırım sonrası Batılı siyaset anlayışı Kremlin’in politikalarını daha gerçekçi yorumlamaya başladı. Yaptırımlar ve diplomatik baskı uygulanmaya başlandı ve bu durum hâlâ devam etmektedir. Elbette, Rusya’nın artık Kırım’ı Ukrayna geri vermesi beklenmemektedir. AB ve ABD Rusya’nın Kırım’ı geri vermeyeceğini bilir ama artık ‘bazı çizgileri aşmış’ olan Putin yönetiminin dizginlenmesine odaklanmışlardır.

Çariçe Büyük Katerina’dan beri kendi malı olarak gördüğü Kırım Rusya’da eski İmparatorluk nostaljisini ve büyük devlet özlemini canlandırmıştır. Bu bakımdan Kırım’daki oyun emperyal bir karakter de taşır. Bu İmparatorluk 19. Yüzyıldaki gibi askeri müdahalelerle çıkarlarını korumaya devam etmektedir. Bu sebeple, Ukrayna krizinin ilk günlerinde, 2 Mart 2014’te, bu şekilde düşünen ABD dışişleri bakanı ‘bu tam anlamıyla yirmi birinci yüzyılda gerçekleştirilmiş bir on dokuzuncu yüzyıl davranışı’ diye ilan ediyordu. Şansölye Angela Merkel ise bu kriz karşısında ‘yirmi birinci yüzyılda yaşıyoruz. Anlaşmazlıkları silahla çözmeyiz’, diyordu (Kalb, 2015: 11). Bu iki siyasetçinin sözleri Rusya’nın ‘çağdışı yöntemlerle’

çıkarlarını korumaya çalıştığını ima eder. Bu, aynı zamanda Doğu–Batı arasındaki anlayış farkını göstermeye çalışan bir söylemdir.

Batı söylem ve medeniyetinin etkisi altına girmeye ve Rusya'dansa AB'nin bir çevre ülkesi olmayı tercih eden Ukrayna'nın Batı yanlısı bu tutumuna AB desteği Maydan protestoları sırasında oldukça artmıştı. AB'nin önemli diplomatlarından Catherine Ashton protestoculara olan desteğini açıkça dile getiriyordu. Ukrayna'nın doğusundaki Donbass ve Luhansk bölgelerindeyse belirsizlik hâkimdi. Bu bölgelerdeki Rus yanlısı grupların Kiev yönetimiyle uzlaşmayacağı açıktı. Rusya içinse Ukrayna'nın bu derece Batı'yla yaklaşması evvela Slav ruhunu kaybetmesi demektir. Olay, siyasi olduğu kadar kültürel de. Nihayetinde Kırım gibi Ukrayna bölgeleri Puşkin'in ilham aldığı bir yer ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan Rusya'nın kan dökerek elde ettiği bir 'vatan toprağı' idi. Kırım'da bu duygularla yaşayan halk desteği çok güçlü olduğu için Kremlin bir sorun yaşamadı ama Ukrayna'nın doğusunda durum karıştı. Rusya'nın yanlış hesapları olduğu görüldü çünkü bu bölgelerdeki nüfus Kırım'daki kadar homojen Rus değildi.

Hiç kuşku yok ki Rusya ile olan sorunları Petro Poroşenko ve Ukrayna için üstesinden gelmesi zor niteliktedir. Ama bu Ukrayna'nın tek sorunu değildir. Ukrayna'nın bağımsızlığını kazandığı 1991'den beri Ukraynalı liderler ülkelerini 'Sovyetler'den kalma bir miskinlikten' kurtarmaya çalışmaktadır. Leonid Kravçuk, Leonid Kuçma ilk dönemlerde ülkelerinin sosyo-ekonomik durumu geliştirmeyi denediler ama başarılı olamadılar. Daha sonra, Kremlin'i oldukça fazla rahatsız eden Turuncu Devrim ile Viktor Yuşçenko ve Yulia Timoşenko başa geldi ama onlar da Batı yanlısı söylemlerine rağmen beklenen gelişmeyi sağlayamadılar. Viktor Yanukoviç Rus yanlısı hükümetiyle bir denge siyaseti izlemeye çalıştı ama iç baskılar ve toplumun Avrupalılaşma talepleri yeni bir isyanı tetikledi. Şimdi Poroşenko da Batı ve AB yanlısı bir çizgidedir ama benzer sıkıntılarla boğuşmaktadır.

Poroşenko'nun karşı karşıya olduğu devasa bir problem Ukrayna'nın Rus kökenleriyle derinden ilişkili olan ağır bir kimlik krizi tecrübe etmekte olduğudur.

Ukrayna Rusya'dan tamamen bağımsız olabilir mi? Ukrayna Ortodoksluğu Rus Ortodoksluğundan tamamen kopabilir mi? Eğer Lviv Ukrayna milliyetçiliğinin merkeziyse Donetsk'te yaşayan milliyetçiler neden buna saygı duymazlar? Kazaklar aslen Ukraynalı mıdır yoksa Kiev Rus'unda yaşayan Slavlar mı? (Kalb, 2015: 188). Tüm bu sorular ulusal kimlik arayışıyla ilgilidir. Kimlik arayışı haliyle sınır meselesinin de nereden başlayıp nerede bittiğine götürür. Yüzyıllar boyunca Ukrayna sınırları devamlı olarak değişikliğe uğramıştır. Topraklarının bir kısmı Batı'da Polonya ve Avusturya Doğu'da ise Rusya tarafından istilaya uğramıştır. Sovyetler dönemindeyse kültürel yakınlıktan dolayı Rusya-Ukrayna sınırı kesin hatlarla ayrılmamış, muğlak bırakılmıştır. Bugün hâlâ Ukrayna nüfusunun hemen hemen tamamı Rusça bilmekte ve Rus kültürünü yakından tanımaktadır.

Bu ulusal kimlik krizinden belki de daha önemli olan mesele ekonomik reformların hayata geçirilmesidir. Sovyet dönemi durağanlığı ve ekonomik anlayışı tam olarak aşılammıştır. Aslında, Poroşenko yönetimi AB ve ABD'nin desteğiyle ekonomisini toparlayabilirse ulusal kimlik olma arayışındaki kültürel ve kimliksel sorunları daha kolay alt edilebilir. 1990'da Polonya ve Ukrayna'nın GSYH'sinin aynı olduğu düşünüldüğünde, Polonya'nın AB entegrasyonu ve ekonomik reformlarla kat ettiği yol anlaşılabilir. Ukrayna da benzer bir süreçten geçip kalkınmanın arayışı içerisinde. Bu arayış Rusya yerine Avrupa'ya yaklaşma ile biçimlendirilmiştir.

Bununla birlikte, ekonomileri hızla gelişen eski Doğu bloku ülkelerindeki başarıları kısa vadede Ukrayna'dan beklemek gerçekçi değildir. Kasım 2014'te başbakan Arseni Yatsenyuk'un sürpriz şekilde yeni bir kapsamlı ekonomik reform programı kamu harcamalarının yüzde on oranında azaltılması ve enerji sektöründeki reformlara odaklanıyordu ama tıpkı bir zamanlar Rusya'da olduğu gibi Ukrayna'da da oligarklar etkiliydi ve bu reformların başarısı bu kişilerin yetki ve etkilerinin sınırlandırılmasıyla ilişkiliydi. Bu ortamda, AB'nin arabulucu bulduğu Rusya'yla yaşanan 2014'teki enerji krizi Ukrayna'nın Rusya'ya olan devasa boyutlardaki borçlarını aşama aşama ödemesini öngörüyordu. Anlaşma başarısızlığa uğrayınca Putin yönetimi gazı kesti. Daha sonra, krizdeki rolünü esnetmeyi amaçlayan Putin

yönetimi gaz akışına yeniden izin verdi ama ilişkilerdeki belirsizlik ortamı sürmektedir.

Bu ekonomik durum Poroşenko'yu Batılı müttefikleri Merkel, Hollande ve Obama yönetiminin inisiyatifiyle istemeyerek de olsa 11 Şubat 2015'te Minsk'te Rusya ile anlaşma zemini aramaya itti. Tam bir ateşkes kararı alınamadı, bunun yerine ağır silahların sınırlardan çekilmesi ve ihtilaflı bölgelere geniş özerklik gibi konularda uzlaşıldı ama daha sonra görüşmeler tıkanmış ve Minsk II anlaşması için görüşmelerin başlanmasına karar verildi. Minsk II'de henüz tam anlamıyla uygulanamamaktadır ve AB'nin Rusya'ya yaptırımlarını kaldırma şartı bu anlaşmaya uyulmasıdır. İsyancı güçler de Minsk II ile birlikte de facto bağımsızlık kazandıklarına dair söylemler kullanmaktadır.

Batı'da Rusya'nın agresif Ukrayna politikalarının yanlış yorumlandığını ileri sürenler de vardır. Bu tarz görüşlere sahip sürpriz bir isim Henry Kissinger'dır. Kissinger bu sorunun Rusya dışlanmadan diyalogla çözülmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Ukrayna'nın Rusya için olan özel önemi anlaşılmalıdır. Ona göre Putin'in Kırım'ı ele geçirmesi de küresel etkileri olan bir olay değildir, NATO'nun genişlemesine karşı bir tepkidir. ABD'nin geleneksel olarak Rusya'yla doğrudan askeri çatışmaya girmeme yönündeki politikasını gösteren nitelikte düşüncelerdir bunlar.

Uluslararası düzenin evrimi iki temel eğilimin ortaya çıkmasıyla yeniden düzenlenir: meşruiyetinin yeniden tanımlanması veya güçler dengesinde önemli bir değişikliğin gerçekleşmesi (Kissinger, 2015: 365). Soğuk Savaş sonrası güç dengesinin değişimi uluslararası düzenin gözden geçirilmesine yol açmıştır. Bu süreçte Avrupa Birliği Yeni Dünya Düzeni içerisinde Avrupa deneyimine dayalı sofistike bir uluslararası ilişkilerin küresel çapta yankı bulmasına yol açacak gibi görünüyordu (Mazower, 2013: 415). Tabii, şu an için AB'ye bu perspektiften bakabilmek mümkün değildir. Krizlerle zayıflayan AB, Rusya ile Doğu Avrupa'da girdiği etki alanı veya kendi yörüngesinde yer alacak periferi alanları yaratma

mücadelesine girmiş veya girmek zorunda kalmıştır. Rusya'nın buna Yakın Çevre siyaseti ile cevap verdiği görülür.

Rusya'nın güncel Yakın Çevre politikası iç siyasetin de önemli bir konusudur. Medyayı önemli ölçüde yönlendirebilen Kremlin bu konudaki politikasını da halkın önemli bir kesimine benimsetmiş gibidir. Bunun sonucu olarak da halk içinde AB'ye olumsuz bakanların sayısı son yıllarda önemli bir artış göstermiştir. Avrupa perspektifi AB'den bağımsız olarak yeniden inşa edilmek istenmektedir. Bununla birlikte, az da olsa AB yanlısı bir kesim Rusya'nın Yakın Çevre'sindeki uygulamalarını eleştirir. Rus hükümetine bu eleştirileri bir kısmı yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır. Tarihçi Nikita Petrov AB'ye olumlu yaklaşan bu ender Rus aydınlarından biridir:

“Avrupa Birliği fikrini oldukça iyi buluyorum. Var olması için gerçekten bir anayasaya ihtiyaç duyup duymadığını bilmiyorum. Ama üye ülkeler arasındaki dayanışma, toplumsal, politik, ekonomik koordinasyon açısından böyle bir birlik vazgeçilmezdir. Ve yeni Rus totalitarizmi karşısında Avrupa-Atlantik dayanışması açısından da hayatidir. Birlik olmadan Avrupa savunulamaz. Nihayetinde, Batı bloğunu geçmişte kurtaran şey kesinlikle birlik halinde olması oldu. Ama bugün Rusya'nın AB içinde yeri yoktur. Ve zaman zaman bu tartışmayı açmak için sesler yükselse de, bana göre, bunlar böyle bir şey [Rusya'nın AB'ye entegrasyonu] istememektedir” (Petrov, 2015: 34).

Rusya'nın AB'ye yakınlaşmasını arzu eden kesimler bile bugün bu tür bir entegrasyondan umutlu değildir. Bu Rus aydınları Rusya'nın AB'ye yakınlaşırken AB değerlerini önemsemeyeceği kendi ulusal-Çekist geleneğini korumaya devam edeceğinden çekinmektedirler. Bu muhalif Rus aydınlarının bir kısmı ise kendi ülkelerinin yanısıra AB politikalarına da eleştiriler getirir. Rusya'yı modernleştirmek adına yürütülen AB-Rusya ortaklık çalışmaları, bu muhaliflere göre, Kremlin'in nasıl bir modernleşme istediği bilinmeden hayata geçirilmeye çalışılmıştı ve AB Rusya'nın niyetleri konusunda fena halde yanıltıldı.

Muhafız kanadın Rusya'yı demokrasisi gelişmiş bir ülke olarak görme özelemleri bir süre daha bekleyecek gibi görünüyor. Yakın Çevre siyasetinin de gösterdiği gibi Rusya'nın yeni dış politikası gerginlikler ve çatışmalardan besleniyor gibi görünmektedir. Zaten yeterince gerginliği bulunan Rusya AB ve ABD gibi rakiplerinin yeni çatışmalara girmesini arzu etmektedir. Örneğin, ABD'nin İran ile gerginlik yaşaması Rusya'nın işine gelir. Böyle ciddi sorunlarla uğraşan ABD ve AB'nin dikkati başka taraflara yönlendirilmiş olur. Ayrıca, ABD'nin Irak savaşında olduğu gibi Orta Doğu halkları tarafından 'şeytanlaştırılması', AB'nin ekonomik ve göçmenlik krizleri dolayısıyla zayıflaması Rusya'nın bu durumlardan yararlanmasını sağlamıştır.

Ukrayna krizinde ise Rusya uluslararası kamuoyu dikkatinden ve Batı'nın yaptırımlarından kaçamamıştır. Esasında, bu krizin ana aktörü olmasına rağmen gelişimine en az etkisi olan ülke Ukrayna'dır. Krizin çözümü için belirleyici olmak isteyen taraflar Minsk grubu ülkeleri Almanya, Fransa, ABD ve Rusya'dır. Belki de, Rusya AB'nin daha önceki krizlerde olduğu gibi bunda da sesini fazla yükseltmeyeceğini düşünüyordu. Bununla birlikte, AB içindeki Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerinin de yoğun çabalarıyla AB Rusya'ya karşı daha sert bir tutum aldı.

Bu doğrultuda, Baltık ülkeleri sık sık 'Rus tehdidi' söylemini kullanmaktadır. Litvanya'nın Klaipėda limanına Rus ambargosu bulunmaktadır, ayrıca bazı ürünlere getirilen ihracat yasağı bu ülkenin ekonomisini etkilemektedir. Oldukça ciddi bir Rus azınlığa sahip Baltık ülkeleri AB yaptırımlarının da pek etkili olmadıklarını düşünmektedirler. Litvanya kökenli Fransa'nın Litvanya fahri büyükelçisi Richard Backis bu durumu özetler:

"Putin sembolleri umursamaz, yalnızca gerçek olgular ve güçten anlar. Eğer AB Rusya ile olan ilişkilerinin güç ilişkisine dayandığını anlamazsa hiçbir şey elde edemeyecektir. 'Sahte yaptırımlar'ın Putin ve yakın çevresinin üzerinde hiçbir etkisi olmayacaktır. Bir lider ile tartışmak, müzakere etmek için yalnızca onun bakış açısını ele almamak gerekir, aynı zamanda kişi kendisini onun yerine koymalıdır. Bu zaruridir!" (Backis, 2015: 87).

Putin'in Batı ile oynadığı bu satranç veya pokerde AB'nin esasında hâlâ güçlü bir küresel dış siyasetinin olmadığı zaman zaman görülebilir. Bu koşullar altında sanki her ülke kendi çıkarını AB'ye söyletmek istiyor gibi görünmektedir. AB'nin ise kuruluş felsefesi gereği ortak bir tutum belirlemesi gerekir. Aksi takdirde, Putin yönetiminin bölünmüş Avrupa arzusu fazla çaba harcamasına gerek kalmadan gerçekleşebilir.

Avrupa'nın yalnızca ekonomik bir entegrasyon aygıtı olmadığını düşünen AB yanlısı bürokrat ve siyasetçilerin retoriklerine benzer şekilde Rus milliyetçilerine göre de Rusya bazı yönleriyle yalnızca bir ulus değildir. Bir imparatorluk, hatta dünya Ortodokslarını yönlendiren bir tür kilise olarak değerlendirilebilir. Ukrayna'ya yapılan kardeşlik yardımları (*braitskaya pomoç*) bu açıdan şaşırtıcı değildir. Rusya'nın görece olarak zayıf olduğu 1990'lı yıllar imparatorluğun yeniden başka bir biçimde tesisiyle geride kalacaktır. Bunun yolu da kısmen AB ve ABD gücünün dünyada nötralize edilmesinden geçer.

Ukrayna ise Maydan ile birlikte bu kardeşlik yardımını artık, özellikle, AB'den beklemektedir. Yanukoviç hükümetine isyan günlerinde Avrupalı yetkililer *off the record* (kayda geçirilmeden) Ukrayna'yı kaybetmekte olduklarını söylüyorlardı. Bu noktada, AB'li yetkililer hazırlıksız yakalandıklarını düşünüyor nasıl tepki vereceklerini bilemiyorlardı. Ama AB Parlamentosu ve Dış İlişkiler Servisi oldukça sert demeçler verdi. Yanukoviç hükümeti ilk etapta Brüksel'in blöf yaptığını düşündü çünkü ona göre AB Moskova ile ilişkilerini bozmayı göze alamazdı (Cantone ve Mascatelli, 2014: 14-15).

Bu ortamda, AB'li yetkililer bir tür ikilem içerisindeydi. Ukrayna'yı tamamen Rusya'ya kaptırmak istemiyorlardı ama gerginliği de mümkün olduğunca az çatışmayla çözüme niyetindeydiler. AB için tek çözüm Yanukoviç rejiminin değiştirilmesiydi ama tek alternatif gibi görünen eski başkan Yulia Timoşenko hapisteydi. Ayrıca, Vladimir Putin'in danışmanlarından Sergey Glazev basın yoluyla AB'yi tehdit ediyordu. Eğer Ukrayna AB ile işbirliği anlaşmasını imzalarsa ekonomik bilançosu daha da kötüye gider diyordu. AB'nin buna tepkisi bu Ukrayna

devrimini desteklemek ve kötüleşen mali bilanço konusunda ona yardım etmeyi temin etmek şeklinde oldu.

İsveç ve Polonya'nın tavsiyesiyle hayata geçirilmesine karar verilen Doğu Ortaklığı aracılığıyla AB, Ukrayna'yı Rusya yanlısı Avrasyacı bir eksenenden Avrupa-Atlantik eksenine çekmeye çalıştı. Ukrayna ile işbirliği anlaşması bu çerçevede gerçekleştirilecekti. Kremlin Ukrayna-AB yakınlaşmasına önce olumlu yaklaştı çünkü kendisinin de bu işten maddi çıkarları olacaktı. Ukrayna muhalefeti bu anlaşmayı tam olarak Rusya'nın güdümünden çıkmak için bir vesile olarak kullanmak isteyince Moskova kendi yardım paketiyle Yanukoviç hükümetini kurtarmaya çalıştı. Soçi'de Ukrayna ve Rusya arasında ikili bir görüşme gerçekleştirildi. "Ukrayna'nın reddedemeyeceği bir teklif sundu Putin. Ekonomik krizi aşması için Ukrayna'ya 15 milyar dolar verilecek ve doğal gaz fiyatında yüzde 30 indirimle gidilecekti (Cantone, Moscatelli, 2014: 19). Bu, Batı bloku ile yakınlaşmaya kesin kararlı Ukraynalı muhalifleri ikna etmeye yetmedi.

Kırım ve statüsü bu ortamda Rusya için yeniden değerlendirilme aşamasına girdi. Esasında, Ukrayna sorunu veya krizinin en ciddi kısmı kabul edilen Kırım yarımadası ve özellikle liman şehri Sivastopol'un statüsü meselesi Sovyetler Birliğinin dağılmasının sonrasına kadar gider. 1991'de bile Kırım'ın Ukrayna'ya mı yoksa Rusya'ya mı ait olduğu Rus ve Ukraynalı siyasetçilerin gündeminden düşmüyordu. Rusya'nın Aralık 1991'de Ukrayna'nın bağımsızlığını tanımasından sonra bile 1992'de Kırım'ın yerel yöneticileri bağımsızlık ilan etmeye kalkmıştı. O dönemin Ukrayna başkanı Leonid Kravçuk Rus parlamentosunun Sivastopol'u bir Rus şehri olarak ilan etmesini ve Kırım'ı geri istemesini 'emperyal bir hastalık' şeklinde nitelendirmişti.

Kırım'ın statüsüne dair hararetli diğer tartışma 2004 Turuncu Devrimi sonrası Ukrayna'da Viktor Yuşçenko'nun iktidara gelmesi üzerine alevlenen Ukrayna'nın Rusya'dan tamamen bağımsız olmasıyla ilgiliydi. Bu süreçte de sakinlerinin önemli bir kısmı Rus kökenlilerden oluşan olan Kırım'da Rus yanlıları Kiev yönetiminden ayrılma isteklerini dile getiriyorlardı. Bu doğrultuda Kırım'da Rusya yanlısı bazı

topluluklar kuruldu. Bunun bir örneği Kırım Rus Topluluğu (Russkaya Obşçina Kırma - ROK) adı verilen ve Kasım 2000’de Putin’e hitaben bir çağrı/istirhamda (*çelobitnaya*) bulunan oluşumdur. Bu çağrıda topluluk Rusya ile birleşme taleplerini dile getiriyordu (Wood, 2016: 9). Ayrıca, *provi* (atılım) adı verilen bir gençlik grubu yarım adada paramiliter bir yapı oluşturdu. Bunları yine paramiliter Kazak gruplar takip etti. Bunların Rus Gizli Servisi FSB tarafından desteklendikleri bir sır değildi. Bu ortamda Kırım ve Sivastopol bölgelerinin Rusya ile bütünleşmesi için psikolojik bir hazırlık gerçekleştiriliyordu.

EuroMaydan bu kırılmalardan ve ayrılığın zemini hazırlandıktan sonra gerçekleşti. ROK gibi Rusya yanlısı oluşumlar Maydan’daki olayları bahane ederek Ukrayna’da Rusça konuşan halkın haklarının Kiev yönetiminin insafına bırakılamayacağını ilan ettiler. Vladislav Surkov gibi bazı Rus parlamenterler Kırım’a geldi ve 22 Şubat 2014’te Rusya yanlısı Ukrayna başkanı Yanukoviç’in Rusya’ya kaçmasından sonra Kırım’ın Rusya’ya bağlanma süreci hızlandırıldı. Maydan’da göstericilere silah sıkan Ukrayna’nın Rus yanlısı özel polis birimi *Berkut* mensupları da göstericilerin başarılı olmalarından sonra Kırım’a kaçtı ve daha sonra kısa sürede Rus askerlerinin operasyonu ile Kırım ele geçirildi.

Bu operasyonun kansız bir şekilde gerçekleştirilmesi dikkate değer bir durumdur. Bu, birçok sebebe dayandırılabilir: Rus askerlerinin profesyonelliği, yerel halkın ciddi boyutlardaki desteği ve Ukrayna yanlısı güçlerin bu boyutta bir işgal hareketine hazırlıksız olmaları. Belki de, burada kolaylıkla yönetimi kansız bir şekilde ele geçiren Rusya Ukrayna’nın doğusunda da aynı başarıyı kısa sürede tekrar edeceğini düşünüyordu ya da Rus hükümeti Ukrayna’nın doğusundaki çatışmayı körükleyerek Ukrayna’nın AB yanlısı duruşunu cezalandırmayı amaçladı.

Tabii, Ukrayna krizinde olayı silahlı bir boyuta taşıyan Rusya’nın sorumluluğu inkâr edilemez ama AB ve ABD’nin de bazı politikalarının olayın bu boyuta gelmesine etki ettiği ileri sürülebilir. Ukrayna krizi birçok politik aktörün dâhil olmasıyla ortaya çıkmıştır. Moskova’da da Brüksel’de de kusur bulunabilir.

Rusya'nın Büyük Güç siyaseti (*derjavnost*) ve Yakın Çevre (*blijneye zarubejne*) anlayışı bu krizde etkili olmuştur.

Büyük Güç siyaseti esasında BM içinde yalnızca birkaç ciddi egemen devletin bulunduğu ve bunlardan birisinin Rusya olduğu iddiasına dayanır. Dolayısıyla, Rusya'nın yakın çevresinde bulunan eski Sovyet ülkelerinin bu bakış açısına göre gerçek anlamda egemen oldukları ileri sürülemez. Rusya'nın *derjavnost* siyaseti doğal olarak AB'nin egemenlik paylaşımı anlayışına ters düşer. AB'nin yapısı bu açıdan yenilikçi sayılır ve yakın dönemdeki krizlerin gösterdiği gibi de hâlâ deneysel bir boyuttadır. Egemenlik paylaşımı veya havuzu daha büyük bir Avrupa amacı güder. Bununla birlikte, aslında egemenlik paylaşımı henüz tam anlamıyla ortak Avrupa değerleri çerçevesinde biçimlendirilememiştir. Üye ülkelerin farklı ağırlıkları Birlik içinde bulunur. Britanya'nın ayrılma kararının ardında da her üyenin ayrı çıkarı olduğu varsayımının bulunduğu öne sürülebilir.

Buna mukabil, AB elitleri hâlâ egemenlik paylaşımına dayanan Avrupa entegrasyonunun dünya ölçeğinde kendine has bir yapısı olduğunu düşünmektedirler. Eski Sovyet ülkelerine de bu şekilde Doğu Ortaklığı ile açılan AB belki de Rusya gibi kendi 'yakın çevresini' oluşturmaya çabalamaktadır. Bu da Rusya ve AB'nin çıkarlarının Ukrayna'da olduğu gibi örtüşmeyeceği durumlar ortaya çıkarır. Bu bakımdan, Doğu Ortaklığı çerçevesinde AB'nin altı ülkeyle gerçekleştirdiği ulusal programlar değişkenlik gösteriyordu ama Ukrayna ile gerçekleştirilmeye çalışılan ortaklık programı Moskova ve Brüksel için en önemli olanıydı. Pek çok Ukraynalı için AB anlaşması yolsuzluk ve yoksulluktan kurtulmanın bir yolu gibi görünüyordu (Merry, 2016: 37).

AGİT tarafından gözlemlenmiş bir seçimle işbaşına gelen başkan Yanukoviç'in AB anlaşmasını iptal etmesi Maydan'ı tetiklemişti. AB, bu durumda, seçimle işbaşına gelmiş bir hükümet başkanının devrilmesine destek veriyordu. Bu, bir nevi bir paradokstu. Birçok AB yetkilisi protestolara katıldı. Ocak 2014'te Brüksel'deki bir zirvede Putin AB'li muhataplarına kendi dışişleri bakanını Yunanistan'daki anti AB protestolarına göndermesi durumunda tepkilerinin ne

olacağını sordu ve bir yanıt alamadı (Merry, 2016: 40). Muhtemelen AB elitleri Moskova'nın güç kullanıp bu kadar ileri gidebileceğini düşünememişlerdi veya bölgede kendi etkilerini biraz abartmışlardı. 2015'te Moldova ve Gürcistan tarafından da Riga zirvesinde eleştirilere maruz kalan Doğu Ortaklığı projesi AB'nin pek de başarılı olamadığı bir proje gibi görünmektedir. Bunun sebebini bazı AB yöneticileri Euro, göçmenlik ve Brexit krizlerine bağlamaktadır. Ukrayna da AB ve Rusya'nın uluslararası çıkar ve etkilerinin mücadelesine alanına dönmüş durumdadır.

Bu açıdan, AB ile bir ticari anlaşmanın nasıl olup da bu boyutta bir krize yol açtığı bir muamma gibi görünmektedir. Krizden önce AB ile Rusya arasında bir tür köprü ve arabulucu olabilecekken parçalanan Ukrayna'da AB'nin kazan kazan siyaseti Rusya'nın sıfır toplamı oyun siyasetiyle çatıştı. Bu durum, Ukrayna'nın Avrupa ve Avrasya birlikleri arasında sıkışmasına yol açtı. Ukrayna krizini açıklamak için milliyetçilik, egemenlik, devlet ve imparatorluk gibi nedenler ortaya atılmıştır ama ilginçtir, krizin patlak vermesine yol açan şey Ukrayna'nın AB'nin mi yoksa Rusya'nın başını çektiği Avrasya birliğinin mi ticari ortağı olacağına dair bir karar olmuştur (Pomeranz, 2016: 69). Oldukça rekabetçi uluslararası piyasalarda ulus ve blokların ekonomik çıkarları krizleri tetiklemeye devam etmektedir.

Rusya ve Ukrayna'nın uluslararası ticaret sistemine dâhil olması ve DTÖ'ya katılmaları büyük liberal ekonomik güçlerin arzusuydu. Bununla birlikte, daha derin bütünleşme ve pazar arayışları bu krizde olduğu gibi eski hesapları, kuşkuları ve rekabetleri yeniden ortaya çıkardı. AB Ukrayna'ya vazgeçemeyeceği bir teklifte bulunduğu düşünüyordu. Bu, bir serbest ticaret anlaşmasıydı. Rusya da Ukrayna ile daha yakın ticari ilişkiler kurmak istiyordu ve AB'ye alternatif olarak daha katı bir gümrük birliği teklifinde bulundu. Aslında, Ukrayna iki pazarı da kaybetmek istemiyordu. Ama gelişmiş, müreffeh AB ülkelerinin Rusya'ya nazaran daha çok şey vereceğini düşünen genç kesim Rusya'nın güdümünden uzaklaşmayı tercih ederek protestolar başlattı.

Kırım'ın Rusya'ya katılması veya ilhakı Rus vatandaşlarını da geleneksel bir tercihle baş başa bıraktı. Ülkenin büyüklüğü ve geleceği vatandaşların kişisel hakları

ve kısa vadeli refahlarından önce gelecekti. 1991'den sonra başlayan uluslararası sistemle entegrasyon yeniden, eskisi kadar radikal şekilde olmasa da, yaptırımlara dayalı yeni bir tür izolasyona dönüşüyordu. Gelişim ve ilerleme yerini ekonomik kriz ve sarsıntılardan hayatta kalma anlayışına bırakıyordu. Yine de, Rusya'nın hem güçlü bir ülke hem de halkının refah düzeyi artmış gelişmiş bir ülke olacağına dair umut besleyenlerin sayısı da az değildir.

Bu bağlamda, Petrol fiyatlarının düşüşüyle ekonomik zorluklar yaşayan Rusya'nın Kırım'ı topraklarına katması Putin için iyi bir iç siyaset malzemesi oldu. Yandaşları onu yeniden kahramanlaştırdı. Andrei Zubov gibi Rusya'nın Kırım'ı topraklarına katmasının ülkenin büyümesine değil, ekonomik kaos ve diktatörlüğe yol açacağını ileri süren akademisyenler görevlerinden uzaklaştırıldı. 2011-2012 protestolarında sesini bir hayli yükseltmiş olan Alexei Navalni gibi muhaliflerin sesi kısıldı. Putin'in Roma imparatorlarına benzetilen büstü Kazaklar tarafından Kırım'da açıldı ve Kırım'ın kurtarıcısı olarak neredeyse mitolojik bir figür haline getirildi.

Bu süreçte, dış politika gelişmeleri iç politikayı düzenlemenin bir aracı olarak etkili şekilde kullanıldı. Rusya Kırım'ı kazanmıştı ama artık Ukrayna'da siyaset ve ekonomiyi belirleyecek, etkileyecek gücü kalmadı. AB'ye alternatif Avrasya Ekonomik Birliği de henüz çok zayıftır ve AB'ye alternatif olmaktan uzaktır. Bu sebeple, Ukrayna'da Rusya'nın kazandığı kadar kaybettiği şeyler de vardır. Normalde halklar arasında köprüler kurması beklenen ticari ortaklıklar Ukrayna'da bir AB, ABD-Rusya çatışmasına dönüşmüştür. AB ve ABD'yi biraz beklenmedik şekilde yakalayan Kırım'ın ilhakı kararı Rusya'nın küresel pozisyonunu güçlendirmenin iç politikada hükümetin elini güçlendireceğini öngörüyordu. Elbette, Ukrayna-Rusya krizi yalnızca siyasi hesaplar, stratejik sorunlarla ilgili bir şey değildir. Buradaki ihtilaf post-Sovyet mekân içerisinde yeniden ulusal, toplumsal veya bireysel kimlik oluşturma zaruriyetinin yarattığı sancılarla da ilgilidir.

Ukrayna ve Rusya arasında siyasi kopuştan önce toplumsal değerler ve geleceğe bakış açısı konularında bir uzaklaşma olduğu görülür. Ukrayna bağımsızlığını kazandıktan sonra Sovyet ideolojisinin nötralize edileceği ve özgür

Ukrayna’da yeni bir kimlik inşa edileceğine dair inanç güçlüydü. Evvela, bunun kolay bir şekilde gerçekleştirileceği düşünülüyordu ama Sovyet geçmişini bir anda silip atmak mümkün olmadı. Rusça hâlâ bilim ve eğitim dili olarak kullanılmaya devam ediliyordu.

Bu ortamda halkın önemli bir bölümünün Rusya’dan kopup Avrupa ile yakınlaşmak istemesi nostalgik Ukrayna milliyetçiliğinin de canlanmasına yol açtı. 1917 Devrimi’nden sonra Ukrayna’nın bağımsızlığı için anti Bolşevik bir hareket kuran Simon Petliura gibi milliyetçi figürler popüler hale geldi. Sovyetler döneminde yerel folklor veya diller tamamen yok edilmemişti ama ulusal bir bilinç yaratacak düzeyde de yerel kültürlerin Sovyetler Birliği’nde gelişmesine izin verilmiyordu (Pinkham, 2016: 127). Her Sovyet toplumunun kodlanmış bir folkloru, dansı, destanı veya müziği yaşıatılıyordu. Buradaki amaç kısmen yerel kültürlerle saygı duyulduğunu göstererek bunları alt kimlik olarak tutma ve en sonunda tüm bu yerel unsurları kapsayıcı bir sosyalist-Rus kimliği içinde eritmektir. Bundan dolayı olsa gerek, Sovyet dönemi folklor gösterileri veya organizasyonları oldukça sönük ve yapay bir görüntüdedir. Sovyetler folklorları kurumsallaştırıp denetleyerek kontrol altında tutmaya çalışıyordu.

Dolayısıyla, yerel kimlikler Sovyetlerin sentetik kültür yaklaşımından ziyade yeraltında gayri resmi bir şekilde yaşıatılıyordu. Özellikle Noel gibi dinî bayramlarda ritüellerin hemen tüm Hıristiyan kökenli Sovyet halkları arasında kapalı şekilde gerçekleştirildiği bilinir. Hatta bunu yapanlar arasında bizzat parti üyeleri bile vardı. Yine, Yahudi ve Müslüman kültürlerin kimlik arayışları da Sovyetlerden sonra hızlandı. Gorbaçov’un Yahudilerin İsrail’e göçüne izin vermesiyle Sovyetler Birliği’nden pek Yahudi İsrail’e göçtü ve burada melez bir kültür oluşturdular. Ukrayna’dan da Sovyetler sonrası göç eden pek çok insan oldu. Gençlerin çoğunun hedefi ise bir Batı ülkesine kapağı atmaktı. Amerikan ve Avrupa popüler kültürü yavaş yavaş toplumda baskın hale geliyordu.

İnsanların Avrupa’yla bütünleşme ve AB’nin bir üyesi olarak refah düzeylerini artırma rüyası, kimine göre yanılsaması, Turuncu Devrim’in sonrasına

kadar oldukça güçlüydü. Turuncu Devrim ülkeyi istenilen düzeye getiremeyince toplumda, aslında, Avrupa'ya yönelik ilk hayal kırıklığı gerçekleşmişti. Daha sonra Maydan protestolarında Avrupa ile yakınlaşma hayalleri tekrar güçlendi. Protestocular “Ukrayna Avrupa’dır”, diyorlardı ve AB bayrakları sallıyorlardı. Bir yandan da Ukrayna ulusal marşı söyleniyordu. “Ukrayna henüz ölmedi” sloganı her yerde yankılanıyordu. Ülke bu çapta bit protesto gösterisini Turuncu Devrim’den beri görmemişti. Birkaç gün sonra dönemin başbakanı Mikola Azarov’un AB Ortaklık Anlaşması müzakerelerinin devam ettiğini ve Ukrayna’nın hâlâ “ülkeyi Avrupa standartlarına yakın bir noktaya taşıma” idealine bağlı olduğunu ilan etmesi protestocuları yatıştırmaya yetmedi (Pinkham, 2016: 159).

Halkın önemli bir kısmı Sovyetlerin ve Rus etkisinin biçimlendirdiği toplumsal, kültürel ve bireysel kimlik anlayışının tümüyle terk edilmesini ve şimdi AB üyesi olan eski Doğu Avrupalı ülkeler gibi yeni bir kimliği benimsemeyi arzuluyordu. Protestocuları desteklemek için ulusal şarkıcılar milli şarkıları söylüyor, Litvanyalı ve Polonyalı siyasetçiler konuşma yapıyordu. Bu gruptakiler Ukrayna’nın Rus etkisini reddetmesinden memnundu. İronik bir şekilde, Ukrayna’da AB projesi ve kimliği için ayaklanan Ukraynalılardan farklı olarak aynı dönemde milyonlarca AB yurttaşı AB’nin etkinliğinden gittikçe daha fazla kuşku duymaya başlıyor ve AB içinde AB karşıtlığı hiç olmadığı kadar güçlü hale geliyordu. Ukrayna’nın uğruna ayaklandığı anlaşma AB’nin Doğu Ortaklığı Programı’nın bir parçasıydı ve AB’ye tam üyeliği ön görmüyordu. Ukrayna toplumu için AB veya genel olarak Avrupa toplumunda oluşması ve gelişmesi istenilen pek çok şeyin gerçekleştiği bir tür hayal ülkesi, bir tür yeryüzü cennetiydi.

Eski Sovyet ülkelerinin hemen tamamında Rusça tamir, tadilat demek olan *remont* kelimesine Yevro yani Avrupa eklenerek (*yevro remont*) bir apartmanın veya evin Avrupalı bir hava taşıyacak şekilde ve kalitede elden geçtiği kastedilir. Bu gibi evlerin eski Sovyet köhneliğini taşımadığı, yeni, temiz, modern ve ‘sıradan’ vatandaşın ödeyemeyeceği kadar pahalı oldukları imajı sunulur. Kısacası, kaliteli veya toplumun ortalama standartlarının üstündeki hemen her şey için Yevro ön eki kullanılır. Büyük bir varoluş krizi yaşayan AB’nin yarattığı standartlar adeta kurtuluş

reçeteleri gibi sunulmaktadır. Dolayısıyla, totaliter rejim deneyiminden geçmiş Ukrayna gibi ülkeler için Avrupa özgürlük, adalet ve şeffaflıkla eş anlamlıdır. Aynı zamanda, azınlık hakları ve basın-düşünce özgürlükleri Avrupalılığın gereklerindendir. Avrupalılık Sovyet geçmişinden kaçışın en güvenli limanı ve Ukrayna için alternatif bir gerçekliktir. Elbette, bu tozpembe Avrupa hayali üst üste gelişen krizlerle (Brexit, göçmenlik veya Yunanistan gibi) örselenmiş gibidir. AB ile yaklaşma da ülkenin sosyo politik sorunlarına çözüm getirmekten henüz uzaktır, mevcut Ukrayna yönetimi ise bu sorunların çözümü için vatandaşlarına zamana ihtiyaçları olduğunu belirtmektedir (Azarov, 2017: 113).

Dolayısıyla, AB'nin manevi ve sihirli bir güç olmadığı Ukrayna elitleri tarafından da yavaş yavaş anlaşılmaktadır. Devasa bürokrasisi ve kendi iç sorunlarıyla boğuşan AB'nin Ukrayna'nın ekonomik problemlerini bir anda çözebilmesi mümkün değildir. Yine de, tüm bunlara rağmen, Ukrayna toplumunun yeni dinamikleri anti Rus ve AB yanlısı olarak şekillenmeye devam edecek gibi görünmektedirler. Ukrayna'daki Rus kökenliler içinse AB kuşkuyla bakılan bir Avrupa'yı temsil eder.

Bu sebeple, bu ortamda, Ukrayna ve Rusya arasındaki kesin kopuştan Kırım ve Doğu Ukrayna'da yaşayan Rus kökenliler büyük ölçüde memnun olmuşlardı. Çünkü bu kesim uzun süredir Rusya'ya dönmeyi arzuluyordu ve Ukrayna vatandaşlığını pek benimsememişlerdi. Kırım Tatarları ise Rusya'ya dair kötü hatıralarından olsa gerek pek mutlu değillerdi Mustafa Cemilev dâhil pek çok Tatar kökenli Kırım'dan ayrıldı. Etno kültürel çatışmalar bir kez daha post-Sovyet mekânlarına damgasını vurmuş oluyordu. Etno linguistik veya kültürel farklılıkların çatışması, dolayısıyla, Donetsk ve Luhansk'ta belirleyici olmuştur.

Ukrayna'nın doğusundaki savaş 2014 Baharından beri sürmektedir ve Rus tarafına bakılacak olursa Kiev Donetsk ve Luhansk'ta Rus merkezli etnik ve sosyo-kültürel yapıyı Postsovyet dönemde inkâra kalkışmıştır. Batı yanlısı Ukraynalılar radikalleşmiş ve Kırım'ın Rusya'ya katılmasından sonra buradaki etnik Ruslara baskılar artmıştır (Suşiy, 2015: 118-119). Ukrayna tarafı ise Rusların azınlık olarak

kendi başlarına self-determinasyon uygulayıp Ukrayna'yı parçalama hakkı olmadığını ileri sürer. Örnek olarak da Rusya'nın Çeçenistan'da ülkesinin bölünmemesi için yürüttüğü savaşı gösterir. Tabii, burada Rusya hegemonyasını en azından bölgesel bazda kendi çevresinde etkin kılma konusunda belli düzeyde güce sahiptir. Ukrayna bu açıdan merkezi bir ülke değildir. Bu konudaki açığını kapatmak için ABD-AB eksenini yanında tutmaya çalışır.

Bölgedeki geleneksel etki alanı oluşturma gücüne rağmen Rusya'nın Ukrayna'nın doğusunda henüz tam olarak istediklerini elde ettiği söylenemez. Kırım'dan sonra bu bölgeyi doğrudan işgal edememektedir. Bunun yerine bölgede 'gönüllü savaşçılar' ve el altından askeri lojistik destek sağlayarak durumu etnik Rusların lehinde tutmaya çalışır. Buraya Yeni Rusya (*Novorossiya*) adını vermiştir (Nalbandov, 2016: 178). İmparatorluk dönemlerinden kalma bu ifade Rus İmparatorluğu'nun 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunu yenerek elde ettiği toprakların bir kısmına verilen isimdir. Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetleri de *Novorossiya* adı altında bir konfederasyon ilan etmişlerdir.

Buna ilaveten, bu bölgedeki çatışma her iki taraf için de ayrıca bir göçmenlik krizinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Donetsk ve Luhansk'tan kaçan pek çok Ukraynalı yeni hükümet yanlısı göçmen Kiev veya Harkov gibi Ukrayna'nın diğer bölgelerine sığınmıştır. Bu savaşın dramatik yönünü pekiştirmiştir (Sergatskova, Çapay, Maksarov, 2015: 337). Hatta bu kaçış esnasında mültecilerin bir kısmı açlıkla bile boğuşmuştur. Bu yüzyılda savaşı Yugoslavya'nın dağılmasından ve Kosova operasyonundan sonra yeniden hatırlayan Avrupa ve Rusya için bu kriz etki alanı mücadelesinin de ötesinde bir boyuta taşındı. Bölgenin etnik yapısı iki güç arasındaki çatışmanın fitilini ateşlemiştir. Ayrıca, Rus yanlısı ayrılıkçılar arasında da zaman ihtilaflar görülmektedir. Buradaki darbevari girişimler ve iktidar paylaşım kavgaları iç savaş içinde bir savaşın, Igor Plotniski ile Igor Kornet arasında bir mücadelenin yaşandığını gösterir.

Çok parçalı, etnik yapıları karmaşık toplumların bütünlüklerini muhafaza edebilmeleri için temel şart içerideki toplumsal-siyasi ve sosyo-ekonomik

istikrarlarını sürdürebilmeleridir (Suşiy, 2015: 279). Ukrayna devleti bunu gerçekleştirmekte zorluk yaşadığı için iç istikrarı zayıflamıştır ve bir iç savaş ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, bölgenin Batı ve Rusya karşılaşmasının yeni bir cephesi haline gelmesinin önüne geçilememiştir. Ekonomik sorunların ve fakirliğin kaynağı olarak Rusya'nın etki alanı mücadelesi çerçevesinde Ukrayna'nın Batı ile yakınlaşma çabalarını engellemesinde gören Ukrayna siyasi ve iş dünyası elitleri isyan eden halkla birlikte hareket etmiştir. AB ile yakınlaşmanın bedelini toprak kaybıyla ödeyen Ukrayna'nın en azından ekonomik gelişmesini gerçekleştirmek için AB ile daha yoğun ilişkiler kuracağı açıktır. Bu da Rusya ile AB arasında bir tür merkez-periferi oluşturmaya dair çatışmanın bir süre daha devam edeceği anlamına gelir.

Bu merkezi bir ülke olma mücadelesinde Rusya'nın kullandığı yöntemlerin geleneksel savaş taktiklerinden farklı olduğu görülür. Rusya burada hibrit bir savaş modelini kullanır. Geleneksel, düzensiz ve siber savaş yöntemlerini sentezleyerek hem Ukrayna hem de onun müttefikleriyle bu savaşı yürütür. Hibrit savaşın enformasyon-propaganda, politik-diplomatik, ticari-ekonomik, lobicilik, enerji ve altyapıya yönelik boyutları da bulunur. Rusya Ukrayna'nın elektronik haberleşme ve iletişim imkânlarını köreltmeyi, Ukrayna ekonomisini zayıflatmayı ve psikolojik savaş yöntemlerini daha etkin kullanmayı başarmış ve savaşı Batı için de içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Bir kısım Batılı analistlere göre Rusya'nın bu hibrit savaşı başarılı olabilir. Savaşın bu denli uzaması Avrupa içinde de bıkkınlığa yol açacak gibidir. Ukraynalı bir siyaset bilimci bu durumu “maalesef bugün Ukrayna pek çok Avrupa ülkesi için bir yük haline gelmiştir” (Magda, 2015: 308) şeklinde ifade eder. Hibrit savaş yöntemi Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkmış ve özellikle ABD-Çin, ABD-Rusya arasında enformasyon ve siber savaş şeklinde kullanılmıştır. AB ülkelerinin siber ve enformasyon savaş kapasiteleri henüz tam olarak bilinmemektedir.

Yirminci yüzyılda ideolojik temelli olarak Vietnam, Küba veya Orta Doğu'da gerçekleşmiş olan Rusya- Batı çatışmasının yeniden üçüncü bir ülke, Ukrayna, üzerinden, bu defa ulusal kimlik ve medeniyet ekseninde şekillenmiş olarak, yürütüldüğü görülüyor. AB tüm zayıflığına rağmen bu yeni medeniyet çatışmasında

şimdilik etkili bir aktör gibi görünmektedir, Rusya’da bölgesel bir merkez olmak için AB ile komşuluktan rekabete evrilen bu süreçte farklı bir Avrupa anlayışı geliştirmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ RUS SİYASETİ VE AVRUPA

Teorik açıdan Sovyetlerin dağılması iki ana uluslararası ilişkiler yaklaşımının özellikle sorgulanmasına yol açtı. Marksizm ve yapısal realizm Sovyetler'den sonra ciddi şekilde sorgulanan düşünce sistemleri oldu. Pek çok Marksist tarafından Sovyetler Birliği'nin rol model olarak kabul edilmemesine rağmen sosyalist bloktaki devletlerin bu denli kolay bir şekilde dağılması Marksist ideolojilere ve ekollere ciddi zarar vermiştir. 'Kurnaz emperyalistler' ve 'azılı kapitalistlerin' düzeni rüşünü ispat etmiş, Batılı liberal demokrasilere alternatif ekonomik ve siyasal sistemlerin ayakta kalmasının mümkün olmadığı inancı güçlenmişti.

Yapısal reliastlerde ise durum biraz farklı idi. Siyasi ideoloji bakımından Sovyetlerin dağılmasının bu düşünce ekolüne hasar verdiği pek söylenemez ama bu akımın en temel savlarından birinin bu fenomen sonucu geçersiz hale geldiği sıkça ileri sürülmektedir. Uluslararası siyasi sistemler nihayetinde süper güçler arasında büyük veya küçük çaplı bir çatışmaya yol açan askeri bir rekabetle özdeşleştirilir. Sovyetlerin barışçıl bir şekilde dağılması bu fikrin çok ciddi bir şekilde sorgulanmasına sebep olmuştur.

Tabii, Soğuk Savaş'ın böylesine az çatışma ve olayla sona ermesi her iki düşünce sisteminin de demode hale gelip teorik çerçeveden çıkarılmaları anlamına gelmez. Bundan ziyade bu sistemlerin yeniden açıklanmaya veya yapılandırılmaya ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılabilir. Nihayetinde, Sovyetler Birliği'nin kurulma dönemlerinde olduğu gib yıkılma dönemlerinde de 'dış etkenler kamçısı'nın ağırlığı ve nükleer denge dolayısıyla büyük bir savaşın çok uzak bir ihtimal hale gelmesi savaş merkezli ekolleri yeni arayışlara itmiştir. Neo Marksistler kapitalizmle mücadelenin artık savaş veya çatışma yoluyla gerçekleştirilemeyeceğini vurgulamaya başlamıştır. Bu bakımdan dünya sistemi ve kullandığı kavramlar Rusya'nın iç ve dış politikasını anlamaya dair bir vaka çalışmaları dizisinde kullanılabilir.

Nihayetinde, Soğuk Savaş sonrası dönem ve Post Sovyet mekân uluslararası ilişkiler çalışmalarının hâlâ anlamlandırmak için zaman harcadığı konulardır. Dünya sistemi analizi ve diğer dünya düzeni modelleri bu konuları diyalektik bir ilişkiler ağı içinde değerlendirme eğilimindedir. Dünya sistemi bu ağ içerisinde küresel işbölümünü merkeze alır. Küresel kapitalist işbölümü toplumsal, ulusal ve devletlerarası ilişkilerde eşitsizlikler yaratır. Bazı sınıf, şehir, bölge ve ülkeler merkez olabilirken diğerleri onların periferilerinde bulunmak zorunda kalır.

Rusya zaman zaman bu merkez-çevre şemasına yerleştirilmesi zor bir ülke olmuştur. Yıllarca kapitalist sistemin dışında ama bir şekilde dünya ekonomisiyle iç içe yaşayan ülkeye tamamen ekonomisi geri ikinci bir sınıf bir yer demek yanlış olur ama ekonomisi Batılı standartlarda inovasyona dayanan modern kapitalist bir ülkedir demek de güçtür. Bu modelin uygulanmasının görünürde güçlüğüne rağmen en azından bölgesel bir merkez olarak Rusya'nın devletlerarası ilişkilerde etkisi bu yaklaşımın Rusya'ya dair bazı tartışmaları daha anlaşılır hale getirilmesine yardımcı olur. Realizm veya Liberalizm gibi dünya sistemi analizi de tek başına Rusya'nın ne yapmaya çalıştığını anlamaya yetmeyebilir. Bununla birlikte, Rus Dış Siyaseti'nin teorik sorunlarına dair farklı şeyler de sunabilir.

Sovyetler'den sonra Rusya'nın yeni bir kimlik ve misyon geliştirme arzusu malumdur. Rus Dış Siyaseti de geleneksel meselelerinin yanısıra bu yeni kimlik ve misyon arayışlarıyla biçimlendirilmektedir. İç siyasetin dış siyaseti yeniden yapılandırması denilen şey (domestic restructuring) belirleyici olur. Nihayetinde, yıllarca kendisini özel ve güçlü hisseden bir toplum Batı uygarlığına karşı ekonomik ve ideolojik bir yenilgi yaşamıştır. Bu aynı zamanda şu demektir: Rusya uzunca bir süre merkez bir ülke olarak anılmıştır ve bugün yeniden bunun hissedebilmenin peşinde koşmaktadır.

Bu durum haliyle milliyetçiliğin yükselişini de beraberinde getirir. Maxim Braterski'nin 2014'te *Global Affairs*'de yayınladığı "Transformations of Russia's Foreign Policy" [Rusya'nın Dış Politikasının Dönüşümleri] makalesi Rusya'da Batı'ya ve AB'ye bakışta milliyetçi görüşlerin yeniden canlandırılması sürecini ele

alır. Rusya'nın Ukrayna krizi sonrası girdiği yeni dünya düzeni arayışlarında Braterski'ye göre BRICS gibi Batı'ya ve AB'ye alternatif blokların geliştirilmesi söz konusudur. Bu yaklaşımın bir gereği olarak güncel Rus Dış Politikası AB'yi zayıflatma yollarını gözardı etmez (Braterski, 2014). Bu bağlamda, AB ülkelerindeki aşırı sağcı fraksiyonların AB karşıtı görüşleri Rusya'nın AB'yi zayıflatma planlarıyla örtüşür. Rusya'nın kendi içindeki aşırı sağcı hareketleri de 1990'lardaki liberalleşme ve bir ideoloji olarak Batılılaşma akımlarına karşı Rusya'nın egemenliğini güçlendirme amacını şiddetle destekler. İçeride biçimlenen Rusya'daki bu yeni sağcı ve milliyetçi tutumlar Rusya'nın Avrupa'ya dair görüş açısının biçimlendirilmesi, tanımlanması ve yeniden tanımlanmasında bir hayli etkili gibi görünmektedir.

Bu şekilde, Rusya'nın aşırı sağcı liderlerinden Sergey Baburin Rusya'nın Avrupa'daki yeni müttefiklerinin aşırı sağcılar olduklarını ifade ediyordu çünkü iki aşırı hareketin de ortak söylemi AB bütünleşmesinin ulusal çıkarlara verdiği zarar üzerine odaklanıyordu. Dolayısıyla, burada Anti-Amerikan, Anti-AB'ci, anti-NATO ekseninde toplanan çıkarların örtüşmesi söz konusudur. Eskiden (Sovyetler döneminde) AB ülkelerindeki her düzey sol akımla ittifak halinde olan Rusya'nın şimdi aşırı sağcılarla ittifak halinde olduğu söylenebilir. Rusya'nın yakın geçmişte *Le Front National*'e verdiği güçlü maddi destek iddiaları bu ittifakın ve popülist, milliyetçi fikirlerin ortaklığının somut kanıtlarından biri olabilir. Tabii, Rusya'daki AB'ye yönelik memnuniyetsizliğin birçok boyutu bulunmaktadır. Bunlar siyasi, ekonomik ve kültürel açılardan değerlendirilebilir.

Ekonomik açıdan, Rusya'daki Avrupa yatırımları özellikle milliyetçi çevreler tarafından yetersiz bulunmaktadır. Rus ekonomisinin genel yapısıyla siyasi belirsizliklerden dolayı Rusların beklentilerinin çok altındaydı bu yatırımlar. Ruslar Kosova sorunundan sonra ekonomik gerekçeleri de daha fazla öne sürerek Avrupa'ya olan kızgınlıklarını daha yüksek sesle ifade etmeye başladılar. Bu kızgınlık ve eleştirilerin bir ideolojide somutlaştırılması ve bir doktrin olarak değerlendirilmesi, haliyle, şaşırtıcı olmadı.

Yuri Afanasiyev “A New Russian Imperialism” [Yeni Rus Emperyalizmi] makalesinde Rusya’nın yeniden canlandırma peşinde koştuğu “Büyük Güç İdeolojisini”, Rusçası ‘*ideologiya derjavnosti*’, tartışır. Afanasiyev’e göre resmi devlet ideolojisinin bir parçası haline gelen bu anlayış sonucunda Rusya eski Sovyet ülkeleriyle emperyal amaç güttüğü söylenebilecek ilan edilmemiş bir savaş halindedir. Karadeniz kıyılarını kontrol etme, Tacikistan’daki uranyum madenleri üzerindeki hâkimiyetini koruma gibi mücadeleler bu ideolojinin bir uzantısıdır (Afanasiyev, 1994). Emperyal hayallerini uzun süre önce terk eden Avrupa klasik anlamdakine yakın bir imparatorluğu kısa süre önce dağıtmak zorunda kalan Rusya’yı uzun süre gücü azalan bir taraf olarak görmüştür. Dolayısıyla, AB’nin eski emperyal anlayışa ters düşen liberal politiları, işbirliğini ve ekonomik gücü egemenlik vurgusuna tercih eden anlayışı Rusya’nın çıakrlarına ters düşmüş ve bu ülkenin birleşik bir Avrupa’dan ziyade bölünmüş ve daha zayıf bir Avrupa’yı tercih etmesine yol açmıştır.

Bununla birlikte, AB’nin temsil ettiği tek bir Avrupa fikrine destek verir mahiyette Silvio Berlusconi ve Gerhard Schröder gibi Avrupalı liderler Rusya’yı AB’ye yakınlaştırma arzularını bir dönem sık sık dile getiriyorlardı. Berlusconi’nin Rusya politikası İtalya- Rusya ikili ilişkilerini diğer AB ülkelerine oranla daha da geliştirme fikrine dayanıyordu. Schröder ise Almanya’ya Rus gazını taşıyan Kuzey Akım boru hattının mimarlarından. AB’nin anadalga muhafazakâr ve sosyal demokrat partileriyle Putin dönemi Rus hükümetleri bir dönem daha derin ortaklık arayışı içerisine de girmişti. Daha sonra, bu fikirden vazgeçildi. Avrupa’da siyasi yelpazenin daha sağındaki akımlarla temas kuruldu.

Avrupa ile ilişkilerin dönüştüğü bu süreçte Rus sağının beklentisi aslında hemen her milliyetçi hareket içinde görülen bir tür ulusal mit yaratmaktır. Komünizmin aniden çöküşüyle Rusya yalnızca bir imparatorluğu yitirmedi, aynı zamanda siyasi ve ekonomik bir sistemle birlikte mitlerini yitirdi. Bu mit insanlığı kapitalizmin pençesinden kurtarıp özgürleştirmeydi. Bu yüzden bu mitik görüşün evrensel çağrışımları vardı. Bu mitin yıkılışının Fukuyama gibi düşünürler batılı liberal demokrasilerin insanlık tarihi boyunca üretilen hükümet sistemlerinin nihai

biçimi olacağına inanıyordu. Komünizm çökünce Rusya'nın da bu Hegelci devlet sentezinden esinlenen anlayış doğrultusunda gitmesi beklendi. Ama rejim değişikliği sonrası gelen siyasi ve ekonomik belirsizlikler toplum içinde ümitsizliğe yol açtı ve Fukuyamacı görüşler Rusya için pek gerçekçi bir çerçeve sunmadı. Yeni ulusal mitolojinin nasıl oluşturulacağı ve neye dayanacağı ise hâlâ tartışılmaktadır.

Marcel H. Van Harpen bu ve benzeri mitleri özetleyen bir araştırma yayınlamıştır. Aşırı sağcıların rağbet ettiği bu mitler belli başlı birkaç figürün temsil ettiği ve savunduğu görüşler çerçevesinde şekillenmektedir. Büyük emperyal vizyonları olan eski bir KGB analisti ve Rus Federal Uzay Ajansı Roskosmos'un eski sekreteri İgor Panarin *Izvestia* gazetesinde jeopolitik görüşlerini açıkladığı bir röportajda Vladimir Putin önderliğinde AB'yi model alan, tek bir para birimi kullanan ve St Petersburg'da parlamentosu bulunan güçlü bir Avrasya Birliği kurulacağını tahmin ediyordu (Herpen, 2013: 82). Panarin'in öngörülerini bunlarla bitmiyordu ona göre Rusya'nın etkisi ve gücü neredeyse bütün dünyaya yayılacak ve Alaska bile Rusya'ya iade edilecekti. Bu tabloda Putin de Makyavelli'nin Hükümdarı gibi kudretli bir prens oluyordu.

Tabii, Rus sağının bu mitik fantezileri Panarin'le bitmiyor, okült ve bir hayli etkili siyaset teorisyenlerinden Alexandr Dugin Avrasyacılık kuramcısı ve jeopolitik uzman olarak ün kazanmıştır. Dugin'in imparatorluğu tüm eski Sovyet ülkeleriyle Asya'da Mançurya, Tibet'e kadar uzanmaktadır. Bu imparatorluğun millet-i hâkimesi elbette Rus halkı olacaktır ve bu hâkimiyet türüne 'kolektif emperyal hakimiyet' (Rusçası *Kollektivnyi imperskiy suverenitet*) adı verilecektir (Herpen, 2013: 84). Dugin'in Avrasya İmparatorluğunda Putin'e mutlak güç sahibi prens unvanı verilmiyor bunun yerine yalnızca çok güçlü bir başkan payesi kendisine layık görülüyor. Durgin bir kısım faşizan görüşlerini gizleme gereği duymamaktadır. Ona göre liberalizm ve komünizm deneyimlerinden geçmiş Rusya'nın varacağı nihai aşama faşizm olabilir. Tabii, bu abartılı bir değerlendirme olarak kabul edilebilir. Rusya'nın bu şekilde faşizme kayacağı ve liberal sistemin böylesine kolay bir şekilde çökeceği bir yanılsama olarak kalabilir.

Bu bakımdan, hâlihazırdaki düzenin, dünya sisteminin bir tür krize girdiği kabul edilmektedir. Liberalizm ve modern kapitalist sistem de bu krizden derinden etkilenecektir. Bu süreçte, “en azından iki yüzyıldır jeo kültüre nüfuz etmiş olan Avrupa merkezli varsayımlar ortadan kaldırılabilir” (Wallerstein, 2003a: 252). Bunun yerine daha rasyonel ekonomik ve kültürel hegemonya anlayışları yerleşebilir. Ama kapitalizmin ani bir çöküşü veya dünya sisteminin merkez-periferi düzeninin hemen değişmesi beklenemez. Yeni güç merkezleri ortaya çıkacaktır ama Rus aşırı sağının beklediği düzeyde bir güç değişiminin yaşanması şimdilik beklenmemektedir, bu görüşler henüz fantezi düzeyindedir.

Panarin ve Dugin gibi aşırı görüşleri ortaya atan siyasetçilerin önde gelenlerinden biri de Rusya Duma’sında Liberal Demokrat Parti’nin liderliğini yapan, Türkoloji eğitimi almış Vladimir Jirinovski’dir. *Poslodenyi broso na yug* [Güney’e Son Vuruş] kitabında Jirinovski oldukça tuhaf jeostratejik fikirler öne sürer. Ona göre dünya düzeni Çin, Amerika, Rusya gibi birkaç süper güç arasında düzenlenmeli ve ufak tefek ülkeler ezilmedir. Rusya’nın sınırları Hindistan’a kadar uzanmalı, Avrupa’da Almanya gibi büyük ülkeler haricinde Romanya, Polonya gibi ülkeler önemsenmemelidir. Elbette, bu görüşlerin abartılı yönlerini pek fazla ciddiye alan yok ama Jirinovski’nin Yeni Rusya ideali kısmen günümüzdeki Rus etkisini yeniden artırma girişimlerine çok uzak değil. Ayrıca, Jirinovski’nin partisinin Avrupa’da *Deutsche Volksunion* gibi neo faşist ve Fransa’daki Front National’la yakın ilişkileri sır değildir. Bununla birlikte, Jirinovski’nin bu aşırı fikirlerinin değiştiği de görülür; son dönemlerde Putinist politikalara destek vermesi ve daha pragmatist bir karakter kazanması ideolojisinin yumuşama gösterdiği anlamına gelebilir. Yine de, Avrupa aşırı sağıyla ilişkileri mensubu olduğu hareketin faşist yönelimlerinin olduğu düşüncesini destekler.

Bu faşizan görüşleri savunanların Rusya’nın neden sert ve katı bir yönetimle Batı’ya karşı durması gerektiğine dair yararlandıkları literatürün bir kısmı Batı’da yazılıp çizilmektedir. Fransız yazar Emmanuel Todd’un *İmparatorluk’tan Sonra* adlı kitabı Igor Panarin’in dikkatini çekmiştir. Bu kitapta Todd Orta Asya ve Kafkasya’da Amerikan askeri varlığının güçlendirilmesiyle Rusya’nın zayıflatılması stratejisini

savunuyordu. Ayrıca, Rusya ile AB arasında sürekli olarak gerilim yaratılarak Avrupa–Rusya yakınlaşması engellenebileceği ileri sürüldü (Todd, 2002: 169-170). Paranın gibi aşırı sağcılar Batı’da ortaya atılan bu gibi teorileri kullanarak kendi radikal görüşlerini benimsetmeye çalışır.

Bu alanda bir başka spekülâtif eser Amerikalı siyaset bilimci George Friedman’ın *Önümüzdeki Yüzyıl* kitabıdır. Friedman da Todd gibi Kafkaslarda bir ABD–Rusya gerginliğinden bahseder. Friedman’a göre Pasifik’ten Kafkaslara, Karelya’dan Çeçenistan’a Rusya’nın 2020’ye kadar dağılması olasıdır (Friedman, 2009: 144). Bu gibi siyasi bilim kurgu tarzı öngörülerin Rusya’daki korkuları körüklemekte ve faşizan görüşlere malzeme sağlamakta olduğu açıktır, Rus yönetimine yakın araştırmacılar bu gibi söylemlerden yola çıkarak Batı veya Avrupa perspektifinin yeniden değerlendirilmesini savunurlar.

Yukarıda bahsedilen bu aşırı fikirlerle karşılatırıldıklarında bunların bile yumuşak kalacağı zenofobik, ırkçı, neo nazi hareketler de Rusya’da belli bölgelerde mevcuttur. Rusya Ulusal Birliği (*Russkoe Natsionalnoe Yedintsvo*) ve Rus Ortodoks Nasyonal Sosyalist Hareketi (*Russkoe pravoslavnoe natsional – sotsialisticheskoe dvijenie*) gibi ırkçı ve zenofobik suçlara karışan örgütler Beyaz ırktan ve Hristiyan olanların Beyaz ve Hristiyan olmayanlara göre üstün oldukları gibi fikirlerin peşinde koşarlar (Herpen, 2013: 94). Bunun gibi marjinal oluşumların haricinde, iktidardaki merkez sağ eğilimli Rus hükümetinin kendisinin bazı politikalarını baskıcı ve saldırgan bulan kesimler vardır. Batı kaynaklı bu tarz eleştirilere göre Rusya’da bir tür örtük faşizm yaşanmaktadır. Tek partinin gücü, medya kontrolü, muhaliflere baskılar otoriter bir yönetim araçları olarak değerlendirilir. İç politikadaki bu durum kaçınılmaz bir şekilde dış politikanın agresifleşmesi sonucunu doğurur. Tüm baskıcılığına rağmen Kremlin hemen her zaman söylemlerinin merkezine II. Dünya Savaşı’ndaki Büyük vatanseverlik mücadelesinin hatırlatarak faşizm karşıtlığını yerleştirir. Yani, Rusya’ya özgü baskıcı tutumlar tarihsel nedenlerden dolayı pek faşizm olarak adlandırılmaz.

Bu nedenlerden dolayı, Rusya’da varolan yönetimin otoriter olduğu söylenebilir ama Sovyet döneminde olduğu gibi Rusya’nın totaliter bir devlet olduğu söylenemez. O zamanlara kıyasla bireysel özgürlüklerin geliştiği ve dünyayla kısmen de olsa entegre olma çabası içinde olduğu belirtilebilir. Tabii, Rusya özelinde Çekist (Chekist) gelenek adı verilen devlet güvenliğine verilen aşırı önem hâlâ varlığını sürdürmektedir. KGB’nin yerini alan Federal Güvenlik Servisi FSB (*Federalnaya Slujba Bezopasnosti*) Çeka geleneğini sürdürerek devlet ve sistem güvenliğini temin etmekte sert yöntemlere başvurmadan geri kalmayan bir örgüttür (Herpen, 2013: 155).

III. Napolyon gibi günümüz Rus yönetimi de yumuşak bir otoriterlik ve demokratik parlamenter sistemin içinde iktidarını pekiştirmeyi amaçlar. Ortodoks kilisesi, iktidara yakın zenginler ve elit bürokratlar bu yönetimin eskisi gibi katı olmayan ulusal karakterli ideolojisini teşvik eder. Her hâlükârda, Putinci anlayışlar kendine has özellikleri olan bir rejimin oluşmasına yol açmıştır. Batı ve AB tarafından bakıldığında, bu rejim Berlusconi’yle, Schröder’le veya Le Pen’le konjonktürel yakınlıklar kurabilen esnek bir siyaset güder. Bu model ne tam anlamıyla eski totaliter devlet anlayışını ne de Batı tarzı demokrasileri yansıtır. Politikalarının kısmen sağcı ve muhafazakâr bir çerçevede tasarlandığı söylenebilir.

Merkeziyetçi, otoriter eğilimleri olan ve Rusya’nın en azından yeniden bir süper güç olarak çok kutuplu dünyanın saygın bir mensubu olmasına dek bir tür geçiş rejimini sürdürmeye kararlı bu ulusalcı anlayış Rus Dış Siyasetinin Avrupa boyutunu belirleyen ideolojidir. Bu yeni ideolojiyi sık sık gündeme getiren Avrupa’nın demokratikleşme konusunda Rusya’ya yönelttiği eleştiriler malumdur. Bununla birlikte, Rusya’da demokratikleşme arzusu taşıyan özgürlükçü hareketlerin olmadığını söylemek haksızlık olur. Esasında bu durum Rusya’nın iç siyasetinde bir çelişkinin de var olduğunu gösterir. Liberal demokratik özlemler mevcuttur ama devlet ve hükümet kurumları bu demokrasi taleplerini yerine getirme konusunda iç ve dış konjonktürü bahane ederek tereddütlü davranmaktadır.

İç siyasette merkez-çevre ilişkilerinin yeniden merkeziyetçi anlayışlara terk edilmesi ve Duma'yı etkisiz hale getiren bir parti sistemi siyasette rekabetçiliğe darbe vurmaktadır. Bu durum muhalefetin organize olmasını ve iktidardaki Birleşik Rusya partisinin etkisini kırmasını engeller. İktidarın bu mutlak gücü ilk dönemlerde petrol fiyatlarının yükselmesiyle artan zenginlikle destekleniyordu ama uzun vadeli demokratik gelişimini sağlayamazsa Rusya'nın ekonomik gelişiminin de istikrara kavuşmama riski bulunur. Bu bakımdan, dış politikadaki hamleler ve ordunun modernleştirilmesi de ekonomik yapının gücü ve istikrarıyla sağlanabilir. 2014'te, bu doğrultuda, Rusya'nın yeni askeri doktrininde ABD ve NATO yeniden ciddi tehdit olarak değerlendirilmeye başlandı. Nükleer silahların büyük çatışmaları engellemesi için modernizasyonu vurgulandı. Doktrinde Orta Avrupa'da füze kalkanı kurulması gibi sorunlara karşın START anlaşmasının uygulanmasının önemine değinilmesi askeri doktrinin stratejik silahların azaltılmasını hâlâ önemsediyini göstermeye çalışıyordu. Bu doktrinde de Rusya'nın siyasi ideolojisinin tam olarak ne olduğu anlaşılmıyordu.

Bu şekilde, Karizmatik bir liderin ihtilafları çözüp, yolsuzlukları ortadan kaldıracığı ve ülkeyi kaostan kurtaracağı beklentisiyle güçlü bir tek adamı iktidara getiren Rus halkı ve dünya kamuoyu Rusya'da halihazırdaki siyasi sistemin tam olarak ne olduğunu bilememektedir. Buna 'gözetimli demokrasi, gözetimli çoğulculuk veya liberal otoriterlik' diyenler oldu (Sakwa, 2010: 21). Fakat iktidar partisi otoriterlik söylemlerini reddedip demokrasi ve özgürlüklerden taviz vermeyeceğini bununla birlikte bu demokratikleşmenin Batı'nın istediği şekilde değil ülkenin kendi dinamikleriyle gerçekleştirileceğini vurguluyordu. Bu durum da bazı kesimlerin Rusya'nın henüz demokratikleşmeye geçiş aşamasında olduğunu ifade etmesine yol açtı. Esasında, teoride liberal demokrasi gibi görünen rejim pratikte bunun ilkelerini yansıtmaktan uzaklaşıyordu. Bunun bir nedeninin gücün aşırı şekilde tek bir merkezde yoğunlaşması olduğu söylenebilir. Putin'in Rusya'yı liberal muhafazakar bir siyasetle modernleştirme hamleleri de bu doğrultuda şu şekilde değerlendirilmiştir:

“Putin istikrar, bütünleşme ve devletin yetkilerinin yeniden temin edilmesi ilkelerine başvuruyordu. Ama uzlaşma, merkeziyetçilik kavramları ve ‘normal’ bir politikaya başvurma bir dizi temel çelişkiyle çevrilmiştir. Bu çelişkiler Putin’in liderliğine dair herhangi bir analizde yansıtılır: onun devletçiliğinin doğasında” (Sakwa, 2010: 34).

Putin’in merkeziyetçi devletçiliği bazı kesimler tarafından sağ veya sol bir akımla ilişkilendirilmemektedir ve toplumu biçimlendirme mekanizması olarak dar parti politikalarının da ötesinde gibi görünür. Dolayısıyla, Putin’in ideolojik tavrı ve tarzı anti politik bir devletçiliği yansıtır. Temel meseleler güvenlik öncelikli olarak değerlendirilir ve ‘yasa diktatörlüğüyle’ gerçek anlamda bir hukuk devletinin arasına sıkışmış gibi bir izlenim uyandırır.

Toplumun modernleşme ve özgürleşme beklentileri ve liberal demokratik değerlere devletçi anlayışın kuşkuyla yaklaşması Rusya’da liberal demokrasinin hayata geçirilebilmesi için devletin gücü ve konumunu tartışmaya açar. Demokrasinin güçlenmesi için devletin gücü ve sınırları nasıl biçimlendirilmelidir? Rusya’nın kendine has koşulları göz önüne alındığında güçlü devletin liberalleşme için gerekli bir koşul mu yoksa özgürlüklerin önünde büyük bir engel mi olduğu tartışılmaya devam edilmektedir. Anayasanın devletin rejimi ve rolü konusunda en azından teorik olarak modern olma iddiası vardır.

Rus anayasası demokrasilerde standart olduğu şekliyle güçler ayrımına dayanır. Yasama, yürütme ve yargı mercilerinin bağımsız olmaları Sovyet yönetimi dönemindeki devlet gücünün bölünmez yapısını gevşetmiştir. Ama henüz AB düzeyinde bir güçler ayrımı ve demokratik işleyişten söz edilemez. Rusya’da şu anki parti sistemi bir tür süper başkanlığı ve iktidardaki Birleşik Rusya partisinin mutlak egemenliğini destekler niteliktedir. Thomas F. Remington’ın ifade ettiği gibi Ocak 2000’de başkan olmasından itibaren Putin Duma’da istediği herhangi bir yasanın sorunsuz geçmesine imkân sağlayacak sadık bir çoğunluk yaratmak için çalışmıştır (Remington, 2010: 41). Ayrıca, parlamentonun üst kanadı olan Federasyon Konseyi de gerçekleştirilen bir reformla doğrudan iktidara bağlanmıştır. Tabii, bu

merkezileştirme hareketlerinden bölgesel parlamentolar da payını düşeni aldı. Buna mukabil, görünüşte bir başkanın bir yasayı geçirmesi için muhakkak Duma onayı gereklidir. Esasında, ilk dönem başkanlığı sırasında Putin banka reformu ve vergi indirimi gibi halkın hoşuna giden kararları parlamentoda aldırması. Yukos vakası gibi söz dinlemeyen oligarkların özel teşebbüslerinin yok edilmesine başlanmasıyla birlikte ekonomik reformlar durağanlaştı ve sağlık, eğitim gibi hizmetlerin kalitesinin artırılarak devlet merkezli sunulmaya devam edilmesi öngörüldü. Bağımsız güçlerin siyasi etkinlikleri kısıtlanmaya başlandı.

Tek parti yönetimlerine alışkın Rus kamuoyunun yeni güçlü parti olarak desteklediği Birleşik Rusya parlamentonun alt ve üst kanatlarını yeniden biçimlendirerek kendi güdümünde bir yasama organı yaratmaya çalıştı. Beslan katliamı gibi olaylar da güvenlikle ilgili yasaların iktidar partisinin istediği doğrultuda bölgesel parlamento ve dinamiklerin güçlerini budayacak şekilde Duma'dan geçirilmesine yol açtı. Bu gibi gücü tek elde toplama ve aşırı merkezileştirme çabaları sonucu ortaya çıkan yeni siyasi yapıların Rus toplumuna etkileri ekonomik durumla sıkı sıkıya bir ilişki içerisinde. Ekonominin bozulması veya Putin yerine daha düşük profilli bir başkanın iktidar partisine lider olması durumunda Birleşik Rusya için işlerin iyi gideceğini söylemek mümkün değildir. Bölgesel yönetimlerle federal yönetimler arasında gerilimlerin ve görüş ayrılıklarının artacağını öne sürmek bu durumda olası bir sonuçtur.

Yeltsin döneminde güçlenen bölgesel aktörler ve yürütülemez duruma gelen içerideki merkez-çevre durumu Putin döneminde merkezin yeniden kontrolü ele almasıyla değişmiştir (Petrov & Slider, 2010: 75). Yeltsin döneminde Çeçen sorunu hariç bölgesel problemler daha çok uzlaş ve müzakereyle çözülmeye çalışılıyordu. Bunun bir sebebi olarak o süreçte Rusya'daki siyasi ve ekonomik zayıflık gösteriliyordu. Bunu bu şekilde değerlendiren ve büyük bir halk desteğiyle iktidara gelen Putin yönetimi bölgesel güçleri yeniden biçimlendirmeye başladı.

Görüldüğü gibi, AB'nin en önemli politikalarından olan gücü merkezden bölgeye veya çevreye dayalı yerindelik ilkesi Rusya için henüz bir tabudur. "Açık ve

kesin bir kontrol mekanizmasının olmamasının siyasi-idari alanda *bezobrazie* denilen ‘kontrol dışına çıkma’ durumunu ve düzensizliği getireceğine olan inanç yönetici elitler arasında hâlâ popüler bir fikirdir (Petrov & Slider, 2010: 77). Finansal ve ekonomik krizin derinleşmesi durumundaysa bölgesel politikalar alanında bazı değişimler zorunlu hale gelebilir. Bölgeleri destekleyecek federal kaynak ve fonların kesilmesi şu an varolan aşırı merkezizetçi ve üniter devleti daha esnek ve etkili bir yapıya dönüştürebilir.

Rusya’nın hukuksal süreçlerinin evrimi yasalar ve bölgesel politikalarla paralel bir şekilde inişli çıkışlı bir seyir izler. Sovyet döneminde Komünist Parti yöneticileri ve liderleri hukuku araçsal bir şekilde kullanma eğilimindeydi. Gorbaçov döneminde, 1980’lerin sonunda, “*pravovoe gosudarstvo*” denilen hukukun üstünlüğüne dayanan devlet ilkesi gündeme getirilmiştir (Hendley, 2010: 83). Bu ilkenin geçen süreçler sonucunda güçlendirildiğini söylemek pek mümkün değildir ama Rusya’daki hukuki yapının tamamen adaletsiz ve güvenilmez olduğu da ileri sürülemez. “Daha basit bir şekilde ifade edilirse, adaletin sağlanması mümkündür ve hatta muhtemeldir ama garanti edilemez” (Hendley, 2010: 84). Belki de bu ifade pek çok ülke için kullanılabilir ama halkın adalete güveninin Rusya’da görece olarak düşük olduğu söylenebilir. Bunun en bariz göstergesi Rus Anayasa Mahkemesi ve AİHM’e Rus vatandaşları tarafından bireysel olarak yapılan başvurulardır.

Bu bağlamda, Kremlin’in mahkemeleri kontrol ettiği sıklıkla dile getirilir. İnsan hakları ihlalleri devletin hukuksal standartlarının Gorbaçov’un kurmaya çalıştığı *pravovoe gosudarstvo* ilkesinden şimdilik uzak olduğunu göstermektedir. Yine de, Rusya’da hukukun tamamen etkisiz ve adalet dağıtmaktan aciz olduğunu ileri sürülemez.

Putin dönemi sonrası bölgesel güçlerin zayıflaması, hukuksal meselelere dair tartışmalar ve rejimin ideolojisinin ne olduğu sorusunun yanısıra Rusya’da sıklıkla tartışmalara ve değerlendirmelere konu olan şeylerden biri de medyanın durumudur. Yeni Rus milliyetçiliğini ve resmi devlet görüşünü, ayrıca devletin Avrupa perspektifini ve AB’ye bakışını, yansıtmada medya organlarının rolü tartışılmazdır.

Rusya’da sıkı bir şekilde kontrol edilen bir medya bulunmaktadır. Bununla birlikte, hukuki altyapı ve adalet konusunda olduğu gibi medya kurumlarının da tamamen kısıtlı ve baskı altında olduğu ileri sürülemez. Kısmi ve görece bir özgürlük mevcuttur.

Esasında, 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasından hemen sonra medyanın ve genel anlamıyla toplumun özgürleşeceğine dair inanç oldukça güçlüydü. Hatta Gorbaçov ülkenin ‘normalleşme’ sürecine girdiği ve medya dâhil olmak üzere birçok alanda yenilikler getirildiğini dile getiriyordu:

“Özgür seçimler bir gerçeklik halini aldı. Özgür basın, din özgürlüğü, temsili demokrasi ve çok partili sistem, hepsi bir gerçeklik halini almıştır. İnsan hakları en önemli ilke ve en öncelikli konu olarak değerlendirilmektedir. Yeni bir dünyada yaşıyoruz. Soğuk Savaş ve silahlanma yarışına bir son verilmiştir. Kendimizi dünyanın geri kalanına açtık, başkalarının iç işlerine müdahalede bulunmayı ve askerlerimizi bu ülkenin dışında kullanmayı bıraktık ve karşılığında güven, dayanışma ve saygı gördük” (Ostrovsky, 2015: 4).

Gorbaçov sözlerine bu prensiplerin ve ideallerin büyük bedeller sonucu elde edildiğini ve bir daha asla terk edilmeyeceklerini ilave ederek bitiriyordu. Bu demokratik, iyimser havanın yerini bugün milliyetçi anlayışları vurgulayan bir yaklaşım almış gibi görünmektedir. Rus medyasının son otuz yıldaki evrimi de bunu yansıtır. Gorbaçov’un Sovyetlerin dağılmasını ilan ettiği konuşma medyadan sorumlu son Sovyet devlet adamı, perestroikanın mimarlarından gazeteci Alexander Yakovlev tarafından hazırlanmıştı. O dönem Medya kontrolünün gevşetilmesi yeni Rus devletinde gazeteci ve televizyoncuların bir hayli etkili olacağının işareti gibiydi.

Medya gerçekleri çarpıtabilir, egemenler aracılığıyla alternatif bir gerçekliğin yaratılmasına katkıda bulunabilir. Sovyetler döneminde sistem tamamen kapalı olduğu için medyayı yönetmek ve yönlendirmek daha kolaydı. Bugün ise alternatif haber kaynaklarının bolluğu bu durumu güçleştirir. İktidar baskı ve kontrolünü

artırmak istemektedir ama mutlak bir şekilde medyaya hâkim olmanın güçlüğü ortadadır ve geçmişteki kötü anı ve hikâyeler unutulmamaktadır.

Bu bakımdan, Sovyetlerden sonra kurulan ilk özel Batı tarzı TV kanalı olan NTV'nin ilk sahibi Vladimir Gusinski'nin dramatik öyküsü Rus medyasının sıkıntılarını gözler önüne serer. NTV'nin misyonu Sovyet dönemi TV'lerinden farklı olarak halkı uyuşturmak yerine uyandırmaktı. Yeni bir ülkeye model olacak şekilde NTV kendisine hedef kitle olarak şehirli profesyonel kesimi belirledi. Sovyetlerin dağılmasından avantajlı çıkan ve piyasa reformlarından yararlanan, eğitilmiş ve liberal düşünceli bu kesim ülkede mobilize olabilecek ve ülkeyi değiştirebilecek kapasitede insanlardan oluşuyordu.

1990'ların iş dünyası cangılından hayatta kalmayı başarabilen oligarklardan Gusinski diğer oligarklar gibi parasını yalnızca devlet tahvillerine yatırmayıp daha fazla toplumsal sorumluluk gerektiren gazete veya televizyonlara yatırmasıyla övünüyordu. Kolay parayı seçmeyerek daha yaratıcı ve yenilikçi işler peşinde koşuyordu. Devletin fakir ve acınası durumda olmasından dolayı oligarklar bir nevi kendi 'paralel' devlet altyapılarını kuruyorlardı. Bu iş adamlarının çoğunlukla kendi küçük orduları, güvenlik birimleri, bankaları, dış servisleri ve tabii gazete ve televizyonları bulunuyordu.

Sovyetlerden yeni Rusya'ya geçişi temsil eden bu 'elitler' inanılmaz bir hızla değişen toplumun tüketim ve eğlence ihtiyaçlarına cevap verecek yatırımlar peşindeydi. Bunun farkında olan Gusinski NTV'nin kuruluşu için Sovyet döneminin yetenekli bürokratlarının deneyimlerinden yararlandı. Liberal ve sosyal demokrat tandanslı programcılarla NTV'nin popülaritesi hızla arttı ve ilk Çeçen savaşı sırasında NTV en büyük atılımını gerçekleştirdi. Aslında, NTV'nin Çeçenistan'a olan ilgisi savaşın başlamasının öncesine dayanıyordu. Bu bölgedeki huzursuzluktan haberdar olan NTV programcıları sık sık buraya ilişkin haber ve yorumlarda bulunuyorlardı.

Tabii, NTV'nin savaş başladıktan sonra tarafsız haberciliğini sürdürmek istemesi Kremlin'i çileden çıkarttı. Gusinski Kremlin'e çağrıldı ve Çeçen savaşını istedikleri gibi yansıtmazsa kanalının kapatılacağı tehdidiyle yüz yüze kaldı. Gusinski ve NTV programcılarını yatırımlarını riske attıklarının farkındaydı ama direnmeyi sürdürdüler ve Yeltsin yönetimi NTV'yi kapatmaktan vazgeçti. NTV'nin susturulması veya el değıştirilmesi işi Putin göreve geldikten yalnızca dört gün sonra gerçekleştirildi. Gusinski'nin *Media Most* ofisleri üniformalı ve maskeli adamlar tarafından basıldı. Baskının Putin'in onayıyla gerçekleştirildiğine dair kuşku yoktu. Bir süre sonra kanalın sahibi Gusinski de tutuklandı. O artık siyasi bir tutukluydu. Yabancı gazeteciler için güzel bir drama sunuluyordu hikâyesinde. Kimsenin pek Putin'i bu konuda suçladığı veya anımsattığı yoktu. Kendisi de bu işten haberi olmadığını söylüyordu. Savcıların yeterince kanıtı gerekçesi veya kanıtı olduğunu umduğunu demekle yetindi.

NTV ile Kremlin arasındaki gerilimli ilişki temel bir ihtilafa dair gibiydi. Bu, bireyci ve özelleştirme ürünü baronlarla devletçi ve merkeziyetçilerin çatışmasıydı. Gusinski'nin bakış açısına göre devlet mafya gibi davranıyordu. Devletçi bakış açısına göre ise oligarklar paralel bir devlet oluşturmuştu ve ülkeyi sömürüyorlardı. Kremlin NTV'nin ele geçirilmesi olayını siyasi bir nedenden çok bir tür iş anlaşmazlığına dayandırmak istiyordu. NTV'nin eski çalışanları ve diğeri bazı kuruluşlarıysa bunun özgür basın ve demokrasi için mücadele edenlerle otoriter siyasilerin mücadelesi olduğunu ileri sürüyordu. Her iki tarafın da haklı yönleri varmış gibi görünmektedir ama nihayetinde bu çatışmanın Gorbaçev'in yukarıda alıntılanan övünerek kurulmasına olanak verildiğini söylediği özgür basının işinin ne kadar zor olduğunu gösterir.

Medyanın gelişmesine izin verilen Gorbaçov dönemi glasnost politikası uyarınca 1980'lerin sonlarında bazı sistem eleştirisi yapabilen gazete ve dergilerin çıkışına izin verildi. Bu, bir medya endüstrisi ve bazı özgür düşünen gazetecilerin yetiştiği bir dönem oldu. Yeltsin döneminde özgür Rus basını altın çağını yaşadı. "Hatta Yeltsin hükümeti kitlesel medyanın gelişimi için oldukça ilerici bir yasa çıkarmayı başardı" (Lipman & McFaul, 2010: 111). Bu durum Putin döneminde pek

çok ilerici ama Kremlin'e göre kaos ve anarşi yaratan medya organlarının daha sıkı denetim altına alınmasıyla son buldu. Oligarklara ait medya kuruluşlarına da müdahaleler yapıldı. İlk özel Rus TV kanalı NTV baskı altına alındı (Lipman & McFaul, 2010: 116) ve daha sonra yukarıda hikâyesi anlatıldığı gibi kanal tamamen devletin eline geçti. Siyasi karışıklıklar, Beslan trajedisi gibi terör eylemleri ve Rus sınırında Ukrayna'da meydana gelen Turuncu Devrim gibi olayların medya tarafından Kremlin'in istediği gibi yansıtılması amaçlanıyordu. Kontrol altındaki medya politik gözetimin bir aracına dönüştürülüyordu. Bu süreç sonunda, ana akım medya hemen hemen tamamen devlet kontrolü altına alındı.

AB'nin Avrupa ve Batı karşıtı propagandayı çok sert şekilde uygulamakla suçladığı Kremlin kontrolünde medya uluslararası basın özgürlüğü indeksi veya Sınır Tanımayan Gazeteciler gibi kuruluşlar tarafından yayınlanan raporlarda da eleştirilir. Medya özgürlüğü bu raporlara göre ülkede dünya ortalamasının bir hayli altındadır. NTV'nin basılması gibi uluslararası kamuoyunun dikkatini pek çekmeyen olaylarla başlayan bu kötü karne 2014 kitlesel medya yasaları ve Ukrayna krizi sonrası iyice kötüye gitmiş gibi görünmektedir. Rus anayasası basın özgürlüğüne tam destek verir gibi görünmektedir ama yasaların uygulanması ve bürokratik engellemeler medyada bir tür öz sansürün oluşmasına yol açmıştır.

Özgür medya ise şimdi daha çok bazı internet siteleri, blog sayfaları ve Ekho Moskvı ile Telekanal Dojd gibi birkaç liberal tandanslı kuruluş tarafından kısıtlı imkânlarla temsil edilmektedir. Baskı ortamına rağmen özgür medyanın sesini tamamen kısmak mümkün değildir. 2008 krizini de bu bağımsız medya kuruluşları mümkün olduğunca gerçekçi değerlendirmeye çalışırken Kremlin'e yakın medya ülke için daha olumlu bir tablo çiziyordu. Medyadaki çoğulculuğun zayıflığı krizin ve diğer sorunların etkilerini örtbas etmekte şimdilik bir araç olarak kısmen başarılı olmuştur. AB ve Batı ile olan ilişkilerin yorumlanmasında da bağımsız medyayla kontrol altındaki medyanın bakış açıları sıklıkla çatışır. Medyanın büyük bir kısmının Rusya'nın Avrupa perspektifini rejimin resmi ideolojisi veya söylemine uygun olarak yansıttığı görülür.

Esasında medya Rusya’da başarısız bir darbenin ertesinde özgürce hareket edebileceği bir döneme girmişti. 19 Ağustos 1991’de Gorbaçov yönetimine karşı gerçekleştirilen ve başarısız olduktan sonra Sovyetler Birliği’nin sonunu getiren darbeyi müteakip toplumda KGB ve totaliter yönetim anlayışına karşı sert tepkiler gelişmişti. Toplumda demokratik reflekslerin gelişeceği umudu vardı. On yıl geçmeden, 31 Aralık 1999’da, eski bir KGB’linin Rusya’nın başına geçmesi ise tarihin bir cilvesi olsa gerek. KGB’nin yıkılışını beklerken daha sert bir devletçi anlayışla ortaya çıkması Putin’in özellikle 2014’ten sonraki dış politikasıyla da örtüşür. 2014 Soçi Kış Olimpiyatları’nda dış dünyaya barışçıl ve olumlu mesajlar veren Kremlin Soğuk Savaş sonrası en agresif politikalarını yürürlüğe koymaya başlamıştır. Çok kutuplu dünya stratejisinin bir gereği olarak iç kamuoyunda savunulan bu agresiflik Mihail Hodorkovski ve Garry Kasparov gibi yurtdışına sığınmış muhaliflerin eleştirilerine maruz kalmayı sürdürmektedir.

Bu gibi figürlerin temel argümanı Rusya gibi otoriter ülkelerde yaşayan milyonlarca insanı tecrit edecek yeni duvarların inşa edilmemesi bunun yerine bu insanların daha aydınlık ve özgür bir geleceğe kavuşmalarını sağlamaktır. Bu sav özgür ve kapalı dünyanın mücadelesi şeklinde formüle edilen Soğuk Savaş dönemi politik söylemlerini anımsatır. Rusya’da az da olsa bu tarz liberal görüşler gündeme gelir. Putin 2000 yılının başlarında ilk kez başkan seçildiğinde halkın öncelikleri güvenlik ve ekonomik sorunlardı. 1998’deki ekonomik çöküş halkı ciddi şekilde endişelendirmişti. Yeltsin’le yaptıkları işbirliği sayesinde önemli kazançlar elde eden oligarklar yolsuzluğunun sembolleri olarak meydandaydılar. Ayrıca, toplumda bir tür Sovyet nostaljisi de hâkimdi. Bu, komünizme geri dönüşe dair bir özlem değildi ama toplum bir şeyleri yitirdiğini hissediyordu ve Sovyetlerin topluma benimsettiği bir amaç için mücadele duygusu kaybolmuştu.

Putin toplumun bu beklenti ve düş kırıklıklarını iyi kullandı. 2000 yılında başa geçtiğinde etrafında pek çok etkili güç vardı. Yeltsin’in bazı danışmanları ve oligarklar hâlâ Kremlin sınırları içerisinde güç sahibiydi. Bunlar arasında, Yeltsin’in perde arkasında iş çeviren danışmanlarından Boris Berezovski ve işbirlikçileri Alexander Voloşin ve Roman Abramoviç gibi isimler vardı. Duma, Medya ve diğer

bazı sivil toplum kuruluşlarının da belli bir düzeye kadar gücü vardı (Kasparov, 2015a. 90).

Bu ortamda içeride olduğu kadar dışarıda da Rus siyasetini etkileyen güçler mevcuttu. Batılı yönetimler ve yatırımcılar, bugün Kremlin'in hedef tahtasında bulunan George Soros gibi spekülörler Sovyetler sonrası dönemde Rus ekonomisinin yapılandırılmasında rol oyandılar ama siyaset kurumlarının istedikleri şekilde batılı liberal anlayışları benimsemesini başaramadılar. Esasında, Soros Şubat 2000'de *Moskovski Novosti*'de yazdığı bir makalede Putin'in Rusya'ya açık toplumu getiremeyeceğini öngörmüştü. Yönetimin otoriter ve milliyetçi olacağını söylüyordu.

Soros'u yanıltmayan politikalar uygulamaya başlayan Putin aslında iktidarı tavizsiz bir şekilde devralmamıştı. Putin iktidarı ele alma karşılığında Yeltsin'e bazı sözler vermişti. Yayınladığı ilk kararnamenin Yeltsin'in korunmasına dair olması bunun bir göstergesidir. Daha sonra, gücünü sınırlandırabilecek oligarklar, medya, sivil toplum kuruluşları ve potansiyel muhaliflere el attı. Rusya'nın ilk bağımsız medya kuruluşu olan Vladimir Gusinski'ye ait NTV'nin polis tarafından basılması ve daha sonra Gusinski'nin tutuklanması, o dönem artık bir Duma üyesi de olan Berezovski'nin bölge valilerinin güçlerini kısıp onları merkeze tabi tutmayı öngören yasayı protesto etmesi bu durumun tipik örnekleridir. Berezovski daha sonra bu yasalara olan tepkisinden ötürü istifa etti ve 2003 yılında baskılara dayanamadığını ifade ederek Britanya'ya siyasi sığınma talebinde bulundu. 2013'te ise evinde ölü bulunarak Rus siyasetindeki şaibeli ölümler listesine eklenmiş oldu.

Muhtemelen bu tarz uygulamaların ve mutlak otoriterliğin önüne geçmek için Rusya Federasyonu'nun ilk başkanı Boris Yeltsin başkanlık süresini iki dönemle sınırlandırmıştı ve ardından gelecek kişinin de buna uymasını bekliyordu. 2007'de Yeltsin öldüğünde Putin anayasaya göre yalnızca bir yıl daha başkan olarak kalabilecekti. İktidarı bırakmaya niyeti olmayan başkan, muhtemelen perde arkasından işleri yürütmeye alışık biri olarak, başkanlığı başkan yardımcısı Dimitri Medvedev'e bırakmaya karar verdi. Başkan olunca Medvedev'in, doğal olarak, ilk işi Putin'i başbakan olarak atamak olacaktı.

Avrupa kamuoyu ve liderleri ilk önce bu değişikliğe pek bir anlam veremedi. İlk etapta, Nicolas Sarkozy gibi Batılı liderler bu göstermelik iktidar değişikliğini demokratik bir süreç olarak değerlendirme eğiliminde oldu. ABD ve AB, kısmen 2007'deki seçimlere dair şaibeleri dile getirseler de, buna pek ses çıkarmadı. Buna ilaveten, 2008'deki Gürcistan müdahalesi de AB'nin geçici olarak ortaklık görüşmelerini durdurma ve Rusya'ya sorumlu davranma beklentilerini iletmesinin ötesine gitmedi. Dolayısıyla, 2008'deki bu başkanlık oyunu Putin'in kolay kolay iktidarı bırakmayacağını gösteriyordu. AB ve ABD memnuniyetsizliklerini daha sert ifade etseler ve ekonomik yaptırımlar uygulasalar da Putin'i Kremlin'den uzaklaştırmak hâlâ, kendisi buna karar vermedikçe, mümkün gibi görünmemektedir.

Medvedev'in başkan seçtirilip gücü Putin'e teslim ettiği bu operasyon belki de Putin'in siyasi kariyerinin en başarılı işiydi. Sovyet tarzı siyasi bir oyun gibiydi. Batılılar belki de iktidar partisindeki ılımlıların bir şansı olduğunu düşüneceklerdi. 2012'de Putin'in anayasa değişikliğiyle tekrar başkanlık iddiasını ilan etmesi Medvedev'in geçici bir oyundan başka bir şey olmadığını gösterdi (Kasparov, 2015a: 186). Bu süreç zarfında AB ve ABD kimilerine göre boş yere Putin ve Medvedev arasında bir fark olabileceğini düşünüyordu. Daha önce de Kasparov 2001'de *The Wall Street Journal*'da çıkan bir makalesinde taze Putin yönetimini eleştirmişti. Kasparov bu genç Rus liderin Rusya'yı demokratik bir yörüngeye oturtmayacağını, yolsuzlukla mücadelede etkisinin zayıf kalacağını, Yeltsin'in dış politika çizgisinden sapacağını öngörüyordu (Kasparov, 2015b: 11). Bu düşüncelerini Putin'in ilk dış politika hamlelerinde Saddam Hüseyin, Muammer Kaddafi, Beşşar Esad ve Kuzey Kore lideri Kim Cong-İl ile iyi ilişkiler kuracağı sinyallerini vermesi üzerinden temellendirdi (Kasparov, 2015b: 13). Batı dünyasından kopmak demek, Kasparov'a göre, diktatörlerle yakınlaşmak ve Rusya'yı medeni dünyadan uzaklaştırmak anlamına geliyordu.

Kasparov 2001 ile 2015 arasındaki muhalif yazılarına ise Putin'in ekonomik politikalarına bir gönderme olarak değerlendirilebilecek bir isim koydu: *Ticaret Kaygıları*. Mevcut Rus yönetiminin hem iç hem de dış politikalarına ciddi eleştiriler getiren ve Rusya'nın Sovyetler döneminde kalan merkez-çeper anlayışını sorgulayan

Kasparov'un yazıları Rusya'da muhalefetin karşılaştığı zorluklara da değinir. 2007'deki bir başka yazısı Putin'in partisi '*Yedinaya Rossiya*'yı kastederek 'ülkede tek parti diktatörlüğü kurulmuştur' başlığıyla yayınlandı. Kasparov bugün de Rusya'daki bu 'diktatörlükle' mücadelede AB'nin daha etkili olmasını istemektedir ve Rus hükümetinin oluşturmaya çalıştığı yeni Avrupa fikrine karşı çıkmaktadır.

Bu bakımdan, Rusya'yı ekonomik olarak destekleyip toplumsal ve siyasi muhalefetle birlikte yaşam standartlarını ve nihayetinde demokrasisini ilerletmenin mümkün olup olmadığı sık sık AB-Rusya ilişkileri değerlendirilirken ele alınır. Kremlin için AB ülkeleri iyi birer gaz ve petrol müşterileridir. Avrupa'nın gaz ihtiyacı duyduğu kadar Rusya'nın da müşterilere ihtiyacı vardır. Karşılıklı bağımlılık söz konusudur. Ukrayna sorununa kadar AB ağırlıklı olarak Rusya'nın ekonomik gelişmesinin, en azından bu gelişmenin sektöre uğratılmamasının, demokratik gelişimi olumlu yönde etkileyeceği kanaatindeydi. Bugün bu fikir AB liderleri tarafından benimsenmemektedir ve Rusya'nın Avrupa'dan uzaklaştığı düşünülmektedir.

Buna ilaveten, Avrupalılık veya Batı perspektifine dair resmi bir söylemin inşa edilmesi bağlamında, medya, iş dünyası ve sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra, Kremlin'in politikalarını topluma benimsetmekte kullandığı araçlardan birisi de Ortodoks kilisesidir. Haziran 2013'te geçirilen anti eşcinsel yasası Kilise-Kremlin ittifakının bir ürünü gibi görünmektedir. Avrupa Konseyi'nin sözleşmelerine tabi Rusya'nın bu ayrımcı yasası uluslararası bir yankı bulmuştur. Lady Gaga gibi popüler figürler bu yasayı protesto etmişlerdir. Bundan dolayı Soçi Olimpiyatları'nın protesto edilmesi de gündeme getirilmiştir. Demokratik değerlerden uzaklaşmanın başka bir yönünü gösteren bu tür yasalar Rusya-AB çatışmasının derinleşmekte olduğuna işaret eder.

Rusya'nın Avrupa tarafından anti demokratik ilan edildiği bu dönemden önce Soğuk Savaş'ın sona ermesi tıpkı otuz yıl savaşlarını sona erdiren 1648 Westfalya barışı, Utrecht Anlaşması veya 1815 Viyana Kongresi gibi dünyaya uzun süreli barış ve sükûnet getirecek bir olay olarak değerlendirildi. Kısa süreli uluslararası barış ve

istikrar getirirler de tarihteki büyük kırılma noktalarını sonuçlandıran bu anlaşma ve süreçlerin dünyaya mutlak ve kalıcı bir barışı getirmesi mümkün görünmemektedir. Rusya'daki otoriterlik eğilimlerini de kısmen bu inanışta veya görüşte aramak gerekir. Mutlak barış mümkün değilse Rusya da Batılı rakipleri gibi uluslararası sistemi seçimleri, referandumları manipüle ederek kendi çıkarına göre düzenleme peşinde olabilir. Dışarıya karşı geliştirilen bu agresif tutum iç siyasete de yansır. Dolayısıyla, Rusya'da seçimlerin rekabetçi ve çoğulcu ortamda gerçekleştiğinden kuşku duyulmaktadır.

Bunun aksine, 1996'daki seçimler Rus siyasi tarihi içerisinde değerlendirildiğinde oldukça çoğulcu ve demokratik bir şekilde geçmişti. Ama bunu müteakip 2004, 2008, 2012 başkanlık seçimleri sonucu malum şekilde ve sönük geçmiştir. 1990'lı yıllarda Yeltsin döneminde seçimlerin rekabetçi bir ortamda geçmesi Yeltsin'in başarılı bir şekilde seçimi halkın komünizmle demokrasi arasında bir tercih yapması gerektiğini vurgulayarak sunmasında yatar. Halk demokrasiyi arzuluyordu ve daha az otoriter olduğunu düşündüğü kesimi destekledi. Komünist partisi lideri Züganov ile çekişen Yeltsin yenilik, demokrasi, çağdaşlaşma, kalkınma gibi argümanları kullanarak 1996 seçimlerinden zaferle ayrıldı. Yeltsin oligarkları ve medyayı yanına alarak geniş kapsamlı bir ittifak oluşturdu (Zimmerman, 2014: 191).

Sonraki seçimlerdeyse gözlemciler Rusya'da tam anlamıyla rekabetçi ve demokratik seçimlerin gerçekleştirilemediğini ileri sürmektedirler. 2008'de Medvedev'i başkan seçtirip kendisini başbakanlığa getiren Putin, 2012'de başkanlığı Medvedev'den geri alıp onu başbakan yapmıştır. Alexey Navalnı gibi iktidardaki Birleşik Rusya partisini 'sahtekarların ve hırsızların partisi' olarak nitelendiren muhalefetin sert çıkışlarıyla karşı karşıya kalan iktidar partisi 2011'de parlamentoda çoğunluğu kaybetti (Zimmerman, 2014: 300-301). Bu kayba rağmen Putin 2012'de başkan seçildi ve ülkedeki protestolarda Amerikan parmağı olduğunu ileri sürdü.

Otoriter yaklaşım bu süreçte devam ediyordu. Alexey Navalnı'nın tutuklanması ve protestolar üzerine serbest bırakılması ülkede tek parti iktidarı ve muhalefete yönelik tahammülsüzlüğün düzeyini gösteriyordu. Tüm baskılara rağmen

halkın bir kısmı, özellikle şehirli ve eğitimli kesim, Navalnı'nın tutuklanması veya Nemtsov'un Kremlin'in dibinde bir köprüde şüpheli bir şekilde vurulması gibi durumlarda sokağa dökülmektedir. Son parlamento seçimlerinde halkın önemli bir kısmının sandığa gitmemesi muhalefeti kararsızları ikna edip otoriter yönetimi değiştirme konusunda umutlandırmaktadır. Bununla birlikte, ortada yakın gelecekte iktidar partisini devirecek güçlü bir muhalefet görünmemektedir. Komünist Parti ve Liberal Demokrat Parti ile iktidar arasında muhalefeti kontrol altında tutmaya yönelik örtük bir işbirliği varmış gibi görünmektedir ve bu üç partinin Avrupa pespektifi ve AB'ye yönelik ortak bir tutumu bulunur.

Hâlihazırdaki Putin yönetimi 2000 seçimleriyle iktidara gelmiştir. Bu seçimden önce Putin'in rakibi Primakov yarıştan çekilmişti. Yeltsin de Rusya'yı Putin'in düze çıkaracağına inanıyordu. Putin başbakanlığı döneminde Yeltsin'e kendisini ispat etmişti. Böylece, bu süreç sonunda, Rus siyasetinde 'Schumpeterci demokrasi' anlayışı yerini devlet kapitalizmi ve kısmi otoriter bir eğilime bırakıyordu. Schumpeterci demokraside siyasi kararlar halkın oylarını rekabetçi bir şekilde kazanmayı başaran bireyler tarafından alınır. Piyasa sistemi seçim sistemine uyarlanmıştır. Rus siyasetinde bu rekabet ve çoğulculuğun zayıflamaya başlaması 2000 seçimlerinden sonra gerçekleşmiştir.

Aslında, Putin 2000'deki başkanlık seçimlerinin ilk raundunu görece olarak küçük bir farkla kazanmıştı. Oyların % 52,9'unu aldı. Demokratik rekabet ve şeffaflık açısından soru işaretleri barındıran bir seçimdi bu. Her şeyden evvel Yeltsin'in istifa zamanlaması manidardı. Ayrıca, devlet televizyonu seçimlere dair bir oldubitti havası veriyordu. Her şey Putin'in lehine düzenlenmişti. Başkan vekili olarak Putin iktidarın tüm olanaklarından yararlandı. Diğer rakipleri haksız rekabetten şikâyetçiydi. Bununla birlikte, Mart ayındaki başkanlık seçimlerinden sonra gerçekleştirilen bir ankette katılımcılara başkan adaylarıyla ilgili sorular yöneltildi. Katılımcılara altı konuda soru soruldu. Bunlar, ekonomik kalkınma, toplumsal istikrarı temin etme, hak ve özgürlükleri savunma, Çeçen sorununun çözülmesi, yurt dışında Rusya'nın çıkarlarını temsil etme ve suç ile yolsuzlukla

m¼cadeleye dairdi. T¼m bu meselelerde katılımcılar Putin'in diğerk adaylardan daha başarılı olacağına inanıyordu (Zimmerman, 2014: 233-234).

Putin imajını içerde güçlü bir şekilde oluştıuruyordu. 2004 seçimlerinden de zaferle ayrılan Putin'in partisinin 2008'deki seçimlerden sonra kısmi otoriterlikten daha güçlü bir otoriter anlayışa geçiş yaptığı ileri sür¼lmektedir. Bu süreçte içteki otoriterleşmenin dış siyasetle sıkı ilişkileri vardır. Bu otoriterleşme sürecinin ortaya çıkmasında renkli devrimlerin, yakın çevreye söz geçirememenin ve uluslararası sistemde zayıflamaya başlamanın ¼lke içinde yarattığı hayal kırıklıklarının iç siyaseti düzenlemek için kullanılması etkili olmuştur. Yine, Beslan trajedisi gibi olayların ertesinde Putin yönetimi tarafından bölgesel özerkliklerin kısıtlanması ve devletin daha da merkezileşmesi için yasalar çıkarılmıştır. Dışarıdaki ve içerdeki olaylar merkezi yönetimin güçlendirilmesi için bahaneler veya gerekçeler olarak kullanılmıştır. Protesto ve tepkilere karşı iktidar partisi sokaktaki mobilizasyonu kendi lehine dengelemek için çeşitli örgütler kurmuştur.

Batılı anlamda Rus demokrasi deneyimi henüz gelişme aşamasındadır. Siyasi tarihi oldukça derin siyasi teorik tartışmalarla dolu olan Rusya'nın demokratik reformları gerçekleştirmeyi bir süre daha erteleyeceği beklenmektedir. Görünüşte de olsa seçimle işbaşına gelen bir yönetimi ve halkın seçtiğı vekillerden oluşan parlamentosu bulunan Rusya'nın tam anlamıyla otoriter veya tam anlamıyla demokratik olmayan karma, kendine has bir düzeni vardır. Muhalefeti açık veya örtük bir şekilde şimdilik bastırma yoluna giden iktidar partisinin halkın bir bölümünün tepkilerini daha ne kadar bastıracağı bilinmez ama her halükarda toplumun özg¼rl¼k ve sivil haklara dair talepleri tam olarak bastırılamaz. AB de bunu bildiğinden Rusya'nın mobilize olabilen ve Batı standartlarında demokrasi arzusu taşıyan kesimlerinin mücadelesine sempatiyle bakar ve Rusya'nın Avrupa'ya dair bakış açısının bu kesim tarafından biçimlendirilip yeniden inşa edilmesini arzu eder.

3.1. Enformasyon Savaşları

Rusya'nın gittikçe güçlendirdiği propaganda araçları da Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan Rusya-Batı geriliminin başka bir boyutunu gösterir. Yeni Rus siyasetini biçimlendirenler enformasyon savaşlarına ciddi emek ve kaynak harcamaktadır. 2014'teki Ukrayna müdahalesinde Kremlin'in muazzam bir propaganda faaliyeti yürütmesi uluslararası kamuoyunun gözünden kaçmamıştır. Bağımsız bir kamuoyu yoklama organizasyonu Levada Center'ın müdürü Lev Gudkov 'bugün Rusya'da agresif ve yanıltıcı bir propaganda gözlemlenmektedir... bu Sovyetler Birliğinde şahit olduğumdan çok daha kötü' demiştir. Tanınmış yayıncı İrina Prokhorova ise Putin'in propagandasını 'Stalinist' olarak değerlendirmiştir (Herpen, 2016: 1).

Propaganda yalnızca insanları ikna etmeye veya yalanlar üretmeye dayalı bir mefhum değildir. Gerçekleri bağlamından koparmak veya çarpıtmakla da ilgilidir. Erken dönem Bolşeviklerin Komünist Partisi'nin Merkezi Komitesi'nde bulunan Ajitasyon ve Propaganda Bölümünü (*otdel ajitasii i propagandi*) kurması devletin kültür, sanat, yayıncılık, basın ve bilim gibi alanları denetlemesi ve yönlendirmesini amaçlıyordu. Devrimin ilk yıllarında bu bölüm genel olarak Sovyetler Birliği içindeki halkları izliyordu ama çok geçmeden bu birim faaliyetlerini diğer ülkelere yaydı. Bu çerçevede, propaganda insan zihnine yönelik eylemleri içerirken ajitasyon faaliyetleri insanların duygularına hitap ederek harekete geçmelerini amaçlıyordu.

Bolşeviklerin büyük bir kısmı o dönemlerde kendi davalarına son derece inanmış insanlardı. Dolayısıyla, sansür, baskı, yanıltma gibi şeyleri kullanıp toplumu yönlendirmekte bir sakınca görmüyorlardı. Esasında, bu konudaki başarıları Nazilere de ilham verecekti. Bolşevik propaganda yöntemleri yeni sayılırdı ama kamuoyunu manipüle etmek için sansür ve yalana başvurmak Çarlık Rusya'sı dahil pek çok ülkenin başvurduğu bir yöntemdi. Eski bir ajan olan Putin'in bu propaganda ve ajitasyon yöntemlerini çok iyi bildiğini söyleme gerek yoktur. Tabii, Putin dönemi propaganda anlayışı Sovyet döneminin basit bir kopyası değildir. *Pravda* yerine bugün etkinliğini her geçen gün artıran ve CNN, BBC gibi kurumlara rakip olmaya başlayan RT ve Sputnik gibi medya kuruluşlarını kullanır. Kremlin psikolojik

mücadele tekniklerini ilerletmiş gibi görünmektedir. Soğuk Savaş döneminde Batı dünyası tarafından pek dikkate alınmayan ve dışa kapalı olan Sovyet medyasının yerini son derece dışa dönük ve etkili uluslararası yayın yapan Rus medyası almıştır. Bu etkinliğin diğer bir nedeniyse Kremlin'in bu medya kuruluşlarına aktardığı cömert paralardır. Bu sayede, bugün Kremlin'in mesajları Soğuk Savaş dönemine oranla Batı dünyasında oldukça daha fazla bilinir hale gelmektedir.

Moskova etkili propaganda örneklerini Ukrayna krizi sırasında göstermiştir. Maydan isyanına katılanların Batılı gizli servislerin güdümünde oldukları, yeni Ukrayna hükümetinin yasal olmadığı ve gösterilere katılanların çoğunun Nazi sempatzanı veya antisemitik olduğu gibi iddialara inananların sayısı Batı'da bile bu propaganda sayesinde az değildir. Bu gösterilere bazı faşist oluşumların (*Pravi Sektor* gibi), AB ve ABD'den yetkililerin, sağcı 'Svoboda' (özgürlük) partisinin katıldığı doğrudur ama bunların isyanın başlamasının tek sorumluları olduklarını öne sürmenin ne kadar gerçekçi olduğu tartışılır. Özellikle Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerinden gözlemciler olayın bu yönünü vurgulamışlardır. Polonyalı gözlemci Jolanta Darczewska'ya göre:

“Kırım Operasyonu Rusya'ya tüm dünyaya enformasyon savaşı konusundaki yetenek ve potansiyelini gösterme fırsatının ortaya çıkmasına yaramıştır. Amacı çeşitli türde gizli ve açık kanallar (gizli servisler, diplomasi ve medya), psikolojik etki, ideolojik ve siyasi sabotajları kullanarak diğer ülkelerdeki elitleri ve kitleleri tabi hale getirmek için yöntemler tespit etmektir” (Herpen, 2016: 4).

Polonyalı veya Baltık ülkelerinden gözlemcilerin bu enformasyon savaşını değerlendirirken kısmen tek yanlı davrandıkları da ileri sürülebilir. Çünkü Rusya amaçlarına ulaşmak için propaganda ve ajitasyon kullanıyorsa benzer yöntemlere AB veya ABD'nin başvurmadığını (muhtemelen daha örtük bir şekilde) ileri sürmek ne kadar gerçekçi olur? Rus medyasının çarmıha gerilen üç yaşındaki çocuk veya MH-17 Malezya uçağının düşürülmesi gibi olayları çarpıttığı doğrudur. Hatta yanlış haberlere karşı Londra bazlı bir Ukrayna sitesi bulunmaktadır (www.stopfake.org).

Bu sitede Rusya'nın çarpıtmaları ve yanlışlarını ortaya konmaktadır ama Batı yanlısı kesimin de Ukrayna'da yolsuzluğa battığı ve Rus kökenli Ukraynalılara kötü muamelede bulunma potansiyelinin olduğu yadsınamaz. Eski Sovyet ve Doğu Avrupa ülkelerinin Rusya'nın propaganda savaşına kısmen duygusal yaklaştığı ileri sürülebilir. Bu kesimin eleştirileri Batı'nın Rusya'nın agresif propaganda yöntemlerine yeterince sert karşılık vermediği söylemine odaklanır.

Bu sebeple, Rusya içinde de Batı destekli STK'ların bir tür yumuşak güç ögesi olarak Rus devletinin uluslararası arenada etkinliğini azaltmak için faaliyet gösterdiği ve propagandada bulunduğu görüşü yaygındır. Putin 27 Şubat 2012'de *Moskovskie Novosti* gazetesinde yayınladığı makalede yumuşak güç araçları sayesinde Batı'nın egemen ülkelerde kamuoyunu manipüle ettiğini, 'sahte STK'lar' kurarak bazı ülkelerin siyasi yaşamına müdahalelerde bulunduğunu öne sürüyordu (Putin, 2012). Karşılıklı suçlamalar ve enformasyon savaşları Rusya'nın ve Batı'nın uluslararası kamuoyu nezdinde kendi imgelerini oluşturma çabalarıyla biçimlenmektedir. Putin'e göre Rusya'nın imajı kendileri tarafından değil, başkaları tarafından oluşturulmakta ve bu yüzden çarpıtılmaktadır. 214 Valdai Kulübü Konferansında da Putin bu durumdan yakınıyor ve Rusya'nın bilim, sanat ve medeniyete katkılarının görmezden gelindiğini ifade ediyordu.

Bu durumda Rusya'nın yapması gereken şey Batı kaynaklı dezenformasyonla mücadele etmektir. AB parlamentosu da buna mukabil Rus propagandasıyla mücadele kararı almıştır. Karşılıklı olarak her iki taraf birbirinin propaganda araçlarıyla mücadele edecektir. Enformasyon savaşının Rusya ve AB için olumlu bir imaj yaratma çabasıyla ilgili olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Rusya yanlısı medya AB'nin zayıf noktalarını sık sık gündeme getirir. Bu bakımdan, Rusya'nın AB'yle mücadelesi yalnızca basın yayın organları satın almak ve Kremlin'in istediği şekilde yayın yaptırmak değildir. Sovyetler döneminden beri Avrupa'daki bazı partiler Moskova tarafından desteklenmiştir. Tabii, bugün artık sol partilerden ziyade AB karşıtı popülist ve sağ partiler desteklenmektedir. Rus desteğinin kapsamı aşırı sağla da sınırlı değildir, François Bayrou gibi Fransız merkez sağında bulunan adaylara bile Rus kaynaklar tarafından finansal destek teklifleri götürülmüştür.

Britanya’da da Rus siyasi etkisinin varlığına dair söylentiler mevcuttur. Bu söylentilerde Putin’e yakın oligarklardan Oleg Deripaska başrolü üstlenmektedir. Bu ilginç hikaye 22 Ağustos 2008’de dönemin AB ticaret komiseri Peter Mandelson ve Muhafazakar partiden milletvekili ve gölge bakan George Osborne’un Yunanistan’ın Corfu adasında medya devi Rupert Murdoch’ın kızı Elisabeth Murdoch’ın kırkinci doğum gününü kutlamak için biraraya gelmeleriyle başlar. Oleg Deripaska da bu partidedir ve bu iki siyasetçiyi yatına içki içmeye çağırır. İki gün sonra Osborne yanında Muhafazakar Parti yardım toplama sorumlusu Andrew Feldman ve Deriskapa’nın iş arkadaşı banker Nat Rothschild ile birlikte Deriskapa’nın yatına geri gelir. Bu buluşmadan sonra Osborne Mandelson’ın dönemin başbakanı Gordon Brown hakkında aşağılayıcı sözler söylediğini *Sunday Times*’da ileri sürer. Bu, Muhafazakarların İşçi Partisini karıştırmak için kullandığı bir koz gibi görünüyordu (Herpen, 2016: 100-101).

Birkaç gün önce Mandelson Gordon Brown tarafından kabinede ekonomi bakanı olarak atanmıştı. Deriskapa’nın İngiliz siyasetini Rusya adına manipüle etme söylentileri dolaşıyordu ortada. Nat Rothschild da *Times*’da bir mektup yazdı. Mektubu bomba etkisi yaratmıştı. George Osborne’un yardım toplama sorumlusu Andrew Feldman ile birlikte Deriskapa’nın yatına gidip işadamlarının Britanya’daki şirketlerinden birisi aracılığıyla bağış aldığını söylüyordu.

Tabii, Osborne ve Feldman bu iddiaları şiddetle yalanladı. Olay bununla bitmedi. AB ticaret komiseri Peter Mendelson’ın Deriskapa’nın alüminyum şirketleri için son derece avantajlı AB gümrük vergileri konusunda düzenlemeler yapıldığı iddiaları ortaya atıldı. *Independent* gazetesinde “Son bir İyilik mi? Mandelson’ın En Son Yasası Nasıl Brüksel’de Rus Oligarkı Coşturdu?” başlığıyla bir makale yayınlandı (Herpen, 2016: 102). Mandelson ile Osborne’un Deriskapa ile buluşmalarının Britanya basının gündemine gelmesi üzerine Kremlin’e yakın işadamlarının Batı’da Rusya yanlısı güçlü siyasi lobilerin oluşturulmasına katkıda bulundukları şeklinde yorumların artmasına yol açtı. Putin yönetimi iş adamları aracılığıyla Avrupa’da yeni dostlar kazanmaya çalışıyordu.

Kremlin'in dost siyasi partiler arayışı Batı ile sınırlı değildir. Estonya'daki Merkez partisi ve Çek Cumhuriyeti'nde eski başkan Vaclav Klaus'un Moskova'ya yakınlığı bilinmektedir. Moldova'da son seçimleri Rusya yanlıları kazanmıştır ve Macaristan'da hükümet Rusya'ya karşı ılımlıdır.

Bununla birlikte, AB içinde Rusya'nın öncelik verdiği ülkeler güçlü ekonomilerinden dolayı Almanya, Fransa ve İtalya'dır. Schröder dönemi Almanya-Rusya siyasi yakınlığının yanısıra *Alternative Für Deutschland* gibi yeni aşırı sağ partiler Rusofil olarak değerlendirilmektedir. Chirac'dan Sarkozy'ye ve bugün Marine Le Pen'e kadar bir dizi Fransız politikacının Rus sempatisi bilinmeyen bir şey değildir. Sarkozy'nin başkanlığı döneminde Fransız hükümeti Almanya ve Rusya ile birlikte yeni bir Avrupa güvenlik mekanizması oluşturmak istiyordu. Çok kutuplu bir dünya ve alternatif güvenlik organizasyonları kurma peşinde olan Kremlin'i bu teklif mutlu etmişti, Rus siyasetinin görmek istediği Avrupa siyaseti bu idi ve bu tarz söylemler Rusya'nın Avrupa perspektini biçimlendirilmesinde etkili olabilir ve hatta AB-Rusya ilişkilerinin düzelmesine bile katkı sunabilirdi. Rusya'nın Avrupa ile giriştiği enformasyon müaceddesi, esasında, bu fikrin gerçekleştirilmesine dayanıyordu.

Rus propaganda makinasının en son başarılarından birisi olarak değerlendirilebilecek 2016 ABD başkanlık seçimlerine Rus müdahalesi gündemi sarsan olaylardandır. Rusya bu vakada başarılı gibi görünmektedir fakat propaganda makinası artık "sinsiliğini" veya "görünmezliğini" kaybetmiştir. Artık, pek çok Batı ülkesi Rusya'nın seçimlere veya referandumlara müdahalesine karşı "uyanık" bir pozisyona geçmiştir. Bu durum Rusya'nın yürüttüğü çok boyutlu hibrit savaşta seçimleri istediği şekilde manipüle etme yeteneğinin azalmasına yol açabilir. Trump'ın seçildikten sonra Rusya'ya yönelik yaptırımları kaldırma-maamsı veya kaldıramaması bunun bir göstergesidir. Ayrıca, Putin'in bu gözüpek seçim müdahalesi operasyonu siber olanaklardan, hekllemelerden, sahte sosyal medya hesaplarından ve klasik KGB tekniklerinden yararlanıyordu. Bu bağlamda, Kremlin yetkilileri bir yanılgıya düştüler, ABD Rusya'nın bir kopyası değildi ve işler

Rusya’da olduğu gibi yürümüyordu. Başkan Trump güçler ayrılığının güçlü olduğu ABD’de Rusya’nın istediğı şekilde hareke tedemezdi.

Esasında, Rusya’nın ABD seçimlerine müdahalesi özel olarak Trump’un seçilmesine odaklanmamıştı. Bernie Sanders’in da Demokrat Parti adayı olarak yarışa girmesi Kremlin’in işine geliyordu. Fakat Rusya’nın Trump ile olan bağları yeni değildir. Rus rejimi 6 yıldan fazla bir süredir Trump’ı desteklemektedir ve seçime destek yalnızca siber dünya ile sosyal medya üzerinden gerçekleştirilemiştir.

Bizzat Trump ile Rus yetkililere aracılık edenler bulunmaktadır. Dönemin Rus büyükelçisi Sergey Kislyak Trump’a yakın kişilerle gizli görüşmeler yapmıştır. Michael Flynn, George Papadopoulos, Paul Manafort bunlardan birkaçıdır. Ayrıca, Veselnitskaya buluşmalarında Trump’a destek konusu konuşulmuştur (Harding, 2017: 269-270). Rusya’nın enformasyon mücadelesi ve Hibrit savaşı Trump vakasında ilk başta başarı kazanmış gibi görünse de yöntemlerini ifşa etmesi bakımından Kremlin’i strateji değiştirmeye zorlayabilir.

3.2. Kült bir Figür olarak Putin

Rusya’nın son yıllarına içerde ve dışarıda uyguladığı politikalarla damga vuran Vladimir Putin ne istemektedir? AB ve ABD ile ilişkilerini bozma pahasına Gürcistan ve Ukrayna’ya müdahalede bulunulması kararını verdi. Kimilerine göre yeni bir Soğuk savaş başlatmaktan çekinmedi. Avrupa’nın haritasının değişmesini, uluslararası anlaşma ve taahhütlere rağmen, gerçekleştirdi. Agresif dış politikasıyla Putin Batı’nın ilgi odağı olmaya devam ediyor. Eski bir KGB ajanı olarak Putin ilk göreve geldiğı 2000 yılında Batılı haber kaynakları tarafından gizemli bir kişilik olarak yansıtıldı. Elbette bunda Soğuk Savaş döneminin Rusya’sının Batılı ülkeler tarafından karanlık ve kapalı bir imgeye hapsedilmesinin de rolü vardı. O dönem Rusya’sı ötekileştirilmişti ve dolayısıyla siyasi figürlerine, bu figür bir de eski bir KGB ajanıysa, bir tür gizem atfediliyordu. Putin de gizemli bir karakter olarak ortaya çıktığında onun ne istediğini bilen Batılı pek yoktu.

Son dönem ortaya çıkan Batı-Rusya veya Rusya-AB ihtilaflarıysa Putin'in temelde ne istediğini ortaya koydu. Putin ülkesinin ciddi bir küresel güç olmasını istiyordu. Rusya'nın Kırım'ı ele geçirmesi veya Gürcistan'ın bir kısmına el koyması ve Suriye'ye müdahale etmesi bunun en bariz göstergesiydi. Batılı siyasetçileri endişelendiren şeyse aslında Kırım'ın Ukrayna'nın elinden çıkması veya Suriye müdahalesi değildi. Gizemli kişiliğinin ardındaki agresiflik ortaya çıktıkça Batılı siyasiler Putin'in Kırım ile yetinmeyeceğini daha fazlasını, Baltık ülkeleri örneğin, isteyeceğini düşünmeye başladılar.

Bununla birlikte, Rusya'nın gücünün abartıldığını düşünenler de yok değildir. Eski Alman dışişleri bakanlarından Joschka Fischer bir röportajında Putin için şöyle demişti:

“O Rusya'yı abartıyor. Rusya'nın (aslında) kapsamlı bir modernizasyon gerçekleştirmeden eski gücünü toparlayacak kapasitesi yok. Hatta Rusya'nın eskisinden bile geriye gideceğinden korkuyorum. Böyle bir şey olursa gerçekten yazık olur” (Berndt, 2015: 48).

Fischer gibi Batılı, AB'den veya ABD'li siyasilerin bu şekilde Rusya'nın zayıflığını ima etmesi kuşkusuz Putin ve çevresini öfkelenmiştir. Buna rağmen, aslında, Rusya da modernleşmek veya daha kısa sürede ekonomisini güçlendirmek için Batı'nın teknoloji ve sermayesinin işine yarayacağını bilincindedir - yaptırımlar sonrası Rusya'dan yaklaşık 70 milyar dolarlık Batı kaynaklı sermaye çıkışı ekonomiyi zor durumda bırakmıştır - ama her şeye rağmen Batı'ya alternatif olma ve özgün bir medeniyet anlayışı geliştirme iddiasını da sürdürmek istemektedir. Günümüzde yalnızca nükleer silahlarla küresel bir güç olmak mümkün değildir. Fischer da buna dikkat çekmek ister. Buna ilaveten, AB liderlerinin önemli bir kısmının temel savı Putin'in riskli politikalarının Avrupa için bir tehdit olmaktan ziyade kendi ülkesi için bir tehdit oluşturduğudur.

Buna mukabil, Putin'in Batı ile olan gerginliklere tepkisini ve politikalarını ima yoluyla değil artık açıktan dile getirdiği söylenebilir. 2007 Münih konuşması bu

durumun tipik bir örneğidir. 18 Mart 2014'te Kırım için yaptığı konuşmada da ortada uluslararası hukuk ihlali olmadığını, bunun Kırım halkının bir tercihi olduğunu ileri sürmüştür. Örnek olarak da ABD ve AB ülkelerinin Kosova'da yaptıkları 'oldubitti'yi göstermiştir ve Batı'nın 'çifte standardı'ndan söz etmiştir.

Putin bu açık sözlülüğünü 4 Aralık 2014'teki yıllık ulusa sesleniş konuşması ve basın toplantısında da sürdürdü, burada Ukrayna ve Rusya halklarının ortak geçmişlerini vurguladı:

“Etnik yakınlık ortak dil ve maddi kültür, ortak topraklarıyla birlikte Hristiyanlığın güçlü bir manevi bağ olduğu büyük doğu Slav dünyasının iki kavmi, Rusya ve Ukrayna ulusları ortak bir devlet oluşturmuşlardı. Bu manevi temel üzerinde atalarımız sonsuza dek yaşayacak bir halkı oluşturmuşlardı” (Berndt, 2015: 94).

Rusya ile Ukrayna arasındaki derin kültürel ve tarihsel bağlara diyecek bir şey yok ama Ukrayna halkının Rusya'dan kopup Batı dünyasına girmek istemesinin temel nedeni Ortodoks Slav geçmişini inkâr etmek değil, yaşam standartlarını iyileştirmektir. Bu umutla AB değerleri kutsanmıştır ama AB'nin Ukrayna halkına refah getireceğinin garantisi yoktur. Ukrayna halkının özlemini çektiği refah düzeyini Putin Rusya'sının da sağlama olanağı bulunmuyor gibi görünmektedir. Putin kültürünün tek başına bu Slav kardeşliğini tesis etmesi mümkün değildir.

Bunun farkında olan Putin de ülkesinin küresel güç olması için halkından bazı fedakârlıklar istiyor ve bu konuda halkını ikna etmiş gibi de görünüyor. 28 Eylül 2015'te yaptığı konuşmada Rusya'nın uluslararası etkinliğinin Orta Doğu'ya da uzandığını ifade ediyordu. Batılı yetkililere göre Putin ülke içindeki reformlardan söz edeceğine bu konuşmada agresif dış politikasını vurguladı. Medvedev ve dışişleri bakanı Lavrov da Batı'nın Putin'i devirmek için uğraştığı mealinde şeyler söyledi. Putin yanlısı Rus elitlerine göre Rusya'nın küresel güç olmasının yolu Putin'in yolunu takip etmekten geçiyordu ve bu yolun mistik çağrışımları da bulunmaktadır.

Kurtarıcı Mesih anlayışı Rus toplumunda manevi ve dini temelleri olan güçlü bir anlayıştır. Tabii, Rus halkının tamamının bu tarz bir şeye inandığı öne sürülemez ama toplumun önemli bir kısmının bu düşünceden etkilenmeye açık olduğu ileri sürüle. Rusya'yı yeniden küresel bir güç ve çok kutuplu dünyanın liderlerinden biri haline getirecek kişinin karizmatik/kült bir lider olacağını düşünen çok. Alexander Dugin gibi popüler figürler Putin'i ima ederek siyasi Mesih'in nasıl biri olduğunu tarif ediyor. Güvenlik danışmanı Nikolay Patruşev gibi pek fazla göz önünde bulunmayan ama Putin'in yakın çevresinde etkili olan pek çok kişi bu imajın güçlendirilmesine katkıda bulunmakxtadır (Zıgar, 2016: 344). Rusya'daki bu kurtarıcı lider düşüncesi Dostoyevski'den Ortodoks Kilisesi'ne ve Rasputin'in ilginç karakterine kadar gider. Toplumun özellikle zor zamanlarda mistik ve eskatolojik arayışlar içerisine girmesini gösteren bir durumdur bu.

Bazı çarlar veya 1917 Devrimi'nin liderleri de kutsallaştırılmıştı. Şimdi bunu Putin'in aurası ve kültü temsil etmektedir. Rusya'da siyasi Mesihçiliğin komünist dönemden sonra Ortodoks kilisesinin baskı altına alınmasına rağmen ayakta kalmayı başarması Rus toplumunda bu düşüncenin ne kadar derin köklerinin olduğunu gösterir. Bu mistik görüşler haliyle toplumda komplo teorilerinin daha yaygın şekilde rağbet görmesine yol açar. Yahudilerin dünyayı ele geçirme planı olarak etrafında epey gürültü koparılan Siyon Protokollerinin 1903'te ilk kez Rusya'da ortaya çıkması ilginçtir. 1993'te bazı Ortodoks din adamları bu protokollerle Yahudilerin dünya medyası ve ekonomisini ele geçirip Avrupa Hristiyanlığına yön vermek istediklerini iddia etti. Putin bugün Soros gibi Yahudi kökenli spekülâtörleri Rusya'yı zayıflatmakla suçlayarak zaman zaman bu komplo teorisi atmosferine katkıda bulunuyor gibidir.

Putin'in bu ruh halinin farkında olan Sovyet dönemi uzmanı ABD'li siyaset bilimciler hâlihazırdaki kriz için önerilerde bulunmaktadırlar. Zbigniew Brzezinski de Putin Rusya'sının Çin ile birlikte Amerikan çıkarları doğrultusunda yönlendirilmesini aksi takdirde küresel bir kaosun kaçınılmaz olacağını söylemektedir. Brzezinski'ye göre Ukrayna olmadan Rusya Asya ile sınırlandırılmış

olur ama Ukrayna ile birlikte bir Avrasya gücü haline gelir. Putin'in de Ukrayna'da ısrar etmesinin sebebi budur.

Bugün Rusya'da Putin ne diyorsa doğrudur diye düşünenlerin sayısı kuşkusuz az değildir ve Putin'in partisi Birleşik Rusya (*Yedinaya Rossiya*) 18 Eylül 2016'daki son milletvekili seçimlerinde oyların hemen hemen yarısını almıştır. Bununla birlikte, seçime katılım oranı toplam seçmen sayısının yarısından az olmuştur. Bu, seçmenin iktidar ve muhalefet partilerine güveninin azaldığını gösterir. Son yıllarda yaşam standartlarında ciddi bir düşüş yaşayan Rus halkının önemli bir kısmı siyaset aracılığıyla bir şeyleri değiştirebileceğine pek inanmamaktadır. Yine de, Putin'in Kırım'ı Rus topraklarına onay veren Rusların sayısı ezici çoğunlukta gibi görünmektedir, bu da Putin kültürünün güçlenmesine katkıda bulunur. Rusya'nın Avrupalılaşması da günümüzde Putinizmin bakış açısına göre değerlendirilmektedir.

Bu bakış açısının geliştirilmesinde evvel, Putin öncesi Sovyet sonrası Rusya Batılı şirketlerin iştahını kabartan devasa bir pazardı ve o dönemki Rus hükümeti ünlü İngiliz ve Amerikan üniversitelerinde hocalık yapan iktisatçıları danışman olarak atayarak kapitalizme hızla geçmeye çalıştı. Yegor Gaydar Polonya gibi ülkelerin kapitalizme geçiş sürecinde işe yarayan 'şok terapisi'nin kendi ülkesinde de işe yarayarak kişilere ekonomik özgürlük getireceğini ve girişimcilerin önündeki tüm engelleri kaldıracağını öngörüyordu. Bunun aksine, birkaç yıl içinde milyonlarca Rus aşırı şekilde yoksullaştı. Çok dar bir girişimci azınlık korkunç bir servet elde edebildi. Yeltsin döneminin ekonomik bilançosu buydu. Yeltsin yönetimi altında pek çok özgürlük getirilmişti. Basın, ifade özgürlüğü veya toplantı, gösteri özgürlükleri kısıtlanmıyordu ama bu özgürlükler ekonomik başarıyla desteklenmeyince halkta büyük hayal kırıklığı oluştu.

Bu süreçte Rus dış siyaseti Batı ile ilişkilerini fazla germemeye ve AB ile yakınlaşmaya çalıştı. Rus tarafının kendisi açısından jest olarak değerlendireceği hamlelere Batı ilgisizdi, yalnızca Rus pazarından en büyük payı kapmaya çalışıyor ve Soğuk Savaş'ın galibi olmanın keyfini sürüyordu. Bu durum Ruslar için utanç ve aşağılanma demektir. Aslında, AB ve ABD İkinci Dünya Savaşı sonrasında Marshall

yardımı durumunda olduğu gibi kriz içindeki Rusya'ya yardımcı olabilseler belki de Rusya demokrasiye geçiş yapabilecekti. Kremlin'in kiraladığı Batılı ekonomistler ve Batılı lkeler Rus toplumunun sorunlarına çözüm retemiyordu. Rusların yaşıadığı psikolojik travmayı anlayamıyorlardı.

Bu ortamda Rus toplumunun bir Mesih, bir kurtarıcı aramasının pek yadırganmaması gerek. Putin ve ekibi toplumun kurtarıcı beklentisinin farkındaydı ve halkın kaybolan özgüvenini kazandırmakla işe başlamaları gerektiğini biliyorlardı. Dış politikada ülkenin özgüvenini yeniden kazanması da gerekiyordu, bu sayede iç kamuoyunun morali de düzelebilirdi.

Dış siyasette, Putin'in ilk dönemlerinde, temel mesele eski düşman ABD ve AB lkelerinin yeni dostlar olup olmayacağı idi, Rusya'nın Avrupalılaşması da bu mesele etrafında biçimlendirilebilirdi. 1999'da NATO'nun Yugoslavya müdahalesi ile Rusya-NATO ilişkileri dondurulmuştu. Bu olumsuz havayı dağıtmak için Putin başkan seçildikten sonra dönemin NATO genel sekreteri George Robertson Moskova'yı ziyaret etti. Putin ve Robertson'ın görüşmesi oldukça olumlu bir havada geçti.

“İlişkilerimizdeki sorunları çözmek istiyorum”, diyordu Putin. ‘Şu anda ilişkiler yapıcı bir noktada değil ve NATO ile ilişkileri yeniden başlatmak istiyorum. Adım adım. Bu, bir gecede gerçekleşmez ve pek çok insan bu konuda benimle aynı fikirde değil.’ Bu esnada Putin savunma bakanı Sergeyev ve dışışleri bakanı İgor İvanov'a bakıyordu. ‘Ama ne istediğimi biliyorum ve Rusya'nın Avrupa'nın bir parçası olmasını istiyorum. Ülkenin kaderi orası. Bu yüzden bunu en iyi ne şekilde gerçekleştirebileceğimiz gerçeği üzerinde çalışalım (Roxburgh, 2013: 27).

Robertson'ın Putin'in bu erken dış politika kararından etkilenmemiş olması mümkün değildi. Putin Rusya ve Batı arasında daha az karmaşık ve yapıcı bir ilişki istiyordu ve daha da önemlisi Putin kültünün anahtar düşüncesi olan dünyada başlıca bir oyuncu olarak ciddiye alınmak istiyordu. Bu amaç doğrultusunda Batı ile flört etmenin bir mahsuru yoktu ama flört edeceği güçler ABD ve AB'nin büyük

devletleriydi. Daha yeni tam bağımsızlıklarını kazanmış Polonya veya Litvanya gibi ülkelerin Rusya'ya insan hakları dersleri vermeye kalkmaları Putin yönetiminin sindirebileceği bir şey değildi.

Dış politikasına çeki düzen verdikten sonra kült bir figür olarak Putin'in içerideki hedefleri muhalif basın, gazeteciler, söz dinlemeyen oligarklar ve bölgesel yöneticilerdi. Kamuoyuna bu kesimlerle yolsuzlukla mücadele ve Rus halkının çıkarlarını koruma kapsamında mücadele edildiği vurgulanıyordu. Gazprom, Rosneft devletin malı olmalıydı. Yukos'a milli çıkarlar adına el koymanın bir sakıncası olamazdı. Yarattığı düzeni geleneksel bir otoriterlik olarak değerlendirenler olduğu gibi postmodern bir polis devleti şeklinde nitelendirenler de bulunmaktadır (Schumatsky, 2016: 100). Bu içteki otoriterliğin veya yeni postmodern devlet anlayışı doğal olarak dış politikanın yeniden düzenlenmesine de yol açtı. Dış politikada ülkeyi çevredeki dev bir ülke olmaktan kurtarıp merkezi bir güç haline getirmek gerekiyordu.

Bu sebeple, uluslararası kamuoyu tarafından ciddiye alınan bir lider olmak hayali Putin'in eylemlerine her zaman damgasını vurmuştur. 11 Eylül'den sonra ABD'ye Afganistan savaşı için yardım ederek dünya çapında saygı duyulan bir lider olarak kabul edilmesini pekiştirmek istiyordu. "Rusya bugün uluslararası istikrarın en güvenilir garantörlerinden birisidir," (Roxburgh, 2013: 99) derken bu özlemini dile getiriyordu. Ona göre Afganistan'daki uluslararası terörizmin en tehlikeli merkezlerinden birisi ortak çabalarla yok edilmişti. Ayrıca, bu süreçte Rusya Avrupa'ya yakınlaşmak ve ortak bir ekonomik alan yaratmak için somut adımlar atmıştı ama Avrupa kamuoyunun yönetimini Çeçenistan'da savaş suçu işlemekle suçlamasına bir anlam veremiyordu. Ona göre, İslamcı teröristlerle yürüttüğü savaş medeni dünyanın desteğini almalıydı.

Çeçenistan, Gürcistan ve Ukrayna'da Putin güçlü bir lider olarak rüştünü ispat etmişti. Elinde enerji kartı da vardı ve 'yeni bir soğuk savaş' başlatacak kadar gözüpekti. Askeri müdahale ile çözülebilecek sorunları Rusya'nın tek adamı ve arkadaşları rahatlıkla çözebiliyorlardı ama daha karmaşık sorunlarda zorluklar

yaşamaya başladılar. Petrol fiyatlarının düşüşü ve küresel ekonomik kriz Putin'in karizmasını bir miktar zedeledi. Bu süreçte Kırım'ın Rusya'ya 'yeniden kazandırılması' kurtarıcı hamle oldu. iç kamuoyu bu şekilde avutuldu.

Rusya'da pek çok kişi Putin'in kendine has sistemi ve demokrasi anlayışının büyük eksiklikleri olduğunun farkındadır ama onlar bile Putin'in Rusya'ya eski saygınlığını kazandırdığını ifade eder. Muhalefetin de oldukça bölünmüş ve zayıf durumda olması Putin'in karizmasını tehdit eden bir gücün şimdilik olmadığını gösterir. Putin, esasında, pek çok şeyi çağırıştırır; o usta bir siyasetçi, eski bir KGB ajanı, bir multimilyarder, acımasız bir otokrattır. Ama her şeyden evvel bir tür mastır planı olan birisidir (Schoen, 2016: 175). Bu plan Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninin yeniden yapılandırılması ve Rusya'nın komşusu eski Sovyet ülkelerinin periferileştirilmesi stratejisini de içerir. Dolayısıyla, 1990'larda oluşturulan Avrupa perspektifi Putin'in stratejinde geçerliğini yitirmiştir. AB ile ilişkilerde artık Putinizmin biçimlendirdiği yeni bir Avrupa görüşü hâkim olacaktır. Bununla birlikte, 18 Mart 2018'deki son seçimlerde oyların % 77'sini alan Putin'in popülerliği ve karizmasına olan destek artmış gibi görünse de seçime katılımın düşük oluşu ve muhalif bir liderin seçime katılamayışı Putinizme yönelik otoriter yönetim anlayışı eleştirilerini artırmıştır.

3.3. Milliyetçilik, Ekonomi ve Toplum Ekseni

Rus ekonomisi ve siyasetine dair yeni eğilimler belirlenir veya değerlendirilirken başvurulacak en önemli verilerden birisi yaşlanan nüfusun oranına ilişkin rakamlardır. Bu sebeple, yakın geçmişte Rusya'nın yaşadığı nüfus kaynaklı tehlikelere medyada sık sık "Rusya Demografik bir Uçuruma Yuvalanıyor, Rusya Tahliye Ediliyor, Anavatan Rusya'nın Vefat Etmesi ve Bir Ruh Hastalığı" gibi başlıklarla yer verilir (Heleniak, 2010: 133). Bu azalan nüfusun bölgesel dağılımı ise Sovyetler 'den sonra başka bir sorunu beraberinde getirmiştir. Sovyet döneminde nüfus dağılımı piyasa baskısı altında olmadan her bölgede eşit ücret esasına dayandığından serbest piyasaya geçişle bölgeler arasındaki ücret farkının çok artmıştır ve içeride bir tür yeni merkez-periferi anlayışı biçimlenmiştir.

Dolayısıyla, bölgesel farklılıklar büyük bir iç göçü tetiklemiştir. Periferideki bölgelerin ekonomik bu süreçte canlılığı çok azalmıştı. Nüfusun yarattığı bu baskıyı 2006 yılında Vladimir Putin ülkenin en büyük sorunu şeklinde tanımlamıştır (Heleniak, 2010: 153). Bununla birlikte, nüfusun azalması ve erken yaşlarda ölüm problemi ekonomi ve sosyal sınıf ilişkisini belirleyen tek etken olmamıştır. Serbest piyasaya geçişle biçimlenmeye başlayan ve daha sonra Putin yönetimiyle ezilip pasifize edilen oligark sınıfı ekonomi ve siyasi kurumların kontrolünü bir süre elinde tutmuş gibiydi. Bu sınıfın etkinliklerinin azaltılıp yok edilmesi bu sürecin bir tür geçiş dönemini yansıttığına dair yorumlara yol açmıştır.

2002’de AB’nin Rus ekonomisini resmen bir piyasa ekonomisi (ama Rus karakteri olan bir piyasa ekonomisi) olarak tanıması, merkezîleşmiş devlet güdümlü ekonomiye son verilmesi 1990’larda Rus ekonomisi açısından iki olumlu eğilim olarak değerlendirilmişti. Ekonomik aktivitenin yüzde yetmişi yasal olarak özel olan şirketlerde gerçekleştiriliyordu ve fiyat kontrolü çoğu ürün için kaldırılmıştı (Rutland, 2010: 160). 1990’ların başındaki siyasi ve ekonomik güç ve düzen boşluğu kaçınılmaz bir şekilde bir tür kaos ve geçiş dönemini beraberinde getirdi. İktidar resmi siyasi kurumlardan gayri resmi ağlara ve örgütlere geçti. Özelleştirmeler hukuk ve adalet gözetilmeden gerçekleştirildi. Bu özeleştirmelerde en önemli dalgalardan birini bankacılık sektörü oluşturdu. Pek çok kârlı işin kapısı bankalarla açılıyordu. Tabii, bunu başka alanlar ve şirketler takip etti:

“Oligarşiye geçişte en önemli olaylardan birisi Norilsk Nickel ve Sibnet petrol gibi çok önemli şirketler kelepir fiyata siyasi açıdan iltimas geçilen iş insanlarına satıldığı 1995-1996’daki hisse senedi açık artırmalarıydı. Bu açık artırmalarda rekabetçi olması gereken ihalelere hile karıştırılıyordu ve devlete ait varlıkların doğrudan satıldığı izleniminden kaçınmak için bu, kendisine karşı şirketin hisselerinin teminat olarak taahhüt edildiği devlet hazinesine bir kredi biçiminde yapılandırıldı. Bir yıldan sonra eğer kredi geri ödenmezse yeni sahip hisselerin mülkiyetini üzerine alabiliyordu” (Rutland, 2010: 164).

Bu sayede oligarklar devlet varlıklarını adil bir ihale izlenimiyle ele geçirebiliyordu. Tabii, bu oligarkların medya organları da kendilerini destekleyen Yeltsin dönemi siyasilerin hizmetine sunuldu. Bu durum petrol şirketi Yukos'un sahibi Hodorkovski gibi siyasete atılma planları kuran ve ülkedeki siyasetçilere rakip olma potansiyeli taşıyan oligarkların Putin yönetiminde ezilmesine kadar sürdü. Bu gibi oligarkların sahneden çekilmesi, elbette ki, yeni kapitalist elitlerin ortaya çıkışını engellemedi. Hodorkovski gibi 'çıkıntılar' susturulduktan sonra, Rus hükümetinin de artan petrol fiyatlarıyla ekonomisini güçlendirip teşvik etmesiyle, iktidara sorun yaratmadıkları müddetçe yeni zengin sınıfının oluşumu desteklendi.

Bu zengin sınıfının oluşmaya başladığı ilk dönemlerde kuralsız bir aşırılığın tüketim kültürü ve yaşam tarzlarına hâkim olduğu görülür. Batılılaşma ve Avrupalılaşmanın aşırılıklarına öykünerek kültürel dönüşüm yaşayan zengin sınıfa mensup kişi sayısı az değildir. Bu toplumsal dönüşüm Alexey Balabanov gibi pek çok yönetmenin filminde veya Dmitri Bıkov gibi mizahi yönü ağır basan yazarların eserlerinde gözlemlenebilir. Bu gözlemler doğal olarak pek çok araştırma/incelemenin de konusu olmuştur.

Bu hırslı kişilere 1990'larda *bezpredel* (sınırı olmayan) derlerdi, halk bunları 'hırslı piçler' veya 'ülkeyi talan tipler' diye çağırırdı. Bu sınır tanımamazlık yeni bir devrime yol açar diyenler bile vardı (Feifer, 2014: 19). Bolşevik Devrimi sınıf çatışmasını ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Ama Parti *nomenklaturasına* ayrı imtiyazlı bir sınıf bir diyenler vardı. Tabii, bu sınıfın ayrı bir sınıf olduğu dillendirilemeyeceğinden buna 'saklanmış bir sınıf' diyenler oldu. Partiye yakın toplumun yüzde bir iki sınıflık kesimin yerini 1990'lardaki ölçsüz özelleştirme dalgalarıyla zengin olan başka bir kesim aldı. 1990'lardaki bu ölçsüzlüğü daha sonra Putin rejimi altında Kremlin iyi bir propaganda malzemesi olarak kullanmıştır. Kremlin'in anlatısı Putin'in Rusya'yı bu kaostan kurtardığı veya en azından bir düzen getirdiği, serkeş suç ortamına son verdiği, oligarkları terbiye ettiği ve ülkenin zenginlerini halka hizmet etmeleri için teşvik ettiğine dair bir retoriğe dayanır.

Yeltsin dönemi Başbakan yardımcılarında ve 2015'te şaibeli bir cinayete kurban giden Boris Nemtsov oligarkların halkın yararına işler yapmalarını tavsiye eden ve siyasete bulaşmamalarını konusunda onları uyaran en etkili isimlerdendi. Putin'in birçok politikasını sertçe eleştiren bu siyasetçi Yeltsin döneminin kitlesel bir hırsızlık dönemi olduğuna dair Putin yönetiminin iddialarına karşı çıkıyordu. Yolsuzluğun hâlâ farklı biçimlerde sürdüğünü ileri süren bu sert muhalif Moskova'da kurşunlara hedef olup Rus siyasetinin karanlık cinayetleri arasına girdi.

Nemtsov'un tavsiyelerine pek de kulak astıkları söylenemeyen oligarkların aşırı lüks yaşamları ve sınırsız eğlenceleri varken yoksul halkın avunduğu az şey vardır: ölçüsüzce içmek. Alkolün en çok tüketildiği ülkelerden olan Rusya bu sorunla başa çıkabilmek için yıllardır yasal düzenlemeler ve toplumsal kampanyalar düzenlemektedir. Ama halkın genel refah düzeyi yükselmeden bu konuda da ilerleme kaydetmek güçtür. *Kommandirovka* denen kelime anlamı iş seyahati olan ama asıl olarak karılardan, kız arkadaşlardan, ebeveynlerden ve diğer meselelerden uzaklaşıp erkek erkeğe ölçüsüzce içmek anlamına gelen bu ilginç gelenek içkinin kültürel olarak etkisini açığa vurur.

Esasında, Moldova, Çekya ve Macaristan (hepsi eski Sovyet veya Doğu Bloku ülkeleri) gibi ülkelerde kişi başına tüketilen alkol oranı Rusya'dan fazladır ama içkiye bağlı sağlık sorunları Rusya'da daha yaygındır. Alkolle mücadele de ciddi şekilde Sovyetlerin son yıllarında Gorbaçov döneminde başlamıştı. Ama daha sonra bu yasaklamalar paradoksal bir hal aldı. Devlet içkiden yüksek oranda vergi alıyordu, dolayısıyla gelirin bir kısmı halkın içki tüketmesine bağlıydı. Hatta devlet gelirlerinde önemli bir düşüşe yol açtığı için Gorbaçov dönemindeki içkiyle mücadele yasalarının Sovyetlerin çöküşünü hızlandırdığı bile iddia edilir.

Toplumsal ve kültürel yaşamın dönüşümü ve yeni sınıfların ortaya çıkışında bir başka ekonomik etken verimsiz ve etkisiz devlet işletmeleri, fabrikaları ve çalışma düzeninin varlığıydı. Oligarkların ani ekonomik 'başarılarında' kuralı da olsa bu geri kalmış ekonomik düzenin yerine daha dinamik ve liberal kapitalist düzene uygun yatırımlara başvurmaları yatar. Yine de, 1990'larda devlet işsizliğin

aniden fırlamaması için bu şekilde çalışan pek çok fabrikayı kapatmama yolunu seçmişti. Doğu Avrupa'daki Romanya ve Bulgaristan gibi ülkelerde ise AB kriterleri çerçevesinde bu tarz pek çok işletme ve üretim tesisi kapatıldı. Bunun yarattığı işsizlik sonucu pek çok Doğu Avrupalı genç gelişmiş AB ülkelerine göç etti ve belki de Brexit'e giden yolun ve ayrıca AB fikrinin radikal bir şekilde eleştirilmesine giden yolun önü bu büyük göç dalgalarıyla açılmış oldu.

Bu tarz bir yeri hedef olarak seçen Putin Nisan 2009'da reklamı oldukça fazla yapılan bir buluşma için Avtovaz işçilerini Togliatti'de ziyaret ettiğinde şirketin çalışmaya devam edebilmesi için yapılması gereken her şeyi yapacağına dair ant içti. Doğu Avrupa'da gerçekleştirilen sanayisizleşmeyi ve dolaylı olarak yükselecek işsizliği Rusya'da görmek istemiyordu. Bu sebeple, hükümet çok geçmeden ithalat vergilerinin artırılmasına ilaveten şirketi kurtarmak için milyarlarca dolar harcayacağını ilan etti. Şimdi bu şirket Putin'in Rus işçi sınıfını savunmasının sembolik bir göstergesi olarak varlığını sürdürmektedir (Feifer, 2014: 111).

Hiç kuşku yok ki Rusya, Sovyetler ve İmparatorluk dönemlerinde, uzunca bir süre bir Süper Güç olarak kaldı, daha sonra yeni bir Avrupalılaşma hamlesi başlattığı 1990'larda sendeledi ama şimdi bu süper güç mirasını sürdürmeye kararlı gibi görünmektedir. Süper güç olmaya, tabii, kimsenin itirazı yok ama burada ki temel çelişki halkının önemli bir kısmının yaşam standardının Üçüncü Dünya ülkeleri düzeyinde gibi görünen bir devletin bu güce nasıl ulaşacağı sorusunda yatar. Dolayısıyla, devletin zenginliğinin halka yansıtılamadığı bir sistemin geliştiği Rusya'da AB ve diğer Batı ülkelerinin bireysel ve toplumsal refah ve kalkınma düzeyine ulaşmaya istekli kesimin sayısı artmaktadır.

Ülkede büyük çelişkilerin olması sanat ve kültür yaşamını da etkilemeye devam etmektedir. Sanat ve kültür Rusya'da hemen her zaman aydınlanmış Avrupa'ya dönük bir seyir izlemiştir. Günümüzde de, Rusya'nın kültür adamları, en azından basit milliyetçilikten sıyrılmış olanları, devrimci bir değişim yerine demokrasinin gerektirdiği kurum ve pratiklerin hayata geçirilmesini arzular. Sivil toplum inisiyatifleri arasında da bu doğrultuda hareket edenler vardır. 2011-2012

protestolarından sonra kurulan *Demokratiya2* adlı websitesi çevresel aktivizm, seçimlerin denetlenmesi ve bölgesel politikalara katılım gibi Batılı ve Avrupalı değerlere yakın bir çizgidedir. Bu gibi faaliyetler gençlerin değişim beklentilerini ve batılılaşma yanlılarının taleplerini dile getirmenin araçları haline gelmiştir. 2012 sonrası bu gibi akımlara karşı hükümet daha da baskıcı bir tutum sergilemektedir.

Bu baskıcılığın yeni bir göstergesi şiddetli tartışmaların ortaya çıkmasına yol açtı. İktidar partisinden Duma üyesi İrina Yarovaya'nın başkanlığındaki bir komisyon tarafından hazırlanan ve yakınlarda Duma'dan geçen 'Yarovaya' yasası ile Rus hükümeti internet üzerinden terörizmi teşvik eden veya onaylayan kişilere hapis cezası öngörülmesini ve internet bilgileriyle telefon kayıtlarının belli bir süre incelenmek için kayıtlı tutulmasına izin vermiştir. Bu yasa Rusya'da sığınmacı olarak yaşayan Edward Snowden tarafından da *Büyük Birader Yasası* olarak eleştirilmiştir. Batı basınında da bu yasanın yol açacağı insan hakları ihlallerine dikkat çekilmektedir. Bu yasa yalnızca İslami aşırıcılıkla ilişkili olanları hedef almamaktadır. Örneğin, internet üzerinden Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesini eleştiren veya herhangi bir sebeple toplu gösteri çağrısını yapanlar da hapis cezasıyla karşı karşıya kalabilir.

Bu siyasal gündemin ve karışıklıkların uzağında yaşayan yeni Rus zenginleri ve elitleri şaşıalı bir hayat yaşamak konusunda birbirleriyle yarışa girmişlerdir. Her şeyi satmaya hazır bir durumdayken bu yeni zenginler istedikleri herhangi bir şeyi satın almaya hazır hale gelmişlerdir. Bu satın alından şeylere en popüler futbol kulüpleri, sanat koleksiyonları, Avrupa'daki gazeteler veya enerji şirketleri dâhildir. Bu kesim özellikle Moskova'ya yerleşmiş ve sayıları artmıştır. Rus halkının büyük bir kesiminin aksine bu sınıf için Rusya'nın Avrupa veya AB ile yakınlaşmasının fazla bir önemi yoktur. Komünizmden *perestroikaya*, şok terapisinden aşırı yoksulluğa, oligarklardan mafya devletine ve nihayet iktidar yanlısı zenginlerin hayatta kalabildiği otoriter sisteme geçen bu 'yeni ülke' yurtdışına çeşitli sebeplerle kaçmış Ruslar için de bir dönem bir cazibe merkezi haline gelmişti.

Peter Pomerantsev bu yeni Rusya’da şansını denemek isteyen Batı’da yetişmiş kişilerden biridir. Moskova’ya geldiğinde gözlemleri şöyle idi:

“Televizyon işinde çalışıyorum. Gerçek televizyon işlerinde. Gerçeklere dayalı eğlence işinde, daha net ifade edersek. 2006’da Moskova’ya uçuyordum çünkü televizyon endüstrisi diğer işlerde olduğu gibi patlama yapıyordu. Ülkeyi zaten biliyordum: üniversiteden mezun olduğum yıl olan 2001’den beri zamanımın çoğunda orada yaşamıştım, işten işe atlıyordum, Rusya’nın ‘kalkınması’ amacıyla gerçekleştirilen Avrupa Birliği projelerinde ufak tefek danışmanlık işleri, sonra bir film okulunda iş ve yakın geçmişte Batılı kanallar için çekilen belgesellerde asistanlık işi yaptım. Annem babam Sovyetler Birliği’nden İngiltere’ye 1970’lerde siyasi sığınmacı olarak göç etmişti ve ben bir tür göçmen demokrat Rusçası konuşarak büyüdüm. Ama her zaman Rusya’yı inceleyen bir gözlemci olmuştum. Oraya daha yakın olmak istiyordum: Londra çok fazla düzenli, çok fazla tahmin edilebilir görünüyordu; göçmen ailemin geri kalanının yaşadığı Amerika çok fazla kendi halinden memnundu; gerçek Ruslar ise tam anlamıyla canlı gibi görünüyorlardı, her şeyin mümkün olabileceğine dair bir duyumları vardı” (Pomerantsev, 2015: 4-5).

O dönemde Londra gibi bir yerden gelmiş, gelişmiş AB ülkelerinde eğitim almış kişilerin Rus elitleri arasında itibarı oldukça yüksekti. Üçüncü sınıf işlerde bile çalışmış olsalar Avrupa ülkelerinin çalışma disiplini ve kaliteli eğitimlerini edinmiş olanların önü açıktı. Pomerantsev bunlardan biriydi. Rusya’daki televizyonculuk deneyimlerini anlattığı kitabında televizyonun Rusya gibi bir ülkede toplumsal kontrol ve birlik için ne kadar önemli olduğunu keşfettiğini ve bu sebeple 2000 yılında iktidara gelen Putin yönetiminin ilk işleri arasına medya ve televizyona el atmayı kattığını ifade eder.

Tabii, devletin el koyduğu veya çeki düzen verdiği yeni televizyon kanalları Sovyetlerin düştüğü hataya düşmeyecekti. Kremlin’in resmi ideolojisini sıkıcı ve bayıcı bir hale getirmeyecekti. TV kanallarında, bu sebeple, bol bol eğlence

programlarına yer verilmeye başlandı. Bu eğlence anlayışı doğal olarak ilk etapta Batı tarzı eğlence programları örnek alınarak geliştirildi. Bu süreç zarfında 1990’larda Rusya’ya geri döndüklerinde krallar gibi karşılanan eski göçmenlerin itibarları zayıfladı. Rusya artık güçleniyordu. Soğuk Savaş kimin kazandığı eğlence dünyasında bile muğlak hale gelmişti.

Devletin Televizyon fenomenini düzenlemesi kapsamında RT kanalı (Russia Today) Kremlin’in yeni medya anlayışına göre tasarlanıp CNN veya BBC’ye alternatif olarak uluslararası medya camiasına katıldı (Türkiye de böyle bir şeyi TRT World ile yapmaya çalışmaktadır ama bu kanalın RT kadar popüler hale geldiği söylenemez) ve Batılı haber kaynakları tarafından Kremlin’in propaganda makinesi olarak değerlendirilse de bir şekilde kendisini haber dünyasında tanıtmayı başardı. Ekranlara özellikle Batı ile ters düşen gazeteci, bilim insanları veya sanatçıları sık sık çıkarmaya başladılar. Julian Assange, Edward Snowden veya eski UKIP lideri Nigel Farage ile Marine Le Pen RT ekranlarında sık sık boy gösterdiler.

Kremlin’in mesajı veya propagandası böyle popüler figürler aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırılmaktadır. Batı ve AB odaklı enformasyon çalışmalarına karşı Rusya’ya veya Kremlin’e özgü yöntemlerle çalışan bir televizyonculuk yaklaşımının geliştirildiği öne sürülüyordu. Ukrayna krizi veya Suriye savaşı artık yalnızca CNN, BBC veya Alman-Fransız kanallarından takip edilmemeliydi. Sputnik ve RT için cömertçe saçılan paraların bir geri dönüşü olmalıydı.

Milliyetçili anlayışın ve toplumun yeniden düzenlenmesi kapsamında medyanın etkin kullanımını ve genel olarak Kremlin’in temel ideolojisini belirleyen önemli bir figürlerden birisinin 1999-2011 arasında Rusya Başkanlık Yönetimi’nin asbaşkanlığını yapan Çeçenistan doğumlu Vladislav Surkov olduğu öne sürülür. Surkov özellikle medya ve dış politikada başkan Putin’e danışmanlık yapmaktadır. *Naşi* (Bizimkiler) veya beyaz muhafızlar gibi (Bidder, 2016: 48) Putin’in partisine yakın gençlik örgütleri tasarlayarak Kremlin ideolojisinin dışarıda olduğu kadar içeride de etkin olmasına çaba göstermektedir. Bu tarz toplum mühendisliği hareketlerine Ruslar *siyasi teknoloji* adını verir. Surkov da tüm Rusların siyasi

teknoloğu lakabını almıştır. Bu yaklaşım tepeden inme yöntemlerle toplumu düzenleme tarzının bir tezahürüdür. Dolayısıyla, AB ve ABD tarafından kendisine yaptırım uygulanan Surkov toplumdaki Batı karşıtı tutumların mimarlarından biri olmuştur. Surkov'un yaratılmasında katkıda bulunduğu sistemin zayıf yönlerini hicveden *Okolonolya* (Neredeyse Sıfır) adlı bir gangster romanını Natan Dubovitski takma adıyla yazdığı bile iddia edilmektedir. Son 25 yıldır her şeyin çok çabuk değişebildiği ve mümkün olduğu Rus toplumunda Surkov gibi bir siyasetçinin çıkması pek de şaşırtıcı olmasa gerek.

Siyasi teknolojinin Rus siyasetinde gelişim sürecinin Putin ve çevresinin Gorbaçov ve Yeltsin dönemi deneyimlerinden ders çıkarmalarıyla biçimlendirildiği ileri sürülebilir. Bu her iki lider de iktidara geldikleri ilk dönemlerde büyük halk desteği ve popüleriteye sahipti ama iktidarlarının son dönemleri çok kötü bir şekilde geçti. Her ikisi de neredeyse devlet yönetimini kaybetmek üzereydi. Putin ve Surkov gibi destekçilerinin buradan çıkardıkları ders iktidarı elde tutmak için popülaritenin temin edilip korunması gerektiği idi. Gorbaçov ve Yeltsin'in başarısızlıkları halkın veya ulusun genel moraliyle ilişkiliydi. Siyasi teknoloji bu bağlamda halkın genel ruh halinin düzenlenmesi ve istenilen doğrultuda yönlendirilmesine dayanmaktadır.

Bu minval üzerinde, Ruslar kozmetik veya elektronik alet tüketicisi oldukları gibi siyasi teknolojinin de birer tüketicisi durumuna düşüyorlardı. Tercihleri, beklentileri ve görüşleri Kremlin'deki Putin çevresinin iç siyaset uzmanlarının gözetimi altında düzenlenen piyasa araştırmalarıyla tespit ediliyor ve rejimin sürdürülmesi için burada elde edilen verilerden yararlanılıyordu. Konuşmalar, kamu önüne çıkma sıklığı ve diğer sembolik öteberi bu şekilde belirleniyordu. Ama Kremlin'in propaganda makinesinin dekoratif dış yüzeyini etkilemekten başka, mesela ulusal marşın değiştirilmesi veya Zafer Günü'nde hangi bayrakların dalgalanması veya milli futbol takımının başına yabancı bir teknik direktörün getirilip getirilmemesi gibi önemsiz konuların haricinde, sıradan Rus vatandaşa pek söz hakkı tanınmıyordu (Clover, 2016: 267-268). Rus halkının kritik konulardaki fikirleri kamuoyu yoklamalarıyla tespit ediliyordu ama bunları doğrudan etkilemelerinin önüne geçiliyordu.

Kremlin'in gücü merkezileştirme çabaları ulusa ait imge ve sembollerin üretiminin de merkezileştirilmesiyle yansıtılıyordu. Putin'in danışmanlarından siyaset bilimci Hleb Pavlovski siyasi teknolojinin Kremlin tarafından kamuya tanıtılmasıyla görevlendirilen ismiydi. Putin'in ilk başkanlık döneminde o ve Kremlin'deki yardımcıları Rus siyasetinin eksenini Yeltsin dönemi Batıcı liberal anlayıştan daha muhafazakâr ve ulusalcı bir yaklaşıma çevirmeye başladı. Siyasi teknoloji Batıcılığın yerine Avrasyacılığı daha güçlü bir şekilde savunuyordu. Putin'in milliyetçi ve Neo-Avrasyacı görüşlerinden ilham aldığı tarihçi Lev Gumilyov etnik toplulukların gelişim ve duraklamalarına dair görüşleriyle *passiornarnost* kavramını ortaya atmıştı. Buna göre ulusların belli dönemlerde aniden yükselişleri veya durağan dönemlere girmeleri rasyonel bir bakış açısıyla açıklanamazdı ancak o milletlerin içindeki tutkulara (passion) dair dalgalanmalarla açıklanabilirdi. Gumilyov'un fikirleri Neo-Avrasyacılığın gelişmesine ve Dugin gibi Putin yanlılarının görüşlerinin biçimlenmesine katkıda bulunmuştur.

Resmi ideolojinin devlet güdümlü vatanseverlik ve milliyetçilikle 'gözetimli demokrasi' doğrultusunda biçimlendirildiği ve muhalefetin yok edilmekten ziyade zararsız hale getirilerek demokrasinin işletildiği mesajının verildiği bir Rusya'ya dair eleştiriler zaman zaman ortaya çıkmaktadır. Bu eleştirilerden birisi romancı Vladimir Sorokin tarafından kaleme alınmıştır. *Den Opriçnik* (Opriçnik'in Günü) adlı romanında Sorokin Korkunç İvan döneminin gizli polis teşkilatı *Opriçnina*'ya göndermede bulunur. Fakat olaylar gelecekte geçer. Hicvedilen kesim bellidir:

"Dugin'in gençlik hareketi 'Duginjugend' (Hitlerjugend'a gönderme) şeklinde hicvedildi ve Rusya'nın en ünlü çağdaş yazarlarından Vladimir Sorokin tarafından yazılmış olan muzip bir parodiye ilham verdi. 2006'da kitapları Naşi (bizimkiler) aktivistleri tarafından ayinsel bir şekilde yakıldıktan sonra Sorokin *Opriçnik'in Günü*'nü yazdı, bu distopik bir yakın gelecekte Moskova'da geçiyordu. 2028'de Avrupa liberal sapkınlıklarından dolayı çürümüş ve şimdi Rusya'dan 'Büyük Batı Duvarı' ile ayrılmıştı. Vatandaşlar tüm dış gezilerinden feragat ediyor ve Pasaportlarını ayinsel bir şekilde Kızıl Meydan'da yakıyorlardı. Korkunç İvan dönemlerindeki 'Kutsal

Rusya’ Opriçniklerin gözetimi altında yeniden doğmuştu. Opriçnikler ilhamlarını İvan dönemi Opriçniklerin lideri Malyuta Skuratov’un heykelinden alıyorlardı. Bu heykel Lubyanka Meydanı’nda bulunan NKVD’nin kurucusu Felix Jerzinski’nin heykelinin yerine dikilmişti. Sorokin’in romanı cep telefonu işkence kurbanlarının çığlıklarıyla çalan fütüristik bir Opriçnik olan Andrei Daniloviç Komyaga’nın bir gününü anlatıyordu” (Clover, 2016: 282).

Roman, Soljenitsin’in *İvan Denisoviç’in Bir Günü* ile Anthony Burgess’in *Otomatik Portakal*’ını anımsatan öğeler barındırır. Putin döneminin siyasi bir alegorisidir. Kara mizah Rus siyasetinin gözetimli demokrasisini ve siyasi teknolojisini hicvetmek için kullanılmıştır. Kremlin’in siyasi teknologları ise bu eleştirilere karşılık liberal Batı demokrasinin totaliter sistemlerden kötülük getirme bakımından aşağı kalır yanı olmadığı argümanı ile karşılık verir. Nasıl ki faşizm Auschwitz’i, komünizm gulag sistemini getirmişse liberalizm de Amerikan yerlilerinin yok edilmesinden Hiroşima ve Nagazaki’den, Sırbistan, Irak ve Afganistan’daki saldırganlıklardan sorumludur. Ayrıca, dünyadaki yıkım ve ekonomik sömürünün önemli bir kısmı liberal politika ve müdahalelerin bir sonucudur.

Tüm bu değişken Rus siyasi atmosferi içinde AB’nin beklentisi, belki de biraz naiflikle, Rusya’nın normal bir piyasa ekonomisinin yanısıra ‘normal’ bir demokrasiye de geçişi gerçekleştirebileceğiydi. Putin de ilk dönemlerinde otokrat bir yapıda da olsa piyasa reformlarının ve demokratikleşmenin durmayacağı mesajını özellikle AB’nin büyük ülkelerine vermekten geri durmuyordu. Fakat son dönemlerde dış politikada yaşanan siyasi krizler ve ekonomik daralma devlet-iş dünyası ilişkilerinin piyasayı nasıl düzenleyeceğine dair soru işaretleri oluşturmaktadır.

Esasında, bu tür soru işaretleri AB ile yaşanan gerilimlerin şiddet düzeyi artmadan önce de oligarkların yön veriyor gibi görüldüğü ekonomik ortamda da belirgindi. Bununla birlikte, bugün, oligarklar yeni kapitalistler arasında ‘elit’ bir

konumdayken organize suç örgütleri ve daha küçük çaplı yolsuzluklara bulaşan bürokratlar farklı bir sınıf ve kategoride değerlendirilmektedir. Hatta Rus organize suç örgütlerinin ününün uluslararası hale geldiği de söylenebilir ve etkinlikleri AB'nin büyük ülkelerinde barizdir. Bu organize suç örgütlerinin etkisi 1990'lı yıllara göre azaltılmıştır ama değişik çapta rüşvet gibi küçük ölçekli yolsuzluklara hâlâ sıklıkla rastlanmaktadır.

Bu özgün ekonomik ortamı inceleyen Louise Shelley'e göre "Rusya'da yasal ve yasadışı ekonomilerin kendine has bir birleşimi bulunmaktadır" (Shelley, 2010: 183). Rus ekonomisinde bugün önemli şirketlere sahip oligarkların suç geçmişleri ve mafyayla olan yakın ilişkileri bir sır değildir. Sovyet dönemindeki yüksek düzeyde toplumsal kontrolden dolayı örgütlenemeyen suç örgütleri daha sonra bir süre yoğun şekilde Rus toplumunda ağlarını oluşturabildiler. AB raporlarına göre, "Rusya'da görülen yolsuzluk ve suçlularla yolsuz politikacıların yasal ekonomiye bir şekilde dâhil edilmesi Rus finans piyasalarının şeffaf olmamasını açıklar" (Shelley, 2010: 194).

Bu durum özellikle İngiliz ve Amerikalı Rus siyaseti araştırmacılarının mafyavari örgüt ve kurdukları ilişkilerin daha sofistike ve yasal görünümlü bir şekilde yapılarak Rus elitleri arasında ortaya çıktığını ileri sürmelerine yol açmıştır. Karen Dawisha'nın *Putin's Cleptocracy* [Putin'in Kleptokrasisi] incelemesi bu konuyu kapsamlı bir şekilde tartışır. Bu sebeple, 2012'de üçüncü kez başkan seçilmeden önce Rusya'daki muhalifler ve Batılı araştırmacılar Putin'in karmaşık bir gayrı resmi ilişkiler ağını yönettiğinden haberdardı. Bu gayrı resmi ilişkiler ağı içerisinde Putin'e sadakatsizlik ağır bir şekilde cezalandırılıyor, çevresindeki elitler ise belki de eşi görülmemiş ekonomik olanaklara erişiyordu. 1990'larda Rusya'nın bir 'gangster cenneti' haline geldiği dikkate alındığında Putin'in kariyerini kurarken bu tür ilişkilerden yararlanmamış olması düşünülemez.

1985-1996 arası Putin Dresden'deki KGB ofisinde çalışırken daha sonra başkanlık döneminde oluşturacağı yakın çevresiyle ilk bağlantılarını kurar. "Sergey İvanov, Nikolay Patrushev, Alexandr Grigor'yev, Vladimir Strzhelkovskiy ve Viktor

Cherkesov 1980’lerde KGB’nin Leningrad ofisinde Putin ‘in devreleriydiler” (Dawisha, 2014: 47). Bu gruptan Patruşev ve İvanov ona en yakın kişiler olarak kalıp önemli görevlere getirildiler.

Putin St Petersburg belediyesinde çalışırken de kendisine nüfuz sahibi ve daha sonra yakın çevresine dâhil olup Amerika’nın yaptırım uyguladığı bireyler listesine girecek olan dostlar edindi. Bunların bir kısmı judo arkadaşları bir kısmı kendisi gibi eski KGB ajanlarıydı. Bu çevre içindeki bazı isimler, Boris ve Arkadiy Rotenberg kardeşler gibi, daah sonra milyoner olacaktı (Dawisha, 2014: 59). Böylece ülkede yeni bir elit, zengin sınıfı oluşturulurken devletin imkân ve kaynaklarının kişisel dostluklara dayanılarak dağıtılmasını kimileri hak olarak, çünkü bu kişilerin Rusya’yı en çok seven ve ona en çok hizmet eden insanlar oldukları iddia ediliyordu, değerlendirirken kimileri, doğal olarak, yeni bir kleptokrasinin oluşturulması şeklinde yorumladı.

Bunu müteakip, iç ve dış basın Putin yönetimine yakın kişilerin karıştığı pek çok yolsuzluk suçlaması ortaya çıktı. Putin’in de St Petersburg belediye başkan yardımcısı iken belli firmaların tekel konumunu temin ettiği iddia edilmektedir. Ekonomik liberalizasyon ve özel mülkiyeti savunurken AB değerlerine tamamen ters rekabeti azaltma, piyasayı yapılandırma ve dostları için kârı maksimuma çıkarma gibi iddialar yaygındı. İsveç ve Finlandiyalı AB menşeli firmaların bu konudaki şikâyetleri çeşitli AB raporlarına girmiştir.

Yolsuzluklarla suçlanan birisinin yıllardır başkan seçilip Rusya’yı demir yumruklarıyla yönetmesi tuhaf karşılanabilir ama 1990’ların kaotik ortamında yolsuzluk veya rüşvete bulaşmadan servet elde etmiş olan bir bürokrata rastlamak imkansızdır. Dolayısıyla, AB normlarıyla işleyen ülkelerle Rusya’yı bu konuda karşılaştırmak anlamsızdır. Asıl mesele kişisel dostluklara dayanarak bir ülkenin kaynaklarının bölüşülmesinin tüm hızıyla bugün de devam ediyor olmasıdır. Kırım sorunuyla içe kapanan ve finansal sıkıntılarla boğuşan Rusya’nın kleptokratik yönetiminin er ya da geç daha sert muhalefetle karşılaşacağı kaçınılmazdır.

Devletin kaynaklarını ve imkânlarını kullanmaya dair Sovyet borçlarını devralan yeni Rus yönetimine borç haricinde miras kalan bir şey daha vardı: yurtdışındaki SSCB mülkiyeti. Milyarlarca dolar değerindeki bu mülkiyet Yeltsin döneminde Başkanlık İşleri İdare'sine devredilmişti ve Putin bundan sorumlu yetkili yapıldı. Bu değerli mirasın kimlere pay edildiği muhalif basın tarafından dile getirilmiştir. AB raporları Rus ekonomisi mercek altına alırken tüm bunları dikkate almıştı. Bu raporların hazırlandığı dönemde Rusya'nın agresif bir dış politikası yoktu, dolayısıyla Avrupa'nın dikkati Rusya'nın dış politikasından ziyade iç siyasetine yöneltilmişti.

İç siyasetin yeniden düzenlenmesi kapsamında da Putin'in iktidara geldikten sonra belirlediği devlet ideolojisi üç temel ilke etrafında şekillenmişti. Bunlar *derjavnost* (Büyük Güç ideolojisi), *gosudartsvennichestvo* (devletçilik) ve *sotsialnaya solidarnost* (toplumsal dayanışma) idi (Dawisha, 2014: 151). Tabii, AB değerleri ve evrensel insan haklarıyla geleneksel Rus değerlerine bağlılık da vurgulanıyordu. İlk etapta, devletin ekonomide ve toplumsal alandaki rolü artacaktı ama daha sonra devlet yalnızca bir hakem düzeyine inecekti. Bu, AB yanlısı liberal kesimlerin de arzu ettiği bir şeydi. Tabii, daha sonraki dönemlerde otoriterleşen devlet bu kesimleri hayal kırıklığına uğrattı. Otoriterleşme gerekçeleri Çeçenistan savaşı, terör eylemleri ve güvenliğin temin edilmesi şeklinde belirtildi. Bu, medyanın da kontrolünü beraberinde getiriyordu.

Toplumsal özgürlüklerin güçlendirilmemesi, basının sıkı denetimi ekonominin de özgürlüklerden yararlanamaması anlamına geliyordu. Tekelcilik bütün sektörlerde genel eğilim olarak kalmaya devam etti. örneğin tek bir alüminyum şirketi (Sibirya Alüminyum) Rusya'nın alüminyum üretiminin yüzde seksenini tek başına sağlıyordu. Abramoviç'in sahibi olduğu Sibneft de iş dünyasındaki önemli monopoller arasındaydı. İşin garip yönü, bu ekonomik düzenlemeleri yapanlar büyüme bazlı bir ekonomik stratejiyi hayata geçirmeye çalışan liberal ekonomistlerdi. Bu tarz tekelleşmelerin en üst boyutu Putin'in bizzat ilgilendiği Gazprom oldu.

1990’larda başlayan ekonomik kaosun sonucu olarak mafyadan kleptokrasiye evrildiği öne sürülen bu yapı bugün uluslararası ilişkilerde yaşanan problemlerin de etkisiyle içe kapanma ve otoriterleşme süreçlerinden geçiyor. Esasında, Putin’in ilk yıllarında yolsuzluklara rağmen görece bir ekonomik ve toplumsal istikrar sağlanıyordu. Ama son krizler bu olumlu manzarayı biraz tersine çevirmiştir. Teorik bilim ve eğitim düzeyi açısından gelişmiş olmasına rağmen ülke teknolojik yenilik ve uluslararası pazarlarda ihraç edilebilecek düzeyde ürün imal etme açısından geri kalmıştır. Bu da oldukça yetenekli insan kaynağının siyasi elitlerin kaynakları yanlış ve hoyratça kullanması sonucu heba edildiğine dair yorumları beraberinde getirmiştir.

Bu ekonomik tablodan ve ilişkiler açısından dolayı, 2014 yılında Kırım’ın tekrar topraklarına katılmasıyla vatanseverlik duygularının toplumda oldukça güçlenmesine rağmen, Rus halkının yalnızca yüzde beşi Kremlin’in yolsuzluğa karşı önlemlerinin işe yarayacağını düşünüyordu. Ama bu süreçte Rusların Batı tarzı demokrasi ve kurumlara olan güveni de doksanlı yıllarla kıyaslandığında oldukça azalmış durumdadır. Bunun temel nedenlerinden birisi Putin yanlısı medya tarafından Ukrayna’daki olayların Batı kaynaklı olduğu şeklinde yansıtılmasıdır. Buna ilaveten, oligarklardan sonra Kremlin’e yakın iş çevresinin kullandığı bir düzene dönüştüğü öne sürülen sistem yalnızca ekonomi ve toplumu değil, devletin kendisini de bozmaktadır. 1993 Rus Anayasası demokratik bir sistem için geniş bir kurumsal çerçeve sunuyordu, güçler ayrımı, elitlerin seçimler aracılığıyla rotasyonu ve hak ve özgürlüklerin teminat altına alınması önemseniyordu.

Bugün teorik olarak bu haklar korunsun da pratikte pek çok sorundan söz edilmektedir. Putin yönetimi de bu hak ve özgürlükleri ekonomiyi düze çıkaracağını vaad ederek bir süreliğine ertelemiş gibidir. Hak ve özgürlüklerin daha iyi korunduğu dönemde oligarklar ekonomiyi ele geçirmişti. Dolayısıyla, Putin’in yükselişinin sebeplerinden biri de bu oligarkların haksız şekilde Yeltsin döneminde yükselişleriydi. Boris Berezovskiy ve Anatoli Çubais gibi kişilere yönelik toplumsal nefret Putin ve onun çevresinin iktidara gelişini kolaylaştırmıştır. Ama bu durum ekonomik yapının tam olarak düzelmesiyle sonuçlanmamıştır. Bu tarz belli bireyleri

kayıran anlayışlarda risk ulusaldır ama ödöl bu belli bireyler tarafından kapılıyor gibidir. Adı ister kleptokrasi, ister oligarkların yönetimi veya mafyokrasi olsun kaotik dönemlerden sonra beliren kurlsız sosyo ekonomik yapılar nihayetinde er ya da geç geniş toplumsal memnuniyetsizlikler yaratacaktır.

AB'nin Rusya'daki yolsuzluklara bakış açısı ilkesel olarak belli ve katıdır ama bununal birlikte, Ukrayna meselesi ortaya çıkmadan önce, bir şekilde Rusya'yla yakınlaşan Avrupalı siyasetçi ve kamu yetkilileri mevcuttu ve bu kişiler Rusya'nın AB nezdinde bu konuda daha az sıkıştırılmasını sağlıyordu. Bugün AB'nin bireysel hak ve özgürlüklerin Rusya'da sağlanması konusunda bir yaptırım gücü bulunmamaktadır. Bununal birlikte, RusyaAvrupa Konseyi üyesi olduğu için Rus vatandaşlarının Strasburg'daki AIHM'ye başvuru hakkı vardır ve yapılan başvuru sayısı bir hayli yüksektir. Ayrıca, Avrupa Konseyi'nin Yolsuzluk Karşıtı Devletler Grubu (GRECO) Rusya'nın yolsuzlukla mücadelede çok gerilerde olduğuna dair bir rapor yayınlamıştır.

Bireysel hak ve özgürlüklerin gelişiminin zayıflamasının yanısıra yasal ekonomik yapı içine geçmişinde birçok yasadışı iş yapmış kişinin girmesi tekellerin, açık olmayan bir finansal sistemin, küçük ve orta ölçekli işletmelerin ortaya çıkamamasının ve girişimciliğin zayıf kalmasının nedenlerindendir. Ekonomik yapı içerisinde bazı atılımlar gerçekleştirmiş olsa da gelişmesini henüz tam anlamıyla gerçekleştirememiş sektörlerden biri de tarımdır. AB ülkeleri ve Türkiye menşeli tarım ürünlerine çeşitli nedenlerden dolayı zaman zaman yaptırım uygulamış olan Rusya 2000'li yılların başlarından itibaren bir dizi tarımsal reformu özellikle büyük çiftlikleri teşvik edip üretimi artırmak için hayata geçirmiştir.

1990'lı yıllara göre ülke içindeki gıda ürünü üretimi bugün düşüş eğiliminden kurtulmuş durumdadır (Wegren, 2010: 213). Bununla birlikte, iç üretim artan talebi karşılamakta zorlanmaktadır. AB ile olan gerginliklerden dolayı AB ülkelerine getirilen gıda ihracatı yasakları talebi karşılamak için Rus yetkileri çeşitli arayışlara itmiştir. AB menşeli tarım ürünlerinin iyi bir müşterisi olmuş olan Rusya şimdi yakın çevresinden dost olarak nitelendirdiği ülkelere yönelmektedir. Merkezi ekonomik

anlayışı yıkıp serbest piyasa ekonomisine geçtiğinden beri Rusya bu denli bir ekonomik izolasyona maruz kalmamıştı ve tarımı da bundan etkilenmektedir.

Rusya’da piyasa ekonomisine geçişin sancıları üzerine çok şey yazılıp çizilmiştir. 90’lı yılların başında ülkenin gelişmesini yavaşlatan totaliter bir sistemin enkazı üzerinde kurulacak yeni bir ülke demokratik reformlarla güçlenecekti. Serbest seçimler, basın özgürlüğü, dini özgürlükler ve çok partili sisteme geçiş; bu alanlardaki başarılı reformların ekonomiyi de toparlaması öngörülüyordu. Eski sistemin barışçıl bir şekilde tasfiyesini gerçekleştiren Mihail Gorbaçov ve ekibi de Rusya’nın iyi niyetle eski rakipleriyle olan düşmanca ilişkilerini geride bıraktığını ve artık işbirliği zamanının geldiğini ifade ediyordu.

Daha sonra ise *Şok Terapisinin* başarısızlığı üzerine Rus halkının yaşam standardının uzunca bir süre Sovyetler döneminin gerisinde kaldığı ortaya çıktı. Ekonomik, politik ve toplumsal dönüşümlerin bazı Doğu Avrupa veya Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi çabucak hayata geçirilmesi mümkün olmadı. Esasında, ekonomi ve tarımda karma bir sistemin uygulandığı bir yöntem geçiş döneminin daha az hasarla aşılmasını sağlayabilirdi. Kolektif ve özel toprak kullanımı birarada sürdürüldüğünde İtalya, Fransa veya Almanya gibi gelişmiş Avrupa ülkelerindeki köylü tarım kooperatiflerine benzer yapılar Rusya’da da evrilebilirdi. Aniden her şeyin özel mülkiyete çevrilmesi kaosa yol açmıştı.

Bu kaotik ortamı eskisi gibi sert yöntemlerle düze çıkarmak o zamanlar kimsenin aklına gelmiyordu. Gorbaçov ise anılarında Yeltsin dönemindeki iç karışıklığın ülkeyi yeniden katı yönelimlere itebileceğini öngörüyordu:

“Yeltsin hükümetinin demokratik reformları sürdürmekte başarılı olacağını umut ettiğimi bilmenizi isterim çünkü başarılı olamazsa hepimiz ve Rusya ciddi sorunlarla karşı karşıya kalacağız. Dış politika açısından Yeni Politik Düşünce ruhuyla devam etmek hayati önem taşır. 1980’lerin ikinci yarısında girilen yolda ilerlemek ve Burbulis’in iddia ettiği gibi sanki tarih Aralık 1991’de başlamış gibi her şeyi yeniden icat etmeye çalışmamak gerekir. Demokratların birbirleriyle

çekışmeye girip kavga ettikleri ve Hitlerin iktidara gelmesine yol açtıkları 1930’lu yıllar Almanya’sındaki, senaryoyu tekrar etmemeliyiz” (Gorbaçov, 2016: 32).

Gobaçov bu sözleriyle siyasi teknokrasiye karşı çıktığını ve ülkede farklı bir format altında totaliter bir yönetimin iktidara gelme riskinin bulunduğunu ima ediyordu. Piyasa ekonomisine geçiş devam etmeliydi ama ciddi düzenlemeler getirilmeliydi. Piyasa ilişkileri küçük ve orta ölçekli işletmelerle geliştirilmeli ve tekelleşmenin önüne geçilmesi için katı yasalar çıkarılmalıydı. Bundan da önemlisi insan gücünün piyasa ekonomisinin koşullarına uyum sağlaması için eğitilmesi gerekiyordu. Bu yaklaşımı AB de destekliyordu.

Bu reformların gerçekleşmesinin gecikmesi 1998 borç devlet borçları krizinin ortaya çıkmasını hızlandırdı. Çöküşü ertelemek için hükümet para arzının kısıtlanmasına başvurdu ama bu da ekonomik durgunluğu derinleştirdi. Boris Yeltsin bunun üzerine tüm Viktor Çernomırdin kabinesini dağıttı. Başkan yardımcısı Çubais görevden uzaklaştırıldı. Yeltsin ne kadar kararlı olduğunu göstermek istiyordu. Bu sürecin ardından Yevgeniy Primakov göreve getirildi. Primakov para arzı kısıtlaması uygulamasını tamamen terk etti. Özel sektör borçları azaltıldı. Ekonomi kısmen kontrol altına alınmış oldu. Primakov geleceğin başkanı olarak görülmeye başlandı. Ülkedeki kaosu engellemedeki başarısı Rus siyasi çevrelerin gözünden kaçmamıştı ama Yeltsin Primakov’un başkan olmasını istemiyordu.

9 Ağustos 1999’da Yeltsin Putin’in başbakanlığa getirildiğini ve onun kendisinden sonraki başkan adayı olduğunu ilan etti. Sonraki seçimleri büyük bir halk desteğiyle kazanan Putin’in ilk uygulamaları acaba ülkede otoriterliğe geri mi dönölüyor sorularını beraberinde getirdi. Gorbaçov da *La Repubblica*’ya verdiği bir demeçte ‘Vladimir Putin demokrasi yararına çalışmakla veya otoriterlik kartını oynamak arasında bir seçim yapmak zorunda kalacak. İnanıyorum ki en sonunda, her şeye rağmen, doğru seçimi yapacaktır’ (Gorbaçov, 2016: 144). Gorbaçov’un bu ılımlı eleştirileri ülkenin güçlü bir liderliğe ihtiyaç duyduğu bir dönemde belli bir düzeye kadar otoriterliğin alarına yol açmaması gerektiğine olan inancına

dayanıyordu. Bununla birlikte, demokratik reformların sekteye uğrama ihtimalini de göz ardı etmiyordu.

Tüm bu toplumsal çalkantılar döneminde Gorbaçov Avrupa'yı düşüncelerinin merkezine almıştı. Pan-Avrupa projesine ne olacak diye soruyordu kendisine. Daha büyük bir Avrupa hareketi devam edecek miydi? Aralık 1984'te Birleşik Krallık Parlamentosu'nda konuşurken 'Avrupa bizim ortak evimizdir' diyordu. 1975 Helsinki Nihai Senedi ve 1990'da AGİT zirvesinde kabul edilen Yeni bir Avrupa için Paris Şartı Gorbaçov'a göre Rusya'nın Avrupa'dan yapay bir şekilde yabancılaştırılmasının sona ermeye başladığını gösterebilirdi. Bununla birlikte, Avrupa gittikçe daha fazla yalnızca Batı Avrupa'yı imleyen bir kavram halini almıştı. Rusya ile Avrupa arasında eski bariyerlerin yerini yenileri alıyordu. Pan-Avrupa'nın Rusya olmadan gerçekleşmesi mümkün müydü?

Gorbaçov Avrupa entegrasyonunun kısır tartışmalar ve tarihsel sorunlara saplanıp kalmasından rahatsızdı. Anılarında bu konuyla ilgili şunları yazıyordu:

“Önümüzdeki yıllar için Avrupa'nın geleceğine karar vermek konusunda bir eşiğe yaklaşıyordu veya yaklaşmıştık, Nisan 1994'te Barselona'daki bir konferansta böyle uyarıda bulunuyordum. Eylül 1996'da Frankfurt'ta bir forumda konuşurken de bu mesajı tekrar ettim. Bu sefer konu 'Birleşik bir Avrupa: Gerçek veya Ütopya' idi. Daha Büyük bir Avrupa diye bir şeyin olup olmadığıyla ilgili olarak bu soru ortaya atılmıştı. Elbette ki, Avrupalıları bu konuyu tartışmaya itmeye çalışanlar Avrupa'nın sınırının Rusya'da bittiğini ima ediyorlardı” (Gorbaçov, 2016: 363).

Gorbaçov'un bahsettiği toplantıya Soğuk Savaş'ın eski politik yıldızları Henry Kissinger ile Zbigniew Brzezinski de katılmıştı. De Gaulle'ün 'Atlantik'ten Urallara Avrupa' vizyonunun çöktüğünden bahsediliyordu. Birkaç düzeyde farklı Avrupa anlayışı olduğu dile getiriliyor ve görünüşe göre Rus halkına bu Avrupalılar içinde pek de yer verilmiyordu. Bu Gorbaçov'u rahatsız etmişti çünkü yeni yeni inşa

edilmeye başlanan Rusya'nın olumlu Avrupa perspektifinin bozulabileceğini sezmişti.

Avrupa'daki Rusya'ya dair Rus kuşkuculuğundan olduğu kadar Rusya'nın yeniden otoriterleşmesine de karşı çıkan Gorbaçov'un son dönem söylemlerinde ise Rus ulusal çıkarlarına vurgu yapmaya başlanmıştır. Kırım konusunda hükümetle hemen hemen aynı fikirleri paylaşmaktadır ve Avrupa projesine yönelik Rus halkının ekserinin olduğu gibi eski iyimserliğini kaybetmiştir. AB projesi bir liberal kapitalist imparatorluk olarak örnek alınacak bir başarı öyküsü şeklinde değerlendirilmemektedir artık. Rusya'nın alternatif arayışları sürmektedir. Alexander Dugin de bu eleştirel tutumu benimseyerek kapitalist-post modern imparatorluklar için şunu söylemektedir:

“Negri ve Hardt için ‘imparatorluk’ ABD’nin merkezi idaresi altında tedricen küresel bir yönetime dönüşen otoritenin ‘kitlelerin’ yaratıcı potansiyellerini kapitalist açıdan sömürmesine dayanan küresel bir sistemdir [...] Ve ‘gösteri toplumu’ (Guy Debord) tüm dünyaya yayılmıştır [...] İmparatorluk sınıflar ve halkları, ülkeler ve politik sistemleri kozmopolit bir kazan içinde birbirine karıştırmıştır. Geriye yalnızca sömürücüler (küresel yöneticiler, imparatorluk ağının işletmecileri) ve ‘halk yığınları’ yani XXI. yüzyılın ideal ‘proletaryası’ kalmıştır” (Borgognone, 2015: 49-50).

Dugin'in de farkında olduğu gibi yeni imparatorlukların karmaşık ve alt edilmesi zor bir ağı ve yapısı vardır. Buna alternatif olarak, Rusya'nın geliştirmek istediği sistemin başarılı olabilmesi için Sovyetler Birliği döneminde vurguladığı ideal bir ekonomik ve toplumsal rol model şeklinde uluslararası sistemde bir güç olmak yerine hâlihazırdaki post modern imparatorluk anlayışına meydan okuyacak ve bu imparatorluğun açıklarını, krizlerini kullanarak onu zayıflatacak bir strateji takip etmesi gerekmektedir. Şimdi AB eski Sovyetlerin rolüne bürünmüş gibidir. Ukrayna veya Gürcistan gibi ülkeler için rol model olarak görülür. Ama Rusya bu Birliğin işleyemez hale geleceği öngörüsünü pekiştirebilirse kendi etki alanının daha fazla AB'ye kaymasını engelleyebilir.

Bu doğrultuda, Rus siyasal yaşamını domine eden siyasi akım Rusya’da *novie pravie* (yeni sağ) olarak formüle edilmiştir. Bir siyasi ve kültürel akım olarak bu yeni sağ ‘devrimci-muhafazakâr’, ‘nasyonal-bolşevik’, ‘geleneksel-komünist’ veya daha basit şekliyle ‘Avrasyacı’ (veya yeni Avrasyacı) olarak etiketlenebilir (Borgognone, 2015: 415-416). Günümüz Rus hükümetinin siyasi anlayışının tek bir eğilim barındırmadığını göstermek açısından bu etiketlemeler ilginçtir. İktidardaki Birleşik Rusya partisi bu şekilde geleneksel anlamıyla ne sağ ne de solda olmadığını, Rusya’ya has özgün bir siyaset tarzının olduğunu ileri sürer. ‘Muhafazakâr-devrimci’ şeklindeki bir kavram Rus milliyetçi duygularını okşayan niteliktedir. Bununla birlikte, Sovyet geçmişi de yadsınmaz. Ortada melez bir siyasi akım bulunmaktadır.

Muhafazakâr devrimciliğin ana eksenini gelenek ile yenilik, batılılaşmadan veya Avrupalılaşmadan modernleşme, yurtseverlik gibi mefhumlar etrafında şekillenir. Bu akımın ideolog veya fikir babaları aşırı milliyetçi dergi *Zavtra*’nın (yarın) yayın yönetmeni Alexander Prokhanov, siyaset bilimci Alexander Dugin, Rus doğa bilimleri akademisinin üyesi Mihail Delyagin, yazar ve gazeteci Vitaliy Averyanov gibi isimlerdir (Borgognone, 2015: 416). Bu akımın destekçilerine pek çok örnek verilebilir. Post Sovyet dönemi muhafazakârlığın Rus siyasal yaşamına damgasını vurmaya devam ettiği görülmektedir. Bu süreçte sol sayılabilecek Rus siyasal hareketlerde bile oldukça güçlü bir ulusalcı söylem bulunur.

Tüm bu söylemlerin odağında, ayrıca, Amerikan ve Batı Avrupa kültürünün anti tezi olarak Avrasyacılık hararetli bir şekilde savunulur. Kültürün Amerikalılaşması bu yeni Rus ideologları için Sovyetler sonrası mekânlarda önemli bir tehdit olmaya devam etmektedir. Manevi değerler ve özgün siyasi anlayışlar liberal demokratik istilacı akımlar karşısında korunmalıdır. Muhafazakâr devrimcilik Batı kültürü ve etkilerine karşı seçici davranılması gerektiğini vurgular. ABD-AB kültürel yayılmacılığının tek alternatifi bu tarz bir perspektiftir. Avrasya kıtası dünyanın tek bir ideoloji ve felsefi anlayışın hegemonyasından kurtulmasına vesile olabilir.

Atlantisizm teorisi tarihin sonunu getirdiğini öne sürer. Aslında, tarihin sonu argümanı Marksistlere göre komünizmle gelmesi gereken bir şeydi. Dünya er ya da geç ideal sistemini bulacak ve işçi sınıfı eşit ve sömürsüz bir sistemi kendi doğal seyrinde kuracaktı. Komünist sistemin tamamen yıkılması bu kavramı Atlantik perspektifi savunucularının kendilerine mal etmelerine yol açtı. İdeal sistem ABD ve AB'nin öncülüğünü yaptığı liberal demokraside gizliydi. Muhafazakâr devrimci Rus teorisyenleri için bu görüşler tıpkı Ronald Reagan'ın Sovyetlere 'şeytani imparatorluk' demesindeki şeytan vurgusu gibi kötü çağrışımları olan bir doktrini açığa vuruyordu.

Bu Atlantik-Avrupa merkezli liberal düşünce sistemi ilerlemeci ve sınırsız, ölçsüz bir ekonomik birikim çerçevesine sahiptir. Yani, Rus sağına göre etik yoksunudur. Batı karşıtlığı açısından Rusya'da ideolog ve düşünür sıkıntısı çekilmemektedir. Bununla birlikte, Batı yanlısı veya en azından Batı'ya objektif bakmaya çalışan kesimlerin de Rusya'da küçümsenemeyecek sayıda olduklarını dikkate almak gerekir. Bu kesim görüldüğü kadarıyla varolan yönetim anlayışı ve sorunlara karşı tepkisini seçimlere gitmeyip siyasal yaşama ilgisiz kalarak göstermektedir. Aktif muhalefet yapanların ise pek çok sıkıntıyla karşılaştığı ortadadır.

Muhelif kanattan Kasparov Putin rejimi ve ideolojisini sert bir şekilde eleştirmektedir. Kasparov'a göre Putin Esad, Kaddafi veya Hitler gibi ömür boyu iktidarda kalmak isteyen bir diktatördür. Bu 'diktatör' ona göre yalnızca gerçek düşmanlarını değil, hayali düşmanlarını da yok etmek isteyen bir diktatördür. Rusya'da gerçek anlamıyla siyasal bir yaşamdan söz edilemez. Şeffaf olan hemen hemen hiçbir şey bulunmamaktadır. Rejim bir polis devleti istemektedir. Putin yönetimi muhalefete tahammül edememektedir. Liberal muhalefetin Rusya'da normal bir şekilde siyaset yürütmesi bu şartlar altında zor gibi görünmektedir.

Bu baskı ortamına rağmen halkın çoğunluğu Kırım gibi konularda hükümetin politikasına oldukça güçlü bir destek sunar. Liberaller arasında bile Rusya'nın dış politikadaki eylemlerini tasvip edip eleştirilerini içteki baskıcı anlayışa yöneltenlerin

sayısı az değildir. Yeni genç Rus burjuvazisinin Putin'inki gibi oldukça otoriter bir rejim altında ne kadar daha yaşayabileceği meçhuldür. Putin sonrası Rusya'sı, bu bakımdan, Batı ile ilişkilerini tekrar gözden geçirebilir ve yeniden bir yakınlaşma gerçekleşebilir. Tabii, bunun için Batı'nın da Rusya'yı Soğuk Savaş'tan yenilgiyle çıkmış, zayıf bir ülke olarak değerlendirmeyi bırakması gerekir.

AB de Rusya ile ilişkilerini kaldığı yerden başlatmayı istiyorsa, muhtemelen, artık norm koyucu tarafta olmayabileceğini ve kendisinin en ileri sosyo ekonomik düzeni temsil ettiğine dair ön kabulün yıkılmaya yüz tuttuğunu görebilmelidir. Çok kutuplu dünya da şimdilik zayıf gibi görünse ve norm koyucu düzeyde olmasa da Rusya'nın belli bir düzeyde etkisinin olacağı gerçeği reddedilemez. AB-Rusya birbirlerine alternatif ideolojiler ve sistemler üretmekle zaman kaybedeceklerine kendi bölgelerinde serbest ekonomik ve ileri düzey güvenlik işbirliğinin sağlandığı alanlar oluşturmaya yönelmelidirler.

Muhafazakâr devrimci, liberal veya popülist olsun Rus siyasal hayatının tüm kesimleri için ekonomik ve politik ekseninin yeni yörüngesi gittikçe daha fazla büyük güç rekabetini canlandırma, neorealist ve kısmen neokolonyal yaklaşımları benimsemekle ilgili hale gelmeye devam etmektedir ve bu yaklaşımlar AB ile Rusya arasında 'çevre' oldukları değerlendirilen bölgelerin ekonomik ve siyasal bağımlılıklarını belli bir düzeye kadar açıklar.

İçeride ise Rus halkı bu merkez-çevre veya post Sovyet mekânın yeniden düzenlenmesi mücadelesine çok fazla ilgi göstermiyor gibidir ama ana akım siyaset milliyetçilik ve ekonomi eksenli bir söylemle toplumu yönlendirir. Bu bakımdan, AB ve Batı'ya alternatif ittifaklara kalkışılması toplum içinde de ilk dönemlerde muhalefetle karşılaşsa da bugün halk genel olarak, belki de muhalif anlayışların rahat hareket edememesinden dolayı, bu tarz makro problemlere ilgisiz gibi görünmektedir. Bununla birlikte, halkın önemli bir kesimi yeniden büyük bir devlet olarak anılmaya da sıcak bakar. Merkezi bir güç olma hevesindedir ama bunu daha iyi yaşam koşullarına kavuşarak gerçekleştirmeyi arzu eder (Laqueur, 2014: 212).

3.4. Rusya'ya Karşı Yaptırımlar

AB'nin ABD, Kanada, Japonya ve Avustralya ile birlikte Rusya'nın Ukrayna'daki askeri müdahalelerine bir yanıt olarak gerçekleştirdiği yaptırımlar bir tür sert güç (hard power) göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, yaptırımların amacı genel anlamda Ukrayna'daki 'oldubittiyi' kabul etmemek ve aynı zamanda Rusya'yı belli bir düzeyde izole etme amacı taşır. Bu yaptırımların Rus ekonomisine şimdilik zarar vermekte olduğu vakıdır. "2014 yazıyla 2015 yazı arasında yaptırımların Rusya'nın reel GSYMH'sini yüzde 1'den daha fazla azalttığı ve bunun Rus ekonomisinin hâlihazırda tecrübe ettiği resesyona önemli ölçüde etki ettiği düşünülmektedir" (de Galbert, 2015: V). Tabii, bu yaptırımlar Rus ekonomisini etkilediği gibi AB üyesi ülkelerin ekonomilerini de belli bir düzeyde etkilemektedir. Bu yaptırımlardan dolayı 2015'te AB-Rusya ticaret hacmi sert düşüşler yaşamıştır. Bu miktar AB'nin İran yaptırımlarından gördüğü zarardan önemli ölçüde daha fazladır. Yaptırımların etkilerine rağmen Rusya'nın Ukrayna stratejisi pek fazla değişikliğe uğramamıştır ama muhtemelen Rusya'yı Minsk ateşkes anlaşmasına götüren yolu da açmıştır. Bu durum da yaptırımların tek başına sorunun çözümünü getiremeyeceğini ama pazarlık için önemli avantaj sağlayabileceğini gösterir.

Bu yaptırımlara giden yoldan önce Rusya'nın Kırım'ı ilhakı AB'de ciddi bir şoka yol açtı. Rusya'nın Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ve soğuk savaş sonrası dengeleri ihlali kaçınılmaz bir şekilde tepkileri beraberinde getirdi. Sorunun çözümü için AB, ABD ve NATO askeri yöntemlere başvurmayı düşünmedi. Bunun yerine, Ukrayna'ya destek ve Rusya'ya ekonomik yaptırım seçenekleri uygulandı. Bu uygulamalar sonucunda ABD'nin AB'ye oranla daha az zarar gördüğü görülmektedir. AB içinde de yaptırımlara tepkiler aynı tonda ortaya konmadı. Polonya ve Baltık ülkeleri gibi Doğu Avrupa ülkeleri ve Büyük Britanya Rusya'yı sert yaptırımlarla izole etmenin doğru bir yöntem olduğunu savundu. Macaristan, Yunanistan gibi ülkeler ise yaptırımlar konusunda şüpheleri bulunduğunu ifade etti. Almanya ve Fransa ise iletişim kanallarının ve uzlaşma arayışlarının açık kalması koşuluyla etkili

yaptırımları hayata geçirilmesini onayladı. Bu değişik yaklaşımlara rağmen AB ülkelerinin tamamı kısıtlı da olsa yaptırım seçeneği onaylamış oldu.

Simond de Galbert'in yaptırımlara dair raporunda belirttiği gibi bu uygulamaların nihai amacı Rusya'yı İran, Kuzey Kore veya Küba gibi tamamen dünyadan koparmak değildir (de Galbert, 2015: 5). Bu mutlak izolasyona yol açmaktan kaçınmanın sebebi ise Rus ekonomisinin Avrupa ekonomisine ciddi oranlarda uyum sağlamış olmasıdır. Buna ilaveten, yaptırımlar abartılırsa tüm bir uluslararası finansal sistem istikrarsızlığa sürüklenebilir. Rus ekonomisinin yaptırımlardan gördüğü en büyük sıkıntı likit azlığı olarak değerlendirilebilir. Rusya'nın döviz piyasası da doğal olarak bundan kötü etkilendi çünkü Rusya'nın uluslararası finans piyasalarına erişimi kısıtlandı. Düşük petrol fiyatlarıyla birlikte rublede devalüasyon gerçekleşti. Ruble değerini önemli miktarda yitirdi. Tabii, bunlar yaptırımların kısa vadede gerçekleşen etkileridir. Uzun vadede bu durumun hem AB hem de Rus ekonomisine etkileri olacaktır. Rusya'da büyüme yavaşlayacak, AB'nin ise ihracatı düşecektir. Ayrıca, Ruble son zamanlarda petrol fiyatlarının bir miktar yükselmesiyle yeniden değer kazanmaya başlamıştır.

AB ülkelerinin enerji dışında Rusya'ya büyük bir bağımlılığı yok gibi görünmektedir. 2013 yılında AB'nin Rusya'dan gerçekleştirdiği enerji dışı ithalat Birliğin o yılki toplam ithalatının yalnızca % 1'ine denk gelmektedir. Çelik ve kimyasal ürünler gibi ithalat kalemleri başka tedarikçilerden sağlanabilir. Tabii, titanyum gibi Rusya'nın ana ihracatçı olduğu hammaddelerde AB ülkeleri sorun yaşayabilir (F. Stephen Larrabee v.d. , 2017: 18-19). Bununla birlikte, AB ekonomileri esas itibarıyla ihracatı açısından Rusya'nın AB menşeli ürünlere getirdiği yaptırımlardan etkilenmektedir.

Buna ilaveten, yaptırımların etki boyutu ekonomiyle sınırlı değildir. Bunun askeri, toplumsal ve sosyo-psikolojik etkileri de olabilir. Yaptırımların yol açtığı olumsuz tabloya rağmen Rus toplumunun çoğunluğu Kırım'ın ülke topraklarına katılması ve hükümetin Ukrayna politikasını desteklemekte ve AB'nin politikalarını olumsuz bulmaktadır. AB içinde ise bu durumdan en çok Rusya'ya en fazla ihracat

yapan ülkeler etkilenir. Rusya'ya en çok ihracatı gerçekleştiren bu ülkelerin, Almanya, Fransa gibi, firmaları yaptırımların baskısını hissetmektedir. Rusya'nın AB ülkelerine getirdiği gıda ihracatı kısıtlamaları AB içinde tarım sektörünü sıkıntıya sokmaktadır ama AB'nin Avrupalı tarım ihracatçılarına destekleri sayesinde bu kısıtlamalar genel anlamda sınırlı kalır. Tam aksine, bu gıda kısıtlamaları Rusya'yı gıda fiyatlarında enflasyon yaratarak daha kötü vurabilir.

Yaptırımların etki düzeyi şu an tartışma konusudur. Dolayısıyla, Rusya'nın doğu Ukrayna'daki emellerinin yaptırımlardan dolayı ne kadar değişeceğini şimdilik kestirmek güçtür. Krizin ilk dönemlerinde AB ve ABD 2014 yılında yaptırımların sonuç vereceği umudunu Başkan Obama aracılığıyla veriyordu. Başkan Rusya'nın saldırganlığına yanıtlarının Rusya'nın tansiyonu düşürme veya yükseltme seçeneğine bağlı olarak esneyeceğini ifade etti. Angela Merkel de bu yaptırımların yetersiz kalması halinde kapsamlarının genişleyeceğini ilave etti. Rusya'nın Kırım'ı ele geçirdikten sonra Ukrayna'daki çıkarlarının tam olarak neler olduğu da bir başka tartışma konusudur. Kimilerine göre Ukrayna'nın AB'ye yakınlaşma girişimleri krizin esas noktasının oluşturmaktadır çünkü bu durum Rusya'nın etki alanının gittikçe daralması demek olacaktır. Rus yetkililer ve Başkan Putin de Rusya'nın Ukrayna'daki stratejisini sürdürmesi sayesinde elde ettiği siyasi kazanımların yaptırımlarla uğranılan zararları telafi ettiği görüşünü savunur. Yaptırımlar Rusya'nın Ukrayna'ya el altından askeri destek sağlamasını engellememiştir. Ashton Carter gibi ABD'li yetkililer de yaptırımların Rus ekonomisine vurduğu darbeyi kabul etmekle birlikte bu durumun Putin'in siyasi emellerinden vazgeçirmek için yeterli olup olmadığından kuşkuludur (de Galbert, 2015: 13).

Yaptırımlar ne kadar daha sürdürülebilir sorusu uluslararası kamuoyunu meşgul etmeye devam etmektedir. Şu bir gerçektir ki AB ve Rusya yaptırımlara karşı kırılgandır dolayısıyla her iki tarafında yaptırımlar konusunda bir sınırı bulunmaktadır. Karşılıklı bağımlılık bu sınırları belirleyen temel unsurdur. Örneğin, Rusya AB yaptırımlarına karşılık vermek adına AB'ye sevk ettiği gazı kesmeye kalkarsa kendisi AB ülkelerinden daha fazla zarar görür, dolayısıyla yaptırımları, en azından şimdilik, bu alana taşıyamaz. AB içinde de yaptırımlarla bir sonuca

varılamayacağını ileri süren kesimler mevcuttur. AB'nin büyük ekonomileri de Rusya da kendisini uluslararası sistemin merkez ülkeleri olarak görür ve karşılıklı bağımlılıktan dolayı kontrollü bir yaptırım politikası izler. Rusya'nın AB politikasını şu an en çok ilgilendiren meselelerden birisi bu yaptırımlardır. Rusya'nın Avrupa ve AB'ye dair siyasetinin boyutu ve perspektifi yaptırımlarla örselenmiş ve yeniden biçimlendirilmiştir.

Bu doğrultuda, AB yaptırımları neticesinde Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliğini ve Çin ile olan ilişkilerini geliştirmeye çalışması dikkate değer bir gelişmedir. Bu durum Moskova'nın ticari ve finansal çeşitlendirme yoluyla yaptırımların etkisini azaltıp AB'ye olan bağımlılığın kurtulması ve AB için iyice dizginlenemez bir güç haline gelmesiyle de sonuçlanabilir. Buna ilaveten, Rusya'nın BRICS ülkeleriyle işbirliğini geliştirme hamleleri ve finansal anlamda NDB'yi (Yeni Kalkınma Bankası) kurması Rus şirketlerine kredi bulmak için alternatifler yaratabilir. AB'nin ve ABD'nin bu hamlelere yanıt oluşturdukları Atlantik bazlı yaptırım koalisyonuna daha çok ülkeyi dâhil etme ve Rusya'yı İran vakasında olduğu gibi bu yolla zora sokma olabilir. Bu durumda yine daha çok zarar gören taraf ABD'den çok AB ülkeleri olacaktır.

Bu yaptırımların içeriği Ukrayna devlet fonlarının kötüye kullanılmasından ve Ukrayna'daki insan hakları ihlallerinin gerçekleştirilmesinden sorumlu olanları; Ukrayna'nın bütünlüğünü tehdit eden eylemlerden sorumlu olanları; Kırım ve Sivastopol'den mal ithalatını; sektörel bazda silah ambargolarını, silah ve enerji sektörlerindeki bazı borç ve özkaynak kısıtlamalarını kapsar. AB ve ABD'nin uygulamaya soktuğu bu kısıtlamalar ilk etapta sembolik adımlar olarak değerlendirilmişti. Viktor Yanukoviç, Putin siyasetinin önemli mimarlarından Vladislav Surkov, Valentina Malenkov gibi Ukrayna'daki Rus yanlısı isimler veya Rusya'daki destekçilerinin ABD'ye girişi yasaklandı (Cantone, Moscatelli, 2014: 28). Kara listede Kremlin'e yakın şirketler de bulunmaktaydı.

Bu durumla birlikte, AB ilk kez Rusya'ya karşı bu denli sert yaptırımlar uygulamaya başladı. AB evvela Valeri Gerasimov, Dimitri Kozak, bazı istihbarat ve

askeri yetkililere giriş yasağı getirdi. Ekonomik yaptırımlar bunu takip etti. Kremlin için ABD veya AB ülkelerine giriş yasağı gibi yaptırımlar pek sorun değildi, asıl önemli sorun yatırımcıların Rusya'daki ortamdan ürkmeleri idi. Ekonomik büyüme 2014'te önceki yıla göre yüzde 1 civarı azalmıştı. Buna rağmen bu yaptırımların etki gücü hâlâ tartışmalıdır (Keşner, 2014: 226). İran'a bile yaptırımların gevşetilmeye çalışıldığı ve uluslararası sermayenin önündeki engellerin kaldırılması için daha fazla uğraş verildiği bu dönemde Rusya'nın yaptırımlarla 'dize getirilmesi' zor gibi görünmektedir. Fakat Rusya'nın gücünün ve etkinliğinin belli bir süre sınırlandırılması bu yaptırımlar aracılığıyla kısmen gerçekleştirilebilir ve bu yaptırımlar Rusya'yı Avrupa perspektifini dönüştürmeye ve hem uluslararası ortam hem de yurtiçindeki durum açısından yeni bir sistem arayışına girmeye zorlamıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİR ÇEVREDE İKİ MERKEZ

Teorilerin pek çok badireyi ve zorlu meydan okumaları atlatıp güçlü ve kalıcı genellemeler üretmeleri beklenir. Bununla birlikte, sosyal bilimler disiplinlerinde kanıtlanmış veya yerleşik doğru halini almış teorilerden bahsetmek güçtür. Her ne kadar teoriler verilerde, hipotezlerden ve gerçek olgulardan yola çıksalar da sık sık güncellenme ve yenilenme ihtiyacı duyarlar. Soğuk Savaş sonrası dünya uluslararası ilişkiler teorilerinin güncellenmesini gerektirmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi yeni merkezler ve çevrelerin oluşmasına neden olmuştur. Bu yeni merkezler ve çevrelere dair meselelerin kuramsal çerçevesi de bir güncellemeye ihtiyaç duyar. Bu çalışma da bu tür bir güncelleme ihtiyacından doğmuştur. Tarih boyunca hemen hemen tüm gelişmiş ülkeler dışa doğru yayılma ihtiyacı uymuştur. Sovyetler sonrası ortaya çıkan güç vakumunu da önce Avrupa'nın güçlü ekonomileri, sonra da kendisini toparlayan Rus ulus devleti doldurmaya çalışmıştır. Doğu Avrupa ve Kafkaslar AB sanayisi için yeni pazarlar anlamına gelir, ayrıca bu ülkelerin AB ile siyasi standartlar açısından yakınsalığı arzu edilir.

Bu tarz bir dışa yayılmacılık kaçınılmaz bir şekilde rekabete yol açar ve uluslararası sistemin daha da hiyerarşik bir yapıya dönüşmesini hızlandırır. Gelişmiş veya merkez ülkeler ellerindeki artı refah ve değerleri satmak ve ekonomik yayılmacılıklarını güçlendirmek ister. Bu rekabet ortamında siyasi ve ekonomik krizlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Merkez ülkelerin çıkarları arasında bir denge noktası bulunmayana dek çevre ülkeler üzerinde çatışmalar sürer. Ortada yine karmaşık ve örtük bir sömürü ağı bulunmaktadır. Tabii çevre ülkeler de gelişmiş ülkelerin teknolojisine, sermayesine ve yardımına muhtaç durumda kalır. Çevre veya yarı-periferi ülkelerin ekonomik ve siyasi bloklar arasında bir tercih yapması gerekir.

Kapitalizmin ve ekonomik yayılmacılığın doğası bunu gerektirir, bir tür denge noktası bulunabilir ama bu gerçekleşmeden önce sistemin ve yapının pek çok kriz ve çatışma yaşaması kaçınılmaz gibi görünmektedir. Buna ilaveten, ileri

kapitalist, gelişmiş ülkelerde filizlenen uluslararası şirketler ve finansal araçlar gelişmemiş ülkeleri borçlandırır, onları kendilerine bağımlı hale getirirler. Ticaretin temel koşulları eşitsiz ve adaletsiz bir şekilde kurulmuştur. Bu koşullar altında periferi ülkelerinin de çok fazla seçeneği bulunmaz. Ekonomik yapıları dışa bağımlılığı kolay kolay azaltamaz.

Toplumsal sınıflar arasında bir hiyerarşi ve gelir farklılıklarında uçurumlar bulunduğu gibi ülkeler arasında da korkunç gelir farklılıkları vardır. Bu farklılıkları azaltmak için kademeli ve yapısal değişiklikler gerekir. Periferi devletlerin uluslararası kapitalizm ve finans dünyasının yeniden düzenlenmesi için daha çok bastırması ve ekonomik açıdan da çok kutuplu bir dünyanın inşası için çaba göstermesi beklenir.

Uluslararası kapitalist sistem içerisinde görülen başka bir olgu, halkının büyük kısmının yoksul olduğu her ülkenin her konuda etkisiz olduğunun ileri sürülememesidir. Gelişmekte olan bazı ülkeler kapitalist sistemi benimsemiş ve siyasi ve ekonomik bağımlılıktan kurtulmuştur. Buna Çin ve Rusya da eklenebilir. Bağımlılık Teorisi ve Dünya Sistemi Analizi'nin belki de açıklamakta zorlanacağı veya yeni bir pozisyon alması gereken bir olgudur bu. Dolayısıyla, uluslararası sistemin yapısını tartışırken merkez-periferi anlayışının öne sürdüğü savların küresel ölçekten ziyade bölgesel düzeyde oldukça geçerli oldukları görülür. Nihayetinde, uluslararası sistemde ve devletlerarası ilişkilerde tek bir merkez ve çevrenin bulunduğunu öne sürmek güçtür.

Bu bakımdan, uluslararası ihtilafları anlamlandırmaya ve açıklamaya girişen her teorinin ne kadar kapsayıcı olursa olsun eksik yönleri bulunur. Bu anlaşılabilir bir şeydir. Rusya ile AB'nin yaşadığı son ihtilaflar da bölgesel bir merkez-çevre anlayışının tartışılmasından yola çıkılarak yorumlanabilir. Nihayetinde, ortada Rusya veya AB-ABD ittifakına bağımlı olmak zorunda kalan Ukrayna ve Gürcistan vakaları bulunmaktadır.

Rusya ile AB arasındaki ihtilafların derinleşmesinde hem Avrupa'nın hem de Rusya'nın post Sovyet mekânın bir bölümünü çevre ve nüfuz alanlarını genişletmek için uygun jeopolitik bölgeler olarak değerlendirmeleri etkili olmuştur. Dolayısıyla, Avrupa'nın çevresindeki bir Rusya'dan ve aynı şekilde Rusya'nın çevresindeki bir Avrupa'dan söz edilebilir. Rusya'nın bu çevreyi 'yakın çevre' olarak nitelendirmesi post Sovyet nomenklaturası veya siyasi elitleri açısından İmparatorluk ve Sovyet mirasından gelen merkez-çevre anlayışından esintiler taşır. Devletin resmi ideolojisi çerçevesindeki Avrupa perspektifi de bu çevreye dair sorunlar ve bunlara karşı geliştirilen politikalarla biçimlendirilmiştir.

Politik alandaki değişim ve dönüşümlere ilaveten Post Sovyet 'çevre'anlayışı devletin (yeni nomenklatura, bürokrat elit veya siyaset yapıcılarının) iç siyasette, dış siyaset üzerinde de belirleyici olan, yeni bir kimlik geliştirme çabası içerisine girdiği öne sürülebilir (Çubais, 2014: 72). Aynı şekilde çeşitli krizler sonrasında AB'nin de yeni bir kimlik arayışına girdiği ileri sürülür. Kimliğe dair bu meselelerde olduğu gibi, Gürcistan ve Ukrayna krizlerinde hem AB'nin büyük ülkelerinin hem de Rusya'nın jeopolitik kültürü benzer anlatılara başvurmuştur. Tabii, bu reaksiyoner jeopolitik kültür anlayışına ABD de eklenebilir.

ABD ve Rusya liderleri Gürcistan ve Ukrayna krizleri sırasında karşılarında bir imparatorluk ve bu imparatorluğun eylemleriyle mağdur edilmiş mazlum halkların bulunduğunu ileri sürmüştür (Toal, 2017: 274-275). Elbette her iki tarafın liderleri de özgürlüğü ve daha küçük veya zayıf milletlerin (yani çeperdeki ülkelerin) haklarını savunduklarını söylemiştir. AB ve ABD'nin jeopolitik kültürüyle Rusya'nın jeopolitik kültürü, benzer anlatıları kullanarak, ülkelerindeki iç kamuoylarına eylemlerinin haklılığını kanıtlamaya çalışır. Bu çerçevede General Valeriy Gerasimov'unda belirttiği gibi kamuoylarını 21. Yüzyılda ulusların rekabeti konusunda etkilemek için yeni askeri doktrinlere başvurulur. Bu doktrinler Arap Baharı, Renkli Devrimler, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi üçüncü ülkelerde kapışma gibi olgulardan etkilenmektedir (Quiring, 2017: 198). Avrupa ile Rusya arasında üçüncü ülkelerde rekabete girmenin örneği Ukrayna ve Suriye'de görülmektedir. Avrupa'nın çevresindeki Rusya, dolayısıyla, bu rekabet sonucunda

Avrupa perspektifini AB dışında bir çerçeve veya dış siyasette daha az etkin bir AB tasavvuru olarak biçimlendirmiştir.

4.1. Avrupa'nın Çevresindeki Rusya

Avrupa'nın çevresindeki Rusya ifadesi Rusya'nın dış politikasının Avrupa perspektifini, Avrupa boyutunu veya AB'ye yönelik tutumunu anlamak için kullanılabilir. Avrupa'nın çevresindeki 'Rus Dünyası' veya Rus etki/çıkar alanı Rus dış siyasetinde spesifik bir meseledir. Esasında, Sovyetler yıkıldığında Rus dış siyaseti ülkedeki pek çok politika üretme çerçevesinde olduğu gibi bir bocalama dönemi yaşamıştır. Bunu müteakip, Vladimir Putin'in ilk başkanlık dönemlerinde uluslararası terörizm konusu ön plana çıktı. Bu süreçte, Rus dış politikası iki kutuplu bir dünyadan tam olarak ne olduğu konusunda üzerinde henüz bir uzlaşma bulunmayan ama çok kutuplu olduğu değerlendirilebilen bir düzende arayışlar içerisine girmiş oldu. 11 Eylül saldırılarını da gerçekleştiren aşırı dinci akımlar bu geçiş döneminde Rusya'yı da hedef aldı. Başkanlığının ilk dönemlerinde Putin dış politikada pek çok konuda rengini belli etmedi. Önceliği Çeçenistan savaşının çözülmesine verdi. Esasında, Putin başkan olmadan önce Yeltsin'in dış politika ekibinin bir üyesiydi. Dolayısıyla, başkan olunca da ilk işlerinden birisi dış gezilere önem vermek oldu. Özellikle eski Sovyet ülkelerine seyahatlerde bulundu. İlk dönemlerde Rus dış politikası çatışma yaratmaktan uzak bir görüntü sergiliyordu. Avrupa perspektifi yapıcı ve uzlaşmacı bir görünüm arz ediyordu ve içeride sorunları çözmek o dönemde daha acildi.

Dolayısıyla, tek kutuplu dünya anlayışını yıkmak Rus dış siyasetinin en önemli argümanlarından biri haline belli bir süreden sonra, aşama aşama, geldi. Tek kutuplu dünya anlayışına yönelik eleştiri konularından birisi olan ve Rusya'nın Avrupa perspektifini yeniden biçimlendirmesinde rol oynayan Kosova krizi, mesela, Rus yönetimine göre ABD ve kısmen AB'nin mutlak hegemonya yaklaşımıyla çözülmeye çalışılmıştı. Buna alternatif olarak, Rusya çok kutuplu bir vizyonu destekledi. Buna göre, küreselleşme, devletlerin birbirlerine bağımlı olması ve

devletlerin egemenlik hakları gibi gerçeklikler dikkate alınmalıydı. Hiçbir devlet veya organizasyon tek başına hâkim konumda olmamalıydı.

Bununla birlikte, Rusya Federasyonu’nu 1990’ların başlarından itibaren meşgul eden ilk konular ise ABD ile gerçekleştirilen silahsızlanma ve anti balistik füzelerle ilgiliydi:

“Rus dış siyasetinin ilk ciddi sınavları ABD’yle yapılan anti balistik füze ve silahsızlanma anlaşmalarıydı. Milenyumun ilk yıllarında Rusya-ABD ilişkilerine Amerika’nın füze saldırılarına karşı ulusal bir savunma sistemi kurma önerisi kadar etkili olan başka bir konu olmamıştır – Rus mareşal Igor Sergeev bunu ‘yıldız savaşlarının oğlu’ şeklinde adlandırmıştır.’ Bu konu Rusya’yı ciddi şekilde rahatsız etmiştir.” (Donaldson, Noguee & Nadkarani, 2014: 355).

Rusya bu savunma sisteminin Avrupa’da o dönem kurulmasını engelleyerek diplomatik bir başarı kazandı (Daha sonra buna benzer bir füze savunma sistemi Romanya’da kuruldu). Rus yetkililere göre, ABD’nin küresel hegemonyasını dizginleme çabaları kısmen sonuç veriyordu. Bazı eski Sovyet cumhuriyetleri, Çin, kısmen de olsa Hindistan Rusya’yı bu konuda yalnız bırakmadı. Tabii, bu dengeleme girişimlerinin ekonomik boyutu da bulunuyordu. Putin yönetiminin dış siyasette kazandığı başarılarından biri de dış borçlar konusuydu. Borçlarının önemli bir kısmını ödeyebilen Rusya dış siyasette daha etkili olabileceğinin bilincindeydi.

Kısmi ekonomik başarısını müteakip, dış siyaseti henüz tam anlamıyla Batı veya ABD-AB karşıtlığına yoğunlaşmadan önce, 11 Eylül saldırılarından sonra Putin George W. Bush’u arayıp desteğini iletmişti. İslami aşırıcılık Rusya’nın da başını ağrıtan en önemli meselelerden birisiydi ve dolayısıyla bu durumda Rusya Federasyonu’yla ABD’nin ortak bir düşmanı vardı. Dahası, Tacikistan gibi Afganistan’a ve Rusya’ya yakın ülkelerde cihatçılık ideolojisi güçlenmişti. Afganistan’a yapılan ABD operasyonunda Kırgızistan ve Tacikistan gibi ülkelere ABD üslerinin açılmasına izin verildi. Bu süreç çok uzun sürmedi, ABD hükümeti

Rusya'yı hâlâ Çeçenistan savaşında insan hakları ihlalleri yapmakla suçladı. Bununla birlikte, Putin yönetiminin ilk dönemlerinde Rus Dış Politikası çok sert söylemlerden kaçınma eğilimindeydi. 2008 Gürcistan savaşından sonra bu tutum radikal bir şekilde değişti. Şimdi Rus diplomasisi Amerikan tekyanlılığının (unilateralism) sorgulanması için uluslararası kamuoyunu yönlendirme gayretlerini artırıyordu. Gürcistan'la yaşanan Abhazya ve Güney Osetya krizinden önce bazı Amerikan yanlısı renkli devrimler – veya devrim girişimleri – yaşandı. 2003-2005 arasında Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'daki olaylar bölgeye istikrar getirmenin uzağındaydı.

Rusya'nın Avrupa perspektifi ve Avrupa'nın çevresine yönelik siyasetiyle ilgili olarak da, bu sorunlar derinleşmeden önce "Putin Nisan 2005'te Federasyon Konseyi'ne Rusya'nın Avrupa kıtasındaki diğer ülkelerin paylaştığı değerlere doğru ilerlediğini ilan ediyordu, 'özgürlük, insan hakları, adalet ve demokrasi', değerleri vurguluyordu" (Tsygankov, 2010: 226). Elbette bu değerleri paylaşma idealinin farklı bir yorumu da vardı. Bu yorum Rusya'nın Sovyetler döneminde egemenliği veya nüfuzu altındaki ülkelere medeniyet götürme misyonunun şimdi Avrupalılık aracılığıyla canlandırılabilceğini öne sürüyordu. Rusya Avrupa'nın değerlerinden yararlanarak kendi özgün medeniyet anlayışını geliştirmeye devam etmeliydi. 'Bir medeniyet olarak Rusya vizyonu' geliştirilmeli ve dış dünyadan kopuk olmayan bir medeniyet söylemi oluşturulmalıydı (Tsygankov, 2016: 237-238). Bu söylem AB ile ilişkilerin durgun olduğu bir dönemde yeterince güçlü bir etki gösterememiştir. Avrupa ile ekonomik alanlardaki iş kurma hevesi teknik işbirliğinden öteye geçip ortak bir modelin paylaşılabilceği bir noktaya taşınamamıştır. AB'yle olan ekonomik ilişkilerin siyasi bir boyuta taşınamamasının bir sebebi de Rusların kendilerini büyük Avrupalı devletler gibi medeniyet götüren bir anlayışın temsilcileri olarak gördükleri düşüncesinde aranabilir. Bu yüzden hem AB'nin büyük ülkeleri hem de Rusya için bazı mekânlar çevre olarak değerlendirilir. Bu mekânlar üzerinde yaşanan çatışmalar malumdur. Bu ihtilaflar da hem AB'nin hem de Rusya'nın farklı müttefikler aramalarına yol açar. Dolayısıyla, Rusya Medvedev dönemiyle birlikte Çin ve Orta Asya ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerinin güçlendirme arayışını hızlandırmaktadır.

Bu doğrultuda, Orta Doğu ve İslam ülkeleriyle olan ilişkilerde Rusya Suriye sorununa dek genel anlamda Şii ve Sünni ülkeler arasında denge politikası gözetmeye çalışıyordu. Ancak son süreçte İran ve Suriye rejimiyle birlikte hareket edip onlara destek vermesi Sünni dünyanın tepkisini çekmektedir. Amerika'nın tekyanlılığına savaş açmış Rusya'nın Sünni ülkeleri kaptırması İslam ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesini zorlaştırabilir. Bu durum Rusya'nın çok kutuplu dünya siyasetiyle de çelişir. Tekyanlılığın alternatifi olarak Rus yetkililer tarafından savunulan dış politikada çok yönlülüğün desteklenmesi uzun bir süre gündemi meşgul etme potansiyeli taşımaktadır. Rus diplomasisi bu çok yönlülüğü özel nüfuz alanı olarak belirlediği Orta Asya bölgesine yönlendirme eğilimindedir. Bu yüzden Orta Asya ülkelerindeki liderlerin Rus yanlısı olması çok önemlidir.

AB ile olan ilişkilerin en önemli unsurlarından biri olan gaz ve petrol arzının güvenliği Orta Asya'nın Rusya için önemini artırır. Bu bölgelerde Rus etkisini korumak Rusya için öncelikli amaç olmayı sürdürmektedir. Tarihsel bağlardan dolayı Orta Asya ülkeleri de genel anlamda Rusya yanlısı olmayı olumsuz karşılamaz:

“Rus nüfuzunun yükselişi Orta Asya başkentlerindeki pek çok siyasetçi ve uzman tarafından desteklendi. Aşabat, Astana, Bişkek Duşanbe ve Taşkent'te pek çok dış politika stratejisti en azından kısmen de olsa Moskova'nın etkisinin yeniden tesis edilmesini hoş karşıladı” (Gleason, 2010: 260).

Elbette bazı uzamanlar Rusya'nın Orta Asya'ya tüm gücüyle geri dönmesinin Rusya'nın emperyal arzularının bir uzantısı olarak değerlendirmiştir. Hatta bu duruma 'liberal emperyalizm' diyenler bile çıktı. Bu durum 2008 kriziyle birlikte yaşanan ekonomik daralmadan dolayı kısmen sekteye uğratsa da Rus dış siyasetinin genel çerçevesi hâlâ Orta Asya eksenli olarak değerlendirilir. Enerji sevkiyatı, boru hatlarının güzergâhı ve ticari ortaklar olarak önemlerinin yanısıra Orta Asya ülkeleri Rusya'nın güvenlik politikaları içinde de önemli bir konumdadır. Enerji meselesine ilaveten dış politikada, NATO'yu, özellikle Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesini,

yeniden tehdit olarak değerlendiren Moskova devamlı olarak ordusunu modernize etmeye çalışarak denge unsuru olarak kalmaya devam etmek ister.

1980’lerdeki Afganistan savaşı ve 1990’lardaki Çeçen savaşında prestij kaybına uğrayan Sovyet ve devamındaki Rus ordusu Putin döneminde savunma bütçesinin sürekli artırılmasıyla desteklenmektedir. Bununla birlikte, Rus bürokrasisinin pek çok kurumunda olduğu gibi orduda da yolsuzluk haberleri eksik olmaz. Kızıl Ordu’nun ihtişamını korumak isteyen ve Sovyetler döneminde silahlanmayı vatanseverliğin bir gereği olarak değerlendirmiş olan bürokrasi silahlı kuvvetleri dış politikada hâlâ önemli bir araç olarak kullanma eğilimindedir. Silahlanmaya ayrılan bütçede bu konuya ne kadar önem verildiğinin en bariz göstergesidir. Ordunun modernizasyonuna verilen önemde de görüldüğü gibi, siyasi alanda daha merkezileşmiş ve otoriter bir devlet şeklinde Batılı analistler tarafından tanımlanan yeni Rusya dış politikasını da biçimlendirirken demokrasisini güçlendirmekten ziyade devleti yeniden güçlendirmek – veya onu güçlü göstermek – için çabalamayı sürdürüyor gibi görünmektedir.

Rusya’nın yeniden çıkış yapma emelleri ve daha agresif bir dış politika izlemeye başlaması ABD ve AB içinde endişlere yol açmaya devam etmektedir, bunu Batı dünyasıyla entegrasyonu konusunda ciddi belirsizliklerin doğması takip etmiştir. AB’nin çevresinin güvenli hale getirmesi için er ya da geç Rusya ile anlaşması gerekir. Rusya’da ise Avrupa perspektifi ölçüsdüz liberalizmin en yoğun yaşandığı 1990’lardan sonra kuşkucukla biçimlenmeye başlamıştır. Bu bakımdan, Batı dünyasını ekonomik açıdan yakalama hamlesi Şok Terapi’den sonra başarısızlığa uğrayan ve siyasi açıdan olduğu kadar ekonomik açıdan da bocalayan ülkenin düze çıkamamasını bir kesim aşırı derecede çabuk gerçekleştiren ekonomik liberalizasyona bağlarken başka bir kesim asıl sorunun yetersiz liberalizasyon olduğunu ileri sürüyordu. Bu süreçte Rus dış siyasetine bugün olduğu kadar önem verilmedi; bu, kısmen Rusya’nın Sovyetler Birliği’nden sonra yeni bir ülke olarak belirmesi ve çıkarlarıyla sınırlarından emin olamamasından kaynaklanıyordu. Rus devleti geçiş aşamasındaydı ve iç sorunların baskısıyla reform arayışları sürüyordu. Bu şartlar altında 1990’larda Batı ile olan ilişkiler dış politika tartışmalarında temel

bir tema olarak yankılandı. Bir kısım analizste göre, Soğuk Savaş'ın baskısından kurtulmuş Rusya Batı'ya yönelik politikasında daha açık olabilirdi; bu, Rusya'nın Batı'ya olan tarihsel hayranlığına ve daha yakın ilişkiler sonucunda ekonomik kazanç elde etme arzusuna işaret ediyordu.

Böylece, Rus dış siyaseti 1990'larda Batı veya Avrupa ile yakınlaşmaya yönelik çeşitli aşamalardan geçti. Bu aşamalardan ilkinin 'liberal uluslararasıılık' diye nitelendirilen yaklaşım oluşturdu. Dönemin Rus dışişleri bakanı Andrey Kozyrey Rusya'nın Batı'ya açılacağını, uluslararası sınıf çıkarları yerine Rusya'nın ulusal çıkarları ve demokratik ilkelere dayanacağını ilan ediyordu. Bu yaklaşıma karşı çıkanlar argümanlarını ileri sürmekte gecikmediler. O dönemin Rus dış politikası için ikinci aşamayı oluşturan Batı'ya karşı daha ikircikli bir tutum sergileme esas olarak Atlantikçilere karşı Avrasyacılar yaklaşımını destekliyordu. Bu da Rusya'nın Batı'ya sanıldığı kadar kolay entegre olmayacağını gösteriyordu. Bunun Yeltsin'in dış politikasına yankısı özellikle Balkanlar'da ABD dış siyasetine karşı çıkma şeklinde oldu.

1996'da Yevgeni Primakov'un dışişleri bakanı olması Rusya'nın yeniden süper güç olma hayallerinin ve uluslararası bağımsızlığını temin etme arzularının alevlendiği üçüncü bir dönemi işaret ediyordu. Batı'yla mutlak bir entegrasyonun reddi ve Boris Yeltsin, Yegor Gaydar, Anatoli Çubais gibi Batı yanlısı politikacıların çöküşe geçmesiyle ülke yönetimi kendi dış politikasını biçimlendirme arayışlarına girdi. Kosova ve Sırbistan'ın NATO ve AB müdahaleleriyle bombalanması ve Rusya'nın bunu yalnızca seyretmesi Primakov'un Rusya'yı Avrasya içinde ABD'nin etkisini sınırlandırarak yeniden konumlandırma arayışlarına girmesiyle sonuçlandı.

Yeniden dirilme arayışları içinde olan bu eski süper güç prestijini kurtarmanın, 'yakın çevre'sindeki etkisini yeniden elde etmenin peşindedir. ABD ve AB ile eşit muamele görme istemektedir. Bunun yolunun da çok kutuplu dünyada Çin gibi partnerlerle yeni ittifaklar kurmaktan geçtiğini görmüştür. Şangay İşbirliği Örgütü veya Avrasya Ekonomik Birliği'nin ilhamını bugüne kadar ki en gelişmiş uluslararası entegrasyon girişimi olarak kabul edilen AB'den almıştır. Tabii,

karmaşık ekonomik işbirlikleri kurma konusunda Rusya'nın AB kadar deneyimli olduğu söylenemez. Dolayısıyla Rusya eski prestijini en iyi bildiği yolla geliştirmeye karar vermiştir: ordusunu güçlendirerek. “2000’den 2008’e kadar Rusya’nın ulusal güvenlik bütçesi 214 milyar rubleden 1,017 trilyon rubleye çıkmıştır” (Govella ve Aggarwal, 2012: 8). Modernleşme ordudan başlatılarak en azından şimdi artık AB’nin çevre ülkeleri kabul edilebilecek Ukrayna ve Gürcistan gibi Rusya için ‘yakın çevre’ olan ülkelerle yaşanan çatışmalardan hızlı sonuçlar alınması öngörülmüştür.

AB yakın çevreyle olan bu çatışmalarda her zaman müzakereci ve yaptırım uygulayıcı rolüyle baş aktörlerden biridir. 15 Ağustos 2008’de Gürcistan’la ateşkes anlaşması imzalanmasına AB öncülük etmiştir. Yine en nüfuzlu iki AB ülkesi Fransa ve Almanya Minsk anlaşmalarında önemli roller üstlendiler. AB ile Rusya arasındaki ilişkilerin incelenmesi her durumda yeni bir uluslararası sistemin geliştirilmesi sorusu etrafında şekillenir. Brexit’le birlikte küreselleşmenin ve AB’nin yara alması Rusya’nın geleneksel milli çıkar ve milli kimliğin korunması arayışlarının kısmen de olsa haklı çıktığını gösterir. AB’nin en güçlü ülkelerinden birisi ulusal çıkarları gereği AB’den çıkıyorsa Rusya neden AB’yle olan ilişkilerinde ulusal çıkarlarını esnetsin? Bu, elbette, küreselleşmenin tamamen iflas edeceği veya geleneksel merkez-periferi kavramlarının modern gerçekleri yansıttığı anlamına da gelmez. Batı’nın enformasyon ve teknolojisine ihtiyaç duyan Rusya bir şekilde küresel aktörlerle daha esnek ilişki biçimleri geliştirmek zorundadır.

11 Eylül’den sonra Rusya ABD’ye terörizmle işbirliği konusunda destek vermiş ve uluslararası işbirliğini vurgulamıştı. Bu doğrultuda, Rus hava sahasının ve Orta Asya ülkelerinin topraklarının Amerika’nın Afganistan operasyonlarında kullanılmasını önerildi (Tsygankov, 2012: 36). Bu, ABD Rusya ilişkilerinde bir dönüm noktası olabilirdi ama çok geçmeden yeniden rekabet atmosferi ilişkilerde baskın hale geldi. AB ile de yakınlığa ve uzaklaşma serüveni benzer bir seyir izlemiştir. İki güç arasındaki kuşkuculuk Rusya’nın ABD’nin AB ile birlikte renkli devrimlere destek verdiği suçlamasıyla güçlenmiş durumdadır.

Rusya'nın AB'ye mesafeli durmasının nedenlerinden biri Birliğin bu renkli devrimlere destek verip 'yakın çevre'sini kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirdiğine dair argümandır. Daha önceki, Kosova gibi, krizler aşılmışsa da Ukrayna krizi dolayısıyla uygulanan karşılıklı yaptırımların yarattığı kötümser hava etkisini sürdürmektedir. AB ile olan ilişkilerde Rusya'nın bakış açısına göre "ana diyalog kanalı belli başlı Avrupalı devletlerle ikili temaslar kurmaktır, özellikle de Brüksel'deki karmaşık konsensüs inşa etme sürecinde 'karar verici' olarak görülen Almanya, Fransa ve İtalya'yla" (Baev, 2012: 88). Bu doğrultuda, Dmitri Medvedev'in Kremlin'e yerleşmesinden bu yana bu tarz ikili görüşmeler 2014'e kadar yoğunlaşmaya devam etmişti çünkü Vladimir Putin kişisel bağlantılarını kullanmayı sürdürüyordu.

Bu tarz AB içinde yalnızca büyük devletleri muhatap alma stratejisi 2003'te Putin'in Jacques Chirac ve Gerhard Schröder ile Paris'te gerçekleştirdiği görüşmede somutlaşmıştı. Burada, ABD'nin Irak'a müdahalesini BM Güvenlik Konseyi'nin oybirliğiyle onaylanmayacağı kararı verilmişti. Yine, Brexit ertesinde Putin'in büyük devletlerin küçük devletlerin ekonomisi sübvansetmesi yoluyla Avrupa'da refahın sağlanamayacağı mealindeki sözleri Rusya'nın AB'yi küçük devletler ve büyük devletler şeklinde değerlendirdiği kanaatini güçlendirir. Bu bakımdan, 2008'deki ekonomik kriz ve Gürcistan savaşına rağmen AB'nin Fransa'nın baskısıyla Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nı canlandırma çabaları daha çok iş ilişkileri bir hayli gelişmiş olan Fransa ve Almanya'nın Rusya pazarında kayıp yaşamaması amacını taşıyordu. Ukrayna krizi sonrası Mart 2014'te hayata geçirilen yaptırımlar ve Rusya'nın Doğu Ortaklığı'nda gözlemci statüsü talebinin reddi gibi durumlar sonrasında ise ilişkiler önemli bir kopuş yaşamıştır. Her iki tarafta da ekonomik ve uluslararası etkinlik açısından bir gerileme söz konusu olduğu söylenebilir ama Rusya Kırım'ı topraklarına katarak sınırlarını genişlettiği için iç kamuoyuna bu yönde vatanseverlik propagandasını kullanmaktadır.

Aslında, tüm olumsuzluklara rağmen Rusya ve AB'nin sürekli olarak işbirliğini yürütmesi gereken alan İŞİD saldırılarıyla birlikte AB'nin en önemli önceliklerinden biri haline gelen güvenlidir. Tabii, Doğu Avrupa'ya stratejik

savunma sistemleri kurulması ve NATO'nun genişlemesi ve ayrıca AGİT'in Rusya tarafından taraflı davranmakla suçlanması ve bunların ucunun bir şekilde AB'ye dokunması iki taraf arasında güvenlik alanının oluşturulmasını bir hayli güçleştirir. Peki, Rusya için Batı'ya ve AB'ye alternatif olabilecek, şimdilik oldukça zayıf durumda olan, Şangay İşbirliği Örgütü veya Avrasya Ekonomik Topluluğu mudur? Bu topluluk girişimlerinden önce çok kutuplu dünya stratejisinin bir parçası olarak BRICS ülkeleri öne çıkarılıyordu. Batı'ya bir alternatif bulma çabaları şimdilik BRICS ülkelerindeki farklı görüşlerden dolayı sarsılma tehlikesi taşımaktadır çünkü Brezilya, Rusya, Hindistan ve Güney Afrika'dan oluşan BRICS ülkelerinin işbirliğinde öncülüğü kim yapacaktır? Bu durumda da Çin Rusya'yla bu grubun liderliği için rekabet etmeyecek midir? Alternatif bulma çabaları Batı'ya bağımlılıktan Çin'e bağımlılığa dönüşme riski taşımaz mı? Muhtemelen bu risklerden dolayı Rusya kendisinin lider olduğu Avrasya ve Kafkasya'da daha zayıf ülkelerden oluşan birlikler kurmaya yönelmektedir. Şangay Beşlisi ise şimdilik tam ekonomik entegrasyonun gerçekleştirildiği bir birlik olmaktan ziyade devasa bir serbest ticaret bölgesi olma yolundadır. Buna ilaveten, 29 Mart 2014'te Kazakistan'ın başkenti Astana'da Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın katılımıyla Avrasya Birliği'nin temelleri atıldı. Bu birliğe daha sonra Ermenistan ve Kırgızistan'ın katılması öngörüldü. Putin için Avrasya Birliği yalnızca bir ekonomik ve siyasi entegrasyon girişimi olarak değerlendirilmemektedir. Bu birlik, aynı zamanda, Batı'nın yayılmacı ve agresif tutumuna bir cevap olarak görülmektedir.

Birlikler veya entegrasyon girişimlerinden öte hem genel olarak hemde Avrupa'nın çevresindeki Rusya özelinde Rus dış politikasını incelenirken teorik bir çerçeve çizilecek olursa yapısal gerçekçilik, rasyonel seçim teorisi, neo Marksizm veya katı gerçekçilik gibi kavramların tümünün anlamlı olduğunu kabul etmek gerekir. Alexander Dugin gibi milliyetçi jeopolitikçilerin etkisinin derinden hissedildiği Rus dış politikasında bir süper güç olarak güçler dengesi önemsenir. Uluslararası sistemin yapısı materyal bir olgu olmaktan ziyade toplumsaldır. Gerçekçi anlayışlar sıklıkla ulusal çıkar kavramına götürür. Rus dış politikası tartışılırken bu o kadar çok kullanılmıştır ki artık önemini yitirdiği bile söylenebilir. Ulusal çıkarlar ortak kimlik ve söylemlerin bir ülke için doğal kabul edilebilecek

sınırları kurmasıyla ilgilidir. Rusya için eski Sovyet ülkeleri ‘yakın çevre’ denen şeyin sınırlarını belirler, halbuki Finlandiya, Japonya gibi ülkeler de Rusya’nın komşularıdır ama Rus dış siyasetinde onlara dair bir aidiyet anlayışından söz edilemez. Dolayısıyla bu ülkelerle kurulan ilişkilerde ideolojik ve tarihsel boyut dikkate alınır.

Buna paralel olarak, Rus dış siyaseti uzun süre Rusya’nın uluslararası bir süper güç olduğu varsayımına dayanmıştı. Bu, jeopolitikçi ve tarihçilerin Rusya’nın doğal özelliği şeklinde sunduğu bir durum haline geldi. “Bu kavram toplumsal bir inşanın sonucu oluşmasına rağmen Rusya Federasyonu’nun önümüzdeki yıllarda bunu savunmakta geri adım atmayacağına dair güçlü kanılar mevcuttur” (Leichtova, 2014: 13). Bu süper güç pozisyonunun kaçınılmaz bir biçimde Rusya’yı götürdüğü nokta Batı emperyalizminin antagonisti veya uluslararası sistemde Batı üstünlüğüne denge olmaktır. Bu açıdan, Batı’nın Rusya için en önemli öteki olduğu söylenebilir. Ayrıca, Rus dış siyasetinde iç kaynaklar ve fikirler, Rus toplumundan yansıyarak, kendi norm ve beklentilerini oluşturur ve dış siyasetin belirlenmesine etki eder.

Rusya’nın uluslararası sistemde süper güç iddiasını dayandığı bazı etkenler bulunur. Nükleer silah sahibi olmanın yanısıra ülkenin coğrafi konumu öne çıkarılır. Rusya Federasyonu toprakları iki kıta içine uzanır ve kuzey yarımkürede uluslararası sistem içinde Rusya’yı marjinalize etmek güçtür. Avrupa, Asya, Orta Doğu, Pasifik ve Kuzey Kutbu gibi bölgeler Rusya’nın sınırlarına yakındır ve ülkenin ekonomik ve güvenlik çıkarlarının dâhilindedirler. Bu sebeple, uluslararası sistemi değerlendirirken Rusya Federasyonu’nun dış siyasetinin pratiklerini gözlemleyebiliriz. Rus dış siyaseti büyük ölçüde uluslararası düzen içerisinde kutuplaşma kavramını vurgular. Bir başka deyişle, sistem içerisindeki ana güç merkezleri belirlenmeye çalışılır. Rusya Federasyonu çokkutuplu bir düzenin savunucusu olmalıdır. Postmodern yaklaşım ve anlayışların aksine burada hâlâ klasik jeopolitik perspektifler ağırlık kazanır.

Bu süper güç olma merakı Putin’in pek çok demeç ve söylemine etki etmiştir. 2005 yılında Başkan Putin SSCB’nin çöküşünü 20. yüzyılın en büyük jeopolitik

felaketi şeklinde nitelendirdi. Bu bakış açısı, aslında, SSCB'nin bugünün Rusya Federasyonu'nun istediği şekilde dağılmadığını ima eder. Eski Sovyet ve Doğu Bloku ülkelerinin önemli bir kısmı Rus etkisinden sıyrılıp AB ve NATO'ya yakınlaştı. Dolayısıyla, bunun Rusya için kısmi bir felaket olduğu ileri sürülebilir. Bu, aynı zamanda Rusya'nın dış politikasını oluştururken sık sık kullandığı teorik kavramların etki alanının önemini gösterir. Bu teorik kavramlardan diğer ikisi ise ekonomik veya siyasi bir sistemde bir oyuncunun kazanç veya kayıplarının diğer katılımcılarınkine eşit olması durumunu açıklayan sıfır toplamı oyun ve güçler dengesi düzenine göre sistem içerisinde tek kutupluluğu engellemektir. Son günlerde yeniden canlanan NATO-Rusya gerilimi ve Rusya'nın Suriye'de daha aktif bir rol oynaması ekonomik sıkıntılara güçler dengesini yeniden düzenlemekte kararlı olduğunu gösterir.

Avrupa'nın çevresinde şekillenen ve Rus dış siyasetinin Avrupa perspektini yeniden biçimlendiren Rus dış siyasetiyle ilgili 1993, 2000 ve 2008 yıllarında Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı belgeler yayınladı. Bu üç tarih aynı zamanda Rus dış siyasetindeki bazı dönüm noktalarını da belirtir. 1993'teki belge bir iç siyasi krizin yaşandığı bir dönemde yayınlanmıştır. Yeltsin dönemi yürütme erkinin siyasi etkisini ülkede artırmanın peşinde olduğunu gözlemlenebilir. 2000'deki belge Putin'in göreve gelişinden sonra yayınlandı. Rus elitlerinin 1993'teki belgede dile getirilen sorunlardan dersler çıkardıkları ve dış siyaseti yeniden biçimlendireceklerinin işaretleri anlatılır. Diğer belge ise:

“Üçüncü ve son dış siyaset belgesi 2008'de, Medvedev'in göreve başlamasından iki ay sonra yayınlandı. 1993 ve 2000'deki stratejilerle karşılaştırılınca bu Putin yönetiminin gücünü pekiştirdiği yıllar boyunca Rus dış siyasetinin görmüş olduğu yönlendirmelerin öncelik ve dönüşümlerdeki değişimlere dair değerli bir bilgi kaynağıdır. Yetkililerindeki belirgin devamlılık anlayışıyla güçlenmiş Rus siyasi rejiminin karakter ve yönündeki üst düzey devamlılık dikkate alındığında bu belge Rus süper gücünün kendine güveninin yeniden doğuşuna dair gerekli tüm veriyi sunar” (Leichtova, 2014: 41).

Bu dokümanın tonu oldukça kendine güven doludur. Giriş kısmında yeni bir belge hazırlanmasının nedeninin Rusya'yı uluslararası ilişkilerde güçlendirmek olduğu ifade edilir. Spesifik amaçlarından birisi olarak, Rusya modern dünyada kendisini bir etki merkezi olarak konumlandırması vurgulanır. İkinci amaç kapsamında ekonomik büyümeye değinilir. Üçüncü öncelik uluslararası hukuku ve BM'nin rolünü güçlendirmeye verilir. Kendine güvenin bir başka göstergesi olarak bu belge Rus kültür ve dilinin yayılması ve çağdaş sistem içerisinde medeniyetlerarası diyalogun geliştirilmesini savunur. 1993'teki belgede 'medeni' bir şekilde Batı ülkelerine katılmaya çabalamayı öngören Rusya 2008'de bundan vazgeçmiş gibidir. Öncelikler değişmiştir. Bu belgeye göre, dış siyaset ulusal gelişimin bir aracı olarak hizmet etmeli ve Rusya'nın küresel rolü iç önceliklere göre belirlenmelidir. 2008'deki dış siyaset belgesi çağdaş uluslararası sistemin pek çok kültür ve kültürel kimliğe ayrımcılık yaptığını ileri sürer ve BM Güvenlik Konseyi'nin otoritesinin zayıflamasına karşı uyarılarda bulunur. Batı'nın uluslararası ilişkilerdeki tekeli kaybetmekten korktuğu dile getirilir.

Bu belgelerde Rusya'nın modern dünyadaki konumunun belirlenmesinin Batı'yla, spesifik olarak ABD ve AB ile, olan ilişkilerinde arandığı görülür. Bu doğrultuda, Rus diplomasisi içinde çalışan ve diplomat profili içerisinde gizli servis ve asker kökenlilerin sayısı son yıllarda artmıştır. Bu da, Batı ve liberalizm yanlılarının etkisinin hemen hemen tamamen sert milliyetçiler karşısında sona erdiğini gösterir. AB'ye bakışta bu kadronun politikalarının belirleyici olacağı açıktır. AB liderleriyle müzakereler yürütürken dış politika danışmanlarının yönlendirmesiyle Putin ülkesi ve AB arasındaki temel ekonomik bağlardan ve Euro bölgesi sorunlarının çözümü için karşılıklı güvenden bahseder. Başkan Putin hiçbir zaman AB'den çekindiğine dair bir ifade kullanmaz. Birleşik Krallık'taki referandum sonrası ise bu konunun kendisini ilgilendirmediğini söylemiştir.

Esasında, Ukrayna krizi öncesi Putin diğer ticari aktörlerle görüşürken bazen ekonomik krizden dolayı zayıflamış AB'ye alternatif yeni ekonomik ortakların önemine değiniyor ve AB'yi pek eleştirmiyordu. Hatta Lizbon'dan Vladivistok'a bir Avrasya ve Avrupa Birliği'nden bile söz ediyordu. Bununla birlikte, Ukrayna krizi

öncesi bile Rusya'nın AB'den memnun olmadığı noktalar mevcuttu: AB ülkeleri içinde Rusça konuşan azınlıklar, vize serbestliğinin Rusya Federasyonu vatandaşlarına verilmemesi ve en önemlisi Üçüncü Enerji Paketi'yle AB'nin Rusya'nın enerji sektöründeki avantajlarına darbe vurulması.

Rusya'nın ABD ve AB'yle veya genel olarak Batı'yla yaşadığı sürtüşmelerin, doğal olarak, kendisine kazandırdıkları ve kaybettirdikleri vardır. Rusya 1990'lardaki Batı'yla ilişkiler konusundaki iyimser ve dünyaya açık ortamdan uzaklaşmıştır ama uluslararası sistem içinde yeniden kısmen de olsa önemli bir oyuncu haline gelmiştir. Rusya'nın aktif bir siyaset yürütebilmesinin yolu ekonomisini güçlendirmesidir. Bunun farkında olan ABD ve AB Rusya'ya yaptırımlar uygulayarak ve petrol fiyatlarının düşmesini sağlayarak Rusya'yı zayıflatmaya çalışır. Bu yaptırımların etkisini azaltmaya çalışan Putin hükümeti Devletin ekonomik anlamda kazanç sağlamasını enerji gibi kritik sektörlerin millileştirilmesiyle hızlandırmıştı. Bu millileştirme, bununla birlikte, ancak oligarkların bu şirketlerden uzaklaştırılmasıyla mümkün oldu ve oligarklarla yapılan bu mücadele siyasi sistemin aşama aşama dönüşümüne yol açtı. Politik ve ekonomik sistemdeki bu dönüşüm de Rusya Federasyonu'nda bir istikrar havası oluşturdu. Tabii, bu istikrar karşılığında ülkede demokrasinin gelişimine dair umutlar ertelendi. Putin rejimine kamuoyu desteği devlet güdümlü medya aracılığıyla da sürdürülmeye çalışılır. Kırım'ın kazanılması gibi rejime prestij kazandıran olaylar halkın tepkilerini azaltmakta ve yönetimin elini uluslararası siyasette güçlendirmektedir. Bu sayede Başkan kendisini aktif şekilde ülkesinin tek temsilcisi olarak gösterebilmektedir. Refahı artan istikrarlı bir Rusya'yı inşa ettiği tezine dayanarak dış politikasını iç politikanın baskısından en azından şimdilik kurtarmayı başarmaktadır.

Bu bağlamda, Rus dış siyasetinin teorik çerçevesi pek çok yaklaşıma başvurulabilir. Avrasyacılık, daha evvel bahsedilen *derjavniki*, realizm, neo realizm, jeopolitik bunlardan birkaçıdır. Tüm bu yaklaşımlar belli düzeylerde dünya sistemi ve merkez çevre anlayışlarının yeniden değerlendirilmesi ve yapılandırılması üzerinde durur. Bu durum, haliyle, Rus dış politikasının karar verme sisteminde de birtakım yenilikler getirir. Sovyetler dönemindeki dış politika

anlayışının çöküşü ve bağımsız bir Rus devletinin yeniden ortaya çıkışı ülkenin dış politikası için ciddi tartışmaları alevlendirmiştir. Her şeyden önce, karar vericiler yeni bir siyasi çevre ve paradigmalara karşı karşıya kalmıştır. Komünist Parti'nin tekeli ortadan kaldırılmış ve dış siyasetin biçimlendirilmesinde ideolojinin rolü azaltılmış ve sınırlı da olsa demokratik bazı kurallar getirilmiştir. Sovyetler dönemindeki parti mensubu dar bir zümre yerine daha farklı, şeffaf ve dışa açık bir kesim etkili olmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, Rusya'nın 90'lardan sonraki post komünist toplumu bir dereceye kadar dış politika üzerinde etkili olmaya başlamıştır.

Bununla birlikte, yeni Rus karar verme mekanizmasının işe bomboş bir sayfa ile başladığını ileri sürmek doğru olmaz. Rus yönetici eliti dikkate değer sayıda o güne kadar gelebilmiş Sovyet dış politika aparatı ve personeliyle uğraşmak zorunda kaldı. Eski yapıları yeniden organize etmek, onları yeni gerçekliğe uyumlu hale getirmek, uygun personeli seçmek ve yeni mekanizmaya yön vermek biraz zaman aldı. Bu süreç henüz tamamlanmaktan uzaktır. Hem kurumlar hem de karar verme prosedürleri hâlâ evrimleşmektedir (Sergunin, 2016: 167). Rus Dışişleri Bakanlığı bu karar verme süreçlerinde hükümeti bölgesel ve küresel gelişmelerden haberdar etmekle yükümlüdür. Bölgesel birimler Afrika, Asya, Asya Pasifik, Avrupa, Orta Doğu gibi kısımlara ayrılmıştır. Bölgesel konularda Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın önemli sayıda uzmanı bulunur. Ayrıca uluslararası organizasyonlarla ilgilenen bir birim mevcuttur. Burada AB ile ilgili işler de ele alınır. Bölgesel ve küresel meseleler spesifik departmanlar altında incelenir. Sovyetler'den sonra Rus dış siyaseti çok yönlü ve çok paradigmatlı bir yapıya evrilmiştir.

Bu kısımlar ve departmanların yanısıra Rus Dışişleri Bakanlığı'nın idari yapısında bir diplomasi okulu da vardır; bu, bakanlık müsteşarlarını, birim müdürlerini, Bakanlık Genel Müdür Sekreter'ini ve Danışmanını içeren istişari bir gruptur. Diplomasi okulu esas olarak Bakanlığın ve yurtdışındaki Rus misyonlarının iyileştirilmesiyle istişari hizmetlerin yeniden örgütlenmesi gibi konuları mütalaa eder. Tabii, emekli ve deneyimli diplomatlardan, eski büyükelçilerden oluşan bir Danışma Grubu'da bu yapı içerisinde bulunmaktadır (Sergunin, 2016: 173). Rus Dış Politika örgütlenmesinin oldukça ayrıntılı ve spesifik konulara göre tasarlanmış bir

yapısı bulunmaktadır. Dış Politikayı belirleyen aktörler arasında, tabii, hükümet dışı örgütlenmelerin rolünün çok zayıf olması dikkate değerdir. Ülke içinde çeşitli çıkar gruplarının dış politika üzerindeki belirleyiciliği henüz ileri bir noktada değildir. Bununla birlikte, iş dünyası, insan hakları aktivistleri, çevreciler veya bazı düşünce kuruluşları Kremlin’le büyük çatışmalara girmedikleri takdirde örgütlenip dış politikayı belirlemek maksadıyla lobi oluşturabilirler.

Bu şartlar altında, Rus Dış siyasetini nitelemek ve analiz etmek için tek bir teorik yaklaşımın yeterli olmadığı görülür. Realist, jeopolitik yaklaşımların bu disiplini şu an için domine ettiği ileri sürülebilse bile diğer birtakım perspektiflerin de bu konuda etkisinin bulunduğu açıktır. Liberalizm, neo Marksizm veya neo kolonyalizm de Rus dış siyasetinin bazı yönlerini anlamak için yol gösterici olabilir. Nihayetinde, şimdilik Rus dış siyasetinin vardığı nokta uluslararası sistemde bir merkez ülke olduğu ve periferisini yönlendirme, etkisi altında tutma hakkına sahip olduğu söylemine dayanır. Bu, çok kutuplu bir dünyanın gerektirdiği bir doğru olarak kabul edilir. Merkez-periferi tartışması burada yalnızca kapitalist üretimin merkez ülkesi olmakla ilgili değildir; bu mesele aynı zamanda tarihsel olarak belli bir bölgede hegemonyasını uzun yıllar boyunca sürdüren, küresel bir etki yaratmak için mesai harcayan bir ülkenin prestijini ve çıkarlarını korumak amacıyla başlattığı bir argüman olarak da değerlendirilir.

Esasında, Rusya’nın ekonomik anlamda da bir çevre veya yarı periferi olmadığını ispatlaması için bir fırsat da ortaya çıkmıştır. Karşılaştığı Batılı ülkelerin yaptırımlarına karşılık Rus ekonomisi sarsılmaz ve kendisini kısa sürede toparlayabilirse bölgesel hegemonyasını ve yakın çevresi üzerindeki etkisini koruyabilir. Ayrıca Batı dışındaki ülkelerle işbirliği geliştirildiği takdirde izolasyon yaşanmasının önüne geçilebilir. Ukrayna krizi belki Rusya’nın çok kutuplu, çok merkezli dünya stratejisinin hayata geçirilmesini bir süre ertelemiştir ama bunu tamamen yok ettiği öne sürülemez. Ukrayna krizinin Avrupalılaşması Rus dış politikasının Avrupa boyutunun bir süreliğine dondurulmasına yol açmış olsa da karşılıklı bağımlılık bazı konularda sürmektedir ve iki merkez taraf arasındaki denge noktası bulunacaktır.

Rus dış politikasının Avrupa perspektifi ve merkez-çevre anlayışına dair görüşleri çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Enerji, güvenlik, ekonomik işbirliği belli düzeylerde belirleyici olur. Avrupa'nın ekonomik istikrarı Rusya'nın istikrarı için de gerekli bir durumdur. 2000 yılına ait Rus dış politika konsepti Avrupa ile yakınlaşmanın Rus Dış Politikası'nın geleneksel önceliğini vurgular. Güvenlik ve ekonomi için ortak politikalar teşvik edilir. Rusya Avrupa'da çok yönlü bir Avrupa yönetim sisteminin bir parçası olmayı arzu eder ama etki alanının ulusüstü AB değerleri tarafından tehdit edilmesiyle de mücadele eder.

2013 yılında yayınlanan geniş kapsamlı Rus Dış Politika Konsepti Rusya'nın küresel ve bölgesel siyasetteki rolünü açığa vurur. Bu belge Putin'in üçüncü başkanlık döneminde yazılmıştır ve Rus devletine yönelik yeni meydan okumalara verilecek yanıtları konsolide etme amacı taşır. İlk kez böylesine bir belgede Avrupa'nın ekonomik problemlerinin, borç krizinin ve Euro bölgesinin resesyona girmesinin Rusya'nın istikrarını etkilemesi olasılığından söz edilir. Burada hâlâ Rusya Avrupa entegrasyonundan etkilenen ve onun organik bir parçası olan bir ülke olarak değerlendirilir. Tabii, bu değerlendirmede Rusya ve Avrupa iki farklı merkez olarak ele alınır. Avrupa'nın genel güvenliği için bu iki merkezin işbirliğine gitmesi gerekir (Nalbandov, 2016: 327). Avrupa ise Rusya'ya Ukrayna sorunundan dolayı yaptırım uygulayarak komşuluk ilişkisinin rekabete dönüşmesini hızlandırmıştır.

Bu açıdan, Rusya'nın değişken dış politika konseptleri Medvedev'in başkanlığı döneminde de güncellenmişti. 'Medvedev Dönemi Dış Politika Doktrini'nde güncellenen Rus dış siyasetinin beş temel prensibinden söz edildi (Korovin, 2015: 56). Bu ilkelerin gündeme getirilmesi Rusya Federasyonu'nun Gürcistan ile giriştiği Güney Osetya ve Abhazya savaşının hemen ertesinde gerçekleştirildi. Rusya yine bir kriz ile uluslararası gündemi işgal ediyordu. Dolayısıyla, bu yeni kriz durumu karşısında dış politikasının da güncellenmesi gereğini duydu. Bu ilkeler daha önce de sık sık dile getirildiği gibi çok merkezli/kutuplu dünya anlayışının yeni bir tezahürü gibiydi.

İlk ilke Rusya'nın uluslararası hukukun işleme için etkisini artırmasına dayanıyordu, bu da BM Güvenlik Konseyi'nin uygar toplumlar arasında daha etkin bir konuma gelmesini gerektiriyordu. BM Güvenlik Konseyi'nin onayı olmadan tek yanlı bir şekilde gerçekleştirilen Yugoslavya, Afganistan, Irak ve Libya operasyonları felaketten başka bir şey getirmemişti (Korovin, 2015: 57). İkinci prensip tek kutuplu dünyanın kabul edilemeyeceğini vurguluyordu. ABD'nin küresel, AB'nin bölgesel tek yanlı tutumlarına itiraz edilecekti. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden beri ısrarla bu ilkeyi uluslararası düzenin kurallarının oluşması için öne süren Rusya'nın Avrupa perspektifi de bundan etkilenir. Tek bir Avrupa anlayışı kabul edilemez. Değişik düzeylerde etkin Avrupalılık anlayışlarından söz edilir. Bu açıdan, Büyük Britanya'nın AB'den ayrılıyor; Avrupa'dan değil şeklinde dile getirilen anlayışını Rusya da desteklemektedir.

Bu doktrindeki üçüncü ilke Rusya'nın herhangi bir ülkeyle çatışmaya girmek istemediğinin altını çizer. Ayrıca, kendisini uluslararası ortamdan izole etmeyi de istemez. Dördüncü ilke Rus vatandaşlarının haklarının yurtdışında da etkin bir şekilde korunacağını garantisini veriyordu. Tabii, buna Rus vatandaşı olmayan Rusların haklarının da kastedilip kastedilmediği açık değildi. Ukrayna'daki müdahale, nihayetinde, Rusya Federasyonu vatandaşı olmayan Ukrayna vatandaşı etnik Rusların haklarına yönelikti. Rus vatandaşların hakları bu meseleyle de sınırlı değildir. Yurtdışında çalışan, yatırım yapan pek çok Rus vatandaşı bulunmaktadır. Özellikle Batı Avrupa'da yaşayan oligarklar ve diğer iş insanları bu kapsamda değerlendirilebilir. Medvedev'in beşinci ve son prensibi Rusya'nın çevre ülkelerindeki renkli devrimlerle mücadeleye dairdi. Burada da Rusya daha faal olacaktı. AB'nin de, müttefiki ABD'nin teşvikiyle, Doğu Avrupa'da daha faal olmaya çalışması haliyle bir tür etki alanı mücadelesi ortaya çıkarmıştır. Bu, Doğu Avrupa'nın belli bölgelerinin hangi güç merkezinin çevresinde kalacağına dair bir mücadeledir. Avrupa'nın bu mücadeledeki en önemli kartlarından birisi ilk aşamada Rusya'ya bir dizi ciddi yaptırım uygulamak olmuştur.

Bununla birlikte, Avrupa'nın Rusya'ya yaptırımlar uygulaması kısa vadede kendisine de zarar verebilir. Ayrıca, Rus halkının yaptırımlara alışması ve bir

şekilde Rusya'nın alternatifler bularak bu yaptırımların etkisini zayıflatması kendisini yeni bir hegemonik güç ve ekonomik merkez olarak tanımlama sürecine katkı da bile bulunabilir. Esasında, AB ve ABD yaptırımları bir yönüyle henüz teoride kalır niteliktedir. AB hâlâ Rusya'nın en önemli ekonomik partneri ve gaz müşterisi olmayı sürdürmektedir. Ukrayna krizi bile bu durumu henüz değiştirememiştir. AB için Rusya ile ilişkiler bu bağlamda oldukça karmaşıktır çünkü kolay kolay gözden çıkarılamamakta ama aynı zamanda belli mekan ve alanlarda daha yoğun bir rekabete doğru seyir almaktadır.

Rusya içinse durum çok daha basittir, bu bir tür fayda maliyet analizine dayanır. Kırım krizi aşılabılırsa Rusya AB ile ilişkilerini kendi egemenlik anlayışını muhafaza etmek kaydıyla geliştirmek isteyecektir. Rusya'nın Baltık ve diğer eski Sovyet ülkelerine Ukrayna'dan sonra müdahale etmesi çok gerçekçi bir senaryo değildir. Ukrayna sorunu Rus dış politikasını Avrupa'da yeterince meşgul etmektedir. Bu açıdan bakılırsa, NATO ve AB'nin Rusya'nın Avrupa'nın güvenliği için bir tehdit oluşturduğu iddiası biraz abartılıdır. Rusya'nın Moldova'daki Transdinyester bölgesinde veya Baltık ülkelerinde yaşayan Rus azınlıkların durumunu öne sürerek Kırım'da olduğu gibi toprak ele geçirme ihtimali oldukça zayıftır. Rekabet başka boyutlarda veya Suriye'de olduğu gibi başka bölgelerde devam edecek gibidir.

Bu rekabet Rusya'nın kendisini yeniden büyük devlet olarak hissetmesiyle ilgilidir. Bu büyük devlet anlayışını gerçekleştirebilmesi için kendi etki alanında veya tampon bölge olarak değerlendirilebilecek bölgeler oluşturarak çevresini düzenlenmesi gerekir. Eski Sovyet ülkelerinin bir kısmı bu niteliktedir. Bu ülkelerden Rusya'ya işçi ve sermaye göçü yaşanır. Bunlara göre, Rusya hâlâ önemli bir ülke ve kültürü, ekonomisi, tarihiyle merkezi bir konumdadır. Belarus, Kazakistan veya Ermenistan için Rusya'nın konumu bu doğrultuda merkezidir. Ukrayna ve Gürcistan ise Rusya yerine AB'nin periferisinde yer alıp onun kültürel ve ekonomik değerlerinin bir parçası olmayı arzu eder. Bu durumda iki farklı emperyal görüşün, Avrupai ve Avrasya temelli, rekabeti söz konusudur. Her iki imparatorluk anlayışı da problemleri gibi görünse de jeopolitik gerçekliklerle hâlâ

örtüşür durumdadırlar. AB'nin Ukrayna ve Gürcistan'ı ekonomik olarak desteklemesi ve yine Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği'ni kurması iki imparatorluğun periferilerini düzenlemesi şeklinde yorumlanabilir ve bu bir tür neo emperyal tutumu yansıtır. Birinin ulusüstü konumu, diğerinin ulus devlet ve geleneksel egemenliği benimsemesi bu durumu değiştirmez.

Bu bakımdan, Avrasya Ekonomik Birliği Rusya'nın eski imparatorluk çeperindeki etki alanı içerisinde bulunan ülkelerle daha yoğun bir ekonomik ilişki kurma prensibine dayanır. Küresel bir fenomen olarak ekonomik entegrasyon Rus araştırmacıların post Sovyet mekan için tasarladıkları modelleri etkilemektedir. 1991'den sonra katastrofik bir şekilde çöken eski imparatorluğun yerine kurulan devletin yeni bir ekonomik model ve entegrasyon arayışında olması doğaldır. Esasında, ekonomik ve endüstriyel gelişim açısından, tarihsel olarak, bugünün post Sovyet ülkelerinde sanayi üretimi en yoğun dönemini Sovyetler zamanında tecrübe etmişti. Ülke bir yönüyle ekonomik merkezdi.

Rus İmparatorluğu döneminde ekonomik yaşamın temeli tarımsal üretime dayanıyordu, nüfusun % 75'i bu sektörde istihdam ediliyordu. Bu, ülkenin toplam gelirinin % 54'ünden fazlasına tekabül ediyordu. Gelirin % 28,7'si ise sanayi ve inşaat sektörüne dayanıyordu (1913 verilerine göre). Varolan sanayi yatırımları ise hammadde çıkarımı ve işlenilmek üzere bunun yurtdışına ihracatına dayanıyordu. Bilhassa, demir cevheri ihracatı devasa boyutlara ulaşmıştı. Bunu ihraç eden imparatorluk dışarıdan çelik ve dökme demir ithal ediyordu. Sovyet döneminde ise 1940'lı yıllarda ulusal gelir kaynağı radikal şekilde değişmişti. Sanayinin payı % 51'e çıkmış tarım sektörü % 29'a gerilemişti, 1950'li yıllarda sanayinin payı % 57'ye ulaştı (tarım % 22'ye düştü) (Mendkoviç, 2015: 19-20). Rakamlar en azından istatistiksel olarak SSCB'nin kendine has bir merkez ülke olmayı başardığını gösterir.

Birinci Dünya Savaşı öncesi sahip olduğu devasa topraklara rağmen ekonomisi dünya sistemi içerisinde bir çevre ülkesi izlenimi veren Rus İmparatorluğu'nun Sovyetler döneminden sonra hızla bir sanayi ülkesine evrildiği

görülür. Ekonomisi ve hegemonik pozisyonuyla Sovyetler dünya sisteminde belli bir süre merkez bir imparatorluk olarak yaşayabilmiştir. Post Sovyet travmasından sonra ise Rusya'nın yeniden kapitalizmin bir tür çevre ülkesi olarak değerlendirildiği malumdur. Özellikle 1990'lardaki manzara bu şekildeydi. Bugün Kremlin de Rus ekonomisinin gelişmekte olan bir ekonomi olduğunu kabul etmektedir. Ama yeniden merkez bir ülke olmak için yalnızca Batı sermayesine dayanmak istememektedir. Bu sebeple çok merkezli bir dünya anlayışını söyleminin odağına almıştır ve Avrupa'nın çevresindeki veya kendi yakın çevresindeki dış politikasını güncellemeye devam etmektedir.

4.1.1. Almanya'nın Önceliği, AB Dışında Bir Çerçeve

Tek bir Avrupa fikri veya anlayışına sıcak bakmayan Rus hükümetinin Avrupa perspektifini oluştururken ticari ilişkilerden dolayı Almanya'ya özel bir önem verdiği vakıdır. Bu sebeple, Almanya'yla ilişkilerin iyi tutulması Rusya'nın Avrupa siyasetinin en önemli unsurlarından biridir. Almanya önemlidir çünkü Avrupa'daki baskın politik ve ekonomik güçtür. Ayrıca, Almanya Rusya'nın Avrupa'daki ana ticaret ortağı, enerji müşterisidir. Rusya'nın Almanya'yı önemsemesinin bir nedeni de Almanya ile derinleştirilebilecek işbirliği sonucunda Amerikan'ın jeopolitik etkisinin dengelenebilmesi ihtimalidir.

Bununla birlikte, Gerhard Schröder'le oldukça iyi ilişkiler geliştiren Rus yönetimi oldukça akıcı şekilde Rusça bilen Angela Merkel döneminde ikili ilişkilerde sıkıntılar yaşamaktadır. Merkel açıkça Rusya'nın Ukrayna müdahalesini ve otoriter yönetimini eleştirmektedir. Buna ilaveten, Merkel Rusya'nın AB'yi dışlama politikasını kabul etmemektedir. Esasında, Berlin Duvarı'nın yıkılmasının hemen ertesinde Alman basını Kızıl Ordu ve Wehrmacht gazilerinin bulunduğu bir toplantıyı haber yaparken demokratikleşme yolunda giden bir Rusya'yı övüyorlardı (Gasparyan, 2017: 332). Beklenti Avrupa ile Rusya arasında köprüler kurulacağı yönündeydi. Tabii, beklenen siyasi yakınlaşma gerçekleşmedi ama Rusya'daki Alman yatırımları ve ticari ilişkiler bu kriz ve gerilim döneminde bile görece olarak iyi düzeyde kalmıştır.

Fransa ile birlikte AB'nin lokomotif gücü olan Almanya da önceliğini güçlendirmek için AB'nin küresel misyonunu pekiştirmek ister. Bu doğrultuda Almanya AB'nin uluslararası barış için mücadele ettiğini ileri sürmektedir. Gürcistan, Ukrayna ve Orta Doğu'da dış politikası birleşmiş bir Avrupa ilkesine göre yürütülmeye çalışılır. Ayrıca, AB'nin önemli bir kutup olarak ABD'nin sert gücüne karşılık yumuşak bir gücü temsil etme iddiası bulunmaktadır. Bu durum Rusya'nın çok kutuplu dünya anlayışına göre biçimlenmiş dış politika doktriniyle kısmen örtüşür. Rusya'nın Almanya'ya öncelik vermesi gerçekçi bir tutumdur.

AB içindeki görece küçük ülkeler de bu gerçeği dile getirir. 28 Kasım 2011'de Berlin'e gerçekleştirdiği resmi bir ziyarette Polonya dışişleri bakanı Radek Sikorski Almanya Euro'nun en büyük yararlanıcısıdır ve onu sürdürülebilir kılmak için en büyük sorumluluğa sahiptir demiştir (Offe, 2015: 98). Euro bölgesinin çökmesi demek AB refah ve güvenliğinin tehlike altına girmesi demektir. Dolayısıyla Yunanistan'ı ve Euro bölgesini kurtarmada en büyük sorumluluk Euro'dan en çok yararlanan ülke olan Almanya'nın omuzlarına yüklenmiştir. Rus yönetimi bu gibi durumlardan yola çıkarak Almanya'yı diğer AB ülkelerine göre daha fazla muhatap alma eğilimindedir.

Almanya açısından ise Rusya küresel ekonomide genişleyen etkisinin bir parçasını oluşturan bir pazardır. Bu bağlamda Almanya-Rusya ilişkilerinde, varolan krizlere rağmen, jeopolitiğin yerine jeoekonomik geçiyor gibidir. Jeoekonomik ulusal çıkarların ekonomik anlamda yeniden tanımlanması, genel bir çok yönlülüğten seçici bir çok yönlülüğe geçiş, hukukun ilkeleri ve insan haklarını yayma gibi fikirlerden ziyade ekonomik çıkarların ağır basması gibi özelliklerle nitelendirilebilir (Szabo, 2015: 137-138).

Bu jeoekonomik bakış açısına uygun olarak Kuzey Akımı boru hattı gibi devasa projelerde işbirliği yapan Almanya ve Rusya ilişkileri daha ileri götürmek için Ukrayna krizinin çözümünü beklemektedir. Rusya'nın altyapısını modernize etmesi için Almanya gibi ülkelerin deneyimine ihtiyacı vardır. Bu karşılıklı bağımlılığı tek bir Avrupa yerine Almanya ve AB'nin diğer büyük ekonomileriyle

sürdürmek isteyen Rusya Avrupa’da AB’nin daha az etkili olmasını sağlamak ve Birlik’teki Rus karşıtı cephenin güçlenmesini engellemeye çalışır. Rusya için Avrupa uzun süredir ‘çok vitesli bir yapı’ olarak değerlendirilir. Almanya’nın önceliği veya İtalya ile AB çerçevesinin dışında ‘özel’ ilişkilerin kurulması bu yaklaşımın sonuçlarındandır.

Almanya’ya verilen özel önem ve Rusya’nın Doğuya Dönüş politikası Batı ile olan ilişkilerini belirlemede etkisini artırmaktadır. Rusya ABD ile de esasında küresel bir ortak olmak ister ama gelirim politikaları ve çıkar çatışmaları ikili ilişkilerde eksik olmaz. Bunun bir sebebi de Rusya’yla ABD arasındaki ekonomik bağların zayıflığı olabilir. Rusya’yla ticaret hacmi az olan ABD bölgesel sorunlarda Rusya’yla olan ilişkilerini gözden çıkarabilir. Bu yüzden, ABD yönetimi, mesela, Çin’le, Rusya’yla olduğu kadar kolay gerilim çıkarmama eğilimindedir. Ekonomik ilişkilerin yoğunluğu bu açıdan oldukça belirleyicidir. Almanya veya İtalya ile ekonomik ilişkilerin daha yoğun olması, Rusya açısından, ikili ilişkilerin tamamen gözden çıkarılmasını güçleştirir.

Rusya AB’nin Avrupalılığı ve belirli değerleri tekeline almasına karşıdır. Bu gibi bir birlik yerine Rusya kendisini Avrupa’nın daha büyük ve merkezi güçleri, Fransa ve Almanya gibi, arasında görmektedir. Avrupa’nın ulus devletleri güçlü ama birlik halinde olmayan zayıf devletçiklerden oluşması Rusya’nın daha çok işine gelir. Günümüz Rus dış politikası, genel olarak, Avrupa’yla ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi gerektiğini kabul eder ama kuralları Brüksel merkezli AB bürokrasinin koymasını kabul etmez. Bu açıdan, AB’ye ilişkilerde Rusya’da çeşitli bakış açıları vardır:

“Pratikte, bu değişik vizyonlar Rusya’nın yaklaşımına seçici, şartlara bağlı ve parçalanmış şeklinde tercüme edilmiştir. Artık bir ‘Avrupa stratejisi’ peşinde koşan veya ‘Avrupa değerlerini’ benimsemeye çabalayan bir Moskova’dan söz edilemez. Bunun yerine, bireysel olarak farklı ülkeler ve kurumlarla muhatap olur”. (Lo, 2015: 181).

Rusya için AB gereksiz şekilde büyümüş, hantal ve eski doğu bloku ülkelerinin katılımıyla giderek Rusya karşıtı bir birlik haline gelmiştir. İkili ilişkilerde AB'nin müdahaleciliği ve üstün taraf olma isteği eleştirilir. Ekonomik açıdan saygı duyulan ve ilişkilerin geliştirilmesi istenen bir kurum olmasına rağmen politik statü açısından AB dikkate alınmaz. Bu algı borç krizi, Euro krizi ve küresel ekonomik krizle iyice pekişmiştir. Bu kadar AB üyesi ülke krizle boğuşurken Rus yetkililer AB delegelerinin kendilerine ders vermesini saçma bulmaktadır. Dolayısıyla, AB ile ilişkilerde Rusya'nın çıkarı Avrupa içinde birkaç ülkeyle doğrudan ilişkilerini geliştirmektir. Bunun bir sonucu olarak, Rusya Avrupa perspektifini AB merkezli bir yaklaşımdan uzaklaştırmıştır.

Buna ilaveten, Ukrayna krizinden önce bile stratejik ortaklık çalışmalarında yavaşlama eğilimi görülmekteydi. Rusya Schengen bölgesine vizesiz seyahat hakkı gibi somut kazanımlar elde etme umudunu yitirmişti. AB de artık Rusya'nın temel Avrupa değerlerini, en azından şu anki Putin rejimi altında, benimseyeceğini düşünmüyordu. Buna mukabil, Rus dış siyasetinin Almanya'ya verdiği öncelikte olduğu gibi İtalya da Rusya ile olan ekonomik ilişkilerinde avantajlı bir konuma gelmek için AB'nin katı ve sıkı kurallarının gevşetilmesi taraftarıdır. İtalya için Rusya 140 milyondan fazla nüfusuyla kendi ürettiği ürünler için devasa bir pazardır. 2014 Ukrayna krizine kadar Rus halkının İtalyan ürünlerine olan ilgisi artma eğilimindeydi. İtalyan'ın da Rusya'dan avantajlı fiyata doğal gaz anlaşmaları gerçekleştirme umudu vardı.

AB dışında bir çerçevenin kapsamında, 2013 yılında Rusya İtalya'nın yedinci büyük ticaret ortağıydı ve Rusya için de İtalya ekonomik ilişkiler açısından beşinci sıradaydı. 2014'te ikili ekonomik ilişkilerde kısmi gerileme başlamıştır. Rus gümrük verilerine göre 2014'te karşılıklı ticaret 2013'e göre % 6,2 oranında bir düşüş göstermiştir (Dallocchio ve Vizzaccaro, 2014: 29). Makine sanayii, moda ürünleri ve ulaşım araçları İtalya'nın Rusya'ya sattığı başlıca ihracat kalemleridir. 2008 ekonomik ve 2014 Ukrayna krizleri İtalya'nın ihracatında özellikle moda ve ulaşım araçları ihracatını etkilemiştir. Bu sebeple, İtalyan ihracatçıları Rusya ile ilişkilerin düzelmesi için hükümetlerine baskı uygulamaktadır. Esasında, kriz öncesinde bile

İtalyan şirketlerinin Rusya pazarında ürün çeşitliliklerini artırma gayretleri oldukça ciddi boyutlara ulaşmıştı.

İtalya ve Almanya'nın Rusya pazarında paylarını artırmaları ayrıca Rus tüketicisinin ev sanayicisinin ürün alımlarını çeşitlendirmelerine ve Rus ekonomisinin büyümesine bağlıdır. Petrol ve doğal gaz çıkarma teknolojisine dair ürünlere AB ve ABD tarafından getirilen kısıtlama ve yaptırımlar Rusya'nın büyümesini sekteye uğratır. Karşılıklı ticaret hacmi kaçınılmaz bir şekilde, şimdilik, küçülmektedir. Rusya için bir başka çeşitlilik ihtiyacı finansal piyasalar konusunda ortaya çıkar. Yakın geçmişte bütçe açığı ve kamu borcu ile enflasyon oranlarında gerçekleştirilen istikrar son krizlerle kısmen bozulma sürecine girmiştir. Her şeye rağmen finansal piyasalarda 1990'lardaki gibi bir manzara ile karşılaşılması beklenmemektedir. Büyük ölçekli Avrupa üreticisinin Rusya pazarından bir başka beklentisi iş dünyasında rekabetin güçlendirilmesiyle ilgilidir. Yaşanan son krizlere kadar Rus iş çevreleri bu konuda da gelişme kaydetmişti. Şimdi bu konuda bir durgunluktan söz edilse de Dünya Ekonomik Forumu'nun *Global Competitiveness Index 2014* [Küresel Rekabet İndeksi 2014] raporuna göre Rusya'da kayda değer ilerlemeler görülmekteydi (Dallochio ve Vizzaccaro, 2014: 81).

AB düzeninin getirdiği bakış açısı dışından değerlendirildiğinde Avrupalı sanayici ve üreticilerin Rusya pazarıyla oldukça ciddi boyutlarda ilgilendiği açıktır. Şu anki siyasi çatışma ve anlaşmazlıkların geçici bir süreç olduğunu ummaktadırlar. Rusya'yı yaptırımlarla izole etmenin maliyeti her iki taraf içinde ciddi boyutlara ulaşacaktır. Bu yaptırımların en büyük destekçileri AB içinde Rusya'ya karşı daha sert bir siyasetin yürütülmesini isteyen Doğu ve Orta Avrupa ülkeleridir. Bu ülkelerin önceliği Almanya, İtalya veya Fransa gibi ticaret, ihracat veya finansal konulara fazla odaklanmamıştır. Bununla birlikte, Tarihsel bazı hesaplaşmalar aşıldığında bu ülkeler de komşu veya yakın oldukları Rusya ile ekonomik ilişkilerini yeniden değerlendirmek zorunda kalacaklardır.

AB dışında bir çerçeve kapsamında ekonomik perspektiften ziyade siyasi perspektifle Rusya'nın dış politika yaklaşımını belirlediği Polonya ve Litvanya gibi

lkeler Rusya'yı sıklıkla eleştirmekte ve II. Dünya Savaşı sırasında Rusya topraklarında Polonyalı askerlerin katledildiği *Katin* katliamı gibi konularda eski defterlerin aılmasını talep etmekte ve AB'nin büyük ülkelerini bu konuda sıkıştırmaktadırlar. Almanya, Fransa ve İtalya ise bu gibi tarihsel hesaplaşmalardan ziyade uluslararası dengeleri gözetme arayışındadır. Doğu Avrupa'nın bu tepkileri Demir Perde döneminde yaşanan baskı ortamının hatıralarının tazeliği ve bu ülkelerde canlanmaya başlayan sağcı ve aşırı milliyetçi hareketlerin yükselmesiyle genme eğilimindedir. Kızıl Ordu'nun 1945'in başlarında Doğu Avrupa'ya girişiyle başlayan süreçte bu bölgenin tüm ekonomik ve sosyal yapısı değişti. Aslında, Nazi işgali altındaki bu ülkeler ilk önce Sovyetlerin bölgeyi kurtaracağını umut ediyorlardı ama daha sonra kurulan yeni otoriter düzenle hayal kırıklığına uğradılar.

Anne Applebaum'un Macaristan, Polonya ve Doğu Almanya'da komünist yönetimlerin kurulmasını ve bundan sonraki dönemi anlatan bir çalışması daha sonra AB'nin bir parçası olan bu ülkelerin yaşadıkları sosyalist ve Sovyet deneyimin yarattığı tek parti ve tek adam sistemini tartışır. Komünist Parti başkanlarının mutlak otoriteleri şu şekilde anlatılır:

“Bir kere isimleri kızıl afişlerin üzerinde göründü m portreleri de merasimlerde taşınırdı. Hiçbir hükümet dairesi onların resimleri duvarda asılı değilken tam olmazdı. Hiçbir ulusal kutlama onlar olmadan gerekleştirilemezdi. Etrafa dehşet ve korku yayıyorlardı. En yakın arkadaşları bile onlar içeri girdiğinde temkinli konuşuyorlardı. Ama bu kendi ülkelerinde zaman zaman ‘küçük Stalinler’ olarak bilinen Doęu Almanya'nın Walter Ulbricht'i, Polonya'nın Bolesław Bierut'u, Macaristan'ın Mátyás Rákosi'si artık hiç hayranlık uyandırmıyorlar” (Applebaum, 2013: 45).

Esasında, bu  fiğr de Sovyetlerin Doğu Avrupa'ya gelmesinden önce komünist hareketlere yakınlık duymuş aktivistlerdi ve ülkelerinin emperyalizmden ve faşizmden kurtulması için mücadele ediyorlardı ama Sovyetlerin bölgeye gelişiyle Moskova'nın direktiflerini harfiyen uygulamaktan öteye geçemediler. Buna ilaveten,

Doğu Avrupa’da gizli servisler ve polis rejimin korunması için kültür-sanat, medya, toplumsal ve siyasi hareketlerin denetim altında tutulması için kullanılıyordu. Doğu Avrupa ülkelerinde o dönemde gerçekleştirilen bu değişim bir sır değildi ama Churchill’in ünlü Fulton konuşmasında buraya Demir Perde demesi sanki orada olanların dünya kamuoyundan gizlendiğini ima ediyordu hâlbuki İngiliz istihbaratının ve dolayısıyla Churchill’in orada olup bitenlerden haberi vardı. Churchill’in bu demeci bir nevi Soğuk Savaş’ın başladığını da gösteriyordu. Doğu Avrupa’da siyaset ve ekonomi artık başka şekilde Moskova’dan yönetilecekti.

Doğu Avrupa’nın o süreçteki yeni komünist liderleri komünist bir toplum yaratmak için ekonominin dönüştürülmesi gerektiğine inanıyorlardı. Bu dönüşümün ilk etapta halk tepkisine yol açacağını düşünüyorlardı. Bu yüzden işe ideoloji ve siyasetle başladılar. Polis ve gizli servisler güçlendirildi, sivil toplum sindirildi ve medya susturuldu ve bu ortamda toprak reformu gibi yenilikler kolayca gerçekleştirildi. Daha sonraki aşamalarda ‘gönüllü kolektivizasyon’ programlarıyla Rusya’da ‘kulak’lara uygulanan yöntemlere benzer yaklaşımlarla komünist ekonomi pratiğe geçirilmeye çalışıldı. Büyük şirketlerin millileştirilmesi, merkezi planlama ve sabit fiyat politikası bu ülkelerin ekonomilerinin canlanmasına pek katkıda bulunmadı.

Toplumsal talep ve hareketler bu rejimlerde çok ciddi kontrol altındaydı. Siyaset dünyasında herhangi bir muhalefetten söz etmek mümkün değildi. Nazi işgali döneminde isyan çıkarmış olan Polonya Vatan Ordusu’ndan [*Armia Krajowa*] geriye kalanlar ya zindanda ya da Sovyet Gulaglarındaydı. Macaristan rejiminin en güçlü muhalifleri Recsk’te hapse atılmıştı. Doğu Almanya’yı eleştirenler ya ülkeyi terk etmiş ya da seslerini kesmişlerdi. Kamusal alan o kadar kapsamlı bir şekilde temizlenmişti ki Varşova, Budapeşte veya Doğu Berlin’i – veya Prag, Sofya veya Bükreş’i – ziyaret eden bir turist hiçbir siyasi muhalif veya benzer bir şeyle karşılaşmayacaktı (Applebaum, 2013: 48-49).

Görünüşte durum böyle idi ama elbette muhalif hareketleri tamamen yok etmek mümkün değildi. Yer altına inmiş veya pasif durumda ciddi muhalifler vardı.

Bu muhalif hareket halkın günlük konuşmalarında, şakalarında veya duvar yazılarında gözlemlenebilirdi. Ayrıca toplumdan dinî de tamamen söküp atmak mümkün değildi, dolayısıyla dinî yaşam da gizli kapaklı bir şekilde de olsa sürüyordu. Bu muhalif tutum ve hareketler hep pasif durumda kalmadı. 6 Mart 1953'te Stalin'in ölümünden sonra Sovyet politikalarındaki kısmi yumuşamaya rağmen Doğu Avrupa'dan Batı'ya, özellikle Doğu Almanya'dan Batı Almanya'ya kaçanların sayısı oldukça arttı. Bu, tek toplumsal huzursuzluk göstergesi değildi. 1956'da Macaristan'da ve 1968'de Çekoslovakya'da gerçekleştirilen isyan hareketleri Kızıl Ordu tarafından bastırıldı.

Rusya ile ilişkilerinde bu kötü tarihsel mirası devralan Doğu Avrupa ülkelerinin büyük Avrupa ülkelerinden farklı tepkiler geliştirmesi anlaşılabilir. Bununla birlikte, Rusya-AB ilişkilerinin geliştirilmesi için Doğu Avrupa ülkeleri komşuluk ve işbirliğini geliştirerek olumlu bir rol de oynayabilir. Tabii, AB'nin ilk dönemlerde getirdiği dinamizmle güçlenen eski Demir Perde ülkeleri Birliğin yaşadığı son göçmenlik krizi yüzünden eleştirel bir tutum da almaya başlamışlardır ve Birlik'ten bağımsız politikalar geliştirmeyi yavaş yavaş düşündüklerini göstermektedirler. Rusya ile ilişkiler kurmak AB'den özerk hareket etmenin bir parçası olabilir.

Polonya genel olarak Rusya'ya karşı eleştirel bir tutum takınsa da Ukrayna krizi öncesi Rusya ile ticari ilişkilerini geliştirme eğilimindeydi. AB dışında bir çerçeve kapsamında Rusya ile özellikle tarımsal ihracat ve gaz ithalatı konularında ilişkilerini geliştiren Polonya AB'nin büyük ülkeleri Almanya veya Fransa gibi komşusu olduğu Rusya ile özerk ilişkiler kurma hevesindeydi (Skrzypek, 2015: 37). Bunun bir nedeni de Polonya ile Rusya arasındaki ilişkilerde kendine has bir uluslararası kimlik oluşturulması konusunda jeopolitiğin etkili olmasıdır (Bryc, 2015: 69). Rusya ile Polonya arasında kurulabilecek jeopolitik bir uzlaşma bölgeyi istikrara kavuşturacaktır.

İkili ilişkilerin oluşturulması ve güçlendirilmesinde pragmatik bir siyasi yaklaşım elzemdir (Ziğba, 2015: 107). Ukrayna olayları sonrası zedelenen ikili

ilişkilerin yapıcı ve pragmatik bir zemine oturması zaman alacaktır. Karşılıklı yaptırım sürecinin sona ermesi her iki tarafın da yararınadır. Tabii, bu süreç kolay olmayacaktır. Merkez-periferi yaklaşımı açısından Polonya Rus etkisinden kurtulup AB merkezli bir entegrasyonu tercih etmiştir. Şimdi ise uluslararası ilişkilerde özerk bir tutum geliştirme arzusu bulunur. Baltık ve Doğu Avrupa bölgesinde merkezi bir ülke olmak istemektedir. Bunun için Polonya AB-Rusya ilişkilerinin yeniden değerlendirilmesinde daha etkili bir aktör olmak ister. AB-Rusya-Polonya ilişkilerinin düzelmesi siyasi ve ekonomik güvenliğin sağlanması için de gereklidir. Bu olmadığı takdirde Doğu Avrupa’da AB’den bağımsız politikalar geliştirmek isteyenlerin yanısıra aşırı sağ fikirlere sıcak bakan kesimlerin de sayısı artacaktır.

Bu doğrultuda, Doğu Avrupa ülkeleri içinde de AB’nin politikalarını sorgulamaya ve eleştirmeye başlayan sağcı-milliyetçi parti ve akımlar güçlenmeye başlamıştır. Macaristan’da başbakan Viktor Mihály Orbán ve Çekya’da başkan Miloš Zeman gibi göçmen karşıtları AB’ye yönelik eleştirilerinin tonunu her geçen gün arttırmaktadır. Sovyet Rusya’nın güdümünden kurtulmuş Doğu ve Orta Avrupa’da AB karşıtlığının güçlenmesi ve daha otoriter siyasi hareketlerin güç kazanması dikkate değerdir.

Hâlihazırdaki siyasi atmosfere rağmen, Rusya ve Batı ilişkilerindeki kötümser havanın ortadan kalkacağını öne sürmek mümkündür. Şartlar her iki tarafı da buna zorlamaktadır. Er ya da geç Rus dış politikası da bu gerçekle yüzleşmek zorunda kalacaktır. Washington’a göre Rusya şimdilik bölgesel bir güç, AB’ye göreyse Rusya hâlâ yıkıcı bir güçtür ve Asyalı güçler içinse Rusya belirsiz bir konumdadır. Bu belirsizlik Rusya’nın Avrupa perspektifini tamamen gözden çıkaramayacağı anlamına gelir. Bu sebeple, Özellikle Ukrayna sorunun çözümünden sonra Rusya Batı’yla ilişkilerini yeniden güçlendirmenin yollarını arayacaktır. Avrasya Ekonomik Birliği veya Şangay Beşlisi gibi projelerin AB gibi oluşumlarla birçok yönden henüz tam anlamıyla rekabet etmeleri mümkün değildir. Yeni bir pozitif ajanda bu gerçeklere dayanarak kurulabilir.

Rusya'nın AB dışında veya NATO dışında bir çerçeveye son zamanlarda yaklaştığı ülkelerden birisi de Türkiye'dir. Daha çok pragmatik ve taktiksel gibi görünen bu yakınlaşmanın derin bir stratejik işbirliğine dönüşmesi için Türkiye'nin çok radikal bir şekilde Batı bloğundan kopması gerekir. Burada, karşılıklı bağımlılığın olduğu bir durumdan söz edebiliriz, Türk Akımı için Rusya'nın Türkiye'nin desteğine ihtiyacı bulunmaktadır; enerji çeşitliliğini sağlayamamış Türkiye'nin de bu alanda Rusya'ya olan bağılılığı sürmektedir. Suriye'de Rusya'nın tasvip etmediği ve radikal bulduğu gruplarla yakın olmasına rağmen Türkiye'nin Suriye'deki iç savaşın çözümü için rolü önemsenmektedir ve ABD'ye karşı bu rol Rusya tarafından kullanılır. Esasında, Rusya'nın burada istediği Türkiye ve İran gibi süper güç olmayıp bölgesel gücü bulunan ülkeleri yanına alıp ABD ile daha eşit şartlarda masaya oturmak olarak değerlendirilebilir. Rusya gibi Türkiye'de eski imparatorluk nostaljisi üzerinden yeniden bir merkez olmak ve Suriye veya Irak gibi çevre ülkelerde etkinliğini artırmaya çabalamaktadır. Bu bakımdan Türkiye Rusya için AB dışında bir çerçeve kurulması bakımından önem taşır.

Bu uluslararası ortamda AB'nin Rusya'ya uygulayacağı yumuşak güç belki Putin yönetimini fazla etkilemeyecektir ama büyük bir kısmı kendisini Avrupa'nın bir parçası olarak gören Rus halkı, özellikle gençler, Batı/Avrupa kültürünü ve değerlerini benimsemektedir. Halkın önemli bir kısmı hukukun üstünlüğü, siyasi çoğulculuk, basın özgürlüğü ve bağımsız yargı gibi değerleri kucaklamaktadır. Ayrıca Batı'nın teknolojik üstünlüğü ve görece özgür yaşam tarzı Rus gençlerini etkilemektedir. Tüm bunlar yakın bir gelecekte AB-Rusya ilişkilerinde iyileşmelerin gerçekleşeceğine dair ipuçlarıdır. Halk Rusya'nın güçlü bir ülke olmasını ister ama bunun yanı sıra ekonomik refah ve ileri bir yaşam düzeyini de arzular. Bu doğrultuda Rus dış politikasının Avrupa boyutu AB dışında bir çerçeve arayışı içerisine girmiştir ve kendi çıkarlarıyla daha kolay uyuşabilecek bir Avrupa'ya olumlu bakar.

4.1.2. Yakın Çevre Dışında Rusya-AB

İki tarafın, AB-Rusya, ilişkilerindeki temel perspektifler yalnızca coğrafi komşuluk veya ekonomik ortaklıkla sınırlı değildir. Rusya ve AB ülkeleri pek çok

noktada aynı kökenlere sahip Avrupalı toplumlardır. İki taraf arasındaki kültürel ve tarihsel yakınlıklar ciddi boyutlardadır. Bununla birlikte, Rusya gibi hem Avrupa’da hem de Asya’da toprakları ve çıkarları bulunan bir ülkeyle ortaklık ve işbirliğini geliştirmenin birçok zorluğu bulunmaktadır. Her iki taraf da Sovyetlerin dağılmasından sonra ortaya çıkan yakınlaşma fırsatlarını ve geçiş sürecini iyi değerlendirememiştir. “Birçoğu NATO üyesi olan AB ülkeleri Sovyetler Birliğinin dağılmasını kendi bloklarının ve dünya görüşlerinin ‘nihai zaferi’ şeklinde değerlendirmiştir” (Gratchev, 2015: 32). Bu ‘zafer’ Rusya’nın Orta Doğu’dan çekilmesine de yol açmıştır. Yakın Çevre içerisinde bulunmayan Rusya uzunca bir süre Ortadoğu’yu dış politikasında pek önemsemedi, bunun başlıca sebebi iç sorunların daha öncelikli olması ve dış müdahaleler için yeterince kaynak olmamasıydı.

Esasında, ABD ve Avrupa da Irak ve Afganistan savaşlarından sonra kısmen daha izolasyonist politikalar izlemeye başlamıştı, Rusya ise, tam aksine, bu bölgede de etki alanını genişletmenin yollarını aramaya başladı ve İran ve Suriye ile müttefik olarak Batı merkezli Orta Doğu’ya alternatif sunduğunu ileri sürmektedir. Rusya’nın Orta Doğu ile yeniden bu kadar ilgilenmesinin başka bir nedeni de bulunur. Rusya ABD’nin Orta Doğu’daki saldırganlığını vurgulayarak kendi Yakın Çevresi’ndeki sorunların daha az uluslararası kamuoyuna yansımaya çalışmaktadır.

Buna ilaveten, Rusya’nın güvenlik stratejisi, doğal olarak, yalnızca Batı ile olan ilişkilerine odaklanmamıştır. Rusya-İran ilişkileri de soğuk savaş sonrası yeni bir sürece girmiştir. Tahran yönetimi Kırım’ın Rusya’ya bağlanması konusunda tarafsız kalmıştır. İslam Cumhuriyeti’nin önceliği özellikle Suriye meselesinde müttefik olduğu Rusya’yı kaybetmemeye yöneliktir. Moskova açısından da Batı ile ilişkilerin gerildiği bu dönemde İran’la ilişkileri iyi tutma stratejik açıdan önemlidir. Bununla birlikte, iki ortak arasında ekonomik ilişkilerde bir gerileme söz konusudur (Therme, 2015: 108). Tabii, iki ülkenin ilişkileri yalnızca ekonomik açıdan değerlendirilemez, burada muhatap olan kesimler iki ulus değil iki medeniyet veya medeniyet temsil etme savı olan iki gruptur. İran da Rusya-AB, Rusya-Batı ilişkilerinde kendine has bir konumu iştigal eden bir güçtür ve bu ülke son dönemde

Rusya'nın en önemli müttefiklerinden biridir ve bu iki ülke AB'ye dair kendilerine has bakış açılarını vurgulayarak farklı bir Avrupa tasavvurunun bulunabileceğini savunur.

AB-Rusya ilişkilerinin daha da olumsuz bir seyir almasına Rusya'nın, Ukrayna ve Suriye'den önce, Gürcistan müdahalesi de etkili olmuştu. Yine de, bu durum AB için Rusya'nın üçüncü büyük ekonomik partner olmasını engellemedi. Ukrayna kriziyle ekonomik işbirliği büyük yara aldı. Tarihsel deneyimler Rusya-AB zıtlaşmasından her iki tarafın da ekonomik ve politik açılardan aynı ölçüde zararlı çıktığını göstermektedir. AB'nin Rusya'yı kaybetmesi demek çok kutuplu dünyada Asya, Kuzey ve Güney Amerika ülkeleriyle rekabette elinin biraz daha zayıflaması demektir. Yine, Rusya AB ülkelerini kaybettiğinde Asya Pasifik ülkelerine fosil yakıt temin eden bir ülkeden öteye geçmesi zordur. Dış politikasında Orta Doğu'ya yeniden zaman ayırmaya başlamadan önce Rus hükümeti ülke ekonomisinin AB'ye bağımlılığını azaltmayı tartışıyordu.

Rusya'nın Orta Doğu perspektini yeniden derinleştirmesinden ve Ukrayna Krizi'nden önce stratejik ortaklık çerçevesinde Rusya ve AB Ortak ekonomik alan, Ortak özgürlük alanı, Ortak Güvenlik ve Adalet alanı, Ortak Dış Güvenlik alanı ve Ortak bilim, eğitim, kültür alanı oluşturmak için işbirliğini yoğunlaştırıyordu. Bu konulardaki yol haritaları Mayıs 2005'te gerçekleştirilen zirvede de benimsenmişti (Krestianov, 2015: 37). Yol haritasının en önemli amacı Rusya ile AB arasında açık ve bütünleşmiş bir piyasa oluşturmaktı. Ama burada Rusya'nın bazı çekinceleri vardı. Rusya burada eşit konumda olmalıydı, Brüksel'in koyduğu kurallara uymak zorundaymış gibi bir izlenim yaratmak istemiyordu. Dolayısıyla, her iki tarafta da bir güvensizlik durumu söz konusu oldu. Bunca anlaşmazlığa rağmen Ortak Pazar yaratma konusunda çalışmalar son günlere kadar devam etti. Çünkü iki taraf arasındaki ticari ilişkiler hâlâ yoğundur. Örneğin "Rusya-AB ticaret hacmi 400 milyar doları aşmış surumdadır; Rusya Çin ticaret hacmiyse 100 milyar dolar civarındır" (Krestianov, 2015: 40).

Yine AB ekonomisiyle rekabet etme açısından Rus ekonomisinin yapısal reformlar gerçekleştirmeye her zamankinden daha çok ihtiyacı vardır. Finans sektöründe bütçe politikası kendisine miras kalmış teknik bilgi zenginliğini korumak için bir sanayi politikasını desteklemek zorundadır (Brunat, 2015: 124). Bu da AB'nin lokomotif ekonomileri gibi ekonominin çeşitlendirilmesiyle gerçekleştirilmelidir. Bu amaçla Rusya'nın 2000'li yıllarda yenilikçi (innovative) bir ekonomiye geçiş için ortaya koyduğu çabalar yeterli değildir. Bununla birlikte 90'lı yıllara göre yenilikçi ekonomi oluşturma hamlelerinin kısmen geliştiğini kabul etmek gerekir (Brunat, Lobasenko, Zigone, 2015: 152).

Rusya'nın yenilikçi ekonomiye geçme ve eski gücünü toparlama çabalarını AB ve ABD bir süre yalnızca gözlemlemekle yetindi. Daha sonra bu çabaların 'emperyal' hırslardan kaynaklanıyor olduğunu görünce eski Sovyet ülkelerindeki devrim ve reform hareketlerini desteklemeye başladılar. Eski Sovyet ülkelerindeki yarı otoriter rejimleri protestolarla değiştirme girişimlerine 'renkli devrimler' adı verildi. Bu devrimlerin bir kısmı Batı ittifakının istediği şekilde gelişti, diğer bir kısmı ise başarısızlığa uğradı. Gürcistan ve Ukrayna bu renkli devrimler sonucunda Batı'ya yaklaşırken Beyaz Rusya, Moldovya, Azerbaycan, Kazakistan ve Özbekistan'da gerçekleştirilmeye çalışılan popüler halk hareketleriyle rejim değişikliği çabaları başarısızlığa uğradı.

Bu ülkelerde otoriter rejimler varlıklarını sürdürmektedir. Arap Baharı da eski Sovyet ülkelerinde olduğu gibi halk ayaklanmalarıyla rejim değişikliğini amaçlıyordu. Arap Baharı sonucu birçok ülkede kaos çıkarken eski Sovyet ülkelerindeki hareketler sonucunda rejim değişikliği de olsa otoriter rejimler yerinde de kalsa bu boyutta bir kaostan söz edilemez. Bu ülkelerin kısmen, otoriter eğilimli de olsa, daha oturmuş yönetim anlayışlarının olduğu söylenebilir. Eski Sovyet güvenlikçi ve düzen yaklaşımının da bu ülkelerde tam kapsamlı bir kaosun önüne geçtiği ileri sürülebilir.

AB de eski Sovyet ülkelerindeki siyasi durumu Orta Doğu'ya nazaran daha dikkatli değerlendirmeye çalışır. Orta Doğu'da bir üyesi bulunmadığı için AB'nin

Dış Politikasının Orta Doğu'ya ilgisi zayıftır. Bu bölge daha çok ABD, Türkiye, Suudi Arabistan ve yeni yeni Rusya'nın ağırlıklarını koymak istedikleri bir noktadadır. Suriye ve Libya'dan gelen göçmenler AB'nin güvenliği için sorun yaratsa da AB henüz Orta Doğu'da etkin değildir. Bu bakımdan, AB'nin göçmenlik, güvenlik ve ekonomik krizlerini çözmemesi Rusya'nın birliği zayıflatma amacıyla örtüşür. Rusya AB'nin Orta Doğu'da da Amerikan etkisinden kurtulamadığını Atlantik ittifakının dünyanın bu sorunlu bölgesine de barış getirmekten uzak olduğuna dair bir savı savunur. Bir açıdan AB ve ABD'nin ilgisinin Orta Doğu'ya yoğunlaşması Rusya'nın tercih edeceği bir durumdur çünkü Atlantik ittifakının kendi yakın çevresine yoğunlaşmasının kısmen engellemiş olur.

ABD'nin gölgesinden kurtulamayan AB Orta Doğu politikasını özerkleştirmek ve İsrail-Filistin sorunun çözümüne katkı sağlamak gibi konulara yönelmelidir. AB hem İsrail hem de Filistin yönetimiyle ilişkilerini iyi tutmak ister. Askeri yaptırım gücü olmayan AB ekonomik gücü ve ihtilafları barışçıl şekilde çözme odaklı dış politikasını kullanarak bölgede etkin olmanın yollarını arar. Tabii, burada da AB Rusya ile dolaylı bir etki alanı mücadelesine girişmiştir.

Yakın Çevre dışında Rusya-Çin ilişkileri de şimdi Rus Dış Politikası'nın en önemli noktalarından birini oluşturmaktadır. Özellikle son yirmi yılda bu ilişkiler önemli derecede artmıştır. Ortak çıkarlar, özellikle de enerji arzı konusunda, bulunmaktadır. Geçmişe nazaran Çin Rusya'yı ekonomik açıdan dörde katlamıştır ve ekonomisi Rusya'dan çok daha dinamiktir, büyümesini sürdürmektedir. Dolayısıyla Rusya Çin'in artan enerji ihtiyacını karşılamak için rekabet etmektedir.

Enerji açısından Çin Rusya'nın Avrupa pazarına olan bağımlılığını azaltmada önem arz eder ama iki güç arasındaki ilişki yalnızca enerjiyle sınırlı değildir. Rusya'nın Avrasyacılığa benzer şekilde AB ve ABD'ye alternatif ittifaklar kurma kapsamında Doğu'ya açılmasının en önemli sebebi Çin'dir. AB ve ABD'nin uyguladıkları Yaptırımların baskısını derinden hisseden Rusya 2014'te G-8 ile ilişkilerinin bozulmasını müteakip tarihi bir dönüş dediği anlayışla Asya'ya yöneldi.

Çin’le ilişkilerin zirve noktası ulaşması, doğal olarak, Ukrayna krizinin sonrasında gerçekleşti.

29 Mart 2014’te Pekin’de imzalanan Rusya – Çin gaz anlaşması yaklaşık 400 milyar dolar değerinde bir meblağı öngörüyordu. Bu anlaşmanın en önemli noktası Dolar veya Euro değil, Ruble/Yuan temelli olmasıydı. Bu anlaşmasının öncüsü Haziran 2013’te 270 milyar dolarlık Rus-Çin petrol anlaşmasıydı (Ewers, 2015: 236). Bu anlaşmalarla Çin yabancı ortak olarak büyük AB ülkelerinin yerine geçmeye başladı. Eylül 2015’te Çin’in CIPS (China International Payment System) adını verdiği Çin Uluslararası Ödeme Sistemi yürürlüğe girdi. Batı’nın SWIFT gibi bankacılık araçlarına alternatif olarak tasarlanan bu sistem ABD’nin NSA (National Security Agency) yani Ulusal Güvenlik Ajansı’nın da takibinden koruma sağlıyordu.

Çin’in 2015’te kuruluşunu ilan ettiği AIIB (Asian Infrastructure Investment Bank) Asya Altyapı Yatırım Bankası tıpkı AB merkez bankası ve EFSI (European Fund for Strategic Investments) benzeri kurumlar gibi Asya pasifik bölgesindeki altyapı yatırımlarını destekleyen bir finans kurumu oldu. AB ve ABD’nin ekonomik gücünü dengelemek için Rusya bu girişimi destekledi. Dünya bankacılık ve finans sisteminin AB, Britanya ve ABD ile rekabet edecek kurumlarla çeşitlenmesi amaçlandı. Çin’le yakınlaşmaya çalışan Rus hükümeti Yakın Çevresi dışında da AB ile kısmi bir rekabet içerisine girmiştir.

4.1.3. Siyasi Bir Koz Olarak Enerji

Moskova için Avrupa’da değişik düzeylerde ilişkileri olan, çıkarları çatışan farklı ülkeler vardır. Enerji konusu da bu çıkarıma dayanılarak oluşturulur. Bu yüzden Gazprom Brüksel yerine Almanya, Fransa ve İtalya’nın büyük enerji şirketleriyle çalışmayı tercih eder. Fakat AB ülkeleri gerektiğinde birleşerek (2006 ve 2009’da Gazprom’a karşı) Rusya’nın AB ülkelerinin gaz konusunda kendilerine mahkûm olduğu inancını sarsmıştır. Bunun sonucunda, AB’nin Üçüncü Enerji Paketi düzenlenmiş ve enerjide rekabetle çeşitliliğin artırılması amaçlanmıştır. Paket kısmen başarıya ulaşmış Gazprom’un tekeli sarsılmıştır ve gaz fiyatları indirilmiştir.

Rusya Federasyonu'nun enerji önceliğinde de AB önemli bir aktördür ama vazgeçilmez bir ortak değildir. Her iki taraf için olumsuz sonuçlara yol açsa da belli konulardaki anlaşmazlıklar iki tarafı birbirleri için vazgeçilmez yapmaz. Bununla birlikte, karşılıklı bağımlılığın en yoğun şekilde görüldüğü alanlardan birisi enerji ticaretidir. Bu bakımdan, enerji konusu Rusya için hem iç hem de dış politikayı önemli ölçüde belirler.

“AB iç enerji pazarını bağımsız hale getirmeye çabalamışken Rusya ters ikamette yol almıştır. Bu zıt politikalar bu iki ortak arasında 2000 yılında ‘stratejik enerji ortaklığı’ ilan edildiğinden beri kayda değer düzeyde bir ilerlemeyi güçleştirmiş hatta bunu engellemiştir” (Umbach, 2011: 24).

Enerji güvenliği kavramının tanımı üretici, tüketici ve transit ülkelere göre değişir. Tüketici ülkeler esas olarak enerji arzı güvenliğiyle ilgilenirken üretici ülkeler daha çok dış ülkelere gelecek talep güvencesi üzerine odaklanmıştır. Transit ülkelerse kendi paylarına kendi ulusal ikmal güvenceleriyle istikrarlı ve yüksek transit geçiş ücretlerinin temin edilmesini arzu eder. Bu da ulusal enerji güvenliği mefhumunun tek tek ülkelerin coğrafi konumları, iç ve dış politikaları ve ortaklarıyla olan ekonomik ve iş bağlarının niteliğine bağlıdır.

Bölgesel istikrar açısından beş Orta Asya ülkesiyle (Tacikistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Kazakistan) üç Kafkas ülkesi (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan) dini aşırıcılık, insan hakları ihlalleri yapan otoriter rejimler ve kötü yönetilen ekonomi tehditleri altındadır (Umbach, 2011: 27). Bu ülkelerin tamamı Rusya'nın çevresinde yer alır; bir kısmı ise, Kafkas ülkeleri, hem Rusya'nın hem de AB'nin çevresinde bulunur. AB'nin Doğu Ortaklığı projesi bu ülkeleri AB'ye yakınlaştırmayı amaçlar. Bu sebeple, Rusya-AB rekabetinde enerji kozu bu ülkeler üzerinden de kullanılır.

AB'nin enerji çeşitliliği arayışlarında olmasının temel nedenleri Kremlin'in bir dış politika aracı olarak müşterilerinin enerji bağımlılığını kullanmak istemesi ve Rusya'nın tek başına tüm Avrupa'nın enerji ihtiyacını karşılayamayacak olmasıdır.

Bu sebeple, AB Orta Asya ve Kafkas ülkeleriyle enerji konusunda işbirliğine yoğunlaştı. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı bu işbirliğinin parçalarından birisidir. AB'nin Kafkas bölgesiyle komşuluk politikası çerçevesinde enerji önemli bir yer tutar. Bununla birlikte, bu bölgenin AB'nin enerji taleplerine tek başına alternatif olması mümkün değildir ve ayrıca bu ülkeler de Rusya gibi insan hakları ihlalleri ve otoriter rejimleri dolayısıyla eleştirilmektedir.

Enerji sevkiyatı ve tedarikinin gerçekleştirilmesi karmaşık bir olaydır. Bir boru hattı projesini hayat geçirmek çeşitli süreçler gerektirir. Gaz rezervleri ve gaz tedarikinin, satıcı ve alıcının, bir piyasanın, yol ve teknik haritanın, operatör şirketin, rayicin, tarifenin yatırımcının yani bir inşaat, üretim ve pazar zincirinin oluşturulması gerekir (Guillet, 2011: 60). Bu süreçte temel nokta tüm ilgili bileşenler ve tarafların kesin olarak aynı anda bir arada olmasıdır. Projenin işlemesi için çok uzun süreçleri kapsayan alıcı ve satıcı teminatlarının verilmesi, güvenilirliğin sağlanması gereklidir. Belki de, düşürülen uçağa ve yaşanan gerginliğe rağmen bozulan Türkiye Rusya ilişkilerinin var olan doğal gaz anlaşmalarını etkilememesinin nedeni bu konudaki arz talep güvencelerinin çok uzun zamanları kapsamasıdır.

Orta Asya'dan sağlanan gaz sevkiyatı Avrupa'ya Rus gazına bağımlılıktan bir çeşitlendirme aracı gibi görünmektedir. Bununla birlikte, Orta Asya gazını Avrupa'ya getirme önerileri Rusya'nın Avrupa'daki hâkim konumunu kaybetmek istememesi nedeniyle sert bir şekilde akim bırakılmaktadır. Kuzey Akımı, Güney Akımı ve belki de Mavi Akım bu amaçla hayata geçirilmek istenmektedir.

“Rusya bu boru hatlarını Batı kaynaklı bypass projelerini başarısızlığa uğratmak maksadıyla kullanmak, Avrupa pazarını elinde tutmak için fiyat belirlemesini yapmak isteyecektir. Avrupa'nın gelecekte beklenen büyük hacimli gaz talebi için az sayıda alternatifi olduğunu bilmektedir. Gelecekte Rusya tarafından desteklenmeyen herhangi bir doğal gaz boru hattı projesi Rusya'nın dâhil olduğu dikkatli bir Rus boru hattı kapasitesi inşa etme ve esnek teslimat seçeneklerini gerektirecektir” (Crandall, 2011: 84).

Moskova Orta Asyalı gaz tedarikçilerinin uzun vadede güçlenme potansiyeli olan pazar gücüyle gönülsüzce anlaşma yoluna gitmiştir. Bu pazardan gelen kısa vadeli gaz ihtiyacından dolayı bu ülkelere daha yüksek fiyatlar verilmiştir. Türkmenistan'la Kazakistan hattını hâlihazırdaki Rus boru hattı ağına bağlama çabaları uzun vadeli bir müşteri olarak kendi rolünü de göstermektedir. Tüm bu açılardan bakıldığında, Rusya'nın stratejisi pek de kapalı gibi görünmemektedir. AB'nin artan gaz talebi Rusya'nın Avrupa'ya olan gaz ihracatının artışıyla doğru orantılıdır. Rusya bu pazardaki etkisini korumak istemektedir. Bununla birlikte, LNG kaynakları ve AB'deki kaya gazı üretimleri potansiyel olarak Moskova'yı gaz fiyatları konusunda rekabetçi olmaya zorlayacaktır.

Pazardaki rekabet avantajını yitirmek istemeyen Rusya özellikle Türki cumhuriyetlerde anti Rus siyasetleri kontrol etmek istemektedir. 1996 yılında Türkmenistan'ın lideri Saparmurat Niyazov Rusya'nın çıkarına muhalif bir şekilde Taliban konusundaki tarafsızlığını sürdüreceğini belirtmişti (Milov, 2011: 91). Sonraki yıllarda Türkmen hükümeti Taliban rejimiyle işbirliğine bile gitti. Tabii, Taliban'ın bu bölgede sempati kazanması Rus hükümeti tarafından düşmanca bir tutum olarak değerlendirildi. İki ülke arasında Hazar denizi havzasının bölüşülmesi hususunda da anlaşmazlıklar vardı. Ayrıca, Rusya Türkmen gazının kendi gazına alternatif oluşturmasını engelleyecek girişimlerde bulunuyordu ama Türkmen gazının satılmasına da prensip olarak tamamen karşı değildi. Bunu kendi rekabetine zarar getirmeyecek şekilde kontrol altında tutmayı amaçlıyordu. Bu konudaki en önemli kozu da Türkmen gazının transit tekeli elinde bulundurmasıydı. Yani, Türkmen gazının uluslararası piyasalara erişimi ancak Rusya üzerinden sağlanmaktadır.

Bu gerilimli atmosferden sonra ABD Taliban'a olan yakınlığı nedeniyle Türkmenistan'ı eleştirmeye başlayınca Saparmurat Niyazov yeniden Rusya'yla yakınlaşma çabaları içinde girdi. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerde kısmi anlaşmazlıklar devam etmektedir ve dolayısıyla Türkmenistan'dan Avrupa'ya gaz tedariki bu durumdan payını almaktadır.

Rusya'nın Türkmenistan'dan daha yakın ilişkiler içinde olduğu ve kendisini Nursultan Nazarbayev'in deyiimiyle Avrupa ve Asya arasında bir köprü olarak gören Kazakistan Martha Brill Olcott'a göre petrol, gaz, ekonomik ilişkiler ve güvenlik konularında beklenilenin aksine pasif kalan taraf olmamış, hatta bunun aksine kendi şartları kabul ettirdiği dönemler bile olmuştur (Olcott, 2011: 107). Putin döneminden sonra ise tedricen Rusya mutlaka ikili ilişkilerde Kremlin'in dikkate alınması beklentisi içinde olmuştur. Bununla birlikte, Kazakistan zaman zaman ABD ve AB ile de yakın ilişkiler kurmaya çabalamaktadır.

Buna ilaveten, Kazakistan'ın giderek Azerbaycan ve Gürcistan'la 2006 Ukrayna gaz krizi sonrası Batı'nın çıkarlarına uygun hareket etmesi Rusya'yı endişelendirmişti (Olcott, 2011: 113) ve Rusya'nın inisiyatifiyle Rusya-Kazakistan ve Türkmenistan boru hattının inşa edilmesine karar verildi. Rusya burada Avrupa'ya gidecek gaz akışında söz sahibi olmak istiyordu. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Kazakların petrol ve doğal gaz sevkiyatı konusunda Ruslarla yakın ilişki içinde olmaya zorlandığı ileri sürülebilir ve bir konuda denge noktası bulma arayışı sürmektedir. 2008 krizi sonrası Kazakistan-Rusya ikili ilişkilerinde krizden daha güçlü çıkacak kesim ikili ilişkilerde ağırlığa sahip olacak gibi görünmektedir.

Bir başka Orta Asya ülkesi Özbekistan'ın Rusya ve enerji meselesinde transit ülke olarak önem teşkil ettiği söylenebilir. Ülkenin az da olsa gaz ihracatı da mevcuttur. Enerji ilişkilerinin gelişmesi bakımından teorik olarak somut bir ortam mevcuttur, dolayısıyla Rusya'nın Özbekistan enerji olgusuna bakışı genel bir politikanın parçasıdır:

“Bu ilişki Rusya için önemlidir: Rusya gaz açıklarıyla karşı karşıyadır – Gazprom kendi enerji dengesini sürdürmek için önemli miktarda Orta Asya gazı ithal etmeye çalışmaktadır. Dahası, Moskova alternatif boru hatlarının inşa edilmesini ekonomik çıkarlarına potansiyel bir tehdit olarak algılamaktadır. Bu sebeple, Moskova bypass edilmemesini temin etmek için ortaklar bulma arayışı içerisinde olmuştur. Bu iki nokta bölgede daha ciddi Rus kökenli faaliyetlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur: gaz bulma ve

ortaksız kalmama ile kârlı boru hattı ağlarından kopmama” (Monaghan, 2011: 127).

Bu sebeple pek çok Rus enerji şirketi Özbekistan’da faaliyet göstermektedir. Rusya’nın buradaki bir diğer amacı da Özbekistan gibi Orta Asya ülkelerinde hâlâ etkisinin çok güçlü olduğunu göstermektir. Rusya’nın yakın çevresi yalnızca Doğu Avrupa’dan müteşekkil değildir; Orta Asya da Rusya için vazgeçilmezdir. Özbekistan’ın gaz üretimi olmadan bölgede gaz sevkiyatı açısından sıkıntılar çıkabilir. Ayrıca, transit bir ülke olarak da önemli bir rol görür. Varolan bazı anlaşmazlıklar ve sıkıntılara rağmen enerji işbirliği açısından Rusya-Özbekistan ilişkileri bölgenin siyasi ve ekonomik açıdan belirleyici konularından biridir. Güvenlik açısından da Türkmenistan’da olduğu gibi İslami aşırıcılık konusunda işbirliği güçlendirilmektedir.

Özbek hükümeti de genel anlamda Rusya ile olan işbirliğinden kazançlı çıkmaktadır (Monaghan, 2011: 130). Tüm bunlara rağmen Kerimov yönetimi altında Özbek hükümeti ulusal çıkarları bağlamında Rus şirketleriyle zaman zaman sorunlar da yaşamıştır. AB ise bir süre insan hakları ihlallerinden dolayı Özbekistan’a yaptırım uygulamıştır. Görüldüğü gibi, Rusya’yla olduğu gibi Özbekistan’la da AB Konseyi’nin kararları uyarınca ekonomik ilişkilerin yanısıra zaman zaman insan hakları ihlalleri gündeme getirilir.

Hazar Denizi petrol ve doğal gazı için en önemli üretici ve transit ülkelerden Azerbaycan ile Rusya ilişkileri de enerji sektöründeki gerilimlerden etkilenmektedir. Esasında Azerbaycan’la Rusya arasındaki ilişkiler enerjiyle sınırlı olmaktan çok uzaktır, birçok alanı kapsar. İlk aşamalarında Moskova Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının çıkarlarına uygun olmadığını düşünüyordu. Ama daha sonra bu konuyu pek önemsememeye başladı. Yine, Moskova Erzurum’a doğal gaz taşıyan Güney Kafkasya boru hattına da kayıtsız kaldı. Daha sonra, Azerbaycan-Rusya gaz ve petrol taşıma işlerinde işbirliği gittikçe zayıfladı (Baev, 2011: 134).

Rusya'ya göre Rusya üzerinden Avrupa'ya gitmeyecek Azerbaycan gazı dar bir pazarla sınırlı olacaktı, bu pazarın iki önemli müşterisi de komşu ülkeler Gürcistan ve Türkiye olacaktı. Bununla birlikte, Dağlık Karabağ sorununda Bakü'nün istediği pozisyonu almamasına rağmen iki ülke ilişkilerini sıkı tutma eğilimindedir. Bunun bir nedeni de petrol ve gaz fiyatlarının zaman zaman oldukça düşük olması ve Bakü'de AB standartlarında bir demokrasi olmadığı için Azerbaycan'ın Batı'nın, özellikle AB'nin, siyasi nedenlerle olumlu bakmadığı bir hükümete sahip oluşudur. Bu da ister istemez Azerbaycan'ı Moskova'yla işbirliğine itmektedir. Buna ilaveten, hâlihazırdaki ekonomik kriz Rusya Azerbaycan ilişkilerinde belirleyici olacaktır. Petrol gelirlerine dayanan iki ekonominin enerji gelirlerindeki keskin düşüşlerin etkisine benzer tepkiler vermeleri olasıdır. Siyasi rejim açısından da iki ülke demokratik standartları karşılamadıkları eleştirisine maruz kalmaktadır.

Hazar gazına ilgi duyan birden fazla taraf vardır. Bunların başında da Türkiye, AB, Çin ve İran gelir. Çin ayrıca Türkmenistan'dan da 7,000 km'lik bir boru hattıyla ülkenin gazının önemli bir kısmına taliptir (Grigoriev, 2011: 151). Bu listeye ekonomisi gittikçe büyüyen ve enerji ihtiyacı artan Hindistan da eklenebilir. Rusya'yla ilişkilerinin bozulması AB'nin bu bölgeden gaz temin etmesi ve Gazprom gibi devasa Rus şirketlerini pas geçmesi arayışlarını hızlandırmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Nabucco projesi de hem Rusya hem de diğer alıcı taraflar için soru işaretleri yaratmaktadır. AB için tek başına Nabucco'dan gelecek gazın yeterli olmayacağı ortadadır, dolayısıyla AB'nin daha fazla alternatif bulması gerekecektir. Gazprom'un Nabucco'ya cevabı Güney Akım projesidir (Grigoriev, 2011: 154). Fakat bu proje gerek AB'nin Üçüncü Enerji Paketi'yle uyuşmayan maddeler içermesi gerekse de AB'nin Rusya'ya uyguladığı Kırım krizinden kaynaklanan yaptırımlardan dolayı iptal edilmiştir.

Küresel pazarlara Orta Asya'dan gaz akışının temin edilmesi güvenlik ve istikrara bağlıdır. Bu ülkeler için ekonomik kalkınma ve modernizasyon hamlelerini gerçekleştirme açısından gaz geliri elzemdir. AB'nin Rusya'ya alternatif tedarikçi bulma stratejisinin de bir parçası bu ülkelerle işbirliğinden geçer. Ukrayna krizinden

önce Rusya'nın temel stratejisi Orta Asya gazının Avrupa'ya taşınma planlarında kendisinin yok sayılmasını önlemektir. Şu anki durumda ise Rusya hâlâ AB'nin en büyük gaz tedarikçisi olmasına rağmen uluslararası alanda AB tarafından saldırgan politikalar gütmekle suçlanmaktadır ve bu da AB'nin gaz konusunda Rusya'ya olan bağımlılığının azaltmak için daha çok bahane sunar. Görüldüğü gibi, enerji tedariki ve nakliyesi Orta Asya ve Orta Avrupa'da sadece ekonomik yönüyle var olan bir mesele değildir. Siyasi sorunlar ve bazı bölgelerdeki istikrarsızlık AB-Rusya enerji ilişkilerini ve bu konuda birbirlerine olan bağımlılığın düzeyini etkiler.

Avrupa Komisyonu'nun enerji çeşitlendirme hamlelerine şimdi ilişkilerin güçlendirilmesi konuşulan İran ile birlikte, İsrail, Katar gibi ülkelerle kurulacak ortaklıklar da dâhil olmaktadır. Gürcistan savaşı ve Nabucco projesinin iptali AB'nin bu bölgeye ihtiyatla bakmasına da yol açmıştır. John Roberts'a göre de önümüzdeki dönemde bu bölgede belirleyici olabilecek üç konu bulunmaktadır. Bunların ilki Azerbaycan'ın kendi gazını Avrupa ve dünya pazarına ulaştırma çabalarıdır; ikincisi Azerbaycan'ın Gürcistan üzerinden enerji sevkiyatını güvenceye alma girişimleridir; üçüncü mevzu AB'nin Rusya'yı ikna etmeden Güney Kafkasya koridorunu kullanarak gaz tedarikini nasıl sağlayacağıdır (Roberts, 2011: 186). Bu jeopolitik oyun içinde Rusya ile AB'nin çıkar çatışmaları Güney Kafkasya'daki ekonomi politiğin biçimlendirilmesinde oldukça belirleyici olmaktadır.

Rusya'nın post-Sovyet enerji politikaları içinde en az sorun yaşadığı Belarus bile şimdi transit bir ülke olarak Rusya'dan bağımsız kendi çıkarlarına uygun bir pazarlık arayışı içerisinde (Garbe, Hett & Lindner, 2011: 201). Rusya ise Ukrayna'dan sonra kendisine tarihsel ve kültürel açıdan yakın bulduğu Belarus ile ilişkilerini bozmak istemez. Bu sebeple, Moskova Minsk yönetiminin siyasi ve ekonomik istikrarının bozulmaması için özel bir gayret sarf eder.

Rusya ile AB ilişkilerini enerji boyutuna hapsetmek şüphesiz bir yanılgıdır. Esasında, enerji politikası gücünü yansıtmaya açısından Rusya için görece olarak yeni bir araçtır. 2000'li yıllarda Rusya enerji şirketlerini millileştirerek enerji politikasını küresel bir etki yaratma aracı olarak kullanmaya başladı. Bununla birlikte, AB Rusya

ilişkilerindeki gerginliklerin Rusya'nın bu enerji temelli küresel güç olma arayışlarını sekteye uğrattığı söylenebilir. AB ile enerji tedarikçileri arasındaki gerilimlerin tarihsel kökenleri de bulunmaktadır. AB gaz rekabetçiliğini artırmak ve fiyat açısından kazanç elde etmenin peşindedir, Rusya ise en uygun fiyata en çok gazı AB'ye satmanın yollarını arar. Bu yüzden AB Üçüncü Enerji Paketi'yle bu ilişkiye bir norm kazandırmaya çalışmıştır (Locatelli, 2015: 163). Bu normların Gazprom gibi neredeyse tekelleşmiş devasa Rus şirketlerine nasıl yansıtacağı iki taraf arasında tartışma konusu olmaya devam edecektir.

AB – Rusya enerji ilişkileri yirmi birinci yüzyılda başlamış bir olgu değildir ama konunun politikleşmesi son on yılda ivme kazanmıştır. Ukrayna sorunu dolayısıyla da enerjinin ekonomi politiği bir kısım belirsizlikler içermektedir. Rusya'nın arz açısından, özellikle Doğu Sibirya, Uzak Doğu ve Arktik bölgelerde, çok önemli rezervleri bulunmaktadır; bu konuda bir belirsizlikten söz edilemez fakat çeşitliliğe dayanan liberal Avrupa piyasalarından, jeopolitik gerginliklerden ve bürokratik engellemelerden dolayı talep belirsizliği bulunur. Yoğun sermaye gerektiren boru hattı projelerine yatırım yapmak daha da problemli hale gelmektedir.

Bunlara ilaveten AB'nin 'Horizon 2020' çerçeve programında da öngördüğü gibi ekonomide ve sanayide hidro karbon kullanımını azaltma hedefleri AB içinde uzun vadeli petrol ve gaz kontratlarını etkiler. Dolayısıyla, AB'nin Rus gazı ve petrolüne olan talebini yalnızca jeopolitik gerginlikler etkilemez; çevresel etkenler de burada önemli bir rol oynar. Hidrokarbona bağımlılıktan hemen kurtulmak ise mümkün değildir. Bu sebeple, AB- Rusya veya AB – Gazprom arasındaki karşılıklı bağımlılık birkaç on yıl daha devam edecek gibi görünmektedir.

AB–Rusya enerji ilişkisinin, enerji güvenliği açısından bazı muğlaklıklar barındırmasına rağmen, mecburi bir yakınlaşma sağlaması beklenir. Ukrayna krizi en azından yatışma sürecine girerse Rusya–AB enerji ilişkileri ve yeni yatırımlar canlanmaya başlayacaktır. Bu yakınlaşma 'yasal mevzuat uyumu'nu bile beraberinde getirebilir. Yasal mevzuat yakınlaşması, uyumu ve birliği hem siyaset hem de ekonomiyle ilgilidir. Bu süreçte, ulusal bağlam uluslararası bağlamdan ciddi şekilde

etkilenir. Aynı zamanda yerel mevzuat ve modeller uluslararası ölçekte bir dış değerlendirmeye tabi tutulur ve ulusüstü normların biçimlendirilmesi sağlanır (Romanova, 2012: 24). Sonuç olarak, ulusal ve uluslararası kurallar ve yasal bağlamlar muğlaklaşır. Bir tür akışkanlık daha geniş bir konteksin parçası ve malı olur. Yasal mevzuat yaklaşması, doğal olarak, bugünler de Brexit ve AB'nin finansal krizlerinden dolayı tartışılır hale gelse de küreselleşme süreciyle de bağlantılıdır ve etkili bir araç olarak kalma potansiyeli mevcuttur.

Yasal mevzuat yaklaşmasının ulusüstü karakteri, ulusal, uluslararası ve kamusal – özel dinamikleriyle siyaset ve ekonomisinin etkileri jeopolitik krizlerle tartışmaya açık olsa da güncelliğini koruyan meselelerdir. Rusya gibi bir devlet ve AB gibi bir oluşumun enerji aracılığıyla gerçekleştireceği bir yaklaşmanın sonuçlarına yönelik teorik yaklaşımlar bu yaklaşmanın getireceği avantaj ve dezavantajları belirlemeye çalışır. Yasal mevzuat uyumu ve yaklaşması AB'nin evrim sürecinde geliştirilen kavramlardır. Yakınlaşma AB'nin ilk dönemlerindeki ortak Pazar idealini yansıtırken uyum sağlama iç Pazar, karşılıklı tanıma ve yasal yakınsalığı açıklar gibidir. İlk dönemlerde yakınsalık, yaklaşma ve uyum AB'nin iç hedeflerine yönelik kavramlar olarak ortaya çıkmıştı. Günümüzde ise AB'nin üye veya aday ülkeler haricindeki üçüncü ülkelerle olan ilişkilerinde bu kavram tartışılır.

AB ile Rusya arasındaki Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması da bir tür yaklaşma ve uyum geliştirme çabasının bir ürünüdür. Bugün dondurulmuş durumda olan bu anlaşma Rusya Federasyonu'nun ulusüstü yasal mevzuat yaklaşmasıyla tanışmasına olanak sağladı. 2005'teki Ortak bir Ekonomik Alan için Yol haritası uyum ve yakınsalığa doğru atılan bir adımdı. Esasında, AB–Rusya enerji işbirliği Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nda pek dile getirilmemişti. Bunun bir sebebi enerji konusunun 1994 Enerji Şartı Anlaşması (hayata geçirilemedi) ile geliştirileceğine dair beklentiydi. 2000 yılında bu beklentiyi karşılamak ve yasal boşluğu gidermek için AB–Rusya enerji diyalogu gündeme getirildi. Bu diyalog yaptırım süreciyle sekteye uğramıştır ve Ukrayna sorunun çözümünü beklemektedir.

Avrupa Komisyonu sürdürebilir, güvenli ve rekabetçi bir enerji pazarı yaratmanın Avrupa stratejisinin merkezinde enerji verimliliği kavramının bulunduğunu belirtir. Bu, uzun süredir AB'nin iç enerji politikasının bir temeli olarak değerlendirilmiştir. Bu verimliliği artırma AB'nin iç enerji pazarının dışına taşmıştır. AB dışı ülkelerde de küresel enerji tüketimini azaltmak ve gelecekteki enerji kaynaklarının teminat altına alınmasını sağlamak için karbon ve sera gazı salınımını dengelemek amaçlanır. “Enerji güvenliği ve iklim değişikliğini engellemeye dair bu politik ve jeopolitik hedeflere ilaveten, AB dış enerji verimlilik politikası ekonomik amaçları da gözetir. Dışarıdaki enerji verimlilik çalışmaları desteklenir” (Boute, 2012: 66). AB Avrupa sanayisi için yeni pazarlar açmayı amaçlar ve böylece Avrupa ekonomisinin rekabetçiliği artırılmaya çalışılır.

Geleneksel olarak AB dış enerji politikası AB'nin iç pazarındaki ihtiyaçları temin etmenin yollarına odaklanıyordu. Şimdi ise AB dış ülkelerde enerji verimliliğini destekleyerek küresel bir çevresel ve ekonomik işbirliğini gerçekleştirmek istemektedir. 2000 yılındaki enerji güvenliğiyle ilgili AB Komisyonu'nun *Green Paper*'ı yalnızca enerji arzının temin edilmesiyle ilgili değildi, iklim değişikliği ve çevresel faktörlere de değiniyordu. Bu açıdan bakıldığında, AB'nin hem enerji arzını temin etmeyi hem küresel ısınmayla mücadele etmeyi hem de Avrupa sanayisini rekabetçi hale getirmeyi amaçladığı ileri sürülebilir.

Bu doğrultuda, AB dış enerji verimlilik politikası Avrupa'nın en büyük enerji tedarikçisi Rusya'daki enerji tasarrufu hareketleri destekliyordu. AB Rusya'ya enerji kaynaklarını geleceği düşünerek verimli kullanması için projeler sundu. AB-Rusya ilişkileri yakın gelecekte iyileşme yoluna girdiği takdirde AB'nin Rusya'yı temiz enerji ve alternatif enerji kaynakları konusunda destekleyeceği beklenmektedir. Yasal mevzuat uyumuyla birlikte politikalarını ihraç etme AB'nin en önemli dış politika araçlarından biridir. Enerji de bunun bir parçasıdır. Politika ihraç etme AB'nin politikalarını, idari düzenlemelerini ve kurumsal yapısını örnek teşkil edecek şekilde biçimlendirip diğer ülke veya ulusüstü yapılara bunları sunması şeklinde formüle edilebilir.

AB enerji politikası doğası gereği bölgeseldir ama AB enerji politikası belgeleri açık bir şekilde bunun ötesine geçmeyi amaçlar. Tabii, bu durumda AB siyasi, ekonomik ve bölgesel gücüne dayanarak kendi kurallarını koymak ister ve ulusüstü bir enerji yönetim politikasını benimsetmeye çalışır. Bu durum politika ihraç sürecinde yasal sorunlar doğurabilir (Keating, 2012: 98). Rusya ile olan sorunlar kısmen bu politika ihraç sürecinin sonuçları olarak görülebilir.

Rusya'nın kendi enerji verimlilik anlayışı ve düzenlemeleri mevcuttur ama enerji kaynakları bol bir ülke olduğu için enerji verimliliği geçmişte pek üzerinde durulan bir konu değildi. Sovyet döneminde ısınma verimlilik gözetilmeden halka sunuluyordu. Ayrıca, enerji sektörünün devlet tekelinde olması verimliliği geri planda bırakmıştı. Rusya'da enerji verimliliğinden söz edilmesi görece olarak yeni bir durumdur. AB'nin fosil yakıtları azaltma stratejisi fosil yakıtlarını ihraç ederek ekonomisini geliştirme stratejisi olan Rusya'nın çıkarlarıyla örtüşmez. AB'den enerji talebinin azalacağının farkında olan Rusya bu sebeple enerji ihracatını çeşitlendirme peşindedir. Yakın geçmişte Çin ile varılan doğalgaz anlaşması bu doğrultuda atılmış bir adımdır. Daha sonraki hedef Asya pazarının genişletilip Hindistan'a daha çok fosil yakıt ihraç edilmesidir.

Türkiye üzerinden Ukrayna'nın bypass edilerek Avrupa'ya gaz transferinin sağlanmasını öngören Türk akımı projesi de alternatif bir hat olarak gündemdedir. Karadeniz üzerinden Türkiye'ye oradan da Yunanistan'a gaz sevkiyatı yapmayı amaçlayan projenin hayata geçirilmesi için yine AB ülkelerinin talepleri dikkate alınacaktır. Enerjiden sorumlu AB komisyonu üyesi Maroš Šefčovič Rusya'nın öngördüğü 49 milyar metreküp gazın AB ülkelerine sevki talebi aşmaktadır demiştir. He halükarda gaz sevkiyatını aralıksız temin etmek için Rusya'nın AB dışındaki pazarlara ihtiyacı vardır.

Rus hükümeti enerjiyi zaman zaman siyasi bir koz olarak kullanmıştır ve şu anki AB enerji politikaları işine gelmemektedir. Dolayısıyla, Rusya enerji meselesinde de güncellemiş olduğu Avrupa perspektifinin geçerli olacağını umar. Bu perspektif içerisinde Rusya'nın Avrupa'nın önemli ülkeleri gibi merkezde yer alan

ve Hazar, Orta Asya gibi bölgelerdeki gaz ile petrol sevkiyatını yöneten bir ülke olması öngörülür. “Geçmişte çar III. Alexander Rusya’nın yalnızca iki müttefiki vardır demişti: ordusu ve donanması. Bugün ise yaptırımlar ve krizlerle boğuşan Rus ekonomisi için en iyi müttefikler petrol ve doğal gaz gibi görünmektedir” (Bechev, 2017: 199).

4.2. Rusya’nın Çevresindeki Avrupa

AB’nin Rusya’nın çevresindeki ülkelere yönelik politikalarının biçimlendirilmesinin çok uzun bir geçmişi bulunmaz. Aslında, AB’nin dış politikasının önem kazanması – veya en azından öneminin ciddi şekilde tartışılır hale gelmesi – da görece olarak yeni bir olgudur. Bu konuda AB’ye yöneltilecek AB karşıtı tipik söylemler AB’nin elitlerin, devletlerin, kurumların, ulusüstü yapıların oluşturduğu bir birlik olduğu ve dolayısıyla dış politikasının biçimlendirilmesinin halktan kopuk şekilde gerçekleştirildiği şeklinde özetlenebilir. Belki de, Rusya ile ilgili AB içinde, tüm olanlara rağmen, yekpare bir tutumun oluşamamasının ardında bu eleştiriler yatar. Ulusüstü veya uluslararası bir örgütün dış politikasının tek tek devletlerden daha farklı ve karmaşık bir yapısının olması doğaldır. Diplomatik yapısı ve askeri etkinliği yeni yeni oluşturulmaya çalışılan bir entegrasyon hareketinin dış politikada tutarlı ve etkili bir gücünün olmaması normal karşılanabilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, AB’nin ortak dış politika enstrümanı tek tek büyük devletlerin dış politika araçlarına nazaran daha zayıf bir görüntü sergiler.

Buna ilaveten, AB politikalarının geneli için öne sürülen demokrasi açığı problemi dış politika alanında da hissedilir. Bu durum “AB dış politikası demokratik meşruiyeti gözden kaçırma eğilimindedir” (Nitoiu, 2015: 39) gibi yorumların AB uzmanları arasında daha ciddi şekilde dile getirilmesini beraberinde getirir.

Bu bakımdan, Rusya’ya karşı oluşturulan yaptırım temelli dış siyaset argümanı bu tartışma ve eleştirilerin ekseninde şekillenmiştir. Örneğin, Gürcistan-Rusya savaşına AB söylemsel açıdan oldukça sert bir tepki vermişti. Gürcistan AB değerlerine yakınlaşmak isteyen Batı’ya gittikçe yaklaşan bir ülkeydi. Bu sebeple,

AB Rusya'nın Gürcistan'ın sınırlarını değiştirmesini tanımadı. AB'nin dış politika aktörleri Rusya'nın saldırgan tutumuna karşı belki de ilk kez bu kadar ciddi bir şekilde sistematik ve ortak bir tepki geliştirmeye karar verdiler.

Buna karşılık olarak, AB içinde bir kesim, özellikle sağ eğilimli taraflar, o dönem gündemde hâlâ tazeliğini koruyan Kosova sorununun ve AB'nin Rusya'yla eşit şartlarda müzakere etmekteki gönülsüzlüğünün Moskova'yı kışkırttığını düşünüyordu. Bu durum bizzat AB kurumları tarafından da teyit ediliyordu. Dolayısıyla, "AB Komisyonu'ndan çıkan karar ve söylemler savaşı başlatan tarafın Rusya olduğunu kabul etmesine rağmen AB'nin enerji gibi hassas konulardan dolayı Rusya ile olan işbirliğini tamamen bitirmemesi gerektiğini vurgulanıyordu (Nitoiu, 2015: 103).

Bu süreçte, AB kurumları ve AB'ye üye büyük ülkelerindeki ana akım medya kuruluşları Rusya'nın önemini reddetmeden eleştiride bulunma yönünde bir denge arayışına girdi. Bu aşamada, esasında, Almanya'nın Rusya'ya karşı yeterince sert davranmadığı ve bunun AB'nin etkili bir politika üretmesini güçleştirdiğini öne sürenler de oldu. Rusya'yla tarihsel hesapları olan Polonya gibi eski Doğu Bloku ülkelerinin eleştirileri bu yöndeydi. Ama bu eleştiri beklentisi içindeki ülkelerin kendileri de tarihsel meselelerden dolayı objektif hareket etmemekle suçlandılar.

Doğu Avrupa'nın güvenliğini öne sürerek Gürcistan savaşına daha sert söylemler geliştirilmesini savunanlarla AB'nin ekonomik çıkarlarının bu süreçte ihmal edilmemesi gerektiğini öne sürenler arasında bir ihtilafın oluşması bu kriz sürecinin yürütülmesinin ne kadar zor olduğunun bir göstergesidir. AB dış politika aktörlerinin Kosova'da olduğu gibi bu sorunu kendi istedikleri gibi çözüme kavuşturamayacakları ortaya çıkınca AB dış siyasetinin çatışma çözücü işlevselliğinin tartışılması kaçınılmaz hale geldi. Ulusüstü düzeyde ortak bir dış politika yürütmenin ilk sınavlarını yaşıyan AB uluslararası arenada etkinliğini artırmayı her zaman isteyecek ve bu doğrultuda arayışlara girecektir. Bu arayışların zaman zaman başarısızlığa uğraması da şaşırtıcı değildir. Bu etki alanını genişletme ve merkezi bir güç olarak dünya siyasetinde belirleyici olma arzusu Rusya ile bir

rekabet ortamının gelişmesini hızlandırmıştır. Rusya'nın hegemonik etkisinin, AB'nin de etkisi ve çabalarıyla, Kosova'da engellenmesi Gürcistan'da, Rusya'nın agresif Avrupa siyaseti ve dış politika perspektifinin katkısıyla, tekrar etmedi. Ayrıca, farklı ülkelerin Rusya ile olan ilişkilerde farklı çıkarlarının olması durumu daha da çetrefil hale getirdi.

Güney Kafkasya'daki siyasi ve güvenlik dinamikleri ulusal, bölgesel ve sistematik düzeylerde gelişip birbirini etkiler. Büyük ve bölgesel güçler farklı dış politika anlayışlarıyla Güney Kafkasya'da jeopolitik bir rekabet içerisindeyler. AB açısından bu bölge çoktandır komşuluk çerçevesi içerisinde değerlendirilmesine rağmen uyandırdığı çağrışımlar çatışmalar, yolsuzluklar, kötü yönetim, terör, organize suç çeteleri ve göçmen sorunu gibi olumsuz kavramlarla biçimlenir. Ağustos 2008'de Rusya ile Gürcistan arasındaki beş günlük savaşın bölgenin askeri çatışma ve güvenlik risklerini gözler önüne sermişti. AB için bu bölgenin siyasi ve ekonomik istikrar kazanması çevre siyaseti veya komşuluk ilişkileri gereği elzemdir.

Güney Kafkasya Batı ile Rusya'nın giriştiği jeopolitik oyunun yeni bir boyut kazandığı bir yer olmuştur. Nasıl ki AB için bu bölge komşuluk ve güvenlik açısından değerlendiriliyorsa Rusya da kendi güvenlik konsepti ve 'yakın çevre' anlayışı gereği eski imparatorluk bölgelerinde yeniden etkili olma bakımından burayı önemsemiştir. 1990'larda Gürcistan Rusya için hâlâ yarı bağımlı bir ülkedir. Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan etmiş olmasına rağmen bu manda durumunun devam ettiğini gösteren iki durum mevcuttur:

“2005 yılına kadar Moskova Gürcistan'da askeri bir üs bulunduruyordu ve Rus ordusu ahlaki ve mâli olarak çökmesine rağmen Gürcistan'daki en güçlü askeri kuvvetti. Bölgedeki Abhazya ve Osetyalı militan ve ayrılıkçılara yasal veya yasa dışı yollarla silah tedarik ediyordu. Ayrıca, Moskova Gürcistan İçişleri ve Savunma Bakanlıklarındaki bürokratlar ve üst düzey Gürcü siyasetçiler üzerinde gizli servis elemanları aracılığıyla etki kurarak ülkede gerçekleştirilen Gül Devrimini de kontrol etti” (Bochorishvili, 2015: 14-15).

Gül Devrimi'nin gerçekleşmesine engel olamayan 'Yakın Çevre' konsepti Putin döneminden önce bile Yeltsin yönetimi sırasında çoktan tasarlanmış olan bir şeydi. Bununla birlikte, Putin dönemiyle birlikte bu kavram Kremlin'in dış politikasının resmi anlayışı haline geldi. Gürcistan ile yaşanan beş günlük savaş sonrası ise Moskova olaya BM ve AGİT'in müdahil olmasını engelleyerek durumun uluslararası bir nitelik kazanmasının önüne geçmiş oldu.

Bu durumu uluslararası kamuoyunun gündemine getirmek isteyen güçler AB ve ABD oldu. Beyaz Saray'ın Obama yönetiminden sonra Tiflis hükümetine desteği güçlü bir şekilde dile getirildi. AB ise 1990'lı yıllarda başlattığı teknik ve altyapı yardımlarının yanı sıra dış politikası açısından da bölgede bir aktör olmanın yollarını aradı. Esasında, AB'nin Gürcistan krizine yaklaşımı Ukrayna'da olduğu gibi yaptırımlarla sonuçlanan sert bir süreç değildi, AB daha ziyade hakem rolü oynayarak ateşkesin sağlanmasını ve barış görüşmelerine başlanmasını istiyordu. AB, ABD gibi Soğuk Savaş döneminde doğrudan Sovyetler Birliği'nin jeopolitik ve ideolojik rakibi değildi ve AB ülkelerinin tamamı NATO üyesi değildir. Dolayısıyla, AB'nin bu süreçte daha az müdahaleci olması anlaşılabilir.

Bu bakımdan, AB Gürcistan'ın toprak kaybını engelleyemedi ama savaş sonrası ülkedeki demokratik ilerleme ve ekonomiyi toparlama çalışmalarına destek verdi. Gürcistan da AB ile ilişkilerini daha da geliştirme arzusundaydı. AB için Gürcistan şu an artık güvenlik riski taşıyan bir ülke değildir ve AB ile vizesiz rejime geçmiştir. Buna ilaveten, AB ile Gürcistan arasında AB Komşuluk Politikasının Doğu Ortaklığı Boyutu uyarınca 1 Temmuz 2016'da yürürlüğe giren Derin ve Kapsamlı bir Serbest Ticaret Anlaşması (Deep and Comprehensive Free Trade Agreement) imzalanmıştır.

AB'nin Gürcistan'daki rolü ve bu bağlamda Rusya ile olan ilişkileri çeşitli boyutlarıyla teorize edilmiştir. Bu doğrultuda, AB uluslararası ilişkilerde toplumsal yapılandırmacı teorisiyle bilinen Hanns W. Maul'un 'sivil güç' adını verdiği daha önce Almanya ve Japonya'nın dış politikasını açıklamak için kullandığı anlayışı Gürcistan'da uygulamaya koymaya çalıştı. AB'nin yalnızca bu bölgede değil genel

bir uluslararası ilişkiler aktörü olarak ideal rolü sivil güç temelinde oluşturulduğu da ileri sürülür. Sivil güç kavramı AB değerleriyle uyumlu bir dış politika eğilimi taşır:

“Belli dış politika uygulamaları ve enstrümanlarına atfedilen sivil bir gücün ideal rol konsepti ve dış politika davranışlarının incelenmesi için kullanılan değerler oryantasyonu ve hedefleri uluslararası ilişkilerin sivilleştirilmesi amacını güder. Sivil bir güç bu ilişkileri yalnızca sivilleştirmeyi amaçlamakla kalmaz, aynı zamanda bunu gerçekleştirecek gücü de vardır” (Bochorishvili, 2015: 42).

Elbette, sivil güç mefhumu ulusal çıkar kavramına yabancı değildir ve Birliğin siyasetçi ve bürokratları bunu yadsımaz ancak ehlileştirmek ister. AB bunu Avrupa’nın normatif gücü şeklinde formüle eder. Avrupa’nın normatif gücü *sui generis* – kendine özgü – bir karakter taşır. AB’nin, zaman zaman sekteye uğrasa da, kendine has normatif gücüyle uluslararası ilişkilerde ‘normal’ olanı belirleme yeteneği, en azından şimdilik, sınırlı da olsa var gibi görünmektedir.

AB’yi örnek alınan bölgesel bir güç haline getirme, Güney Amerika’da Mercosur gibi kurumlara ilham verme, Komşuluk politikası, Doğu Ortaklığı gibi projelerle barış ve istikrara hizmet etme, Avrupa kalkınma fonlarıyla gelişmemiş bölgeleri kalkındırma, Çin’e demokratik normlar konusunda telkinlerde bulunma, Türkiye’nin insan hakları açısından ilerlemesi için çabalama veya Fransa’nın çevresel normlara uymasını sağlama AB’nin sivil güç anlayışının örneklerindendir.

AB dış politikasında Gürcistan bu yumuşak ve sivil güç eğilimi açısından değerlendirilir. 2008’e kadar AB’nin Gürcistan’a bakışı sivil güç anlayışıyla örtüşür. 2003’teki Gül Devrimi bu kapsamda AB tarafından oldukça olumlu karşılanmıştı çünkü demokratik reformlar yapılmasını öngörüyordu. O tarihlerde AB Parlamentosu ve Komisyonu, Javier Solana’nın ‘Daha Yaşanabilir bir Dünyada Güvenli bir Avrupa’ (A Secure Europe in a Better World’ başlığı altındaki güvenlik stratejisi çerçevesinde Gürcistan’ın reform çabalarına teknik ve maddi yardım yapılmasını destekledi. Gürcistan’da 2004 başkanlık ve parlamento seçimlerinin finansmanına

destek çıkılması da kararlaştırıldı. Yine, AB komşuluk politikasının ‘komşularımıza yardım ederek kendimize yardımcı oluyoruz’ şeklindeki bakış açısı gereği Gürcistan’da yoksullukla mücadele ve sosyal projelerin geliştirilmesi teşvik ediliyordu.

Gürcistan’ın ihtilaflı bölgesi Güney Osetya için de AB altyapı, eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi için fonlar ayırdı. Bu fonların düzgün kullanılıp kullanılmadığını ortak bir komisyon denetliyordu. Gürcistan Abhazya sınırının güvenliği için de BM ile birlikte AB’den yetkililer gözlemci olarak sınır bölgesinde bulunmaya başladı. 2008’deki savaş sonrası AB’nin Gürcistan stratejisindeki temel gelişme Rusya ile Gürcistan arasında bir türü hakemlik rolünü benimsemesi oldu. Savaş sırasında AB dönem başkanlığını Fransa yapıyordu ve AB ile Nicolas Sarkozy savaşın bitirilmesi için daha aktif rol aldı. Fransa dışişleri bakanı AGİT’le koordineli şekilde Moskova ve Saakaşvili yönetimini ateşkes masasına oturttu.

Bu krizde hakem olarak başarılı ve etkin bir aktör olmak AB için bir prestij sorunuuydu. Büyük bir güç olarak Rusya da Brüksel’in arabuluculuğunu onaylamıştı ama Rusya nasıl ki AB’nin özel çıkarının bulunduğu komşu bölgeler varsa kendisinin de özel tarihsel ve ilişkileri paylaştığı bölgelerin olduğunu ileri sürüyordu. Doğal olarak, AB bölgedeki jeopolitik rekabetin kendi aleyhine dönebileceğini gördü ve Rusya’ya karşı retorığının tonunu sertleştirip yaptırımlardan söz etmeye başladı.

AB Parlamentosu AGİT’in ateşkes gözlemcisi olarak rolüne atıfta bulunduğu Rusya’yı eleştiren bir metin yayınladı ama yaptırımların tam olarak hayata geçmesi için Ukrayna krizini beklemek gerekiyordu. Rusya, AB, ABD ve Gürcistan’ın katıldığı Cenevre Görüşmelerinden de somut bir adım atılamamasına rağmen bu vesileyle krizin askeri boyuttan diplomatik boyuta taşınması sağlandı. AB’nin dış politikada Rusya karşısında daha ortak bir tutum takınması Ukrayna kriziyle daha görünür bir hal aldı. Daha önce çeşitli sebeplerden – ekonomik, kültürel, jeostratejik v.s. – eleştirel bir tavır almaya tereddüt eden ülkeler de artık yaptırımlara başvurulması gerektiğini ifade ederek AB dış politikasının bu meselede ortak bir tutum geliştirilmesine, en azından bir süre, destek verdiler.

Gürcistan krizi özelinde de görüldüğü gibi, AB siyaseti başlıca dönüşümlerinden birisini savunma ve dış politikada işbirliğini artırmanın yollarını arayarak gerçekleştirme çabası içerisine girmiştir. Ekonomik ve bölgesel politikalarla karşılaştırıldığında dış politika ve savunmada ortak tutum belirleme girişimleri olgunlaştırılamamıştır. Soğuk savaş döneminde Avrupa'nın ortak bir dış politika ve savunma anlayışı geliştirmesi pek kolay değildi. ABD ve NATO etkisi AB'nin özerk dış politikasını geliştirmesini gerekli kılmıyordu.

Bununla birlikte, ortak dış politika geliştirilememesinin bir başka nedeni AB içindeki büyük devletlerin kendilerine has, özgün, dış politikalarını terk etmek istememeleri de olabilir. Büyük Britanya'nın AB'den ayrılma gerekçelerinden biri de dış politika ve savunma gibi çok yakın entegrasyon gerektiren konulara mesafeli yaklaşması şeklinde değerlendirilebilir. Ayrıca, Birleşik Krallık ve Fransa BM Güvenlik Konseyi'nde daimi üye oldukları için daha özerk dış politika araçları bulunur. Bu iki ülke aynı zamanda nükleer silah sahibidir ve dolayısıyla kendi savunma anlayışları geleneksel olarak güçlüdür.

Birleşik Krallığın kolonyal mirası *Commonwealth* üyesi elli beş ülkenin kültürel ve tarihi yakınlığını pekiştirmeyi amaçlar. Bu da Britanya'nın dış politikasının AB'den farklı şekilde geliştiğini gösteren bir başka olgudur. Buna ilaveten, Büyük Britanya küresel meselelerde uluslararası etkisini koruyabilmek için Birleşik Devletler ile yakın işbirliği içindedir. 1979-1989 Thatcher hükümetleri yıllarında bu işbirliği özellikle ABD başkanı Ronald Reagan döneminde bir hayli güçlendi. Geleneksel olarak dış politikada AB'ye mesafeli duran Birleşik Krallığın Brexit sonrası dış politikasının eski kolonyal geçmişi ve ABD ile olan ortaklığı çerçevesinde şekillenmesi beklenmektedir.

Ana akım siyasi fraksiyonlarının AB ile şimdilik bir sorunu olmadığı Fransa'nın da görece olarak AB'yi aşan, etkili bir dış politikası vardır. Özellikle Frankofon Afrika ve Orta Doğu bölgelerinde Fransa'nın etkisi ve müdahaleleri vardır. Mali ve Çad gibi ülkeler de Fransız ordusu ülkesinin dış politikası ve çıkarları gereği müdahalelerde bulunmuştur. Bu özerk dış politika arayışları çerçevesinde,

Sarkozy döneminde Türkiye gibi AB'ye girmesi istenmeyen ülkeler için Akdeniz Birliği gibi bir alternatif önerilmişti. Ama Almanya bu fikre sıcak bakmadı. AB'nin zaten 1995'te başlatılan Euro – Akdeniz ortaklığını öngören Barselona süreci adlı bir çerçeve programı vardı ve yalnızca dönemin Fransız hükümetinin dayatacağı yeni bir Akdeniz Birliği kabul görmedi.

Esasında, Birleşik Krallık ve Fransa'nın uluslararası etkisinin gerisinde kalan Almanya güçlü ekonomisini kullanarak dış politikasını güçlendirmeyi amaçlar. Soğuk savaş döneminde dışişleri bakanı Hans-Dietrich Genscher (1982-1992 arası) *Ostpolitik* (Doğu politikası) çerçevesinde Doğu ve Batı Almanya arasındaki gerginlikleri azaltma konusunda başarılı olmuştu ama her iki Almanya da dış siyasette etkisizdi. İki Almanya birleştikten sonra uluslararası ilişkilerde etkisini artırmaya başladı (Magone, 2011: 557). Birleşme sürecinden sonra Almanya askerlerini ülke dışında barış misyonlarına göndermeye başladı.

Kosova ve Afganistan harekâtlarına katılmaya sıcak bakan Schröder yönetimi ABD'nin Irak saldırısını tasvip etmiyordu. Bu da Almanya-ABD ilişkilerinin bir süre soğumasına yol açtı. Merkel döneminde de daha çok Euro ve Yunanistan borç krizi gibi AB içi problemlere odaklanıldı. Ukrayna krizinde ise Fransa ile birlikte Almanya Minsk anlaşmalarını düzenleyen taraflardan biri olarak aktif rol aldı. AB içinde İspanya, İtalya, Polonya ve Romanya da görece olarak büyük ülkeler kapsamına girebilir ama bu ülkeler henüz etkili bir dış siyaset geliştirmemişlerdir. Rusya ile olan gerginliklerde de tarihsel nedenlerden dolayı Doğu ve Batı Avrupa ülkelerinin farklı perspektifleri bulunur. Ayrıca, Brexit sonrası AB içinde yeni bir büyük ülke kontenjanı açılmış gibidir. Bu boşluğu dolduracak ülke şimdilik İtalya gibi görünmektedir. İspanya'da büyük bir ülke olma potansiyeline sahip olarak değerlendirilebilir.

İspanya Güney Amerika ülkeleriyle olan kültürel ve tarihsel bağlarını kullanarak etkili olmaya çalışır. İspanya'nın bazı konularda Batı Avrupa ülkelerinden farklı olarak Rusya ile ortak bir noktası olduğu Ortega tarafından ileri sürülmüştü. Bu farklılık Ortega'ya göre İspanya ve Rusya'da seküler geçmişin görece olarak biraz

daha geç başlamasıyla ilgiliydi (Cámara, 2010). Bu sebeple, İspanyol aydınların Rus aydınlarını bazı konularda daha iyi anladığı ileri sürülür. Bu entelektüel yakınlığa rağmen İspanya'nın henüz Rusya veya Doğu Avrupa için Almanya ve Fransa'dan özerk, etkili bir dış politika geliştirdiği söylenemez.

Romanya ve Polonya'nın bağımsız dış politikası oldukça yeni bir olgudur. Sovyetler sonrası dönemde bu ülkeler AB'nin ekonomik yardımları aracılığıyla hızlı bir kalkınma arayışında olmuşlardır. Rusya ile komşu olan Polonya için NATO ile olan ilişkilerini daha fazla geliştirmek de ön plandadır. Bu bakımdan, Lizbon anlaşmasıyla kurulması kararlaştırılan AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası tamamlanmış değildir. Bununla birlikte, özellikle yukarıda bahsedilen ülkeler haricindeki AB'nin küçük ülkeleri için küresel bir aktör olmanın yolu AB'nin ortak dış politikasından geçebilir. Avusturya, Belçika, İsveç, Finlandiya, Portekiz gibi ülkelerin uzun bir diplomatik geçmişi ve deneyimleri vardır ve bu sebeple AB'nin dış politikasının çatışma çözme misyonuna hizmet edebilirler. Doğu ve Orta Avrupa veya Balkan ülkeleri ise ekonomileri görece olarak zayıf olduğu için AB dış siyasetini daha az etkilerler. Rusya'nın AB ile olan görüşmelerinde bu ülkeler yerine büyük Avrupa devletlerini önemsemesi bu yüzden şaşırtıcı değildir. Yine de Polonya ve Baltık ülkeleri 'Rus tehdidi'ni sürekli gündemde tutarak AB ve NATO'nun güvencesini sürekli tutmak istemektedir. Buna karşılık, bugünün AB ülkeleri olan İsveç, Finlandiya ve Avusturya Soğuk Savaş döneminde uzunca bir süre tarafsız kalmayı başarmıştır. Bu üç ülke de AB'ye Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra katılmıştır. Soğuk savaş süreci boyunca bu ülkeler için nötr kalmak önemsenmişti. İsveç'in tarafsızlığı Finlandiya'yı Rusya'ya kaybettiği Napolyon savaşı deneyimleri sonrası 1812'lere kadar dayanır.

İsveç'in NATO ile ilişkileri 1995'te AB'ye katıldıktan sonra artmıştır. İsveç ayrıca AB'nin savunma güçlerinden 'Nordic Battlegroup'un da bir üyesidir. Bu da İsveç'in tarafsızlığını gevşettiği ve Avrupalılaşma sürecine daha derinden tabi olmaya başladığını gösterir (Magone, 2011: 563). Diğer İskandinav ülkeleri gibi İsveç de çatışmalara barışçıl çözüm yolları bulunması için çaba gösterir. Finlandiya

ve Avusturya da AB Ortak Dış ve Güvenlik politikasını tarafsızlıklarını kısmen esneterek benimser.

1970’lerden beri AB Maastricht Anlaşması ile ‘ikinci sütun’ olarak tanımladığı Ortak Dış ve Güvenlik politikasını geliştirmektedir. Rusya ile de Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması’nın dört ortak alanından birisi dış güvenliğe ayrılmıştır. Bu alanı biçimlendiren anlayış çok yanlılık (multilateralism) olarak belirlenmişti. AB haricinde bu alanın geliştirilmesi için AGİT ve Avrupa Konseyi yetkili kılındı. Dağlık Karabağ, Transdinyester, Ukrayna’nın doğusundaki bölgeler Ortak Dış ve Güvenlik politikasının Rusya ayağının bazı parçalarını oluşturur.

Özerk ve güçlü bir yapıya kavuşturulmak istenen AB dış politikası ağırlıklı olarak AB’nin iç sorunları yüzünden kırılğan bir durumdadır. Euro, borç ve göçmen krizleri hem Avrupa entegrasyonunu hem de küresel ekonomiyi tehdit etmektedir. Kendi ekonomisi de yaptırımlar ve petrol fiyatlarındaki düşüşle büyük sıkıntılar yaşayan Rusya Federasyonu ise AB’nin bu durumundan yararlanmak ister. Dolayısıyla, AB’nin ortak dış politikası ve Rusya’ya yönelik perspektifinde ekonomik sorunlar kısmen belirleyici olmaktadır. Rusya’nın çevresinde AB’nin etkisi ekonomik sorun ve krizlerden etkilenir.

Dış siyaseti önemli ölçüde etkileyen AB’nin finansal krizi finansal piyasalarda başlamıştır. “Daha da önemlisi, kriz *özel* sektörde başladı – özel bankaların özel sektördeki borçlulara kredi miktarını artırmasıyla oldu bu – devletlerin sürdürülemez bütçe açıkları ve aşırı borç birikmesi yüzünden *olmadı*” (Offe, 2015: 16). Hem AB’de hem de ABD’de bankalar riski yatırımlara yöneldiler ve borç ağı çevrilemez hale geldi. Buna ilaveten, Troyka’nın krize yönelik bir çözüm enstrümanı olarak AB tarafından işletilmesi Avrupa finans piyasalarının rahatlaması için yeterli olmadı. 2008 ile 2013 yılları arasında Avrupa’da yatırımı canlandırmak için ayrılan 90 milyar Euro’luk fonda geçici bir mobilizasyon sağladı (Karas ve Winkler, 2017: 27-28).

1993'te Maastricht Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi, 1997'de İstikrar ve Büyüme Paketi'nin [Stability and Growth Pact] ve hükümetlerarası *Avrupa Mali Söleşmesi*'nin (2013, İstikrar, Koordinasyon ve Mali Yönetime Dair Anlaşma) getirdiği revizyonlar (Offe, 2015: 22) AB'nin Euro projesine uygulamak istediği mali disiplinin sık sık başarısızlıkla sonuçlandığını gösterir. Mali reformlar Avrupa'nın çeper ülkeleri için kemer sıkma ve reform adı altında ücretlerin, emekli maaşlarının ve sosyal hizmetlerin kısılmasını beraberinde getirir. Sosyal yardımların kırılmasına dair benzer bir durum Kırım'da emekli bir kadının geçimimizi sağlayamıyoruz demesi üzerine Dmitri Medvedev'in *prosto net deneg* [Açıkçası para yok] (Daha sonra paramız var ama henüz her şey tam rayına girmedi demiştir) cevabını verdiği Rusya'da da geçerlidir.

Finansallaşma gelişmiş kapitalist ülkelerdeki baskın eğilimleri açıklamak için sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Büyüme, istihdam, rekabetçilik AB gibi gelişmiş ve olgun kapitalist ülkelere oluşun bloklarda banka kredilerine ve devlet – veya AB fonları – destekli altyapı yatırımlarına dayanır. Finans sektörünün krize girmesi, dolayısıyla, yatırımları ve büyümeyi vurur. Küresel ekonomi de bundan fazlasıyla etkilenir. Hatta demokrasi açığı eleştirilerine sık sık maruz kalan barışçıl AB'nin dış politikasından temel demokratik değerlerine kadar ilkeleri sorgulanmaya başlar.

Borçlanma ve AB ülkelerinin demokrasi açığı konusunda Andrew Ross şöyle bir eleştiri getirir:

“Başarısız demokrasinin başka bir alameti ise uluslararası bir yapının doğrudan veya mevcut seçenekleri sert bir şekilde sınırlayan şartlar koşarak politikalarını dikte etmek için seçilmiş bir hükümetin iktidarını baypas etmesidir. Çok yakın bir geçmişte, devlet borçları krizleri, birçok Euro bölgesi halkını bu çıkmaz içinde bırakmıştır; bu ülkeler şimdi, onlardan önce gelişmekte olan pek çok ülkenin IMF'nin disiplini altına girmesi gibi Troyka'nın 'vesayeti' altındadır” (Ross, 2015: 93).

Bu durum geleneksel olarak her zaman Rusya ile dostluğunu koruyan Yunanistan'da en derin şekilde hissedildi. Etkisiz ulusüstü kriz politikaları AB vatandaşlarının Avrupa projesine güvenini sarsmaktadır. Birleşik Krallığı'n AB'ye hayır demesinin bir nedeni de, göçmenliğin yanı sıra, AB'nin finansal kriz sonucu zayıflamaya başlaması olarak değerlendirilebilir. Yunanistan'ın borç krizinin aşılması için Euro bölgesinden çıkması masaya yatırılmıştı. Bu duruma Grexit deniliyordu. Grexit yerine Brexit'in gerçekleşmesi Putin'in AB'nin güçlü ülkelerinin zayıf ülkeleri desteklemesi sürdürülebilir bir durum değildir mealindeki demecini, görünüşe göre, haklı çıkarmaktadır.

Hâlihazırdaki bankacılık, Euro, borç, göçmenlik ve Brexit krizleri AB tarihinde görülmemiş düzeyde bir sorunlar yumağı oluşturdu. Üye devletler artık AB'nin sihirli gücü şeklinde formüle edilegelmiş olan egemenliklerini devretme, kaynaklarını bir havuza aktarma ve işlevselciliğin bir gereği olarak işbirliklerini farklı alanlara taşıma ilkelerini sorgular haldedir. Bu durumun AB'nin ortak dış ve güvenlik politikasını da zayıflattığı açıktır. Rusya bu zayıflıktan sık sık yararlanmak istemektedir.

AB'nin dış politikası elbette yalnızca eski Sovyet ve Doğu Bloku ülkeleriyle sınırlı değildir. Fransa, İspanya, Portekiz ve Büyük Britanya eski deniz aşırı imparatorluklar olarak, Güney Kafkasya veya Ukrayna gibi Rusya'nın çevresinde klasik imparatorluk anlayışıyla biçimlendirdiği bölgelerden farklı olarak, Avrupa'nın bir hayli uzağında koloniler kurmuştur. Dolayısıyla, AB ülkelerinin gerek ulusal gerekse Birlik düzeyinde bu uzak veya yakın eski kolonilere ilgisi devam etmektedir. AB'yi yakından ilgilendiren çatışmalar, Gürcistan, Ukrayna veya Kosova da olduğu gibi, bu bölgelerde de bulunur.

Bu bölgelerden birisi Batı Sahra'dır. AB, Güney Kafkasya veya Ukrayna'da olduğu gibi, Afrika'da da güvenliğin sağlanması için uğraştığını öne sürer. Özellikle Afrika merkezli yasa dışı göçmenliğin engellenebilmesi için bu bölgenin istikrara kavuşması gerekir. Ayrıca, AB dış misyonları arasında çatışmaları önlemek ve uluslararası güvenliği sağlamak bulunur. Bu zemin üzerinde, Afrika-AB stratejik

ortaklığı düzenlenmiştir. Kıtanın tamamı için AB Afrika Birliği ile ilişkiler kurar. Bu bölgede AB'ye benzer bir entegrasyonun kurulmasını teşvik eder. Batı Sahra sorununun ise AB'nin karşısında Afrika Birliği üyesi olmayan Fas bulunmaktadır. Fas Batı sahra bölgesinde Polisario cephesi tarafından kurulmuş olan Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti'ni tanımamaktadır. Bu bölge daha önce İspanyol hakimiyeti altındaydı ama bugün orada bir AB veya İspanyol etkisinden söz etmek güçtür.

AB'nin Akdeniz için Birlik ve Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde bölgenin istikrara kavuşma hedefi dikkate alındığında, Batı Sahra sorununun, Mağrip bölgesi genelinde, Fas ve Cezayir ile olan ilişkilerin gelişmesine engel olduğu görülür (Şemşit, 2016: 93). Bu da AB'nin uluslararası güç olarak etkisinin bölgede zayıf kalmasına yol açar. Bu bölgede Ukrayna krizinde Rusya'ya karşı olduğu gibi herhangi bir yaptırım seçeneği de bulunmayan AB şimdilik bölgede insani ve mali yardımla etkisini sürdürmektedir.

Afrika'daki çatışmalarda olduğu gibi AB'nin, eski Sovyet ve Doğu Avrupa coğrafyası dışında, daha etkin bir rol almak istediği bölgelerden birisi de Orta Doğu'dur. Orta Doğu'da en kronik ve çözümünü zor sorun ise İsrail-Filistin meselesidir (şimdi buna Suriye de eklenebilir). AB'nin bu çatışmada temel perspektifi iki devletli bir çözümdür. İsrail ile bağımsız Filistin'in iki komşu devlet olarak barış ve güvenlik içerisinde yaşaması amaçlanır. Tabii, Afrika da olduğu gibi bu bölgede de AB'nin etkinliği ve yaptırım gücü sınırlıdır. AB'nin iç sorunlarıyla boğuşuyor olmasının bunda önemli bir rolü vardır. AB dış ve güvenlik politikası yüksek temsilcisi Federica Mogherini ile Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın yakın geçmişteki İsrail – Filistin barış görüşmelerinin yeniden canlandırılmasına dair çabaları olumlu sonuçlanmamıştır.

AB'nin etkin bir rol üstlenmek istediği İsrail-Filistin çatışması da etno-linguistik temelli bir ihtilaftır. Burada da mesele etnik bir sorun etrafında önce politikleşmiş, daha sonra bölgesel bir nitelik kazanmış ve en sonunda uluslararasılaşmıştır. Bölgede AB'nin Kosova veya Kıbrıs'ta olduğu kadar etkili

olması mümkün değildir. İhtilafa ilişkin AB'nin net ve tüm üyelerin mutabık kaldığı bir çözüm önerisinin bulunduğu söylenemez.

Avrupa Politik İşbirliği'nin Topluluğun dış politikasını belirlemek için kurulduğu 1970'te bile altı üye ülke arasında İsrail-Filistin sorununa dair farklı görüşler bulunmaktaydı. Monako'da düzenlenen bu ilk API zirvesinde Orta Doğu'nun genel meseleleri de ele alınmıştı ama toplantıdan net bir sonuç çıkmadı. Birkaç yıl sonra 6 Kasım 1973'te Avrupa Politik İşbirliği sayıları dokuza çıkan üyelerinin dışişleri bakanlarıyla Orta Doğu'ya dair bir bildiri yayınladı. Bildiride sorunun Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları çerçevesinde çözülmesine destek vereceği ifade edildi (Baracani, 2014: 205-206).

Bu bildiride şu maddeler bulunmaktaydı: 1) güç kullanılarak toprak elde etmenin kabul edilemezliği 2) 1967'deki çatışmalar sonrasında İsrail'in işgal ettiği yerleri terk etmesi 3) bölgede bulunan tüm ülkelerin birbirlerinin egemenliklerine, toprak bütünlüklerine ve kendi topraklarında barış içinde yaşama haklarına saygı gösterilmesi 4) adil bir barışın sağlanarak Filistinlilerin yasal haklarının kendilerine verilmesi. Üç gün sonra İsrail'in dışişleri bakanı Eban bu bildiriye itiraz etti. Bildirinin amacının Orta Doğu'ya barış getirmek değil, Arap ülkelerinin Avrupa'ya petrol ambargosu getirmesini engellemek olduğunu ileri sürüyordu (Baracani, 2014: 206).

Gerçekten de o dönem petrol krizi dolayısıyla Avrupa Topluluğu ekonomik sıkıntı yaşamaya başlamıştı ama AT'nin bildirideki tek amacının bu olduğu söylenemez. 1980 Venedik, 1999 Berlin deklarasyonları da Filistinlilerin haklarının verilmesini talep ediyordu. Bugün de AB bölgede barış inşa edici bir misyon edinmek istiyor ama pek çok konuda olduğu gibi bu meselede de etkinliği kendi iç sorunlarından dolayı sınırlı kalmış gibi görünüyor.

Görüldüğü gibi, bu ihtilaflarda AB'nin konumu ve etkinliğinin giderek zayıflaması Birliğin uluslararası çatışma çözücü bir aktör olarak prestijine de zarar vermektedir. Oslo sürecinde bu çatışmanın çözümü için arabulucu olarak daha etkili

olmuş gibi görünen AB'nin son Suriye krizi, ekonomik ve göçmenlik gibi sorunlardan dolayı gücü aşmıştır. Buna rağmen Birlik Avrupa Akdeniz ortaklığı ile küresel gücünü barış için bu bölgede kullanmak ister, bu amaçla Euro-Med'in mali politika programı MEDA aracılığıyla bölgesel faaliyet ve projelere ciddi kaynaklar ayrılmıştı. AB tüm iç sorunlarına rağmen bölgedeki etkinliğini artırmanın yollarını aramaya devam edecek gibi görünmektedir.

Türkiye'yi yakından ilgilendiren AB'nin Suriye politikası ise göçmen akınını Suriye'ye komşu ülkelerde mali yardımlar ve projeler aracılığıyla durdurmaya odaklanmıştır. Avrupa-Akdeniz ortaklığının bir üyesi ve Avrupa Komşuluk Politikası'nın bir parçası olan Suriye'yle savaşın ilk etaplarında ilişkilerini donduran ve rejim güçlerine halkına şiddet uyguladığı gerekçesiyle yaptırımlar uygulayan AB Suriye rejimine olan sert yaklaşımını gevşetmeye başlamıştır. AB Uluslararası Suriye Destek Grubu'nun tam bir üyesi ve aktif katılımcısıdır ve BM'nin Suriye özel temsilcisinin çabalarını tam olarak destekler. 2015 Mart ayında AB Suriye, Irak ve İşid tehdidi için bölgesel strateji metnini de yayınlayıp bunu uygulamaya koymaya başlamıştır. AB'nin Suriye krizindeki en etkili aracı mali yardımlardır. Yaklaşık 6.5 milyar Euro AB tarafından insani yardım amaçlı kullanılmıştır.²

Savaştan önce devamlı olarak Şam'da bulunan AB Suriye delegasyonu ise Suriye'yi terk etmiş durumdadır. Faaliyetlerini Brüksel ve Beyrut'ta sürdürmektedir ama sık sık Suriye ziyaretleri gerçekleştirir. 2011'de askıya alınan Avrupa Yatırım Bankası aracılığıyla verilen bölgesel fonların yerine AB Suriye ve komşu ülkelerde göçmen olarak yaşayan Suriyelilere doğrudan insani yardımlarda bulunmaktadır. Buna ilaveten, AB Bölgesel Vakıf Fonu (EU Regional Trust Fund) bugüne kadarki AB'nin Suriye'ye yönelik en geniş paket programlarını hayata geçirmiştir. Bu program kapsamında 1,5 milyondan fazla Suriyeliye sağlık, temiz su, atık su altyapısı, ekonomik olanaklar ve toplumsal katılım gibi konularda yardım ön görülmektedir.³

² http://ec.europa.eu/echo/where/middle-east-north-africa/syria_en

³ http://ec.europa.eu/echo/where/middle-east-north-africa/syria_en

AB'nin Batı Sahra, Orta Doğu ve Suriye'de Ukrayna krizi veya Rusya'ya karşı getirilen yaptırımlara kıyasla daha az etkin olduğu söylenebilir. Aslında, Rusya AB'nin dikkatini kendi yakın çevresinden ziyade bu bölgelere yöneltmesini tercih eder. Her ne kadar AB dış siyasetinde Rusya ile olan ilişkilerde Suriye ve Ukrayna'nın yerleri farklı gibi görünse de bu iki bölgede ortaya çıkan durumun Rusya'ya karşı alınan ortak AB pozisyonunu etkilediği öne sürülebilir. Rusya'nın Halep'te uçuşa yasak bölge oluşturma ve çatışmaları durdurmaya yönelik Fransa planını veto etmesi Ukrayna ile başlayan gerginliğin Suriye'de de devam edebileceğinin bir göstergesi olabilir. Bununla birlikte, AB'nin Suriye'deki rolü dolayısıyla Rusya'ya yeni yaptırımlar uygulamaya dair henüz çok açık bir niyeti yok gibi görünmektedir.

Kosova, Filistin ve Kıbrıs'ta bir dönem çatışma engelleyici role soyunan AB'nin bu meselelerdeki etkinliği dikkat çekici düzeydeydi. AB ihtilaf çözücü rolüne Lizbon Anlaşması'nda bile göndermede bulunmuştu. Buna göre AB'nin dış politika amaçlarından birisi barışı korumak, ihtilafları önlemek ve uluslararası güvenliği güçlendirmek şeklinde formüle edildi. Esasında, 90'lı yıllarda Maastricht Anlaşması ile birlikte AB dış politikada kendine has araçlar kullanarak etkinliğini geliştirmeye çalışıyordu. Bu kapsamda kalkınmaya yönelik, ekonomik yardım, ticaret politikasının güvenlik ve barışı güçlendirecek şekilde tasarlanması ve diğer türden insani yardımların kullanılmasıyla ihtilafların engellenmesi öngörülüyordu. Üye ülkelerdeki etno-linguistik temelli çatışmaların çözülmesi veya en azından uzunca bir süre ertelenmesi konusunda deneyim kazanan AB dış politika uzmanları çevre ülkelerde de etkin rol alarak AB'yi BM gibi uluslararası saygınlığı olan bir yapıya dönüştürmeye çabaladılar.

Şiddet içeren ihtilafların çözümü için 2001 Götting programıyla daha fazla inisiyatif alacağını ilan eden AB Kosova'daki görece başarılarının da etkisiyle şiddet içeren ihtilaflara da müdahil olmak istiyordu. Bu kapsamda 'erken uyarı' (early warning) adını verdiği yaklaşımı öne sürdü. Buna göre, ihtilafların gelişimi BM, AGİT ve Avrupa Konseyi ile işbirliğini güçlendirerek çok sıkı gözlemlenecek ve gerekli tedbirlerin daha erken alınması sağlanacaktı. Son gelişmelerle kısmen

örselenen AB ihtilaf çözme mekaniği göçmenlik ve uluslararası terörizm gibi iç gündemi ilgilendiren konularla boğuşmaktan dışarıya daha az zaman ayırabilmektedir.

AB'nin sorunu 'Avrupalılaştırarak' çözdüğü ihtilafli mekanlardan birisi Kıbrıs'tır. Burada AB'nin aldığı ilk inisiyatif Kıbrıs'ın üyelik başvurusunu kabul etmesi, daha sonra da 1999 Helsinki zirvesinde Türkiye'nin adaylığına onay vermesi olmuştur. Böylece sorunun, Yunanistan ve Birleşik Krallık ile birlikte, tüm muhatapları AB şemsiye altına girmiş oldu. Bugüne kadar net bir çözüm çıkmamış olsa da kesin bir çözüm için BM ile birlikte AB'nin burada çok etkin bir rol alacağı açıktır (Baracani, 2014: 129-130).

AB'nin Kıbrıs'a olan ilgisi 1973 yılında imzalanan Ortaklık Anlaşması'na kadar gider. Daha sonraki süreçlerde Kıbrıs ile AB arasında en geç 2001-2002 yıllarına kadar hayata geçirilecek bir Gümrük Birliği öngörüldü (Ulusoy, 2015: 49). Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanıyan AB KKTC'yi tanımıyordu. Her hâlükârda Kıbrıs Türkiye-AB ilişkilerinde de önemli bir mesele olarak kalacaktı. AB Kıbrıs sorununun Annan Planı çerçevesinde çözülmesini destekledi. Prodi ve Verheugen gibi AB yetkilileri Kıbrıs sorunun çözümü için bastırıyordu (Ulusoy, 2015: 81). Bu çabalara rağmen Kıbrıs meselesi henüz tam anlamıyla AB'nin bir dış politika başarısı haline gelememiştir. Bunda Türkiye'nin AB'den uzaklaşmasının da etkisi vardır. Rusya'nın da Kıbrıs'ta ekonomik ve siyasi çıkarları bulunur. Önemli miktarda Rus sermayesi Kıbrıs bankalarında bulunmaktadır. Kıbrıs Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında yakın geçmişte vergilendirme ile ilgili anlaşma imzalanmıştır. Burada Kıbrıs'ın Avrupalılaşması Rusya ile iyi ilişkiler kurmasında engel olmamıştır.

Sırbistan'ın Rusya ile birlikte kendi iç sorunu olarak ileri sürüp dış müdahaleleri engellemek için mücadele ettiği Kosova sorununun çözümü de kısmen 'Avrupalılaştırma' kavramı kullanılarak değerlendirilir. İhtilaf çeşitli aşamalardan geçmiştir. Evvela, etnik bir sorunun politizasyonu söz konusudur, daha sonra olayın düşmanlık boyutu bulunur, daha sonra olaylar kızışmış ve yatıştırılmıştır; mesele uluslararası bir boyut kazanmıştır ve en sonunda AB için bir dış politika başarısı

sayılabilecek ‘Avrupalılaştırma’ ve ihtilaf çözme aşaması ortaya çıkmıştır (Baracani, 2014: 157).

AB’nin olaya ilgisi 1996 yılına kadar gider. İrlanda dönem başkanlığı sırasında 23 Ekim 1996’da Avrupa Parlamentosu’na sunulan Kosova’daki durumun araştırılmasına dair talep belgesi bulunmaktadır (parlamento belge no 4b/83). Dönemin parlamento başkanı 9 Nisan 1997’de bölgede derhal otonom bir yapı kurulması çağrısında bulunmuştur. Birliğin pozisyonu burada henüz tam bağımsızlık yönünde değildir, otonomi yanlısıdır (Baracani, 2014: 172-173). AB bu ihtilaf esnasında Sırbistan’a askeri ve ekonomik yaptırımlar uyguladı ama olayın çözümünde esas rolü askeri gücünü kullanan NATO oynadı.

Askeri müdahale sonrası AB daha etkin bir rol oynamak için Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya ve Sırbistan Karadağ arasında arabuluculuk rolünü üstlenerek bu ülkelere demokratik kurumların gelişmesini, hukuk devleti ilkesinin uygulanmasını ve serbest piyasa ekonomisine geçişi hızlandıracak reformların hayata geçirilmesini sağlamak için destek vereceğini ilan etti. Bu geçiş dönemine istikrar ve işbirliği süreci adı verildi. AB kendi açısından oldukça ciddi bir dış politika aktörü olma yolunda ilerlediğini düşünüyordu. Öte yandan Rusya bu olayın ‘Avrupalılaştırılmasını’ tek taraflı ve Batı’nın Rus-Slav dünyasına olan düşmanlığının yeni bir tezahürü şeklinde değerlendirdi. Rusya Feedrasyonu ile AB belli bir bölgede bir tür etki alanı mücadelesi içerisine giriyordu. AB için bu mücadele Ortak Komşuluk Politikası ve Doğu Ortaklığı enstrümanlarıyla yürütülecekti.

4.2.1. Avrupa Birliği ve Doğu Avrupa’da Komşuluk

Avrupa Komşuluk Politikası temelde AB’nin yumuşak gücünün komşu ülkelerde hayata geçirilmesi ve Avrupa’nın güvenliğinin sağlanmasının komşularından başlamasını ön görür. Bu durum da günümüz Rus yönetimin hoşuna gitmez veya daha doğrusu bunu pek de umursamaz. Komşuluk politikasının doğu ayağı Ukrayna, Belarus, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ermenistan’dan oluşur.

Bu bölgede AB'yle Rusya'nın etkinlik ve çıkar çatışması, daha geniş anlamıyla jeopolitik bir rekabet, mevcuttur. Bu süreçten önce, Soğuk savaş döneminde ABD ile Sovyetler Birliği Avrupa kıtasında çatışma çıkarmaktan özellikle sakınıyorlardı. Kendi aralarındaki bir tür örtük uzlaşma gereği Kore ve Vietnam'da olduğu şekilde çatışmalardan kaçınıldı. Bunun temel nedeni bu iki devletin çıkarlarının hayati özünün Avrupa'da bulunmasıydı. “Ne kadar istemeseler de, başka yerlerde değişime ‘müsamaha’ gösterilebilirdi ama Avrupa’da buna asla izin verilemezdi” (Wallerstein, 1998: 75). Soğuk Savaş’tan sonra ise Doğu Avrupa’nın Avrupalaştırılma süreci belli bir süreden sonra Rusya’yı rahatsız etmeye başladı.

AB’nin 2004’teki büyük genişlemesi haliyle Birliğin jeopolitik, kurumsal ve sosyo ekonomik yapısında değişikliklere yol açtı. Bu değişim dalgası AB’nin sınırlarına olan bakış açısını da etkiledi. Romano Prodi’nin “AB’nin ‘gerçek bir küresel oyuncu’ olarak kavramsallaştırılmasına doğru bir kilometre taşı” (Korosteleva, 2012: 1) şeklinde değerlendirdiği *Daha Büyük Avrupa İnisiyatifi*, daha sonra Avrupa Komşuluk Politikası adını alacaktır, uluslararası arenada AB’nin daha çok sorumluluk almaya başlayacağını sinyallerini veriyordu.

2002 Kopenhag Avrupa Konseyi toplantısında Doğu’yla komşuluk ilişkilerinin daha kapsamlı ele alınmasına karar verildi. İlk etapta Ukrayna, Belarus, Moldova ve Rusya ile komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi daha sonra bunun Kuzey Afrika, Akdeniz, Karadeniz ve Kafkasya’ya kadar genişletilmesi öngörüldü. Temel amaç her iki tarafın bu yakınlaşmadan karşılıklı yarar ve sorumluluklarının ortaya konmasıydı. Bu da tam üyelik kapısı kapatılmadan üyelikten düşük ortaklıktan daha ileri bir bütünleşme türünün tercih edileceği anlamına geliyordu.

2004’te ise bu ülkelere tam üyelik kapısını kapatan bir karar alındı. Bunun yerine Türkiye için de zaman zaman gündeme getirilen imtiyazlı ortaklık anlayışı öne sürüldü. İkili ilişkilerde kısmen muğlak bir tabir olan Avrupa değerlerinin vurgulanması konusu da gündeme getirildi. 2007’de bir kez daha gündeme getirilen ve bu kez ‘Güçlü bir Avrupa Komşuluk Politikası’ şeklinde formüle edilen komşuluk stratejisi farklılıklar ve bölgesel işbirliğini vurguluyordu.

Bu komşuluk perspektifine ilk eleştiriler ilişkilerin eşit şartlar altında yapılandırılmayacağına dairdi. Ortada güçlü ve değerlerini komşularına ihraç etmek isteyen AB ile onun çevresinde ekonomileri zayıf ülkeler vardı ve her iki taraf da bu güç asimetrisinin farkındaydı. Bu, üstesinden gelinmeyecek bir problem olmamakla birlikte AB'nin son yıllarda yaşadığı krizler ve nihayetinde Birleşik Krallığın Birlikten çıkma yönünde karar vermesi ortaklık ve komşuluk programlarına olan ilginin azalmasına sebep olmuştur.

Tam üyelikle sonuçlanmayacaksa neden bir ülke AB ile imtiyazlı ortaklık veya ikinci sınıf bir entegrasyon türü peşinde koşsun? Eğer ortak çıkarlar bu gibi psikolojik etkenleri aşmaya yetecek kadar tatmin edici düzeydeyse ortaklık ve işbirliğinin önündeki engeller bertaraf edilebilir. Burada ortaklık kavramının içeriğinin doldurulması ve illüzyondan çıkarılıp gerçeğe dönüştürülmesi gerekir.

Genel olarak, AB dış ilişkileri değerlendirildiğinde, üç değişik tarzda ortaklık anlayışı gözlemlenir. Birincisi AB yönetim tarzını destekleyici ortaklıklardır, buna en iyi örnek AB'nin herhangi bir üçüncü ülkeyle geliştirdiği ilişkilerdir. İkincisi yönetimin yenisiyle değiştirme anlayışına göre yapılandırılmasıdır, bunun örneği AB'nin önemli uluslararası oyuncularla (ABD, Rusya, Çin vs) kurduğu stratejik ilişkilerdir. Üçüncüsü AB yönetim çerçevesi için tamamlayıcı nitelikte olan ortaklıklardır, bu komşuluğu kapsayan ortaklıklara dairdir (Korosteleva, 2012: 23).

Bu üç ortaklık türü özetlenirse, ilki daha az gelişmiş ülkelerle ilişki kurma, bu ülkelere demokrasi ve çeşitli alanlarda reformlar geliştirmek için yardım etmeyi öngörür. O ülkeler üzerinde tahakküm ve dayatma kurmak yerine kapsayıcı ve sorumlu olmayı teşvik eden bir anlayıştır. Yardım ilişkilerinde orantısız güç durumu yumuşatılmaya çalışılır. Yenisiyle değiştirme veya gönülsüz kurulan ortaklık türü karşılıklı çıkar ve ikili eşitlik ilkeleriyle açıklanabilir. Bu ortaklık türü her zaman ortak değerler çerçevesinde belirlenmez. Burada her iki tarafın da dikkate değer küresel gücü, kapasitesi ve sorumlulukları olduğu dikkate alınır. Dolayısıyla, Rusya ile bazı ufak tefek Doğu Avrupa ülkeleri aynı kefiye konamaz. Üçüncü tür ortaklık tarzı ise Avrupa Komşuluk Politikası ile gerçekleştirilmeye çalışılan yukarıdaki iki

yaklaşımın ortası bir konumu açıklar. Dolayısıyla, yardım ve destek amaçlı değil ama tamamlayıcı bir nitelik taşır. Burada da ortak hedef ve çıkarlar vardır ama ortakların AB kural ve değerlerine bağlılıkları da gereklidir.

Müşterek mülkiyet kavramı ortaklığın esas öğelerinden birisi olarak AB resmi belgelerinde Komşuluk Politikasını açıklamak için kullanılır. Paylaşılan değerlerin ve ortak çıkarların farkında olmak esastır. AB ve ortak ülke komşuluk politikasının biçimlendirilmesine veya ortak problemlerin tanımlanması için ortak tepkilerin verilmesine katkıda bulunacaktır. Müşterek mülkiyet belki de yeni bir dış yönetim mekanizması haline gelecektir.

AB yönetim/ortaklık yaklaşımı Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesi içinde Belarus, Ukrayna, Gürcistan gibi ülkelerde başarılı olabilir mi? Bu, Rusya ile AB arasında bir rekabet unsuru olarak tartışılmaya devam etmektedir. Ukrayna ve Gürcistan'da AB'nin etkinliği artmıştır, Belarus ve Ermenistan'da ise Rusya nüfuzunu korumaktadır. AB özellikle Belarus'u insan hakları ve özgürlükler konusunda eleştirmekte Belarus halkını otoriter yönetimden ayrı tutmaktadır. Ukrayna ve Gürcistan'ı vize serbestliğine uygun bularak da Komşuluk Politikası konusunda farklı ülkelerle farklı düzeylerde işbirliğini geliştireceğini göstermektedir. AB'ye tam üye olmak isteyen Moldova, AB ve Rusya arasında ise Transdinyester bölgesinde yaşayan Rus azınlıktan dolayı bazı sorunlar mevcuttur. AB bölgedeki Rus etkisine karşı 2005'ten beri ağırlığını koymaktadır. Bu bölgedeki gerginlikler henüz tam anlamıyla çözüme kavuşturulamamıştır.

Avrupa'nın ötekiyle ilişkilerini düzenlerken ürettiği mekanizmalardan biri olan komşuluk politikasının Doğu Avrupa ayağı bölgeyi Avrupa değerleri çerçevesinde dönüştürme planları kurar. Çok kutuplu dünyanın önemli bir parçası olma hayalleri Brexit ile ciddi bir yara alan AB, Ukrayna krizi ve Rusya'yla yaşadığı güncel gerilimler vesilesiyle Doğu Avrupa'ya huzur ve istikrarın gelmesine dair söylemlerini dile getirmeye devam edecek gibi görünmektedir.

2008 krizi, 2014 Ukrayna müdahalesi ve Brexit'ten sonra ise bu söylemlerin Rus siyaset bilim çevrelerinde bulunan AB'ye dair kuşkuları derinleştirdiği açıktır. 2014'teki AB Parlamento seçimlerinde Euroseptiklerin sandalyeler elde etmesi Rus dış politika çevrelerinin gözünden kaçmamıştır. Marine Le Pen, Yunan Altın Şafak, Macar Jobbik, UKIP, İtalyan Beş Yıldız (Cinque Stelle) hareketi, Slovak ve Rumen aşırı sağcıların kısmi başarıları dikkat çekici hale gelmiştir. Popülist hareketlerin AB'nin geleceğine tehdit oluşturacağına Rus yetkililer kanaat getirmişlerdir.

2014'teki AB Parlamento seçimlerinde popülist ve radikal görüşlerin güçlendiğinin görülmesi ve devamında Britanya'nın AB'den ayrılmaya karar vermesi AB'nin derin bir siyasi krize doğru sürüklendiğini işaret eder. Bu durum için 'siyasi bir deprem' metaforunun kullanılması abartı gibi görünebilir ama AB ülkelerindeki toplumsal ve siyasi eksen kaymalarının yaşandığı vakıadır. AB'nin yeni durum ve normlara daha gerçekçi yaklaşması gerekecektir (Yakovlev, 2014: 449-450). Doğu Avrupa'da kendi çıkarlarına uygun bir periferi alanı yaratmak ve bu bölgeyi istikrara kavuşturmak için AB'nin kredi açıp fon ayırmaktan fazlasını yapması beklenmektedir.

Tabii, bununla birlikte, AB'yi yakından takip eden Rus uzmanlar AB deneyiminin tamamen yararsız ve boş bir şey olduğunu iddia etmezler. Avrasya Ekonomik Birliğinin AB deneyiminden yararlanabileceği pek çok nokta bulunduğu farkında olan analistler bulunur (Kondrateva, 2014: 453). Rusya da AB'nin büyük ve merkezi ülkelerinin değer ve normlarını komşu ve çevre ülkelere yaymasından esinlenmiştir. AB'nin çevresindeki ülkelere 'good governance' (iyi yönetim) modelini benimsetme arzusu vardır. Rusya için de komşu ülkelerde etkisini yitirmemek için ihtiyatlı bir siyasi ve ekonomik yakınlaşmayı gerçekleştirmek elzem gibi görünmektedir. Bu konuda Rusya AB rekabeti derinleşmiştir (Devyatkov, 2014: 474). Daha önce AB'nin etkisi ve gücüne mutlak şekilde güvenen Moldova gibi ülkelerde AB'nin rolü sorgulanmaktadır ve Rusya kendi etki alanını oluşturmak için bu durumdan istifade etmeye başlamıştır.

Sovyetler sonrasında kurulan devletlerin ilk önce problematize ettiği konular ulusal kimlik üzerine yoğunlaşıyordu. Bu süreci müteakip bu ülkeler hangi bloklar ile entegrasyona gireceklerine karar verdiler. AB'nin o dönemki cazibesinden dolayı eski Doğu Bloku ülkelerinin birçoğu Avrupa merkezli dünyanın kendilerinin çıkarlarına uygun olduğuna karar verdi. Bu dalgaya en son Ukrayna ve Gürcistan katıldı. “Belarus ise kültürel ve tarihsel nedenlerden dolayı Avrasyacı akımda kalmayı tercih etti” (Koktuş, 2014: 510). Böylece, AB ile Rusya arasındaki merkez olup çevrelerini düzenlemeye dair rekabet yeni bir boyut kazanmış oldu. Bu boyut post kolonyal dünyada eski imparatorlukların veya güçlü devletlerin bölgesel ve küresel etkilerini sürdürme refleksleriyle biçimlenmektedir. Rusya'nın Avrupa perspektifi de bu derin rekabetin sonucunda yeniden biçimlendirilir.

4.2.2. Baltık Ülkeleri

Buraya kadar AB'nin çevresindeki Doğu Avrupa ve Kafkas ülkelerinin Birlik ile etkileşimine değinildi. AB'de her ülkenin aynı düzeyde etkinliğinin bulunmadığı bir vakıdır. Bununla birlikte, Rusya'nın etrafını çevreleyen Baltık ülkeleri AB'ye üye olmayan Doğu Avrupa ve Kafkas üyelerine göre ‘merkez’ ülkeler olarak değerlendirilebilir. Merkez-periferi, çift veya çok vitesli Avrupa anlayışlarına göre ise Baltık ülkelerinin AB'nin merkez üyelerine oranla AB'ye entegrasyon düzeyi ve hızı biraz zayıf olarak değerlendirilebilir. Eski Sovyet ülkelerinin hepsinden daha gelişmiş ama AB'nin gelişmiş ülkelerine oranla görece olarak geri kalmış bu ülkelerin Rusya'yı emperyalist politikaları uygulayıp ulusal kimliklerini geliştirmekte geç kalmalarına yol açmakla suçladıkları ve ilişkilerin gerildiği görülmektedir.

Estonya, Litvanya ve Letonya'nın Sovyetler dönemi ‘Rus emperyal sistemi’ni eleştirmesi anlaşılabilir bir şeydir. AB'nin merkez-periferi anlayışından ise Baltık ülkeleri, belki de Yunanistan gibi ekonomik krizden çok kötü etkilenmedikleri için, henüz bir rahatsızlık duymamıştır. Bu ülkelerde AB karşıtlığının pek güçlenmemiş olmasının bir nedeni de AB'yi Rusya'ya karşı denge unsuru olabilecek bir müttefik

olarak görmeleridir. Baltık ülkeleri Rusya'nın güdümündeki veya çevresindeki bir ülke olmaksızın AB'nin çevre ülkesi olmayı tercih eder.

Bunda AB'nin Sovyetler döneminde bastırılan Baltık ülkelerinin ulusal kimliklerinin gelişmesini teşvik etmesi etkili olmuştur. AB'nin demokratik ve ekonomik kriterlerini sağlamaları bu ülkelerin dünya sisteminde AB merkezli bir düzenin parçası olmalarını kolaylaştırmıştır. Toplumlarına zorla kabul ettirilmeye çalışılan Sovyet üst kimliğinin aşındırılması süreci bu ülkelerde diğer eski Sovyet ülkelerinde olduğundan daha hızlı gerçekleşmiştir.

1990'ların başında bu üç ülkenin en önemli dış politika hedefi Rusya 'tehdidine' karşı bir an önce AB ve NATO'ya üye olmaktır. Bu süreçte, Sovyet kimliği yerine Avrupalı kimliğinin oluşturulması gerekiyordu. Bu kimlik Rus tehdidi üzerine inşa edilecekti. Bu durumda, kimlik toplumsal güvenlik kaygılarıyla Baltık ülkelerinin yönetici elitleri tarafından inşa edilecek ve AB entegrasyonu için büyük bir motivasyon kaynağı olacaktı. Böylece toplum varoluşsal bir problemini çözmüş oluyordu.

Rusya içinse Baltık ülkeleriyle ilişkilerinde temel mesele bu ülkelerdeki Rus kökenlilerin durumlarıdır. *Russkiy Mir* (Rus Dünyası) anlayışı çerçevesinde dış ülkelerde, özellikle yakın çevredeki dış ülkelere, bulunan Rusların haklarını korumaya dayanan yaklaşım Rusya ile Baltık ülkeleri arasında zaman zaman gerilim konusu olur (Muxametov, 2015: 8-9). Bunun dışında, aslında Baltık ülkeleri Rusya için Batı Avrupa'ya açılan kapılardan birisidir. Ticari amaçlı taşımacılık ve ulaşım yoluyla bile Rusya'nın ekonomik gelişimine katkıda bulunabilir. Ayrıca, Sovyetler döneminde bile Baltık ülkeleri biraz daha ayrıcalıklı konumda bulunmaktaydı ve bu bölgeye daha çok endüstriyel ve ekonomik yatırım yapılmıştı. Bununla birlikte, bugün Baltık ülkeleri ticaretten ziyade güvenlik konusunu gündeme getirir.

Toplumsal güvenlik paradigması içerisinde 'tehdit altındaki' bir kimlik her durumda etnik ve kültürel açılardan tanımlanır, bunun yerine gelişebilecek yurttaşlığa dair veya ülkesel bakış açılarının gelişmesine pek dikkat edilmez (Mole,

2012: 145). Bunun bir sonucu olarak, tehdidin tanımlanması devletin resmi ideolojisinin oluşturulmasına katkıda bulunur. Kremlin'in eski güvenlik politikası danışmanlarından Gleb Pavlosky ABD eski başkan yardımcılarında Dick Cheney'in Rusya'nın demokrasiye sırtını döndüğü ve komşularına saldırganca davrandığı suçlamalarını yöneltmesi üzerine 'Moskova her zaman ABD'nin kimliğini sürdürmek için bir düşmana ihtiyaç duyduğundan şüphelenmiştir. Şimdi bunun kanıtını görüyoruz', demiştir (Mole, 2012: 146).

ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki güç dengesiyle paylaşılan uluslararası arenanın yerini toplumların kimlik temelli siyasi taleplerini gerçekleştirdikleri yerel, bölgesel ve uluslararası mekânlar üretilebilmiş midir? AB bunu başardığını ileri süregelmiştir ama yükselen AB kuşkuculuğu bunun sorgulanmasına yol açmıştır. Bu tartışmalar ışığında post Sovyet Baltık ülkeleri ulusal kimliklerini oluşturmaya başlamıştır. Baltık ülkelerinde AB kuşkuculuğunun zayıf kalmasının nedeni güvenlik kaygılarıdır.

Estonya ve Letonya'da kimlik ve güvenlikle ilgili kaygılar yurttaşlık yasalarında açıktır ve etnik yakınlığa önem verir niteliktedirler. Her üç ülkenin de güvenlik kavram ve prensipleri geleneksel ve toplumsal referans noktalarından yararlanır. Örneğin, 1996'da kabul edilen Litvanya Temel Ulusal Güvenlik Yasası 'demokrasiyi geliştirip güçlendirme, ulus ve devletin güvenli varoluşunu temin etme, herhangi bir potansiyel saldırıyı bertaraf etme ve egemenliği, toprak bütünlüğünü ve devletin anayasal düzenini savunma' amacını gütmektedir. Yasaya göre Litvanya'nın etnik toprağı ve ulusal kimliği garanti altında tutulmalıdır (Mole, 2012: 146-147). Burada Litvanya'nın biz ve öteki ikiliğini kullandığı görülebilir. Biz ülkeyi, diğer Baltık ülkelerini, Batı Avrupa ülkelerini, AB'yi, ABD'yi ve NATO'yu kapsar gibidir. Tehdit oluşturan öteki de elbette Rusya'dır.

1997 Letonya Cumhuriyeti Güvenlik Konseptinde ise Letonya Savunma Bakanlığı Letonya'ya yöneltilebilecek tehditleri şöyle açıklamıştır:

“Letonya’nın bağımsızlığına ve anayasal düzenine yöneltilebilecek eylemler; diğer ülkelerden gelebilecek siyasi veya ekonomik zapt etme faaliyetleri; Letonya’nın Avrupa ve Transatlantik yapılarıyla entegrasyonunu engelleme...Dış baskılar uluslararası siyasi süreçlerin kötü yönde gelişimi iç siyasi durumu istikrarsızlaştırabilir, ülke içindeki siyasi güçler ve toplumsal gruplar arasındaki çatışmaları kışkırtabilir ve krize yol açabilir” (Mole, 2012: 147).

Güvenlik tehditleri açısından bu metinde dikkat çekici iki nokta bulunmaktadır. Birincisi Avrupa ve Transatlantik ile entegrasyonun engellenmesi tehdidiyle ilgilidir. Rusya önemli sayıda Rus kökenli vatandaşı bulunan Letonya’nın NATO’ya üye olmasına karşıydı. Burada yine ben/biz ve öteki dikotomisi Rusya üzerinden gerçekleştirilmektedir. Estonya’nın da güvenliğe dair bakış açısı bu iki ülkeninkinden farklı değildir. Estonya’nın Sputnik’i Putin rejiminin propaganda makinesi olarak eleştirmesi Rus-Estonya anlaşmazlıklarının güvenlik boyutundan başka alanlara taşındığını göstermektedir.

Bu ülkelerdeki Rus azınlıkların durumu da AB açısından bir paradoks oluşturur gibidir. Normalde, etnik azınlıkların tüm haklarının verilmesini sonuna kadar destekleyen AB kurumları Rus hükümeti tarafından Baltık ülkelerindeki Rus kökenlilerin sorunlarını önemsememekle suçlanmaktadır. Rusya Baltık ve diğer AB ülkelerini artık bu şekilde demokratik açıklarını yakalayarak suçlamaya başlamıştır.

Eskiden Sovyetler’deki insan hakları ihlallerini sürekli olarak gündeme getiren Batı’ya karşı etkili bir propaganda geliştiremeyen Kremlin Avrupa’nın zayıflamasından yararlanarak karşı argümanlar geliştirmeyi başarmıştır. Esasında, Moskova’nın karşı propaganda geliştirmekte eski başarısızlıkları kendi sistem ve modelinin ideal olduğu, dünyaya örnek gösterilebileceği, hatta yeryüzü cennetini ülkesinde gerçekleştirebileceği gibi hayata geçirilmesi zor hayallere dayanıyordu. Bu yüzden, sistemin ortaya çıkan aksaklıkları ve yaşanan hayal kırıklıkları yöneticileri dışı karşı zor durumda bırakıyordu.

Bugün ise Rusya'nın ideolojisini tüm dünyaya yayma, kusursuz bir sistem yaratma gibi bir kaygısı yoktur. Dolayısıyla, propagandası daha etkili olmaya başlamıştır. Ayrıca, Sovyetler döneminde bütçesinin çok büyük bir kısmını silahlanmaya ayıran Rusya bugün medya ve imaj yaratma gibi alanlara daha fazla kaynak aktarmaktadır. Aslında, AB bugün Sovyetlerin eski durumuna düşmüştür. İdeal ekonomik sistem ve değerlerin temsilcisi olduğunu ileri sürmektedir ve sistemindeki en ufak bir aksaklık ve açık eleştirilere maruz kalmakta ve üye ülkelerde Birliğe olan inancı sarsıyor gibi görünmektedir.

Rusya-AB rekabetinin mutlak olarak AB lehine şekillendiği Baltık ülkelerinde ise Birlik içerisindeki varoluşsal sorunlara rağmen Avrupalılaşma perspektifi oldukça yoğunlaşmış gibi görünmektedir. Bununla birlikte, Baltık ülkelerinde Avrupa'nın Doğusu'nda veya çevresinde ve Rusya'nın Batısı'nda olmanın Avrupa'nın sınır ülkelerinde bulunmanın, Doğu ile Batı arasında, yalnızca AB perspektifi ile sınırlandırılmayacak, daha geniş bir Avrupalılık tasavvuru potansiyelinin de bulunabileceğini ileri sürülebilir (Applebaum, 2015: 61).

SONUÇ

Bu çalışmada ağırlıklı olarak AB-Rusya ilişkilerinin Rusya için nasıl bir Avrupa perspektifi ortaya koyduğu üzerinde duruldu. Bu perspektifin tarih içinde izlediği seyre kısaca değinildi. Sonuç kısmında ise önceki bölümleri özetlemek veya orada tartışılan argümanları yeniden hatırlatmak yerine Rusya'nın Avrupa'ya dair bakış açısının neden geliştirilemediği ve komşuluğun neden rekabete dönüştüğü kurcalanacaktır. Son çeyrek yüzyılda Rusya'nın Avrupa anlayışı, AB ile olan ilişkileriyle biçimlenmiştir.

Avrupa'ya dair bu anlayışı, yaklaşımı, siyaseti veya perspektifi bütünleşme teorileriyle açıklamak güçtür. Nihayetinde, ortaklıktan rekabete dönüşen bir süreç söz konusudur. Bu konu teorik olarak küreselleşme ve yeni bir merkez-çevre jeopolitiği çerçevesinde tartışılabilir. Buna ilaveten, Rusya ile Avrupa arasındaki ilişkinin teorik yönü yalnızca devletlerarası ilişki olarak değerlendirilemez. Uluslararası örgütler, çokuluslu şirketler gibi diğer aktörler iki taraf arasındaki ilişkilerde etkindir. Dolayısıyla, burada hem bölgesel hem de küresel bir etkileşim bulunmaktadır. Bu etkileşim modern kapitalist dünya sistemi ve küresel siyasetle birlikte okunabilir. Tabii, bu süreç Rusya'da ve AB'nin çeşitli ülkelerindeki iç kurumlar, bürokratik yapılar, karar verme süreçleri ve ideolojik eğilimlerden de etkilenir.

Aktörlerin de ötesinde Rusya ve AB'ye dair bu çalışma devletlerarasındaki güç dengesi, küresel ölçekte ekonomik yapı ve sistemler, uluslararası hukuk ve normlara da değinmiştir. Bunlar dünya sisteminin hiyerarşik yapısı içerisinde oluşturulan ve kurulma amaçlarının aksine ulus devletlerin bireysel çıkarlarını uluslararası ortama taşıma araçları olarak kullanılıyor gibidir. Putin yönetimi bu yapı ve sistemin kurgulanmasında ve kurulmasında Rusya'nın geçmişe oranla daha az pay sahibi olduğunu görmektedir.

Üzerinde durulan aktörlerin, sistemlerin, süreçlerin ve kavramların çokluğu, Rus siyasetinin Avrupa boyutunu anlamak için yalnızca tarih ve uluslararası ilişkiler

alanlarında görülen görüşlerin ve düşüncelerin ötesinde de bir şeyler tartışmayı zorunlu kılmıştır. Politik ekonomi, sosyoloji, hukuk ve felsefeyi de içeren bazı farklı disiplinler devlet-devlet, devlet-uluslararası örgüt, uluslararası örgüt-uluslararası örgüt ilişkilerini tartışmak için gerekli gibi görünmektedir. Rusya'nın Avrupa siyasetinin de bu gibi farklı boyutları bulunmaktadır. Bu boyutlar çok kutuplu bir dış politika üretmek için kullanılır.

Uluslararası sistem içinde tek veya çift kutupluluktan çok kutupluluğa geçiş demek daha fazla belirsizliğin ortaya çıkması demektir. Bu belirsizliğin nedeni şöyle açıklanabilir: çok kutuplu dünyada herhangi bir devletin dış politikasını biçimlendirmek için daha fazla enformasyonla boğuşması gerekir ve bu enformasyon yığını içerisinde yanlış anlaşılan veya yorumlanan parçalar bulunabilir. Bununla birlikte, bu belirsizlik sonucu ortaya çıkabilecek bir çatışma daha çok bölgesel çapta olma eğilimindedir. Farklı merkezlerin çevresinde bölgesel ihtilafların alevlenmesi kaçınılmazdır. Çok kutuplu bir dünyanın oluşturulması ve ihtilafların belli bölgelere hapsolması, aslında, bir yönüyle uluslararası sistemde stabiliteye de yol açabilir. Çok kutuplu belirsizlik ortamı devletlerin daha temkinli kararlar almalarına da sebep olabilir. Buna ilaveten, geçmişte çift kutuplu olarak sabitlenen uluslararası sistemin çok kutuplu olarak evrilip sabitlenmesi sistematik bir belirsizliği beraberinde getirecektir.

Küresel siyasi ve ekonomik düzenin döngüleri de bulunur. 1500'lü yıllardan beri çeşitli güç merkezleri bu düzenin biçimlendirilmesinde etkili olmuştur. On dokuzuncu yüzyıl Britanyası veya on yüzyıl Hollandası buna örnek gösterilebilir. Bu dominant güçlerin kendilerini geliştiren rakiplerle karşılaşması kaçınılmazdır. Büyük bir karışıklık, kaos veya savaşın ertesinde merkezi bir dünya gücü avantajlı bir konuma yerleşir ve dünya sistemini yeniden düzenlemeye çalışır. Uluslararası örgütler ve ulusüstü oluşumlar bu merkezin tasarladığı temel düzenin etkisinde kalır. AB, dolayısıyla, ABD'nin sisteminin etkisi altındadır. Bununla birlikte, bu döngü içerisinde zaman gelir ve merkezi, dominant veya tek kutup olan gücün dünya sistemini sürdürmek için enerjisi ve parası azalır. Bu durumda, yeni güçler merkez olmak için belirirler. Büyük güçler arasındaki rekabet daha da kızışır. Aşama aşama

eski düzen veya sistem aşınmaya başlar ve başlangıç noktasına dönme eğilimine girer. Tabii, bu döngü daha dinamik bir şekilde de gerçekleşebilir. Rusya'nın Avrupa siyasetinin dünya sistemi açısından bu döngünün hangi aşaması veya aşamalarına denk geldiği bu çalışmada zaman zaman tartışılmıştır.

Küresel ihtilafların bölgesel çatışmalar vasıtasıyla çözülmeye çalışıldığı bir dünyada yaşamaktayız. Çin, Hindistan ve Rusya'nın hızla bölgesel merkezlerle dönüştüğünü gözlemliyoruz. Dolayısıyla, dünyadaki merkez veya kutup sayısının artması kaçınılmaz gibi görünüyor. Yeni merkezlerin oluşması ise devletlerarasındaki karşılıklı ekonomik bağımlılığın daha da artması anlamına gelir. Güçler dengresi de bir tür bağımlılıkla açıklanır. AB gibi ulusüstü bir organizasyon ile Rusya arasında da belli bir düzeyde ekonomik bağımlılık bulunmaktadır. Bu bağımlılık yukarıda tartışıldığı gibi simetrik değildir. Baskın olan taraf ve bağımlı olan taraf bulunur. Tahmin edileceği gibi 1990'larda bağımlı olan taraf mutlak şekilde Rusya idi. Bu bağımlılığı azaltmak veya en azından bu bağımlılığın yaratacağı kırılganlığı en aza indirmek Rusya'nın hem iç hem de dış siyasetinde belirleyicidir.

Soğuktan Savaş'tan bir yenilgi hikâyesi devralan Rusya'nın durumu, aslında, I. Dünya Savaşı sonrası onuru kırılan ve aşağılanan Weimar Almanyası'nı yer yer andırmaktadır. Bu analogi abartılı gibi görünebilir ama Weimar Almanyası'nda yaşananların daha sonra büyük çatışmalara zemin hazırlaması gibi onuru kırılmış Rusya da agresifleşmiş ve bölgesel çatışmalara girmekten çekinmemiştir. Her iki durumda da dünya sisteminden ve tek kutuplu dünyadan rahatsız iki gücün eylemleri görülmektedir. Burada Rusya ile Hitler Almanyası kıyaslanmamaktadır; onuru kırılmış veya aşağılanmış güçlerin toparlanma ve meydan okuma döngülerine dair bir paralellikten söz edilmektedir. Avrupa'nın geleceği, Almanya vakasında olduğu gibi, Rusya'nın da bir şekilde uluslararası sistemin bir parçası olup kıtada yaşanan jeopolitik rekabeti yumuşatmasında yatmaktadır.

Bu uluslararası sistem içerisinde iki stratejik ortak olmak üzere yola çıkan Rusya ve AB ise karşılıklı olarak hissedilen bir hayal kırıklığı evresini yaşamaktadır.

Bu kriz durumuna gelinmesinde iki taraf arasında çevrelerini veya komşularını periferileştirme arzusunun etkili olduğu görülür. Bu duruma Rusya yakın çevresindeki çıkarlarını koruma çerçevesinde AB ise buna ‘evrensel Avrupa değerlerini’, liberal ekonomik modelini yaymaya çalışarak komşuluk politikası çerçevesinde yaklaşır. Her iki taraf da kendine has bir medeniyeti olduğunu savunur ve kendisini dünyanın geri kalanına da ilham verecek merkezi bir konumda değerlendirir.

AB ve Rusya teknik bir mesele olarak başladıkları yakınlaşma sürecini bir tür etki alanı mücadelesine dönüştürdü. Entegrasyon teorileri açısından, en zayıf entegrasyon yaklaşımından en yoğununa dek, belli bir alandaki teknik yakınlaşmanın başka alanlara yayılması beklenir. Bununla birlikte, Rusya ve AB etkileşime geçtiklerinde uluslararası ortam ve sistem açısından sıklıkla farklı modelleri benimsemişlerdir. Rusya daha geniş bir Avrupa anlayışı/perspektifinde etki alanlarının kırmızı çizgilerle belirlenmesinin ve Avrupa’nın güvenliği uğruna bu çizgilerin aşılmamasını talep eder. Avrupa’da güvenliğin sağlanması, dolayısıyla, bazı güçlü ve etki alanı oluşturabilecek devletlerle oturulup konuşularak gerçekleştirilebilir. Küçük devletlerin bağımsız dış politika oluşturmaları veya ekonomilerini büyük devletlerin bağımlılıklarından tam anlamıyla kurtarmaları güçtür. Avrupa’da farklı güç merkezleri kabul edilebilir, bu çok kutuplu bir dünyanın gereğidir, ama her gücün tıpkı eski imparatorluk anlayışlarında olduğu gibi bir tür çıkar alanı olduğunu kabul etmek gerekir. Ayrıca, çok kutupluluk güç merkezlerinin birbirlerinin iç işlerine müdahil olmamasını gerektirir.

Bu anlayışa karşılık, AB prensipleri post Sovyet mekânda eski tip otoriter anlayışların yok edilmesini ve siyasi-ekonomik olarak liberal Avrupalı modelin, Avrupa’nın güvenliği de dikkate alınarak, komşu Doğu-Avrupa ve Kafkas ülkelerine benimsetilmesi görüşünü savunur. Durum, kısmen paradoksaldır, çünkü AB de bu açıdan kendi etki alanını kurmak istiyor gibi görünmektedir. AB’ye yakınlaştıkça siyasi olarak otoriterlikten kurtulsalar da bu ülkeler ekonomik olarak Avrupa’nın büyük ülkelerinin etkisi altına girecektir. Sovyetler ’den kalma eskimiş sanayi altyapılarını AB standartlarına uyum çerçevesinde tamamen terk edip

sanayisizleşecek ve ekonomik açıdan kısmen veya tamamen bağımlı hale geleceklerdir. Bu bakımdan, AB ile Rusya arasındaki etki mücadelesinde yöntemler farklı olsa da amaç periferiyi düzenlemek ve çıkarları korumaktır. Burada, tabii, Rusya’da AB’de ölçüsüz veya sınırsızca hareket edemezler. Uluslararası ortamdaki bir tür güçler dengesi Rusya’yı da AB’yi de sınırlar.

Bu sınırlandırmalar çok kutuplu dünyanın bir gereğidir. AB-Rusya veya Berlin-Paris-Moskova hattındaki çıkar çatışmaları kamuoylarına yeni kavramlar sunar veya Soğuk savaş döneminde yaygın olan kavramları yeniden anımsatır. Bugün Rusya’da Eurospetisizm, Avrupa’da Rusofobi tekrar revaçta gibi görünmektedir. Rusya’da 1990’lardaki Avrupalılaştırma’nın yerini Avrupasızlaştırma ve Avrasyacılık almıştır. Rusya’nın siyasi ve ekonomik yaşamında Avrupa’yı olduğu gibi kopyalamaya kalkması 18. Yüzyıl’da kalmış bir şeydir. 19. ve 20. Yüzyıllarda Rusya Avrupa’ya kendi modelinin örnek olabileceğini ileri sürmüştür (19. Yüzyıl’da Hristiyanlık, 20. Yüzyıl’da sosyalist değerler açısından). Bugün ise Rusya’nın ‘hakiki Avrupa’ benim yaklaşımının pek revaçta olduğunu söylenemez. Daha çok Avrasyacılık yeniden parlatılmaya çalışılmaktadır. Bunda AB modelinin yaşadığı veya yaşattığı bunalım etkili olmuştur. Her şeye rağmen, Rusya’nın Avrupa perspektifinden tamamen vazgeçeceği de düşünülemez. Avrupa Rusya için çok kutuplu dünya tasavvurunda önemli bir merkez olarak kalacaktır. Ama bu bakış açısının zaman zaman değişmesi, güncellenmesi veya dönüşüme uğraması mümkündür.

Rusya’nın Avrupa perspektifinin dönüşüme uğramasının ötesinde uluslararası sistemin ekonomik boyutu açısından çevrelerini periferileştirme ve etki alanı mücadelesi içine giren Rusya ve AB arasında siyasi bakımdan da bölgesel hegemonya çatışması devam etmektedir. Rusya’nın Doğu Avrupa’daki hegemonyasının derin tarihsel kökleri bulunur. Çarlık dönemi boyunca ve Rus Devrimi sonrasında eski Rus İmparatorluğunun parçası olan diğer Kafkas, Orta Asya ve Doğu Avrupa ülkeleri için hegemonik bir yaklaşım mevcuttu. Bugün de Rusya yeni ve daha sofistike yöntemlerle Balkanlar ve Doğu Avrupa’da kaybettiği hegemonyasını tesis etmeye çalışır.

Aslında, Rusya'nın yakın çevresindeki her ülkeyi periferileştirme gibi bir kaygısı yoktur. Daha çok hayati çıkar alanı içerisinde gördüğü, Gürcistan ve Ukrayna gibi, ülkelere müdahale eder. Yakın çevresinin kapitalistleşmesi ve modern dünya sistemine eklenmesi Rusya'yı rahatsız etmez ama bu ülkelerdeki etki gücünü tamamen yitirmek istemez. 1990'larda Rusya'nın kendisi hem ekonomik hem de kısmen siyasi ve dış politika bakımından bir tür periferi veya yarı-periferi ülke olarak değerlendirilmiştir. Ticaret, borçlanma ve dış yatırımlara bağımlılık Rusya'yı oldukça zayıf ve kapitalizmin çevresindeki bir ülke haline getirmişti. Bu durum ülkenin siyasi etkisinin de zayıflamasını beraberinde getirdi. Rusya bugün en azından iç ve dış siyasetinde bağımsız bir ülke olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır.

Rus ekonomisinin kapitalizme geçiş sürecinde liberal Batı ekonomileriyle hızlı bir şekilde etkileşime girmesi ülke içi toplumsal ve kültürel değişimlere yol açtı. Liberal Batı'ya tam teslimiyet bir süre sonra sorgulanmaya başlandı. Ülkenin dış ve iç politikada periferileşmesini engelleyecek deneyim ve imkânları vardı ama ekonomisini AB, ABD, Batı kapitalizmine bağımlılıktan kurtarması kolay değildi. Bu sebeple, Kremlin kendisini ekonomik açıdan Batı'ya bağımlılıktan kurtaracak formüller ve enstrümanlar geliştirmeye hâlâ devam etmektedir. Avrasya Ekonomik Birliği, BRICS ülkelerini güçlendirme çabaları, Çin ve Hindistan ile daha derin ortaklıklar geliştirme girişimleri bu perspektifin tezahürleridir.

Rusya sanayileşmesini Batılı ülkelere göre daha geç gerçekleştirmiştir bir ülkedir. 19. Yüzyıl'da Büyük Britanya Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirirken Rusya'da dar bir elit aristokrat sınıfının desteğiyle ayakta kalan mutlak Çarlık egemenliği mevcuttu. Çar ve aristokratların sömürü düzeni sanayileşmeyle sarsılabilirdi. Bu tarz bir mutlakiyetçilik Rusya'nın Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarında olduğu gibi sanayileşmesinin gecikmesinde etkili olmuştur. Daha sonra mutlak anlamda merkezi ekonomi deneyimi yaşayan ülkenin bugün ise kendine has bir karma, Keynesçi ekonomiyi yürütmeye çalıştığı görülür. Rusya'nın, esasında, 1968'ten sonra ekonomisini ve toplumsal düzenini yenilemesi gerektiği ileri sürülmüştür.

Sovyetler Birliği döneminde 1968 devrimlerinin r zg rıyla alevlenen Prag Baharını ve toplumların özgürlük taleplerini okuyamayan Kremlin, Batı'yla sanayi ve askeri rekabete odaklanarak  ok ş n  hızlandırmıştı. 1968 Devrimi, bu bakımdan, Sovyetler Birliğini de sarsan olaylara yol açıyordu ama bu olaylar 16. Yüzyıl'da dünya ekonomisinin yaşadığı dönüşüm veya Fransız Devrimi ile Sanayi Devrimi çapında büyük bir olay mıydı? Bugünden bakıldığında, 1968 olaylarının modern dünya sistemini kökünden değiştiren büyük bir hadise olduğunu söylemek güçtür. Modern kapitalist dünya sisteminin yaşadığı üçüncü büyük yenilik muhtemelen bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle ilgili bir olgudur. Bu yeniliğin farkında olan Rusya şimdi Brejnev döneminde Batı'yla askeri ve endüstriyel rekabet yerine Putin döneminde siber savaşlar, yeni teknolojiler ve enformasyon teknolojisi konusunda Batı ile rekabet etmek istemektedir. Bu rekabeti gerçekleştirebilmek için de Rusya'nın hızla kapitalist sistemin merkez ülkelerinden birisine dönüşmesi gerekir.

Bu bakımdan, kapitalizmin merkez- evre anlayışı veya bağımlılık teorisi gibi kavram ve yaklaşımlar Rusya-Avrupa ilişkilerini açıklamaya kısmen yardımcı olur. Tabii, bu merkez-periferi veya bağımlılık konusunu mekanik bir süreç veya sistem olarak değerlendirmemek gerekir. Merkez- evre veya bir ülkenin ekonomik ve siyasi açılardan başka bir ülkeye bağımlı olmasına dair tartışmalar kapitalizmin ve uluslararası ortamın değişken yapısına göre yorumlanabilir. Bu doğrultuda, küreselleşme, küresel ekonomi ve bilgi teknolojilerinin yarattığı devrim Rusya'nın problematize ettiği şeyler haline gelmektedir. Bilgi teknolojilerinin geliştirmenin yanısıra hem Rusya hem de AB ve diğer gelişmiş kapitalist ülkeler sanayi sonrası toplum kavramını da tartışmaya açmışlardır.

Esasında, bu kavram Soğuk Savaş sırasında Batı ve Sosyalist blok arasında    nc  Dünya'nın siyasal gerçekliğine dair ihtilaflar çerçevesinde de gündeme getirilmişti. Kapitalist dünya bu ülkeleri analiz ederken sanayi sonrası topluma, küresel sisteme doğru gidilen bir zamanda geleneksel toplumsal yapılarının kalkınma, modernizasyon, ekonomik sıçrama yapmalarına engel oluşturduğu ülkeler kastediliyordu. Doğu/ kinci Dünya/Kom n st blok veya sosyalist kampta ise bu

durum emperyalizm ve kapitalist güçlerin etkisiyle Sanayi sonrası topluma geçemeyen ülkeleri Üçüncü Dünya ülkeleri olarak damgalamak artık pek revaçta değil. Politik olarak doğruculuk ilkesi gereği artık dünyada gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler veya az gelişmiş ülkeler tabirlerini kullanmak tercih ediliyor. Bu sınıflandırmaya şimdi ekonomik açıdan yenilik temelli hareket eden ekonomiler, etkinlik temelli hareket eden ekonomiler veya ihtiyaç temelli hareket eden ekonomiler şeklinde formüle edenler de mevcuttur. Her halükarda, dünya sisteminde bir sınıflandırma bulunmaktadır ve Rusya'nın Avrupa siyaseti veya AB'ye yaklaşımını dünya sisteminde merkez ülke olma mücadelesi etkiler. Nihayetinde, Batı'nın 18. Yüzyıl'dan itibaren güçlü bir şekilde küresel hegemonyasının oluşturması ekonomik, siyasal toplumsal olarak merkezi ve dışarıya bilim, teknoloji ve düşünce ihraç edebilme kapasitesiyle ilgilidir ve bu Batı'nın dünyanın geri kalanı için 'evrensel' norm getirici olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Bu süreç, doğal olarak, Batılı gelişmiş kapitalist ülkeler haricindeki pek çok ülkenin ekonomik ve siyasal olarak bağımlı hale gelmesine yol açmıştır. Bugün Rusya'yı yöneten elitler bu durumla mücadele ettiklerini öne sürerler. Rusya'nın siyasal olarak özerk ve bağımsız politikalar yürütebildiğini, tüm uluslararası tepkilere rağmen Kırım'ı kendisine bağlamasında olduğu gibi, ancak ekonomik olarak henüz gelişmekte olan bir ülke olduğunu ileri sürerler. Rus siyasi elitleri ekonomileri hammadde ihracatına önemli ölçüde dayanan gelişmekte olan bir ülke oldukları için de Batı'ya bağımlı olma riskini taşıdıklarının farkındadır ve bu bağımlılığı azaltmak için Asya ve Avrasya'da siyasal-ekonomik ittifaklar geliştirmek isterler. Medeniyet anlayışı açısından da Batı veya Avrupa merkezli bir medeniyet yerine kendilerine has Avrasyacılığı teşvik ederler.

Avrasyacılığı geliştirmenin ve Batı'ya kabul ettirmenin yolu siyasi ve ekonomik olarak Rusya'nın tekrar *derjavnost* (büyük devlet) kapasitesini kazanmasından geçer. "Dünya sahnesinde daha büyük bir rol oynama ihtiyacının ve 'güçlü bir yönetim' anlayışına geri dönme arzusunun Rusya'da formüle edilmesi *derjavnost* ile açıklanır". Büyük devlet olma Avrasya medeniyetinin değerlerini dünyaya kabul ettirme ve Batı'ya olan bağımlılığı azaltma sayesinde gerçekleştirilebilir. Bu siyaset Rusya'yı çevredeki bir imparatorluk olmaktan dünya

sahnesinde yeniden merkezi bir ülke olma konumuna taşıyabilir. Şimdi, bu siyasetin henüz bölgesel düzeyde başarılı olduğunu kabul etmek gerekir. Bölgesel düzeyde başarılı olmuştur çünkü Rusya Batı'nın tüm tepkilerine ve yaptırımlarına rağmen Gürcistan ve Ukrayna'da istediği hemen hemen her şeyi elde etmiş ve ekonomisi zora girse de baskılara direnebilmiştir. Sosyalist sistemi sürdüremeyen Rusya halkın refah seviyesini istediği noktaya taşıyamasa da kendine has bir devlet kapitalizmi ve Keynesçilikle ekonomisini toparlamaya çalışmaktadır.

AB'nin büyük ekonomilerinin zayıf ekonomileri sübvansede eden (Yunanistan borç krizi) ve Doğu Avrupa'dan Batı Avrupa'ya işçi göçünü sürdürülemez boyutlara getiren (Brexit'in sebeplerinden biri) entegrasyon yaklaşımına eleştirel bakan Rus yönetimi kendine has bir kapitalizm uygulamaktadır. Tabii, kapitalist Rusya'da yolsuzluk, rüşvet ve eskisi kadar olmasa da oligarkların kural tanımayan uygulamaları yaygındır. Bu da kendine has Rus kapitalizminin kendine has sorunlarından bir kısmını oluşturur. Dolayısıyla AB'nin liberal kapitalist sisteminin de hâlihazırdaki devletçi Rus kapitalizminin de problemleri bulunur. Bunu Rus ve AB sistemlerinin krizleri ve ekonomik döngülerinde de gözlemleyebiliriz. Kapitalizmin evrimsel karakteri burada da ortaya çıkar. Kapitalizmin döngüsel krizleri zaman zaman sistem içerisinde yapısal krizlere de yol açar ama buna rağmen kapitalizmin genel örüntüsü Schumpeter veya Kondratieff'in de işaret ettiği gibi kriz dalgalarından sonra kapital yeni bir evrimsel döngüye girer

Buna ilaveten, dünya ekonomisinin üç niteliği incelendiğinde merkez-periferi anlayışının da belli bir düzeyde geçerli olduğu görülür. Dünya ekonomisi için öncelikle belli bir coğrafi bir alan ve bu alanda gerçekleştirilen ekonomik açılım akla gelir. Büyük Petro'nun Rus ekonomisini Avrupa ekonomisine açması buna örnek olarak verilebilir. Avrupa'nın çevresinde ama büyük bir imparatorluğa evrilen Rusya artık ekonomisini de modernleştirmeye ve dünya kapitalist sistemine uyumlu hale getirmeye başlamıştır.

Rusya'nın Avrupa perspektifi, dolayısıyla, hem kültürel hem de ekonomik saiklerle yola çıktı. Bugün bu perspektif olumsuz çağrışımlarla anılsa da on sekizinci

yüzyıldan beri değişik düzeylerde etkinliğini korur ve mesele Avrupa değerlerinin ‘evrenselliliğine’ dayanır. Bu konuda Rusya’da çeşitli dönemlerde ortaya çıkan bakış açıları önceki bölümlerde tartışıldı. Rus siyasilerin bir kısmı için bu Avrupa değerleri Kuzey Atlantik propagandasından başka bir şey değildir. Diğer bir kısmı içinse Avrupa ‘gerçek’ değerlerinden uzaklaşmış ve yozlaşmıştır. Ayrıca, Avrupa değerleri ve evrenselciliği dünyada baskın bir medeniyetin bulunduğu dair inancı yaymaya çalışır. Avrupa’da öteki kavramının geniş bir nüans skalası bulunur. Pan-Avrupa dünyası en ideal demokrasinin, en gelişmiş hukuk düzeninin ve elbette en etkin ekonomik sistemin temsilcisi olmakla uzun süre övünmüştür. Tabii, bu evrenselciliğe Rusya’nın katılması mümkün değildir. Rusya’da da ideal bir hukuk veya ekonomik sistemin olduğu ileri sürülemez. Sovyetlerin dağılmasından beri bunu savunan yok. Avrupa’nın hayat standardı ve zenginliği ise hâlâ özenilen bir durum. Ama tüm bunlara rağmen Avrupa-Atlantik merkezli anlayışın dünyanın geri kalanına neler verebileceği Rusya’da büyük bir soru işareti olarak durmaktadır.

1990’larda AB, Avrupa değerleri, Avrupa siyasetine dair olumlu bir hava bulunan Rusya bugün o dönemlerde Batı için iyi bir pazardan başka bir şey olmadığını düşünür. Bu bakımdan, Rusya o dönemde Batı’nın çeperinde, ekonomik olarak bağımlı bir ülke görüntüsü verdiğinin farkına varmıştır. Bu anlayışa göre, güçlü devletler zayıf devletlerin ekonomilerini Batılı şirketlere açmaları için baskı kurar ve aynı şey kendisinden beklendiğinde buna karşı çıkar. Karşılıklı fayda veya kazanç durumu burada bulunmaz. Kendilerinin pazarlarını periferi ülkelerinin tarım ve tekstil ürünlerine açma taleplerine ise şiddetle karşı çıkarlar.

Son dönemlerdeki resmi Rus propagandası Batı karşıtlığını ve perspektifini bu argüman üzerine kurar. Buna göre, AB ve ABD merkezli Atlantik ittifakı ekonomide olduğu kadar uluslararası siyasette de kendilerinden zayıf ülkeleri bağımlı hale getirmek ister. Bazı post Marksistlere göre de bu durum Batı uygarlığını yabancılaştırmakta ve dönemsel krizlere yol açmaktadır. Nihayetinde, Batılı gelişmiş merkez ülkelerin çıkarlarını temin etmeye yarayan bu modern kapitalist sistem daha fazla insanın göçmen olmasına yol açmaktadır. Periferi ülkeleri vatandaşlarına iyi bir gelecek sunmakta zorlandıkça bu ülkelere gelişmiş ülkelere yönelik ekonomik

temelli göçlerin artması kaçınılmazdır. Bu da Batı'nın veya Avrupa evrenselciliğinin yaşadığı ve yaşattığı ekonomik ve toplumsal krizleri şiddetlendirecektir.

Bu söylem çerçevesinde Rusya'da Anti-Avrupa retoriği AB ülkelerinin önemli bir kısmında da Rusofobi yükseliştir. Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Avrupa'daki insan hakları ihlallerini yayınlar. Devlet destekli Rus TV kanalları Batı demokrasilerinin açıklarını ortaya çıkarmaya mesai harcar. Bu ortamda, Rusya'nın mücadele ettiği Batı kapitalist Batı değil, kültürel emperyalist olarak kodlanmış bir Batı'dır ve dolayısıyla değerleri evrenselleştirilemez. 1990'larda normlarını Rusya'ya kabul ettirme gücü bulunan AB'nin artık bunu gerçekleştirme kapasitesi zayıflamıştır.

Rusya'nın Avrupasızlaşma süreci yoğunlaşmaktadır ama bu Avrupasızlaşma süreci tamamen Avrupa'dan kopmak demek değildir. AB dışında bir çerçeveye Rusya-Avrupa ilişkileri yeniden düzenlenebilir. Bu tür bir düzenlemeye dair en bariz örnek şimdi Brexit ile ortaya çıkmaktadır. Birleşik Krallık AB'den ayrılmıştır ama Avrupa'dan koptuğunu iddia etmek pek de gerçekçi olmaz. AB-Rusya ilişkilerinin komşuluktan rekabete dönüşme süreci ve Rusya'nın Avrupa siyasetinde 1990'lara kıyasla gerçekleşen köklü değişimler yalnızca Doğu Avrupa'yı da etkilemekle kalmayacak gibi görünmektedir. Rusya birincil öncelik verdiği Asya-Pasifik, özellikle de Çin, ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini geliştirmenin yanı sıra, Orta Doğu, Latin Amerika ve Afrika'da da Batı merkezli dünyayı zayıflatmanın yollarını aramaktadır. Suriye'deki rolü ve İran'la olan ilişkileri dolayısıyla Orta Doğu'da etki alanı güçlenmektedir.

Çok kutuplu dünyanın yıldızlarından biri olmaya hevesli Rusya'nın Orta Asya ve Hazar bölgesinde enerji kaynaklarının güvenliği ve çeşitli pazarlara taşınmasında merkezi bir ülke olma çabaları da devam etmektedir. Avrupa'ya gaz akışını temin etmek için Ukrayna dışında güzergâhlar oluşturulacaktır. Türk Akımı Rusya'nın yeni enerji politikaları gereği tasarlanmış alternatif enerji yollarından birisidir. Bu hattın daha sonra Tesla boru hattı ile Avrupa'nın içlerine doğru gaz götürmesi öngörülmektedir. Ekonomisi önemli ölçüde petrol ve gaz ihracatına

dayanan Rusya'ya enerji kozu kendisini tekrar ekonomik ve siyasi açıdan merkezi bir ülke haline gelmesinde yardımcı olabilir. Tabii, Üçüncü Enerji Paketi ile AB buna karşı önlemler almıştır. Bu alanda gerçekleştirilebilecek bir işbirliği, esasında, Rusya-Avrupa ilişkilerinin başka alanlara taşınabilmesine katkıda bulunabilirdi. Ama iki taraf arasındaki jeopolitik rekabet bunu şimdilik engellemektedir. Avrupa normlarıyla Rus idealleri arasında bir denge noktası henüz bulunamamıştır.

Rus kimliğinin oluşmasında on yedinci yüzyılın sonlarında beri önemli bir rol oynayan Avrupalılaşma tarihsel süreç içerisinde Rusya'da romantik milliyetçi, Dekambrist, liberal Batıcı, Anayasal meşruiyetçi, Slavofil, Pan-Slavist, Hristiyan, Marksist ve diğer birtakım ideolojik, dini yaklaşımlarla biçimlenen bir olgudur. Pyotr Çadaye'v'in Rusya'nın Avrupa medeniyetinin gerisinde kaldığı ve dünyanın gelişimine pek katkısı olmadığını savunan eleştirel mektuplarından beri hararetle tartışılan Avrupa mefhumu Rus iç siyasetinin de göze çarpan tartışma konularından birisidir. Aslında, Rus iç kamuoyu Avrupa'nın şimdilik varabildiği en ileri nokta olarak değerlendirilen AB'yi anlamakta uzun süre güçlük çekmiştir.

Otoriter yönetimler ve güçlü siyasi yapılara, ayrıca egemenlik vurgusuna, alışkın Rus halkının ve yöneticilerinin bölünmüş ve ihtilafa düşebilen kurumları, sınırları belirsiz bir egemenlik anlayışını, net bir politik lideri yokmuş gibi görünen devasa bir bürokrasiyi anlamakta güçlük çekmesi anlaşılabilir. Bu da Avrupa kuşkuculuğunun güçlenmesini beraberinde getirir. Sovyet döneminde devasa boyutlarda bir bürokrasiyle yaşamaya alışkın Rus toplumunun AB'ye biraz kuşkuyla yaklaşmasının nedenlerinden biri de AB'nin oldukça karmaşık bürokrasisidir. Bu bakımdan, AB'nin tıpkı Sovyetler Birliği gibi aşırı hantal bir bürokratik yapıyla yönetilmesi Birliğin Sovyetlerle aynı kaderi yaşayıp dağılacağına olan kuşkuları artırabilir. AB içerisindeki Euroseptikler de AB'yi Sovyetler Birliğine benzetmektedir. Sovyetlerin dünyaya bir model olma, değerleri ve sistemini dünyanın geri kalanına ihraç etme düşüncesi vardı, aynı şekilde AB norm ve değerleri en azından bölgesel olarak Avrupa ve çevresinde AB tarafından teşvik edilmiştir. Bu değerler öncelikle AB'nin çevre veya çeper ülkelerine benimsetilecektir. Bu da post Sovyet mekânda Rusya ile AB arasındaki derin

rekabetin nedenlerinden birisidir. Bu rekabetin oluşmasının teorik yankı ve imaları bulunmaktadır.

Uluslararası sisteme yönelik yeniden inşa ve biçimlendirme arayışları iki kutuplu yapının yıkılmasından sonra zaman zaman kaos ve belirsizlikle değerlendirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla, Kenneth Waltz'ın ideal sistemin iki kutuplu olabileceğine dair düşünceleri dikkate alınabilir. İki kutuplu sistemde kaos daha azdır ve çok kutuplu dünya daha fazla çatışma potansiyeli taşıyabilir fakat burada hegemonik devletlerin baskı altında tuttuğu devletlerdeki reaksiyoner hareketler de göz önünde bulundurulmalıdır. Pek çok teori uluslararası sistemde pek çok değişkenin belirleyici olmasından dolayı indirgemeci olarak görülebilir. Sistemin girdiği ve AB ile Rusya'nın derinden hissettiği hâlihazırdaki kriz dünya sistemi perspektifinden yapısal bir kriz midir yoksa döngüsel midir?

Doğu Avrupa'da sosyalist deneyim döneminde planlama ve merkezileştirme 'mucizesi'nin yerine piyasa mucizesi veya sihri geçebilmiş midir? Burada Wallerstein'a göre içteki mekanizmalardan ziyade kapitalist dünya ekonomisindeki yapısal konumları bu ülkelerin Rusya'dan kopup AB yörüngesine girdikten sonra sistem açısından yeniden konumlandırılmalarını açıklayabilir. Her hâlükârda, AB ve Rusya arasındaki çevre ülkelerde kaotik dalgalanmalar, hiyerarşi, sömürü ve kutuplaştırma durumu sürmektedir.

Burada, AB liderlerinin kısa vadeli teknik meseleleri uzun vadeli AB vizyonuna tercih etmeleri etkili olmaktadır. AB güçlü bir ekonomidir fakat yapısal krizden çok etkilenmiştir. BRICS gibi ülkelerin yükselişi de AB'yi ve merkez konumunu doğrudan etkiler. Refah ve sermaye yeni merkezlere akmaya başlar fakat bu yeni merkezler dünya sisteminin yapısal sorunlarını çözmeyebilir. AB açısından Kuzey doğu Asya ile ABD yaklaşması ve Brexit gibi kırılma noktaları sistem içindeki hiyerarşi ve mobilizasyonu etkiler. Bu mobilizasyon Batı Avrupa (merkez Avrupa) ile Rusya arasındaki ilişkiler döngüsünde yeniden bir yaklaşma dönemine girilmesine yol açabilir. Bugünkü düşmanlık aşılabılır, Fransa ile Almanya'nın artık

düşman olmamaları buna örnek gösterilebilir. Esasında, ABD'nin AB'yi bazı açılardan jeopolitik bir tehdit ve rakip olarak gördüğü bile öne sürülebilir.

Eleştirel kuramlara bakarsak, AB kime (kimlere) hizmet etmek için tasarlanmıştır? Hangi sınıf ve çıkar gruplarına, kimin hegemonyasının devam etmesini tesis etmek için inşa edilmiştir? Cox'a göre elbette ki, tarihsel materyalizm, güç-iktidar ilişkileri ve iç toplumsal güçlerle küresel ekonomik yapının etkileşimi sonucu hegemonik yapılar ortaya çıkar. Böylece kavramsal düzeyde evrensel bir dünya düzeni kurmanın yolu açılmış olur. Bu düzende doğrudan sömürü yerine çevre ülkelerin kendi çıkarlarını hegemon devletin çıkarlarına uyumlu hale getirmesi süreci söz konusu olur. Bazı Rus dış politika uzmanlarına göre AB'nin Rusya'dan bir dönem istediği şeyleri bu şekilde değerlendirilebilir, kendisini hegemon olarak gören Brüksel bürokrasisi ekonomik yardımlar karşılığında Rusya'nın müktesebatını AB'ye yakınlaştırmasını talep etmiştir. Bu sürecin, AB'nin normatif gücüyle yani toplumsal grupların rızalarını temin etmek suretiyle gerçekleştirilmesi istenmiştir. Bu da bazı toplumsal ve uluslararası sınıfların (bu durumda AB bürokrat sınıfının) kendi çıkarlarını gerçekleştirme kapasitelerini düşündürür. Hâkim sınıf, hegemonik sınıf iktidar bloğunu oluşturur. Tabii, Cox'a göre, bir devletin veya AB gibi ulusüstü bir oluşumun iktidarı veya hegemonyasını belirli bir sınıfın iktidarı olarak anlamamak gerekir.

Hegemonya bir yönüyle hakim sınıf veya sınıfların kendi çıkarlarını bir ulusun çıkarlarının geneli olarak sunmasına olanak verir. Burada, Poulantzas'ın hakim sınıf ile hegemonik sınıf ayrımına bakmak gerekir. Hegemonik sınıf hâkim sınıfın içinden çıkıp kendisini kabul ettirir. AB ülkelerinin, yönetici sınıflarının ve elitlerinin nesnel çıkarlarıyla örtüşüp normatif bir güç oluşturabilir. Devletler ulusüstü bir hegemonyayı örgütlemiş olur. Brüksel bürokrasisi ile diğer devletler arasında bu şekilde bir sınıfsal ilişkiden söz edilebilir. Dolayısıyla, Rusya'nın AB eleştirileri AB'nin elitlerinin, hegemonik sınıflarının kendi halklarının çeşitli sorunlarına kulak tıkayıp dışarıda Rusya gibi ülkelerle uğraştığı savına dayanır. Kremlin'in bu bakış açısına göre, AB bürokrasisi monolitik bir blok haline gelemez ve gelmemelidir. AB ulusüstücülüğünün kurumsal bir bütüne dönüşmesine karşıdır.

Nihayetinde, Rusya 1990'larda yaşadığı ciddi toplumsal ve ekonomik kaos döneminde Avrupa perspektifinin kendisine bir kurtuluş reçetesi sunabileceği fikrine ciddi şekilde meyletti. Avrupalı komşuları yatırım ve işbirliğini derinleştirerek Rusya'nın modern dünya sistemine sorunsuz bir şekilde eklemlenmesine yardımcı olabilirdi. Avrupa'nın o dönemde Rusya'dan beklentisi ise Rusya'nın Avrupa norm ve değerlerini fazla sorgulamadan kabul etmesi ve ekonomik ortaklığın derinleştirilmesine dayanıyordu. Bu süreçte, Rusya yeniden Avrupalılaşabilirdi. Ama bugün Rusya farklı, AB'nin büyük ülkeleri farklı bir Avrupa anlayışını savunmaktadır. Rusya Federasyonu'nun bir ulus devlet kimliği oluşturma sancıları yaşamaya devam etmesi bu anlayışı biçimlendirmeyi sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Afanasiev, Yuri: “A New Russian Imperialism”.
<http://www.bu.edu/iscip/vol4/Afanasyev.html>
- Alan Freeman &
- Boris Kagarlitsky: **Küreselleşmenin Krizi.** Çev. İbrahim Yıldız & Bahar Kara. İstanbul: Yordam Kitap, 2008.
- Andrey Klemeshev &
- Gennady Fedorov: “A Regional Strategy for Kaliningrad”. Oksana Antonenko & Kathryn Pinnick ed. **Russia and the European Union.** Londra: Routledge, 2005.
- Antonenko, Oksana: “Russia and EU Enlargement: From Insecure Neighbour to a Common Space of Security, Justice and Home Affairs”. Oksana Antonenko & Kathryn Pinnick ed. **Russia and the European Union.** Londra: Routledge, 2005.
- Apeldoorn, Bastiaan van: **Transnational Capitalism and the Struggle over European Integration.** Londra: Routledge, 2002.
- Applebaum, Anne: **Between East and West: Across the Borderlands of Europe.** New York: ANCHOR BOOKS, 2015.
- Applebaum, Anne: **Iron Curtain: The Crushing of Eastern Europe.** Milton Keynes: Penguin Books, 2013.
- Azarov, N.Y. : **Uroki Maydana: Ukraina posle Perevorota.** Moskova: Veçe, 2017.
- Baev, Pavel K. : “Reformatting the EU-Russia Pseudo-Partnership: What a Difference a Crisis Makes”. Vinod K. Aggarwal, Kristi Govella ed. **Responding to a Resurgent Russia: Russian Policy and Responses from the European Union and the United States.** New York: Springer, 2012.
- Baev, Pavel K.: “The Uncertain Trajectory of Russia – Azerbaijan Relations in the Multiple – pipeline

	Era". Adrian Dellecker & Thomas Gomart ed. Russian Energy Security and Foreign Policy. Londra: Routledge: 2011.
Backis, Richard:	"Vu de Lituanie". H��l��ne Blanc ed. Goodbye Poutine: Union europ��enne-Russie-Ukraine. Paris: Ginkgo ��diteur, 2015.
Baracani, Elena:	L'Unione europea e la prevenzione dei conflitti: Un'analisi comparata di tre casi di studio: Cipro, Kosovo e Palestina. Bologna: il Mulino, 2014.
Barysch, Katinka:	"EU – Russia Economic Relations". Oksana Antonenko & Kathryn Pinnick ed. Russia and the European Union. Londra: Routledge, 2005.
Bechev, Dimitar:	Bechev, Dimitar. Rival Power: Russia in Southeast Europe. New Haven: Yale University Press, 2017.
Berlin, Isaiah:	Berlin, Isaiah. Russian Thinkers. PENGUIN BOOKS: Londra: 1994.
Berndt, Stephan:	Was will Putin? Wie durch Desinformation ein gro��er Konflikt in Europa provoziert werden soll. Rottenburg: Kopp Verlag, 2015.
Bidder, Benjamin:	Generation Putin: Das Neue Russland Verstehen. M��nch: Deutsche Verlags-Anstalt, 2016.
Bochorishvili, Mariam:	Die EU im geopolitischen Wettbewerb mit Russland: Konfliktfeld Georgien. Berlin: Springer VS, 2015.
Bogaturov, A. D. :	"Lidertsvo i Detsentralizatsiya v Mejdunarodnoy Sisteme". www.intertrends.ru/twelfth/001.htm

- Bordachev, Timofei: “Russia’s European Problem: Eastward Enlargement of the EU and Moscow’s Policy, 1993-2003”. Oksana Antonenko & Kathryn Pinnick ed. **Russia and the European Union**. Londra: Routledge, 2005.
- Borgognone, Paolo: **Capire la Russia: Correnti politiche e dinamiche sociali nella Russia e nell’Ucraina postsovietiche**. Francoforte: Zambon Editore, 2015.
- Boute, Anatole: “The European Foreign Energy Efficiency Policy: Securing External Energy Supply in a Carbon-Constrained World”. Caroline Kuzembo, Andrei Belyi, Andreas Goldthau ve Michael F. Keating ed. **Dynamics of Energy Governance in Europe and Russia**. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2012.
- Bratersky, Maxim: “Transformations of Russia’s Foreign Policy”. <http://eng.globalaffairs.ru/number/Transformation-of-Russias-Foreign-Policy--16706>
- Brunat, Eric: “Quelques Observations sur la Situation Economique de la Fédération de Russie: Des Difficultés Structurelles Antérieures à la Crise Ukrainienne Handicapent la Réémergence du Pays”. Eric Brunat, Georges-Henri Soutou, Frédéric Turpin ed. **Union Européenne-Russie: Une Relation Particulière?** Chambéry: Université Savoie Mont Blanc LLLSETI, 2015.
- Brys, Agnieszka: “Vliyaniye Jeopolitiki na Mejdunarodnuyu Identichnost: Polši i Rossii”. S. Bieleń, A.

- Skrzypek, D.V. Karnauxov, O.V. Petrovska ed.
Rossiysko-Polskie Otnoşeniya v Zerkale Jeopolitiçeskix Kontseptsiy. Çev. L.D. Bondar, M.A. Korzo. Moskova: Rossiyski İnstitut Strategiçeskix İssledovaniy, 2015.
- Cámara de la, Manuel: “Las relaciones entre España y la Federación Rusa”.
www.raco.cat/index.php/AnuarioCIDOB/article/.../267200
- Charques, Richard: **The Twilight of Imperial Russia.** Londra: Oxford University Press, 1965.
- Cichocki, Bartosz: “Poland’s Accession to the EU and Its Impact on the Movement of People and Goods over the Kaliningrad-Poland Border”. Oksana Antonenko & Kathryn Pinnick ed. **Russia and the European Union.** Londra: Routledge, 2005.
- Clover, Charles: **Black Wind, White Snow: The Rise of Russia’s New Nationalism.** New Haven: Yale University Press, 2016.
- Cox, Robert W. : “Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method. Stephen Gill ed. **Gramsci, Historical Materialism and International Relations.** New York: Cambridge University Press, 1993.
- Cox, Robert W. : **The Political Economy of Plural World: Critical Reflections on Power, Morals and Civilization.** Londra: Routledge, 2003.

- Crandall, Maureen: “The Role of Central Asian Gas: Is It Possible to Bypass Russia?” Adrian Dellecker & Thomas Gomart ed. **Russian Energy Security and Foreign Policy**. Londra: Routledge: 2011.
- Crawford, Neta C. : **Argument and Change in World Politics: Ethics, Decolonization and Humanitarian Intervention**. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Çubais, İgor: **Kak Nam Ponimat Svoyu Stranu**. Moskova: ArsisBooks, 2014.
- Dawisha, Karen: **Putin’s Kleptocracy: Who Owns Russia?** New York: Simon & Schuster: 2014.
- Delcour, Laure: **The EU and Russia in Their ‘Contested Neighbourhood’: Multiple External Influences, Policy Transfer and Domestic Change**. Routledge: Kent: 2016.
- Derek Averte & Oleg Reut: “EU-Russia Security Relations and the Republic of Karelia”. Oksana Antonenko & Kathryn Pinnick ed. **Russia and the European Union**. Londra: Routledge, 2005.
- Devyatkov, Andrey: “ ‘Yevropeyskiy Vıbor’ Moldavı: Mejdunarodniy Vnutrenniy Kontekst”. **Rossiya i Mir: Anatomiya Sovremennıx Prosessov**. Ed. Yekaterina Naroçnika. Moskova: Mo, 2014.
- Djilas, Milovan: **The New Class: An Analysis of the Communist System**. Londra: Thames and Hudson, 1957.
- Dmitriy Kulikov &

- Timofey Sergeytsev: **Mirovoy Krizis: Vostok i Zapad v Novom Veke.** Moskova: MOSKVA, 2017.
- Dmitriyeviç, İvan Loşkarev: “Postsovyetskaya Yevropa: Pogranice Pered Vıborom”. Andrey Bezrukov ve Andrey Suşentsov ed. **Rossiya i Mir v 2020 Godu: Konturı Trevojnovo Buduşıevo.** Moskova: EKSMO, 2015.
- Doctorow, Gilbert: **Does the United States Have a Future? Collected (Nonconformist) Essays on Russian-American Relations, 2015-2017.** North Charleston: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2017.
- Enrico Augelli & Craig N. Murphy: “Gramsci and International Relations: A General Perspective and Example From Recent US Toward the Third World”. Stephen Gill ed. **Gramsci, Historical Materialism and International Relations.** New York: Cambridge University Press, 1993.
- Eric Brunat, Valeria Lobasenko, Michel Zigone: “L’Innovation en Russie”. Eric Brunat, Georges-Henri Soutou, Frédéric Turpin ed. **Union Européenne-Russie: Une Relation Particulière?** Chambéry: Université Savoie Mont Blanc LLLSETI, 2015.
- Ewers, Philipp: **Putin Verstehen? Russische Außen-und Sicherheitspolitik der Ära Wladimir Putin.** Berlin: edition berolina, 2015.

F. Stephen Larrabee, Stephanie Pezard,

Andrew Radin, Nathan Chandler,

Keith Crane, Thomas S. Szayna: **Russia and the West after the Ukrainian Crisis: European Vulnerabilities to Russian Pressures.** Santa Monica: RAND, 2017.

Feifer, Gregory: **Russians: The People behind the Power.** New York: Twelve, 2014.

Friedman, George: **The Next 100 Years: A Forecast for the 21st Century.** New York: Doubleday, 2009.

Folkert Garbe, Felix Hett &

Rainer Lindner: "Brothers to Neighbours: Russia – Belarus Relations in Transit". Adrian Dellecker & Thomas Gomart ed. **Russian Energy Security and Foreign Policy.** Londra: Routledge: 2011.

Fouskas, Vassilis K. : **Zones of Conflict: US Foreign Policy in the Balkans and the Greater Middle East.** Londra, Pluto Press, 2003.

Frank, Andre Gunder: **Latin America: Underdevelopment or Revolution.** New York: Modern Reader, 1969.

Galbert, Simond de. : **A Year of Sanctions against Russia - Now What? : A European Assessment of the Outcome and Future of Russia Sanctions.** Londra: Rowman & Littlefield, 2015.

Galeano, Eduardo: **Latin Amerika'nın Kesik Damarları.** Çev. Roza Hakmen, Attila Tokatlı. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015.

- Gasparian, Armen: **Rossiya i Germaniya: Druzya ili Vragi?** Moskova: MOSKVA, 2017.
- Gleason, Gregory: “Russia and Central Asia’s Multivector Foreign Policies”. Stephen K. Wegren & Dale R. Herspring ed. **After Putin’s Russia: Past Imperfect, Future Uncertain.** Plymouth: Rowman & Littlefield, 2010.
- Gomart, Thomas: “Russie: de la ‘grande stratégie’ a la ‘guerre limitée’. politique étrangère. Été 2015.
- Gorbaçov, Mihail. **The New Russia.** Çev. Arch Tait. Cambridge: Polity, 2016.
- Gratchev, Andrei: “Les Relations Euro-Russes”. Eric Brunat, Georges-Henri Soutou, Frédéric Turpin ed. **Union Européenne-Russie: Une Relation Particulière?** Chambéry: Université Savoie Mont Blanc LLLSETI, 2015.
- Grigoriev, Leonid: “Russia, Gazprom and the CAC: Interests and Relations”. Adrian Dellecker & Thomas Gomart ed. **Russian Energy Security and Foreign Policy.** Londra: Routledge: 2011.
- Guillet, Jérôme. “How to Get a Pipeline Built: Myth and Reality”. Adrian Dellecker & Thomas Gomart ed. **Russian Energy Security and Foreign Policy.** Londra: Routledge: 2011.
- Harding, Luke: **Collusion: Secret Meetings, Dirty Money and How Russia Helped Donald Trump Win.** New York: Vintage Books, 2017.

- Haukkala, Hiski: “The Northern Dimension of the EU Foreign Policy”. Oksana Antonenko & Kathryn Pinnick ed. **Russia and the European Union**. Londra: Routledge, 2005.
- Heleniak, Timothy: “Russia’s Population Perils”. Stephen K. Wegren & Dale R. Herspring ed. **After Putin’s Russia: Past Imperfect, Future Uncertain**. Plymouth: Rowman & Littlefield, 2010.
- Hendley, Kathryn: “The Law in Post-Putin Russia”. Stephen K. Wegren & Dale R. Herspring ed. **After Putin’s Russia: Past Imperfect, Future Uncertain**. Plymouth: Rowman & Littlefield, 2010.
- Herpen, Marcel H. Van: **Putin’s Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy**. Londra: Rowman & Littlefield, 2016.
- Herpen, Marcel H. Van: **Putin’s Wars: The Rise of Russia’s New Imperialism**. Lanham: Rowman & Littlefield, 2014.
- Herpen, Marcel H. Van: **Putinism: The Slow Rise of a Radical Right Regime in Russia**. Londra: Palgrave Macmillan, 2013.
- Hleb Yarovoy & Yelena Belokurova: **Yevropeyskiy Soyuz dlya Regionov: Čito Mojno i Nujno Znat Rossiyskim Regionam o EC**. Saint Petersburg, Norma, 2012.
- Immanuel Wallerstein, Randall Collins,
- Michael Mann, Georgi Derlugian,

- Craig Calhoun: **Kapitalizmin Geleceği Var mı?** İstanbul: Metis Yayınları, 2014.
- Jeppson, Hans: “Commercial Prospects for the Kaliningrad Region”. Oksana Antonenko & Kathryn Pinnick ed. **Russia and the European Union**. Londra: Routledge, 2005.
- Kagarlitskiy, Boris: **Çevrenin İmparatorluğu: Rusya ve Dünya Sistemi**. Çev. Esin Soğancılar. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2007.
- Kagarlitskiy, Boris: **Ot İmperiy k İmperializmu: Gosudarstvo i Vozniknoveniye Burjuaznoy Tsivilizatsii**. Moskova: İzdatelskiy Dom Gosudarstvennovo Universiteta, 2010.
- Kalb, Marvin: **Imperial Gamble: Putin, Ukraine and the New Cold War**. Brookings Institution Press; Washington, D.C., 2015.
- Kaliniçenko, P. A.: **Rossiya i Yevropeyskiy Soyuz: Dvustoronnaya Normativnaya Baza Vzaimootnoşeni**. Moskova: Elit, 2011.
- Karaganov, Sergei: “Evropa bol’she ne rastiot”.
<http://www.globalaffairs.ru/pubcol/Evropa-bolshe-ne-rastet-15437>
- Kasparov, Garry: **Winter is Coming: Why Vladimir Putin and the Enemies of the Free World Must Be Stopped**. New York: Public Affairs, 2015a.
- Kasparov, Garry: **Torgovlya Straxom: İzbranniye Politiceskiye Stati 2001-2015 gg.** Kiev: Sammit-Kniga, 2015b.

- Kastouéva-Jean, Tatyana: “La système Poutine: bâti pour durer?” politique étrangère. Été 2015.
- Keating, Michael F.: “Re-Thinking EU Energy Security: The utility of Global Best Practices for Successful Transnational Energy Governance”. Caroline Kuzembo, Andrei Belyi, Andreas Goldthau ve Michael F. Keating ed. **Dynamics of Energy Governance in Europe and Russia**. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2012.
- Keşner, M.V.: **Ekonomiçeskiye Sanktsii v Sovremennom Mejdunarodnom Prave**. Moskova: Prospekt, 2014.
- Kissinger, Henry: **World Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History**. Londra: PENGUIN BOOKS, 2015.
- Klaus, Aleksey: **Russkiy Revanş: BRICS Protiv Diktaturı Dollara**. Moskova: algoritm, 2015.
- Koktış, Kirill: “ ‘Molçalivoye Znaniye’ Belarusov i Perspektivı Postsovyetskoy İntegratsii”. **Rossiya i Mir: Anatomiya Sovremennıx Prosessov**. Ed. Yekaterina Naroçnika. Moskova: Mo, 2014.
- Kondrateva, Natalya: “Yevraziskaya İntegratsiya Nujdayetsya v Kontseptsii”. **Rossiya i Mir: Anatomiya Sovremennıx Prosessov**. Ed. Yekaterina Naroçnika. Moskova: Mo, 2014.
- Kononenko, Vadim: “Boundaries of Sovereignty, Frontiers of Integration: Rethinking ‘Conflict’ between

- Russia and the EU”. Ted Hopf ed. **Russia’s European Choice**. New York: Routledge, 2008.
- Korosteleva, Elena: **The European Union and Its Eastern Neighbours: Towards a More Ambitious Partnership?** Londra: Routledge, 2012.
- Korovin, Valeriy: **Udar po Rossii: Jeopolitika i Predčuvstvie Voyni**. Moskova: Piter, 2015.
- Krestiyarov, Alexandr: “Discours du Chef Adjoint de la Mission de Russie Auprès de l’Union Européenne”. Eric Brunat, Georges-Henri Soutou, Frédéric Turpin ed. **Union Européenne-Russie: Une Relation Particulière?** Chambéry: Université Savoie Mont Blanc LLLSETI, 2015.
- Kristi Govella ve
- Vinod K. Aggarwal: “The Fall of the Soviet Union and the Resurgence of Russia”. Vinod K. Aggarwal, Kristi Govella ed. **Responding to a Resurgent Russia: Russian Policy and Responses from the European Union and the United States**. New York: Springer, 2012.
- Kuzio, Taras: **Putin’s War Against Ukraine: Revolution, Nationalism, and Crime**. Toronto: University of Toronto Press, 2017.
- Latynina, Yulia: “Evropa, ty ofigela”.
<http://www.novayagazeta.ru/politics/48064.html>
- Laqueur, Walter: **Putinism: Russia and its Future with West**. New York: Thomas Dunne Books, 2014.

- Laruelle, Marlene: “The Paradoxical Legacy of Eurasianism in Contemporary Eurasia”. Mark Bassin, Sergey Glebov ve Marlene Laruelle. **Between Europe & Asia: The Origins, Theories, and Legacies of Russian Eurasianism**. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2015.
- Lavrov, Sergey: **Lev Gumilyov: Sudba I Īdei**. Moskova: Ayris Press, 2003.
- Legvold, Robert: **Return to Cold War**. Cambridge: Polity, 2016.
- Leichtova, Magda: **Misunderstanding Russia: Russian Foreign Policy and the West**. Surrey: Ashgate, 2014.
- Lo, Bobo: **Russia and the New World Disorder**. Londra: Brookings Institution Press, 2015.
- Locatelli, Catherine: “La Sécurité au Cœur des Relations Gazières Entre L’Union Européenne et la Russie”. Eric Brunat, Georges-Henri Soutou, Frédéric Turpin ed. **Union Européenne-Russie: Une Relation Particulière?** Chambéry: Université Savoie Mont Blanc LLLSETI, 2015.
- Lukyanov, Fyodor: “La Russie, une puissance révisionniste?” politique étrangère. Été 2015.
- Lynch, David: “From ‘Frontier’ Politics to ‘Border’ Policies Between the EU and Russia”. Oksana Antonenko & Kathryn Pinnick ed. **Russia and the European Union**. Londra: Routledge, 2005.
- M.L. Entin & E. G. Entina: **Rossiya i Yevropeyskiy Soyuz v 2011-2014 Godax**. Moskova: E, 2015.

- Magda, Yevgeniy: **Hibridnaya Voyna: Vijit i Pobedit.** Harkov: Vivat, 2015.
- Magone, José M. : **Contemporary European Politics: A Comparative Introduction.** Routledge: Londra, 2011.
- Makarychev, Andrey: **Russia and the EU in a Multipolar World: Discourses, Identities, Norms.** Stuttgart: ibidem-Verlag, 2014.
- Marchand, Pascal: **Géopolitique de la Russie: Une nouvelle puissance en Eurasie.** Paris: Presse Universitaires de France, 2014.
- Maria Lipman & Michael McFaul: "The Media and Political Developments". Stephen K. Wegren & Dale R. Herspring ed. **After Putin's Russia: Past Imperfect, Future Uncertain.** Plymouth: Rowman & Littlefield, 2010.
- Maurizio Dallochio ve
- Matteo Vizzaccaro: **Italia-Russia: Scenari per un nuovo sviluppo.** Milan: EGEA, 2014.
- Mazover, Mark: **Governing the World: The History of an Idea.** Londra: PENGUIN BOOKS: 2013.
- Medvedev, Sergei: "The Stalemate in EU-Russia Relations: Between 'Sovereignty' and 'Europeanization'". Ted Hopf ed. **Russia's European Choice.** New York: Routledge, 2008.

- Mendkoviç, Nikita: **Na Puti K Yevraziyskomu Ekonomičeskomu Çudu: Rossiya i İntegratsiya na PostSovetskom Prostranstve.** Moskova: algoritm, 2015.
- Merry, E. Wayne: “The Origins of Russia’s War in Ukraine: The Clash of Russian and European ‘Civilizational Choices’ for Ukraine”. **Roots of Russia’s War in Ukraine.** Elizabeth A. Wood, William E. Pomeranz, E. Wayne Merry ve Maxim Trudolyubov ed. Washington D.C.: Woodrow Wilson Center Press, 2016.
- Milov, Vladimir: “Ups and Downs of the Russia – Turkmenistan Relationship”. Adrian Dellecker & Thomas Gomart ed. **Russian Energy Security and Foreign Policy.** Londra: Routledge: 2011.
- Miroslavoviç, Markedonov Serge: “Rossiya i Zapad: Tsentralniy Konflikt?” Andrey Bezrukov ve Andrey Suşentsov ed. **Rossiya i Mir v 2020 Godu: Konturı Trevojnovo Buduşevo.** Moskova: EKSMO, 2015.
- Mleçin, Leonid: **Ministrı İnostrannıx Del: Taynaya Diplomatiya Kremlya.** Moskova: Tsentrpoligraf, 2011.
- Mole, Richard C.M. : **The Baltic States from the Soviet Union to the European Union: Identity, discourse and power in the post-communist transition of Estonia, Latvia and Lithuania.** Londra: Routledge, 2012.

- Monaghan, Andrew: “Uzbekistan: Central Asian Key”. Adrian Dellecker & Thomas Gomart ed. **Russian Energy Security and Foreign Policy**. Londra: Routledge, 2011.
- Morel, Pierre: “Union Européenne et Russie: Modernité et Multipolarité”. Eric Brunat, Georges-Henri Soutou, Frédéric Turpin ed. **Union Européenne-Russie: Une Relation Particulière?** Chambéry: Université Savoie Mont Blanc LLLSETI, 2015.
- Muxametov, R.S. : **Vneşnyaya Politika Rossii v Blijnem Zarubeje**. Yekaterinburg: İzdatelstvo Uralskovo Universiteta, 2015.
- Nalbandov, Robert: **Not by Bread Alone: Russian Foreign Policy under Putin**. Nebraska: Potomac Books, 2016.
- Neumann, Iver B. : **Russia and the Idea of Europe: A Study in Identity and International Relations**. Londra: Routledge, 1996.
- Neumann, Iver B. : “Russia’s Standing as a Great Power, 1494-1815”. Ted Hopf ed. **Russia’s European Choice**. New York: Routledge, 2008.
- Nikolai Petrov & Darrell Slider: “The Regions under Putin and After”. Stephen K. Wegren & Dale R. Herspring ed. **After Putin’s Russia: Past Imperfect, Future Uncertain**. Plymouth: Rowman & Littlefield, 2010.

Nitoiu, Cristian:	The EU Foreign Policy Analysis: Democratic Legitimacy, Media, and Climate Change. New York: Palgrave Macmillan, 2015.
Offe, Claus:	Europe Entrapped. Cambridge: Polity Press, 2015.
Oksana Antonenko & Kathryn Pinnick:	"The Enlarged EU and Russia: From Converging Interests to a Common Agenda". Oksana Antonenko & Kathryn Pinnick ed. Russia and the European Union. Londra: Routledge, 2005.
Olcott, Martha Brill:	"Kazakhstan's Oil and Gas Development: Views from Russia and Kazakhstan". Adrian Dellecker & Thomas Gomart ed. Russian Energy Security and Foreign Policy. Londra: Routledge: 2011.
Ostrovsky, Arkady:	The Invention of Russia: The Journey from Gorbachev's Freedom to Putin's War. Londra: Atlantic Books, 2015.
Othmar Karas & Hans Winkler:	Europa am Ende? Zwei Meinungen. Graz: Leykam, 2017.
Petrov, Nikita:	"Que veut la Russie". H��l��ne Blanc ed. Goodbye Poutine: Union europ��enne-Russie-Ukraine. Paris: Ginkgo ��diteur, 2015.
Petrov, Nikolai:	"The Implications of Centre-Region Politics for Russia's North-west Border Regions". Oksana

- Antonenko & Kathryn Pinnick ed. **Russia and the European Union**. Londra: Routledge, 2005.
- Pinkham, Sophie: **Black Square: Adventures in the Post-Soviet World**. Londra: William Heinemann, 2016.
- Pinnick, Kathryn: “Sub-Regional Organisations in Action in North-west Russia”. Oksana Antonenko & Kathryn Pinnick ed. **Russia and the European Union**. Londra: Routledge, 2005.
- Pomerantsev, Peter: **Nothing is True and Everything is Possible: Adventures in Modern Russia**. Londra: Faber & Faber, 2015.
- Pomeranz, William E. : “Ground Zero: How a Trade Dispute Sparked the Russia-Ukraine Crisis”. **Roots of Russia’s War in Ukraine**. Elizabeth A. Wood, William E. Pomeranz, E. Wayne Merry ve Maxim Trudolyubov ed. Washington D.C.: Woodrow Wilson Center Press, 2016.
- Poulantzas, Nicos: **Political Power and Social Classes**. Trans. Timothy O’Hagan. Londra: Verso, 1978.
- Primakov, Yevgeniy: **Mir bez Rossii? K Čemu Vedet Politiceskaya Blizorukost?** Moskova: Tsentrpoligraf, 2016.
- Pursiainen, Christer: “Theories of Integration and the Limits of EU-Russian Relations”. Ted Hopf ed. **Russia’s European Choice**. New York: Routledge, 2008.
- Putin, Vladimir: “Rossiya i Menyayuščiyssya Mir”. *Moskovskie Novosti* (27 Şubat 2012).

- Quiring, Manfred: **Putins russische Welt: Wie der Kreml Europa spaltet.** Berlin: Ch. Links Verlag, 2017.
- Remington, Thomas F. : “Parliament and the Dominant Party Regime”. Stephen K. Wegren & Dale R. Herspring ed. **After Putin’s Russia: Past Imperfect, Future Uncertain.** Plymouth: Rowman & Littlefield, 2010.
- Reynolds, Michael A. : **Shattering Empires: The Clash and Collapse of the Ottoman and Russian Empires, 1908-1918.** New York: Cambridge University Press, 2011.
- Roberth H. Donaldson,
Joseph L. Noguee &
Vidya Nadkarni: **The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests.** New York: Routledge, 2014.
- Roberts, John: “After the War: The Southern Corridor”. Adrian Dellecker & Thomas Gomart ed. **Russian Energy Security and Foreign Policy.** Londra: Routledge: 2011.
- Romano, Sergio: **In Lode della Guerra Fredda: Una Controistoria.** Milano, Longanesi, 2015.
- Romanova, Tatiana: “Legal Approximation in Energy: A New Approach for the European Union and Russia”. Caroline Kuzembo, Andrei Belyi, Andreas Goldthau ve Michael F. Keating ed. **Dynamics of Energy Governance in Europe and Russia.** Hampshire: Palgrave Macmillan, 2012.

- Ross, Andrew: **Krediokrasi ve Borç Reddi Davası.** Çev. Emrullah Ataseven. İstanbul: Ayrıntı, 2015.
- Roxburgh, Angus: **The Strongman: Vladimir Putin and the Struggle for Russia.** Londra: I.B. TAURIS, 2013.
- Rutland, Peter: “The Oligarchs and Economic Development”. Stephen K. Wegren & Dale R. Herspring ed. **After Putin’s Russia: Past Imperfect, Future Uncertain.** Plymouth: Rowman & Littlefield, 2010.
- Saari, Sinikukka: “Russia’s Creeping Challenge to European Norms: European Promotion of Abolition of the Death Penalty in Russia”. Ted Hopf ed. **Russia’s European Choice.** New York: Routledge, 2008.
- Sakwa, Richard: “Political Leadership”. Stephen K. Wegren & Dale R. Herspring ed. **After Putin’s Russia: Past Imperfect, Future Uncertain.** Plymouth: Rowman & Littlefield, 2010.
- Samir Amin, Giovanni Arrighi,
Andre Gunder Frank,
Immanuel Wallerstein: **Dynamics of Global Crisis.** New York: Monthly Review Press, 1982.
- Schlosberg, Lev: “The Development of Pskov Oblast in the Context of EU Enlargement”. Oksana Antonenko & Kathryn Pinnick ed. **Russia and the European Union.** Londra: Routledge, 2005.

- Schoen, Douglas E. : **Putin's Master Plan: to Destroy Europe, Divide NATO, and Restore Russian Power and Global Influence.** New York, Encounter Books: 2016.
- Schumatsky, Boris: **Der Neue Untertan: Populismus, Postmoderne, Putin.** Berlin: Residenz Verlag, 2016.
- Schumpeter, Joseph A. : **Can Capitalism Survive? Creative Destruction and the Future of the Global Economy.** HARPER PERENNIAL, 2009.
- Sergio Cantone ve
Orietta Moscatelli: **Ucraina: anatomia di un terremoto.** Floransa: goWare, 2014.
- Sergunin, Alexander: **Explaining Russian Foreign Policy Behavior: Theory and Practice.** Stuttgart, ibidem-Verlag, 2016.
- Sergunin, Alexander: "Russian Foreign-Policy Decision Making on Europe". Ted Hopf ed. **Russia's European Choice.** New York: Routledge, 2008.
- Service, Robert: **The End of the Cold War: 1985-1991.** New York: MACMILLAN, 2015.
- Shelley, Louise: "Crime, Organized Crime, and Corruption". Stephen K. Wegren & Dale R. Herspring ed. **After Putin's Russia: Past Imperfect, Future Uncertain.** Plymouth: Rowman & Littlefield, 2010.

- Simms, Brendan: **Europe: The Struggle for Supremacy, 1453 to the Present.** Londra: PENGUIN BOOKS, 2014.
- Skrzypek, Andrej: “Jeopolitika Mejdumorya i yeyo Vliyaniye na Otnoşeniya Polşı i Rossii”. S. Bieleń, A. Skrzypek, D.V. Karnauxov, O.V. Petrovska ed. **Rossiysko-Polskie Otnoşeniya v Zerkale Jeopolitičeskix Kontseptsiy.** Çev. L.D. Bondar, M.A. Korzo. Moskova: Rossiyski İnstitut Strategiçeskix İssledovaniy, 2015.
- Smorodinskaya, Natalia: “Kaliningrad’s Economic Growth Problem”. Oksana Antonenko & Kathryn Pinnick ed. **Russia and the European Union.** Londra: Routledge, 2005.
- Soutou, Georges-Henri: “Le Poids du Passé: Cultures et Représentations Européennes de la Russie”. Eric Brunat, Georges-Henri Soutou, Frédéric Turpin ed. **Union Européenne-Russie: Une Relation Particulière?** Chambéry: Université Savoie Mont Blanc LLLSETI, 2015.
- Strada, Vittorio: **Europe: La Russia come frontiera.** Venedik: Marsilio, 2014.
- Suşiy, Sergey Yakovleviç: **Ukraina, Rossiya Mir Krizis 2014 Goda: Predposilki, Posledstviya, Etnopolitičeskiye Perspektivi.** Moskova: URSS, 2015.
- Szabo, Stephen F. : **Germany, Russia, and the Rise of Geo-Economics.** Londra: Bloomsbury, 2015.
- Şemşit, Sühal. : “Batı Sahra Sorunu ve Avrupa Birliği”. Uğur Burç Yıldız ed. **Avrupa Birliği’nin Bölgesel**

- İhtilaflara Yönelik Politikaları: Abhazya ve Güney Osetya, Batı Sahra, Dağlık karabağ, İsrail-Filistin ve Transdinyester.** Ankara: Detay Yayıncılık, 2016.
- Şişkina, O.V. : **Rossiya i EC na Prostrantsve ‘Obşevo Sosedstva’.** Moskova: Aspekt Press, 2014.
- Terence K. Hopkins & Immanuel Wallerstein: **The Age of Transition: The Trajectory of the World-System, 1945-2025.** Londra: Zed Books, 1996.
- Therme, Clément: “L’Iran, la Russie, et l’Europe: Entre Héritage Historique Ancien et Dynamiques Contemporaines”. Eric Brunat, Georges-Henri Soutou, Frédéric Turpin ed. **Union Européenne-Russie: Une Relation Particulière?** Chambéry: Université Savoie Mont Blanc LLLSETI, 2015.
- Thomas, Peter D. : **The Gramscian Moment: Philosophy, Hegemony and Marxism.** Leiden: BRILL, 2009.
- Toal, Gerard: **Near Abroad: Putin, the West, and the Contest over Ukraine and the Caucasus.** New York: Oxford University Press, 2017.
- Todd, Emmanuel: **Après l’Empire: Essai sur la décomposition du système américain.** Paris: Gallimard, 2002.
- Trenin, Dimitri: **Rossiya i Mir v XXI Veke.** Moskova: E, 2015.

- Tsygankov, Andrei P. : “Russia’s Foreign Policy”. Stephen K. Wegren & Dale R. Herspring ed. **After Putin’s Russia: Past Imperfect, Future Uncertain**. Plymouth: Rowman & Littlefield, 2010.
- Tsygankov, Andrei P. : **Russia’s Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity**. Lanham: ROWMAN & LITTLEFIELD, 2016.
- Tsygankov, Andrei P. : “US-Russia Relations in the Post-Western World”. Vinod K. Aggarwal, Kristi Govella ed. **Responding to a Resurgent Russia: Russian Policy and Responses from the European Union and the United States**. New York: Springer, 2012.
- Tuomas Forsberg & Hiski Haukkala: **The European Union and Russia**. Londra: Palgrave, 2016.
- Ulusoy, Kıvanç: **Doğu Akdeniz’de Güç Mücadelesi ve Kıbrıs Sorunu**. Ankara: USAK, 2015.
- Ulusoy, Kıvanç: “The Changing Challenge of Europeanization to Politics and Governance in Turkey”. *International Political Science Review*, Vol. 30, No. 4, 1-22, 2009.
- Umbach, Frank: “Energy Security in Eurasia: Clashing Interests”. Adrian Dellecker & Thomas Gomart ed. **Russian Energy Security and Foreign Policy**. Londra: Routledge: 2011.
- Vladimir Mau &

- Vadim Novikov: “Russia – EU Relations and the Common European Economic Space”. Oksana Antonenko & Kathryn Pinnick ed. **Russia and the European Union**. Londra: Routledge, 2005.
- Vladimiroviç, Dmitriy: “Yevropa: Borba s Neopredelennostyu”. Andrey Bezrukov ve Andrey Suşentsov ed. **Rossiya i Mir v 2020 Godu: Konturı Trevojnovo Buduşevo**. Moskova: EKSMO, 2015.
- Wallerstein, Immanuel: **Amerikan Gücünün Gerileyişi: Kaotik bir Dünyada ABD**. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2015.
- Wallerstein, Immanuel: **Avrupa Evrenselciliği: İktidarın Retoriği**. İstanbul: Aram Yayınları, 2007a.
- Wallerstein, Immanuel: **Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl için Sosyal Bilim**. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Wallerstein, Immanuel: **Jeopolitik ve Kültür: Değişmekte olan Dünya-Sistemi Üzerine Denemeler**. Çev. Mustafa Özel. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- Wallerstein, Immanuel: **Kaos ve Belirsizlik: Çağdaş Dünya Sistemi Üzerine Düşünceler**. Çev. Özlem Şişman. İstanbul: Kopernik Kitap, 2018.
- Wallerstein, Immanuel: **Liberalizmden Sonra**. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Wallerstein, Immanuel: **Modern Dünya Sistemi: Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyıl’da Avrupa Dünya-Ekonomisinin Kökenleri**. 1. Cilt. Çev. Latif Boyacı. İstanbul: Yarın, 2010.

- Wallerstein, Immanuel: **Modern Dünya Sistemi: Merkantilizm ve Dünya Avrupa Ekonomisinin Güçlendirilmesi, 1600-1750.** 2. Cilt. Çev. Latif Boyacı. İstanbul: Yarın, 2010.
- Wallerstein, Immanuel: **Modern Dünya Sistemi: Kapitalist Dünya Ekonomisinin Büyük Yayılımının İkinci Evresi, 1730-1840.** 3. Cilt. Çev. Latif Boyacı. İstanbul: Yarın, 2011.
- Wallerstein, Immanuel: **Modern-Küresel Sistem.** Çev. M. Kürşat Atalar. İstanbul: Pınar Yayınları, 2005.
- Wallerstein, Immanuel: **The World is Out of Joint: World Historical Interpretations of Continuing Polarizations.** Londra: Routledge, 2016.
- Wallerstein, Immanuel: **World System Analysis: An Introduction.** Durham: Duke University Press, 2007b.
- Waltz, Kenneth N. : **Man, the State and War: A Theoretical Analysis.** New York: COLUMBIA UNIVERSITY PRESS, 2001.
- Waltz, Kenneth N. : “Structural Realism After the Cold War”. *International Security*, Vol. 25, No. 1 (Yaz, 2000), ss. 5-41.
- Wegren, Stephen K. : “Agriculture in the Late Putin Period and Beyond”. Stephen K. Wegren & Dale R. Herspring ed. **After Putin’s Russia: Past Imperfect, Future Uncertain.** Plymouth: Rowman & Littlefield, 2010.
- Weiss, Thomas G. : **Global Governance: Why? What? Whither?** Cambridge: Polity Press, 2013.

- Wight, Martin: “Values in International Relations”. **Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics**. Herbert Butterfield & Martin Wight. Massachusetts: HARVARD UNIVERSITY PRESS, 1966.
- Wood, Elizabeth A. : “Introduction”. **Roots of Russia’s War in Ukraine**. Elizabeth A. Wood, William E. Pomeranz, E. Wayne Merry ve Maxim Trudolyubov ed. Washington D.C.: Woodrow Wilson Center Press, 2016.
- Yakovlev, Petr: “Yevropeyskiy Soyuz Posle Parlamentskix Vıborov: Curoviye realii “Novoy Normı”. **Rossiya i Mir: Anatomiya Sovremennix Protsessov**. Ed. Yekaterina Naroçnika. Moskova: Mo, 2014.
- Yekaterina Sergatskova,
Artem Çapay,
Vladimir Maksarov: **Voyna na Tri Bukvi: Xronika Protivostoyaniya v Reportajax i Svidetelstvax Oçevıdtsev**. Harkov: Folio, 2015.
- Yulia Jutçkova ve
Vladislav İnozemtsev: “La logique non économique de Vladimir Poutine”. politique étrangère. Été 2015.
- Zıgar, Mihail: **All the Kremlin’s Men: Inside the Court of Vladimir Putin**. New York: PUBLICAFFAIRS, 2016.

Ziğba, Ryszard:

“Otnoşeniya Polşı s Rossiyskoy Federatsiyey”.
S. Bieleń, A. Skrzypek, D.V. Karnauxov, O.V.
Petrovska ed. **Rossiysko-Polskie Otnoşeniya v
Zerkale Jeopolitičeskix Kontseptsiy.** Çev.
L.D. Bondar, M.A. Korzo. Moskova: Rossiyski
İnstitut Strategičeskix İssledovaniy, 2015.

Zimmerman, William:

**Ruling Russia: Authoritarianism from the
Revolution to Putin.** Princeton: Princeton
University Press, 2014.

MÜLAKATLAR

Ruslan Süleymanov (TASS muhabiri, siyaset bilimci)

1 – Rusya ile AB arasındaki ilişkiler hakkında ne düşünüyorsunuz?

Doğrusu bu zor ve pek çok alanı kapsayan bir konudur. Bilindiği gibi, 2014'ten sonar Rusya ile AB arasındaki ilişkiler pek çok alanda bozuldu, özellikle de iktisadi alanda. Ukrayna'daki durum bunun ana sebebidir. Rusay açısından Ukrayna'nın muhtemel AB üyeliği Kabul edilemez bir şeydir. Üstelik, AB eski Sovyet ülkelerindeki etkisini her geçen gün daha da artırmaya çalışmaktadır. Hem Rusya hem de AB birbirlerine karşı sertçe söylemlere başvurarak taviz veren taraf olmak istememektedir. Taraflar birbirlerinin ortak çıkarlarını bulup yakınlaşmaya başlamadıkça ikili ilişkiler iyileşmez.

2 – Her iki taraf arasında bir tür rekabetin olduğunu düşünüyor musunuz?

Zannerdersem ki taraflar arasında ekonomik bakımdan hiçbir rekabet bulunmamaktadır. Fiilen bizler yalnızca çatışma ve ihtilaf yanlısı açıklamalar dinliyoruz, taraflar birbirlerini korkutmak ve birbirlerine zarar vermek istiyorlar. Siyasi rekabete gelince, Rusya'nın devasa hedeflerini kapsayan eski Sovyet coğrafyasında tabii ki böyle bir rekabet mevcuttur.

3 – Sizce Rusya-Türkiye yakınlaşması derinleşip uzun süren bir ittifaka dönüşecek midir?

Bu zor bir soru. Elbette, gelecekteki siyasi gelişmeler buna etki edecektir. Tarihsel olarak Rusya-Türkiye ittifakı pek görülmuş bir şey değildir, burada sadece ortaklıktan söz edebiliriz. En önemlisi her zaman için ekonomik çıkarlar vardı ve var olacaktır. Bununla birlikte, iki taraf arasında Orta Asya ve Kafkasya'da var olan anlaşmazlıklar yakın bir gelecekte ortadan kaybolmaz.

4 – AB ile rekabet edebilecek düzeyde yeni ticaret blokları kurulabilir mi?

Rusya bugün Avrasya Ekonomik Birliği aracılığıyla birliğe üye ülkelerin birbirlerinin çıkarlarına saygı duymasına dayanan ekonomik bir yapı kurmaya çalışmaktadır. Fakat AB'nin tüm eskikleri ve problemlerine ragmen ekonomik yapısı güçlü ve istikrarlı kalmaya devam etmektedir.

5 – Rusya'nın çok kutuplu bir dünya düzeni inşa edebilme ihtimali size göre nedir?

Rusya Federasyonu'nun eski dışışleri bakanlarından Yevgeni Primakov'un 1996'da önermiş olduğu “ok kutuplu dünya düzeni” fikri bugün yavaşa yavaş hayata geçirilmektedir. Ama deavasa bir ekonomisi olan ABD bu fikre karşı çıkmaktadır. Aynı zamanda, Çin ile Hindistan'ın süratle büyüyen ekonomileri ABD'nin hegemonyasının zayıflaması anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, açıkçası Rusya'nın tek başına çok kutuplu bir dünya düzeni kurabileceğini zannetmiyorum.

6 – Ukrayna sorunu çözüme kavuşturulduğunda Rusya ile AB'nin bozulan ilişkilerini yeniden eski boyutuna taşıyacaklarını düşünüyor musunuz?

Tabii ki, hem Rusya'nın hem de AB'nin ilişkilerin yeniden başlatılmasında ve yapılandırılmasında çıkarları bulunmaktadır. Hatta Ukrayna krizi tam bir çözüme kavuşturulmadan önce bile Rusya-AB ilişkilerinin yeniden başlatılacağından eminim.

7 – Karşılıklı yaptırım ve karmaşık sorunlara rağmen Rusya ile AB arasında ekonomik ilişkilerin belli bir düzeyde devam ettiğini görüyoruz. AB veya Batı bloğunun neden Rusya'yı tam olarak izole etmemesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Fiilen Rusya AB tarafından tecrit edilmemektedir, kendi kendisini tecrit etmektedir. AB, Rusya'nın Ukrayna topraklarında yaptıklarından dolayı bu ekonomik yaptırımları uyguladı.

8 – Rusya ile AB bir ortaklık ve işbirliği anlaşması imzaladı ve ilişkilerini derinleştirmek için dört ortak alan belirledi. Bu ortak alanlardan bir tanesi araştırma, eğitim ve kültürle ilgilidir. Siz Rus kültürünün mutlak anlamda Avrupa

medeniyetinin bir parçası olduğunu düşünüyor musunuz? Veya Bazı Avrupa değerleri oldukları söylenen şeyler Rus medeniyet anlayışıyla çatışma halinde midir?

Elbette Rus kültürü Avrupa kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Fakat Ruslar kendilerine has özellikleri her zaman vurgulamak ve göstermek isterler. Bununla birlikte, Rus halkı Avrupa uygarlığından faydalanmaktadır: teknolojilerinden, modalarından ve saire.

9 – Sizce Rusya ile AB arasındaki ilişkilerde ABD nasıl bir rol oynamaktadır?

AB ülkelerinin bir çoğunun NATO üyeliğini ve ABD ile olan bağlarını göz önünde bulundurduğumuzda tabii ki Avrupa ülkeleri önemli ekonomik ve siyasi kararlar aldıklarında, özellikle Rusya'ya uygulanan yaptırımlar konusunda, ister istemez Washington'un tutumundan etkilenmektedirler.

Darya Sorokina (Siyasetçi, eski DUMA mensubu)

1 - Rusya ile AB arasındaki ilişkiler hakkında ne düşünüyorsunuz?

Yaptırımlardan dolayı ilişkilerin oldukça gergin olduğunu düşünüyorum fakat her iki taraf için de bir denge noktası bulup siyasi ve ekonomik ilişkileri yeniden kurmak çok önemlidir. Bana öyle geliyor ki AB ülkelerinin yöneticilerinin kararları büyük ölçüde ABD'den etkilenmektedir çünkü AB doğrudan onlara bağımlıdır. Ayrıca, ilişkilerdeki bu büyük boşluk hem Rusya hem de tarafından yürütülen bir enformasyon savaşı yaratmaktadır. Rus vatandaşları çoktandır AB'yi bir düşman olarak algılamaya başlamaktadır ve ülkemizin politikası yeniden yerel üretime, ihracata değil, yönelmektedir. En azından, devletimizi yönetenler tarafından bu gibi ifadeler dile getirilmektedir.

2 – Her iki taraf arasında bir tür rekabetin olduğunu düşünüyor musunuz?

Rekabetin her zaman için ABD ile Rusya arasında olduğunu ve AB'nin kıta üzerinde daha çok Batı dünyasının temsilcisi rolünü oynadığını düşünüyorum. Her

AB üyesi ülke tek tek ele alındığında rekabet içerisinde olduğumuzu söyleyemeyeceğim.

3 – Sizce Rusya-Türkiye yakınlaşması derinleşip uzun süren bir ittifaka dönüşecek midir?

Evet, Türkiye ile Rusya arasında iyi ilişkiler geliştirilmesini destekliyorum ve eğer düşürülen uçağımız ile ilgili provokasyon olmasaydı ciddi bir çatışma yaşamak için bir nedenimiz olmadığını düşünüyorum.

4 – AB ile rekabet edebilecek düzeyde yeni ticaret blokları kurulabilir mi?

Evet, gelişmekte olan Avrasya Birliği'nin umut vadeci bir yöne doğru ilerlediğini düşünüyorum. Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleriyle Çin arasındaki bir ticaret bloğu rekabet edebilir yetenekte olabilir.

5 – Rusya'nın çok kutuplu bir dünya düzeni inşa edebilme ihtimali size göre nedir?

Bu bana yüksek bir ihtimal gibi geliyor. Rusya Rus İmparatorluğu ile SSCB'nin pozitif deneyimini günümüze hayli hayli uyarlayabilir ve komşularıyla Avrasya işbirliği çerçevesinde iyi komşuluk ilişkileri inşa edebilir ve böylece ekonomiyle siyasette etki alanını genişletebilir.

6 – Ukrayna sorunu çözüme kavuşturulduğunda Rusya ile AB'nin bozulan ilişkilerini yeniden eski boyutuna taşıyacaklarını düşünüyor musunuz?

Hayır, böyle düşünmüyorum. Ukrayna meselesi ABD'nin Rusya üzerinden dünyayı karıştırmak için kullandığı bir bahanedir. Eğer bu sorun çözülürse sonra Belarus, Kazakistan ve diğer kardeş ülkelerde karışıklıklar çıkacaktır. Burada temel zorluk Kırım'dır. Fakat ben Kırım'da referandumda bulundum ve burası Ukrayna'ya

bağlıyken 10 yıl boyunca gidip geldim. Kırım her zaman bir Rus yarımadası olmuştur ve SCCB'nin yıkılışından sonra Kırımlılar Rusya'nın kendilerine ihanet ettiğini düşünmüşlerdir. Onlar bizim topraklarımıza kendi iradeleriyle katıldılar ve Batı'nın onların iradelerine müdahale etme hakkı yoktur.

7 – Karşılıklı yaptırım ve karmaşık sorunlara rağmen Rusya ile AB arasında ekonomik ilişkilerin belli bir düzeyde devam ettiğini görüyoruz. AB veya Batı bloğunun neden Rusya'yı tam olarak izole etmemesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bunun sebebi büyük çaplı kontratlar imzalamasıdır, biz önde gelen hammadde ihracatçılarından birisiyiz, bunun yanısıra Ruslar bazı Avrupa ülkelerinin başlıca turist kalemını oluşturur ve yine Rus yatırımları Avrupa'daki pek çok küçük ülkenin ekonomisini destekler.

8 – Rusya ile AB bir ortaklık ve işbirliği anlaşması imzaladı ve ilişkilerini derinleştirmek için dört ortak alan belirledi. Bu ortak alanlardan bir tanesi araştırma, eğitim ve kültürle ilgilidir. Siz Rus kültürünün mutlak anlamda Avrupa medeniyetinin bir parçası olduğunu düşünüyor musunuz? Veya Bazı Avrupa değerleri oldukları söylenen şeyler Rus medeniyet anlayışıyla çatışma halinde midir?

Modern Avrupa değerleri sıklıkla Rus geleneksel değerleriyle anlaşmazlık haline düşmektedir ve bizler mantaliteyle tarihsel özelliklerden dolayı hiçbir zaman Avrupa değerlerini benimsemeyeceğiz. Geleneksel Rus kültüründe hem Avrupai hem de Asyalı nitelikler bulunur, bu onun eşsizliğidir. Rus kültürünü Avrupalı olarak nitelendiremem, bu Avrupa kıtasına ait kültürlerden birisidir. Fakat olumlu deneyimlerin değiş tokuşunun iyi bir gelişme olduğunu düşünüyorum. Bununla birlikte, Rusya'ya gelen Bolonya süreci kırılmış bir şekilde ulaşmıştır (meslek birlikleri ve devamında yeterince işe alım olmaksızın) ve bu yalnızca basitleştirilmiş Sovyet eğitim sistemidir, tabii ki bu da kötü bir durumdur. Ama bilginin, teknolojinin, mimari ve sanatta ahlakı yok saymayan yeni trendlerin değil tokuşu olumlu bir eğilimdir.

9 – Sizce Rusya ile AB arasındaki ilişkilerde ABD nasıl bir rol oynamaktadır?

Avrupa boyunca NATO üslerinin bulunduğu ve AB liderlerinin Washington'un tavsiyeleri olmadan pek fazla karar almadığı dikkate alınırsa ABD'nin bu noktada önemli bir rol oynadığını düşünüyorum. Ayrıca olumsuz bir rol. AB'nin daha bağımsız hareket etmesini isterim ve o zaman Rusya ile ilişkiler iyileşecektir.

Kirill Krivoşeyev (Kommersant gazetesi dış politika muhabiri)

1 - Rusya ile AB arasındaki ilişkiler hakkında ne düşünüyorsunuz?

Ukrayna'daki krizden dolayı ilişkiler ciddi bir kriz içerisinde. Ne yazık ki, yakın bir gelecekte bu krizden çıkış yolu ön görülememektedir. Rusya Çin gibi Batılı güçlerin ekonomik kayıplardan çekinecekleri için sürtüşmekten korkacakları düzeyde bir güç değildir. Yaptırımlardan dolayı, elbette ki, karşılıklı kayıplar bulunmaktadır fakat bu henüz kritik bir düzeyde değildir.

2 – Her iki taraf arasında bir tür rekabetin olduğunu düşünüyor musunuz?

Bu, duruma bağlı olarak değişebilecek bir mesele. Spesifik olarak, Rusya ile AB arasında Ukrayna, Belarus, Moldova, Türkiye, eski Yugoslav cumhuriyetleri ve Bulgaristan üzerinde etkili olmak için bir rekabet bulunmaktadır. Suriye'ye gelirse, karşı karşıya gelme veya rekabet Moskova ile Brüksel arasında değil, Moskova ile Washington arasındadır.

3 – Sizce Rusya-Türkiye yakınlaşması derinleşip uzun süren bir ittifaka dönüşecek midir?

Rusya ile Türkiye coğrafi yakınlıktan dolayı bir tür diyalog sürdürmek zorundadır fakat ilişkileri derin bir şekilde duruma göre değişkenlik gösterir

niteliktedir. Her iki ülkenin başkanı da, Recep Tayyip Erdoğan ile Vladimir Putin, büyük ölçüde popülisttir, büyüklük, milli gurur, “şanlı geçmişimiz” retoriğine yaslanırlar. Bu yol sıklıkla rasyonel kararlar alınmasına engel olur – siyasetçiler imajlarının, duygularının esiri haline gelir.

4 – AB ile rekabet edebilecek düzeyde yeni ticaret blokları kurulabilir mi?

Elbette, kurulabilir. Fakat başarılı olup olamayacakları büyük bir soru işaretidir. Avrupa Ekonomik Birliği’nin hemen hemen tüm üyeleri Moskova’nın haklarını ihlal ettiğini iddia etmektedir.

5 – Rusya’nın çok kutuplu bir dünya düzeni inşa edebilme ihtimali size göre nedir?

Bunun gerçekleşme ihtimali büyük değildir. Bana göre, Washington’un zıddı olacak yeni kutup Moskova değil, Pekin’dir.

6 – Ukrayna sorunu çözüme kavuşturulduğunda Rusya ile AB’nin bozulan ilişkilerini yeniden eski boyutuna taşıyacaklarını düşünüyor musunuz?

Evet, fakat karşılıklı güven yine de zedelenmiş olarak kalacaktır.

7 – Karşılıklı yaptırım ve karmaşık sorunlara rağmen Rusya ile AB arasında ekonomik ilişkilerin belli bir düzeyde devam ettiğini görüyoruz. AB veya Batı bloğunun neden Rusya’yı tam olarak izole etmemesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Çünkü bunu yapmak amaca hizmet etmez. Hiçbir Batılı lider Rusya’nın tam bir izolasyonundan hiç söz etmemiştir - bu uygulanan yaptırımların amaçlarıyla tamamen çelişir zira bu, Avrupa tarafından sıradan Rus vatandaşına darbe vurulması anlamına gelir. Avrupa yaptırımların uygulanmasının halkın üzerinde değil, özellikle Rus hükümeti üzerinde bir baskı unsuru olarak algılanacağını umuyordu. Olayın

diğer yönü bu planın başarısız olmasıdır dolayısıyla yaptırımlar Vladimir Putin’e yönelik bir öfke yaratacağına Rus halkı arasında Batı’ya yönelik bir öfkenin doğmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, Türk ve Rus düşünce yapısında ortak bir nokta bulunmaktadır, iktidara yöneltile baskı “hepimize” yönelikmiş gibi algılanmaktadır.

8 – Rusya ile AB bir ortaklık ve işbirliği anlaşması imzaladı ve ilişkilerini derinleştirmek için dört ortak alan belirledi. Bu ortak alanlardan bir tanesi araştırma, eğitim ve kültürle ilgilidir. Siz Rus kültürünün mutlak anlamda Avrupa medeniyetinin bir parçası olduğunu düşünüyor musunuz? Veya Bazı Avrupa değerleri oldukları söylenen şeyler Rus medeniyet anlayışıyla çatışma halinde midir?

Rus kültürü hiç kuşku yok ki Avrupa medeniyetinin bir parçasıdır. Büyük bir Rus kültürünü yaratan tüm bir Rus entelijansiyası yönünü Batı’ya çevirmişti, Avrupa dillerini biliyordu ve uzun süre Avrupa’da yaşamıştı.

9 – Sizce Rusya ile AB arasındaki ilişkilerde ABD nasıl bir rol oynamaktadır?

Elbette ki, ABD Rusya ile AB’nin yaklaşmasını istemez, bu onların çıkarına bir durum değildir.

MINİ SÖZLÜK

Blijneye zarubeje Yakın Çevre, Rusya Federasyonu tarafından on dört eski Sovyet cumhuriyetleriyle tarihten gelen bağlardan dolayı özel ilişkiler kurulmasını ön gören anlayış. Buraya aynı zamanda Rusya'nın etki alanı veya özel çıkar alanı denmektedir.

Çekist/Çekizm 1917-1922 arasında faaliyet gösteren Sovyet gizli servisi. Sert ve otoriter tarzıyla bilindiğinden zaman zaman Rusya'daki otoriter uygulamaları destekleyen kesimler bu adla özdeşleştirilir.

Derjavnost Büyük devlet veya güç olma anlayışını belirten sözcük. Etatizm veya devletçiliğin Rus yorumu olarak da değerlendirilebilecek kavram. Post-Sovyet Rus ideolojisinde bu kavram kendisine yeniden sık sık yer bulmaktadır.

Dognat i peregnat Rusça Yetişmek ve Geçmek. Batı'nın bilimsel ve teknolojik düzeyini yakalayıp geçmek için Lenin'in kullandığı terim.

Kollektivniy imperskiy suverenitet Kolektif emperyal hâkimiyet. Bazı neo Avrasyacı düşünürler tarafından Rusya'nın inşa etmesi gerektiği öne sürülen Avrasya imparatorluğunun yönetim biçimi olarak önerilen emperyal düzen türü.

Komandirovka İş gezisi, erkek erkeğe içmek için yapılan kaçamak.

Naşi Putin'in partisi 'Yedinaya Rossiya'nın gençlik teşkilatına verilen ad. Bizimkiler anlamına gelmektedir.

Yedinaya Rossiya Putin'in partisi